

جس کتاب پر پنجاب یونیورسٹی کی دہر ثبت ہو اس کی خریداری طرز نہیں

پنجاب یونیورسٹی

بی اے کو ریس فاسی

یعنی

فارسی زبان کا نصاب واران امتحان بی اے کے لئے

جس کو

سینٹ پنجاب یونیورسٹی نے مقرر فرمایا

اور

صاحب حشر بہادر کے حکم سے

۱۸۹۸ء

فنا کار کین ہو میں سید ممتاز علی اہل تمام سی جھپا

سرشہ پنجاب یونیورسٹی کی نئے اجازت کئی نہ چھاپے

۹۰۰ فہرست مضامین

نظم

صفحہ	مضمون	کتاب	عنوان
۲	بہتر دیکھ ہنگام صبح دگر آمد	قصائد غزل	قصائد غزل
۵	گرد و دست، بھر و کال باشد		
۷	باد ششگیری نسیم آورد بازار جوئبار		
۱۰	خداے خواست کہ گیر زمانہ جاہ و جلال		
۱۱	پرنیک طالع و فرخندہ روز فرخ سال		
۱۳	حبذا بزے کرو ہر دم دگر گول ز پرے		
۱۶	جشن عید اندریں ہمایوں جاے		
۱۹	خود را دوش میبستم کر لے اکسیر دانی		
۲۰	زہے زککات اندر چشم دولت کحل بیداری		
۲۱	زہے بگرفتہ از مہ تابماہی		
۲۴	دل من پر تعلیم است دمن طفل زبا بلانش	قصائد غزل	قصائد غزل
۳۱	چہرہ پر داز چہاں رخت کشد چن بھل	در موج میرا الفتح	
۳۶	ہزار تافہ شوق میکند بگیر	قصیدہ فیضی فیاضی در محبت اکبر شاہ و ستایش کشمیر	
۴۲	دیں ملک خراب امروز کس را نیست سلاطے	قصیدہ شہر آشوب	
۴۵	دلا تا کہ شکست از دست ہر پیمان شکن بینی	من احسن القصائد	
۴۸	آنچہ من ہمیم بہ بیداری نہ میدکس خواب	ہنگام حضرت عباس شاہ غازی از خراسان و ماندن محمد شاہ غازی	قصائد غزل
۵۰	باغ و وزی شمیم عطر جاں مے آمد	ستایش شاہزادہ ضوان شاہ سلاطنت حسن علی میرزا	
۵۴	بگوشش از آتف شمیم حوگر این خطا آمد	ستایش امیرزا شیردل ارغول میرزا ابن شجاع السلاطنت	
۵۵	چو حسن تربیت گردد قرین با پاکے گوہر	ستایش وزیر بنیکر کف لاوانے و لا تاحی یجناب حاجی آقا سی	

صفحہ	موضوع مضمون	مصنوع	کتاب	عنوان
۵۸	تباہک اللہ از فارس آں خستہ دیار	ستایش شیراز صاۃ العین الاعوان و اعیان آں و تخلص بوج معتادہ منوچر خاں	قصائد قاضی	قصائد قاضی
۶۷	سہ ہفتہ پیشترک زیں شے بہاہ صفر	ستایش بادشاہ حججہ ناصر الدین شاہ خداوند ملک در زمان ولیعهدی		
۶۸	زہے گرفتہ بتیغ و سنان چکر و چہر	مطلع ثانی		
۶۹	منت خداے را کہ ز تائید کردگار	ستایش شاہزادہ رمضان و سادہ شجاع السلطنہ حسن علی میرزا		
۷۳	برخ روز لک شک فشاں چوں گنبد یار	غزل		
۷۳	بنائی از نظر اے غنیر از بس عیانتی	توحید باری عز اسمہ		
۷۴	جشن سلطانیست امر دے خواہیم خورد	ترجیع بند و تہنیت جشن ولیعهد فردوس مد سلطان محمود بن ناصر الدین شاہ غازی		
۷۵	تو پہاے خسروانی اینک ادا می کنند	مختلف قصائد		
۷۶	تاج میاں زو کہ بیکو تاجدارے یافتم			
۷۶	برافراز تخت شاہنشاہ مکان دار و بے			
۷۷	شاہ مارا بخت سعد و اختر مسود باد			
۷۸	بشنوا ز نے چوں حکایت میکند	شروع مثنوی	مثنوی مولانا درد و نزار اول	مثنوی
۸۰	مدتے یں مثنوی تاخیر شد	حکایت آں مجلس کہ در زنداں ہے بود از بہر طبع لغتہ شکایت اہل زنداں پیش وکیل قاضی از دست مجلس تتمہ قصہ مجلس	درد و نزار	
۸۶	بورشخصے مجلسے بے خان و ماں			
۸۸	باوکیل قاضی اور اک مند			
۹۰	گفت قاضی مجلسے را داغما			
۹۳	گفت ہوئے لے خداوند حساب	مطلبہ کردن ہوئے علیہ السلام حضرت عزت جل جلالہ لما خلفت خلقا و اہلکتم بیان آنکہ روح حیوانی و عقل جزوی و روح و خیال بر مثال دروغ ماند	مجمع جہاد	مجمع جہاد
۹۵	جوہر صدف نغنی شد در دروغ			

عنوان	کتاب	مضمون	شروع مضمون	صفحہ
مثنویات	حدیث حکیمانی	فی الثناء فی المعرفة	اسے دہون پروردہوں آرا سے بخودش کس شناختا نتوانست	۹۷ ۹۹
	تختہ العراقرین	قدست زمانہ - فصل در خطاب با آفتاب بوجہ محبت فصل در خطاب با آفتاب بوجہ شہادت	ما یتیم نظار گان غناک اسے محمد دین موزہ داراں اسے رنگ آمیزان گھر با	۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۴
غزلیات	غزلیات حکیم قاتانی	ورندت دنیا و بے ثباتی آن	صد کہ یکم ہر زمان ہم چنگ را ہم جام را رفتہ درستان کج از بیش و کم مانند واقفی لے پیک چوں ز حال دل زار ایں چه حالست کہ از سر کلامد اختہ دلایا بش نواز حکیم قاتانی	۱۰۶ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۷ ۱۰۸
مقطعات	مقطعات حکیم قاتانی	نادر و فاضل از حوادث زمانہ	اے آمیزنا امیدیاں لے پناہ بیکساں آزاکہ کج معرفت کردگار بہت ملک زادہ فخری مرا فخر ایں بس اسے وزیرے کہ بہر را بچہ بود در خواہست	۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۱
حصہ نشر				
خطوط و رفعات	انشائے قایم مقام	ایں رفعت معلوم نیست کہ قایم مقام کے نوشتہ است دلہ ایضاً کاغذ نیست کہ قایم مقام بنیاد فاضل کسوی نوشتہ مردم میرزا بزرگ فوری نیز لایہ امیر علی نوشتہ	باد آمد و بوسے غنبر آورد میران من جیست کہ بجانہ آدم بر ملک وجود کہ غنجنی گرفتہ اسے جفا پیشہ بار ویرینہ	۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶
	نسخات فارسی	سودا نامہ تباہیوں بادشاہ مملکت فرانسی ایضاً سودا نامہ کہ بادشاہ انگلستان نوشتہ اند در جواب درباریہ محمود شاہ فرمان فرماے قزوین	شکر و منت خداوند را لالی ستایش و سپاسے کہ درشتہ پس از ستایش پروردگار چندہ انکہ نظام	۱۱۷ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹
تاریخ و تالیفات	الکبر علیہ السلام	فرمان جلال الدین الکبر بادشاہ غازی فرستادن خان اعظم شمس الدین خاں اتکہ	خانخاںاں براند در آں ہنچام	۱۲۱ ۱۲۲

عنوان	کتاب	مضمون	موضوع مضمون	صفحه
تاریخ احوال	تاریخ احوال	در تاریخ احوال حضرت علی بن ابی طالب و در بیان جنگ سلطانی سنجانی	زمانه که مذہب قدرت سر لوح طلوع فرخنده را در یمنی که سلطان ملک تخت بند تخت	۱۴۳
تاریخ احوال	تاریخ احوال	در بیان وقوع جنگ سلطانی سنجانی	بعد از آنکه دار السلطنه لاهور بحیثیت تفسیر درآمد	۱۵۳
تاریخ احوال	تاریخ احوال	در بیان وقوع جنگ سلطانی سنجانی	چون افواج خاک روشنا و سپاه سردمر	۱۶۲
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ذکر بادشاہی لہرپ و شرح احوال او	چو لہرپ شد در جہاں بادشاہ	۱۶۲
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ذکر بادشاہی لہرپ و شرح احوال او	جہاں داراے اکبر کہ تخت	۱۶۶
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ذکر بادشاہی لہرپ و شرح احوال او	چون شیر و اس راہیت عدل و داد	۱۶۹
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور لقمان حکیم ۲۳۷	لقمان بن عقیق بن مزید بن صارول از مردم نوبہ	۱۸۶
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور فیثاغورس حکیم ۲۹۱۰	فیثاغورس بن میثاسوس از مشاہیر	۱۹۲
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور جاماسب حکیم ۲۹۹۲	جاماسب بلوگر گشای بن لہر اسب است	۲۰۲
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور بقراط حکیم ۵۴۹۴	سقراط بن سفیر قوس از بزرگان حکماء یونان است	۲۰۴
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور بقراط طبیب ۵۱۱۲	بقراط بن براقس از فرزندان اسقلمیوس ثانی است	۲۱۳
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور سدولون حکیم ۵۱۶۰	سدولون از معنادید حکماء یونان است	۲۱۵
تاریخ احوال	تاریخ احوال	جلوس ہماراج بن کشن در ملک دستان ۳۰۶۵	ہماراج بن کشن از پادشہا شکر و شکر گشت	۲۱۶
تاریخ احوال	تاریخ احوال	جلوس کیشوراج در ملک ہند ۳۴۶۵	کیشوراج بن ہماراج مدبر پادشہ تخت و تاج گشت	۲۱۹
تاریخ احوال	تاریخ احوال	سد چین ۲۳۸۱	بنیہ دیوار چین بدوی چہار ہزار و صد و ہشتاد و ہشت سال	۲۲۱
تاریخ احوال	تاریخ احوال	جلوس کلیمان چند و کبرایت در ملک ہندوستان ۵۲۲۵	کلیمان چند پسر حوزہ است	۲۲۳
تاریخ احوال	تاریخ احوال	ظہور حاتم طائی ۶۱۸۱	حاتم بن عبدالمہد بن سعد المہاجر از قبیلہ بنی طے	۲۲۵
تاریخ احوال	تاریخ احوال	گرفتاری مرزا ابدالقاسم قایم مقام سلطان ہندوستان	بعد از شش روز و نوبی چوں روزی چند برفت	۲۲۶
تاریخ احوال	تاریخ احوال	آئین سپہ سالار	جانشین خدیو عالم است	۲۳۲
تاریخ احوال	تاریخ احوال	آئین محل گذار	کشت و در دہتے باید کہ ہر کاری آئین	۲۳۵
تاریخ احوال	تاریخ احوال	آئین تکیہ	راستی منش درست قلم شمار	۲۴۰
تاریخ احوال	تاریخ احوال	آئین خزانہ وار	بہ زبان وقت نوبت و اگر گویند	۲۴۱
تاریخ احوال	تاریخ احوال	رواے روزی	از آنجا کہ فیض نہیری	۲۴۲

بی اے کورس فارسی پنجاب یونیورسٹی

جس کو

سینٹ پنجاب یونیورسٹی نے واسطے امتحان بی اے (زمرہ آرٹس) بابت ۱۸۹۹ء اور اس کے مابعد کے مقرر فرمایا ہے اور یہی کورس زمرہ علوم شرقی کے امتحان انٹرمیڈیٹ کی تعلیم میں بھی داخل ہے

اس میں مندرجہ ذیل کتب سے انتخاب لیا گیا ہے

نظم	نثر
قصاید انوری	انشائے قائم مقام
قصاید خاقانی	منتخبات فارسی
قصاید عرفی	اکبر نامہ
اکبر نامہ	دقائق نعمت خان عالی
دقائق نعمت خان عالی	جہانگشاہ نادری
انشائے قائم مقام	تاریخ معجم
کلیات قافی	ناسخ التواریخ
مثنوی مولانا روم	آئین اکبری
حدیقہ سنائی	
تحفۃ العرائین	

اس کورس کے علاوہ ہر دو امتحانات مندرجہ بالا کے فارسی کے نصاب میں اخلاق ناصری (مقالہ

سوم) اور الف لیله (انتخاب) اور مفتاح الادب بھی داخل ہیں جو تینوں علیحدہ مل سکتی ہیں +

قصاید انوری

<p> خیزید کہ ہنگام صبح دگر آمد نزدیک خروس از پے بیداری مست خورشید سے اندر افق جام نکوتر از مے حشرے بہ کہ در آیم بہ مجلس آغاز نمید از پے مے بیخبری را بر دل نفسے آمدہ گیتی بسر آرید بر بوک و مکر عمر گرامی مگر آرید اسے ساقی مہر و سہ در انداز و مرا برین شکن پیش کہ من تو بہ شکستم از دست گھر گستر دستور شہنشاہ و ستور جلال الوزراکز و زرا او ست صدر سے کہ تر و خشک جہاں باقی توانی بہرگز چو فلک راہ سعادت نکند گم </p>	<p> شب، فت و ز شرق علم صبح بر آمد ویریت کہ پیغام نسیم سحر آمد چوں لشکر غر شید بافاق بر آمد ز اندیشہ چو بہ خواب خاری شتر آمد کز ماور گیتی ہمہ کس بے خبر آمد گیرید کہ گیتی ہمہ یکسر بسر آمد خود محنت ماجلہ ز بوک و مکر آمد ز آن مے کہ ز رش ماور و لہوش پیر آمد ز آن دست کہ مس قلم از آن کیشتر آمد وستے نہ محیط کہ نوازش گھر آمد آن شاح کہ در بارغ جلالت بہر آمد ہر گوشہ عنوان نمش حاضر آمد آن را کہ فلک سے دیش را بہر آمد </p>
---	--

جز بر دریا و قسمت روزی کند بخت	آرے چو کند چوں در رزق بشر آمد
بے نعمت او بیخ بقا خشک ب افتاد	باہمت او شاخ سخا بارور آمد
از ہمت او شکل جہا نے بکشیدند	در نسبت او کل جہاں مختصر آمد
اسے شاہ جہا نے کہ ز عدل تو جہاں را	در وصف نیامد کہ چہ نسبتے بسر آمد
عدل تو ہائیست کہ چوں سایہ بگستر	خاصیت خورشید و راں بے خطر آمد
نام تو بے تربیت نام عمر کرو	زناں روئے کہ عدل تو عدل عمر آمد
سرمایہ دریا نہ بازو سے دلت بود	زناں روئے دینش زکراں پرغدا آمد
کال در نظر رائے تواند ز حقیری	کاش چیت کہ آں رائے ترا در نظر آمد
بیدست تو کس را بمراد سے ز دست	بوسیدن دست تو اناں معتبر آمد
در شان نیاز آیت احسان ایادیت	چوں پیر بن یوسف چشم پدر آمد
بہر توقیم است چنان کز وہ تقدیر	نزد ہمہ در کو کبہ خواب و غور آمد
عزم تو چہ عزیمت کہ بے منت تدبیر	در ہر چہ بکشید نصیبش ظفر آمد
عالم کہ زنا پرودہ بخیلت کلہے کرو	ترک کاہ قدر ترا آستر آمد
گردوں کہ پئے و ہم ہندس سپروش	اندیشہ تدبیر ترا پے سپر آمد
اول قدم قدر تو بود آنکہ چو برداشت	عالم ہمہ زیر آمد و قدرت زہر آمد
اصف کہ ز سیر قلمش تیغ سکون یافت	حاکم کہ ز دست کرمش کاں بسر آمد
اوصاف تو در نسبت آوازہ ایشان	وصف نفس عیسے و آواز خر آمد
در امر تو امکان تغیر نہ نہفتند	گوئی کہ مثالے ز قضا و قدر آمد
در کین تو امید سلامت نہ نهادند	گوئی کہ نشانے ز سعیر و سقر آمد

دشمن کمر کین تو از بیم تو بر بست
از آتش باس تو مگر دود ندید است
باس تو شہا نیست کہ در کام شہ طیس
خضم تو چو پروانہ شود صاعقہ را
تو ساکنی و خضم تو جہان و جنیں بہ
عناق کہ ز بازو کشی جائے نگہ داشت
در ہر نہ روی سرچہ فرو کرد بہر جا
اسے ملک ستانے کہ ز درگاہ تو برخاست
من بندہ کریں پیش زونہم در شتی
در مدت دہ سال کہ اس گوشہ و سکند
ہر نور نظامے کہ و را آمد ز در من
گردوں جگر دم داد کہ احسان نزل کرد
صدرا تو خداوند قدیمی نہ مرا بس
اقراں مرا ز رطبع بیش تو وادی
از خدمت فرخندہ تو باز نہ گشتند
انعام تو بر اہل ہنر گرچہ بحدیست
نظمے کہ براحوال من آمد ہمہ وقتے
جانم کہ در نقش ہوائے تو گرفتہ است
اقبال ز توقع تو نقشے بنمودش
نے راز پیہ حملہ صرصر کر آمد
کہ سادہ دلش آرزوے شور و شہر آمد
باز نقش آتش چو شراب کہ را آمد
کو راز فلک دود ز اختر شرر آمد
زیرا کہ سکوں حلیہ کل سیر آمد
ہرگز طرف دانش از غار ترا آمد
یک سال ز غن ماوہ و یک سال نہ را آمد
ہر مرغ کہ در عرصہ ملکہ بہ پر آمد
گر دوس کہ نہ احوال من اورا سپر آمد
در قیہ اسلام مرا مستقر آمد
از جود تو آمد نہ ز جاسیے دگر آمد
احسان تو آں بود کہ آں بے جگر آمد
آں را کہ ہنر اسے من اورا نمر آمد
زاں در تو سخن شاں ہمہ چوں آب نہ را آمد
ہرگز کہ نہ تشریف تو شاں براثر آمد
کہ شکر تو کام ہمہ شاں چوں شکر آمد
از فضل تو آمد نہ ز فضل و ہنر آمد
پائندہ تر از نقش حجر بر حجر آمد
ہر خطہ کہ بر غرفہ سمع و بصر آمد

<p>جانی و یقین است کہ جہاں ناگزیر آمد جان مرکب و دم زاد و جہاں ہگزیر آمد کز یک نظرت برگ چنین صد سفر آمد</p>	<p>از تو نگریز و کہ تو در قالبِ عالم تا در مثل آرند کہ اندر سفر عمر یکدم ز جہاں جان تو جز شاد بیاوا</p>
<p>مقصود جہاں کام تو یاد اکہ بر آید زانکہ از تو بر آمد ہمہ کاسے کہ بر آید</p>	
<p>دل و دستِ خدایگان باشد در جہاں پاوشہ نشاں باشد بر جہاں چوں قصارواں باشد ہر کہ ز ایناے اش و جہاں باشد ہر چہ ز اجناسِ بحر و کاں باشد امن بیرونِ آسماں باشد زندگانی در اں جہاں باشد تب و لرز اندر استخوان باشد نطق را دست برداں باشد بخل بے نام و بے نشاں باشد نیکوہ بے تاب و بے تواں باشد فتح تفسیر و ترجمان باشد دواثر در جہاں عیاں باشد کہ ز تقدیر در سناں باشد</p>	<p>گر دل و دست بحر و کاں باشد شاہِ سنجہ کہ کترین خدش پادشاہِ جہاں کہ فرمانش آنکہ بادِ غ طاعتش زاید آنکہ با مہر خازنش روید عدلش از بازیں بخشم شود قہرش از سایہ در جہاں فگند مرگ را دایم از سیاست او ہر کجا خطبہ شد بنام سخاش ہر کجا سکہ شد بنام و نشانش اسے قصا قدر تے کہ با حلت راہیت آیتے کہ در حرفش گویم از راے راہیت شبِ روز راے تو راز ما کند پیدا</p>

رایت فتنہا کند پتہاں	کہ چو اندیشہ بیکراں باشد
لطفت ارمایہ وجود شود	جسم را صورت رواں باشد
بآست اربابک بر زمانہ زند	گرگ را سیرت شبان باشد
بنود خط روزنئے مجرے	گر نہ دست توش ضلّان باشد
نزد کار عالمی بنظم	گر نہ پائے تو در میاں باشد
در جهانی و از جہاں بیشی	ہمچو معنی کہ در بیاں باشد
آفریں بر تو کا فرینش را	ہر چہ گوئی چنین چنان باشد
روز ہیجا کہ از درخش سنان	گرد را کسوتِ دغاں باشد
در تن اژدہائے رایتہا	یاد را اعتدالِ جاں باشد
شیر گردوں چو عکس ہنر در آب	پیش شیر علم ستاں باشد
ہم عنانِ اہلِ نیک گردو	ہم رکابِ اہلِ گراں باشد
ہر سب کو اہل شکستہ شود	بر لب چشمہ سنان باشد
ہر کمین کز قضا کاشادہ شود	از پس قبضہ کماں باشد
اشک بر در عمامے سیما بی	نسخہ راہ کمکشاں باشد
چہل بجنبد رکابِ منصورت	آن قیامت کہ آن زناں باشد
ہر کر اشد یقین کہ حملہ تست	راہ ہستیش در گماں باشد
روح روح الامیں در آن ساعت	نہ جانا کہ در اماں باشد
بنود ہیچ کس بجز نصرت	کہ دے با تو ہم عنان باشد
ہر مصافحے کہ اندر و دو نفس	تیغ را با کفت قراں باشد

فلک از گشته میزبان باشد اگر چه یک مشت استخوان باشد کہ ہے آرزوئے آن باشد از مقیمانِ آستان باشد وانگشت رایگان گراں باشد دست بوسیدنی زیان باشد ہم دریں دولت جواں باشد زرگر باغ و بوستان باشد نہ چناں کز پیش خزان باشد تا ممر سخن زباں باشد تا ز زر در جہاں نشان باشد تا زماں لازم مکاں باشد تا با گیتی وہ و ستاں باشد	صدقراں و شمع طیراپس از آن قبضہٴ خجرت جہاں گیر است خسرو بندہ را چودہ سال است کز ندیمانِ مجلس ار نشود بخرش پیش از آن کہ بفروشی چہ شود گر ترا دریں سودا تا شود پیر، بچہ بخت عدوت تا ہوائے خزان بہمن دودے باغِ ملکِ ترا بہار سے باد خطبہا را زباں بذکر تو تر سگھما را دہاں بنام تو باز بہت لازم زمان و مکاں بہت ملک بخش و ملک ستاں
در جہاں ملک جاودانت باد خود چنین ملک جاوداں باشد	
ابر نوروزی علم بفراخت باز از کوہسار وہ چو پیلان جواہر کش خراں و قطار کہ مریع سب کوہ از ابر مرہارید بار روئے باغ از لالہ و سرس چو نقش قندار	باد شگیری نسیم آورد باز از جوہار ایں چو پیکان بشارت برشتاں در ہوا کہ معطر خاکِ دشت از باد کافوری نسیم برے خاک از زنگس و سوسن چو مشکِ تبتی

مرجا بویے کہ عطارش نباشد دریاں
 ابر اگر عاشق نشد چوں من چراگرید ہے
 مست گر بیل شدست از خوردن کنس چرست
 رونق بازار گل رویاں بشد زیراکہ برد
 بادہ خور برالہ و گل زانکہ اندر کوہ و دشت
 بادہ خورون خوش بود و رگل بہنگام صبح
 برگل سوری مئے صفائی حلال است و مباح
 مجلس عالی علماء الدین کہ از دست سخاش
 خاصہ اکنوف کز طرب ہر ساعتی جتنے کند
 عالم علم و جہان جو محمود آنکہ ہست
 دست جو آسمان از دست جو دوش یار خواہ
 نظر پروردگار است گوی عشقش اوراد ازل
 راست کاری پیشہ کردست از ہر آگاہ نیست
 کہ بود عالم از و خالی کہ از بہر بقاش
 ز آب و آتش بر دروچ و رائے او پاکے نور
 خواستہ انداز علم و رائے او زمین آسمان
 جو او چوں زان سوال آگشتہ اندر حال او
 ابر جو دوش گر بیدیناں قطرہ بار و ہر زمیں
 اسے کہنہ ہمت تو پایہ اجرام ہست

جبذا تقستے کہ نقاشش نباشد آشکار
 باد اگر شیدانہ شد چوں من چراشد ببقار
 چہرہ گل با فروغ و چشم زگس پر خار
 بوئے خطشان گستان و رنگ رخ شال لالہ زار
 لالہ مے روید زخارا گل ہے روید زخار
 تو بہ کردن بد بود از مے بہ ہنگام بہار
 خاصہ اندر مجلس صد جہاں فخر کبار
 ز رنگاں خواہ امان و در زوریا زینہار
 در میان باغ و بتاں افتخار روزگار
 افتخار روزگار و اختیاریا شہر یار
 نقد جام اختراں بر سنگ قدش کہ عیار
 روح پروردست گوی شخص اوراد کہار
 در قیامت بچکس چوں راستکاراں رنگار
 کروا یزد روز مولودش فدا را نگسار
 چوں ز باد و خاک طبع و حلم اولاف و وقار
 ہر یکے در خورد و خو چیز سے زروئے افتخار
 کوہ ایں خلعت و خورشید آں را یادگار
 تا قیامت با دم آید بروں دست چنار
 اسے بہ پیش طلعت تو چشم نور شیدناں

دارد از لطف تو بر جیس و ز قہر تو زحل
 در پناہ درگہ اقبال و بام قدر تست
 و رکسے گوید نشاید بود گویم پس چراست
 فضل یزداں ہست سال مرے سارت پائیں
 ہر قبائے کو شرف پوشیدہ شخص دولت
 گر شود در سنگ پناہ دشمنت ہیچوں کشف
 حزم تو از سنگ بیرون آورد اورا سبک
 ہست گوئی مضمندانہ طاعت و عصیان تو
 ماحوت را گر معافی نیست و الفاظ ابراست
 ہر کہ در بندہ صور باشد بمعنی کے رسد
 یک ایک روز بروز در گاہ تو باشد پیاسے
 طبع گنگش بیزباں گویا شود چوں کلک تو
 گر چہ نزد ہیچ دیار ایں زماں مقبول نیست
 سنبہ او باشد امروز اے کہ منکر بودی
 تازند باد خزاں بر شاخ ماز و درم
 شاخ اقبال چو باد از ابر نیساں باد سبز
 چہرہ بد خواہت از اندہ چو آبے باد زرد

ایں سعادت مستفاد و آن نحوست مستعار
 ہفت کوب در مسیر و سپہر اندر مدار
 ایں آں را پاسبان و آن ہفت آواز پروہار
 اسے سلطان ہست روز و شب ہمینت یاسار
 رفتش بودہ است پود عصمتش بودہ است تار
 و رشود در خاک متواری حسوت ہیچو مار
 عزم تو اورا چو جمرہ بر کشد از خاک نزار
 نام و ننگ و خیر و شر و قہر و لطف و فخر و عار
 ز اہل معنی لاجرم کس نیست اورا خواستار
 مرد کو صورت پرست آمد بود معنی گزار
 پایکھاسے یا بد از اقرار فزوں در روزگار
 گر چو کلک تو کہر بند بہ پیش بندہ دار
 گرد از اقبال تو صاحب قبول ایں دیار
 طاعت او دار و امسال آنکہ عصیاں کرد پار
 تا کند باد صبا در باغما نقش و نگار
 شخص بد خواہت چو برگ از باد و زار و نزار
 سید بد گوے پرخوں از تفکر چوں انار

شاد ماں در دولت عالی و جاہ بیکراں
 کامراں از نعمت باقی و عمر بے کنار

خدا سے خواست کہ گیرد زمانہ جاہ و جلال	جمال و اوجہاں را بگوید خواجہ کمال
پہرہی مسود کز قرآن مسود	نژادہ مادر گیتی چو تو ستودہ خصال
قصا تو ان قدر قدرت و تبار عمل	زمانہ بخشش و کاں و شنگاہ و بحر کمال
بنوک خامہ بہ بندورہ قصا و قدر	بہ تیر نکمہ بدوز و لب سوال محال
گر اگر خاطر او قطرہ بر زمیں بارو	بجائے برگ زباں بردیشاخ نہال
چو رائے روشن او باشد آفتاب سپر	گر آفتاب اماں یا پداز کسوت نہال
ہلال حیرت معالیش منصف نشود	از آنکہ راہ نباشد خسوف را بہلال
پہرہ بر شدہ آسائے او بدست خواند	کمر بہ بست بجز او چو بندہاں بدوال
ز حرص و طمعت او سرنگوں ہے آیند	بوقت مولد از اسام مادران اطفال
ز شلیخ بادرم آید کعب چنار بروں	اگر از حسد کعب او دزد نسیم شمال
ترازوئے کہ برآں بار قدر او بجنہ	پہر کعبہ او زید و زین مشقال
ز حرص آنکہ بر وسائلاں مال کنند	ہے سوال بخواد نہ سائلان ہموال
ایا علاج تو نقش گشتہ بر او بام	و یا حمام تو وقت گشتہ بہ اتوال
خطر ندید ہر آل کو ندید از تو قبول	شرف نیافت ہر آنکو بخت با تو سوال
تو آن کسی کہ پہر نہ پروردہ فطیر	تو آن کسی کہ خدایت نیافرید مثال
زمانہ سال و مہ از خدمت تو جوید نام	ستارہ روز و شب از طلعت تو گوید وفال
تو آدمی و ہمہ دشمنان تو اہل بیس	تو مہدی و ہمہ حامدان تو وصال
بدست حزم بمالی ہمہ مخالف را	زمانہ نیز نہ بیند چو تو مخالف مال
اگر نہ کین تو کفر است پس چرا دارو	پہر خصم تراخوں مباح و مال حلال

<p>عدو حرارتِ بیم تو دار داند دل بزرگوار شد دستے که من خادم نه زانکه از دل جان خلصت نبودستم ز مجلس تو گر ابرام دور داشته ام اگر نه درد و دوسه ششم ز طبع چو آتش بجائے دیگر اگر اهل ایجا کردم خداے داند و کس چون آئینت که من ثناء قبول بهمت کنند اهل ثنا بدین دلیل توئی خواجہ باستحقاق نه هر که اصفه من با کسی شاهیت است که دال نیز چو ذال است در کتابت بهین که میر معزی چه خوبه سے گوید درین مقابلہ یک بیت از قی بشنو ز مرد گیر سهر هر دو یک رنگ اند همیشه تا که بود وقت زلف و ریات سرے که از تو به چید بریده باد چو زلف</p>	<p>بدست مرو یک پیده زان زلف خال بخدشت نرسیدم ز گردش احوال گواه دارم و آن کست این دو متعال نه از فراغت من بود بل ز بیم طال قصیدات بیاد و حے چو آب طال بدیدم آنچو بیناد کنخ لب خیال بهر خویش نه نیست ازین سمجتر حال بلے که مرد بهمت پر چو مرغ بال وزین قیاس قوی متری بهشت ادا شبیه دست چنانچین بین شبیه شمال پششده و نود و شش کست دال ذال حدیثه میثات پینو و شکل کسب غزال نه بر طریق تنجی بود به استدلال ولے ازین یگین و کشتن از آن حال همیشه تا که بود وصف خال و امثال رخنے که از تو تابد سیاه باد چو خال</p>
<p>ن ماه</p>	<p>هزار سال تو مخدوم و دهر خد متنگار هزار بار تو مدوح و من مدح سگار</p>
<p>له شعر میر معزی ۵۰ چو کسب الغزال است پینو و یگین نه چو کسب الغزال است پینو</p>	

بہ نیک طالع و فرخندہ روز و فرخ سال
 بارگاہ وزارت بہ فرخی بنشت
 نظام مملکت و صدر دین و صاحب عصر
 محمد آنکہ باقبال او دہد سو گند
 زانہ بخشش و خورشید راے و گردون قدر
 بہ بستہ از پے حکمش میان زبان و تیش
 بحسب قدر بلندش مدار انجم پست
 بگام عقل مساحت کند محیط فلک
 بکینش اندر مضمر عنا و محنت و رنج
 حوالہ کرد بدیوان مہر و کینش مگر
 بکشمتمش بہر و دیدہ تیبو از شاہیں
 بفرز دولت او شیر فرسش ایوانش
 ز نیم او ہمہ عمر استخوان دشمن ہست
 ز دست بخشش او حاکی ہست اشک سخا
 دلش ملال ندارد ہمہ ز بخشش وجود
 عنایت بدو صلصال اصل آدم و تو
 بقدر جاہ و شرف از کمال بگذشتی
 اگر بگوہ بر ند از عنایت تو نشان
 دریں بنفشہ بروید ز روسے خارہ صلب

بعد اختر و میمون زمان و خرم حال
 خدا یگان وزیران و قبلہ آمال
 سپہ رفعت و قدر و جہان جاہ و جلال
 روان پاک محمد بہ ایزد متعال
 کز تم طبع و پسندیدہ فعل و خوب خصال
 کشادہ از پے حمدش زبان نسا و رجال
 بجایے راے مصیبتش زبان حجت لال
 بہ نور راے تصور کند خیال محال
 مہریش اندر مدغم بقا و نعمت و مال
 خداے نامہ آہال و قسمت آمال
 بقوتش بکند پنجہ رو بہ از ریبال
 تواندار بکند شیر چرخ را چنگال
 چو از بخار و خانی زمیں گہ زلزال
 ز حزم محکم اورا دیست سنگ جہال
 مگر ز بخشش وجودش طول گشت ملال
 تو ز آل عنایت محضی و آدم از صلصال
 درست شد کہ کمالے است از درائے کمال
 و گہ بہ بحر بر ند از سیاست تو مثال
 درال پیشیزہ بریزد ز پشت ماہی وال

فلک خرام سمند ترا سزد که بود ز نعل مرکب و از طبل باز تو گیرند مه نومی تو بملک اندر از خوف ترس چگونه باید بدخواه با تو دست جدل که شیرایت قهرت چو کام بکشاید نہاں ازاں بنماید ضمیر او کہ دلش چو باد ورقص انگار کار دوست خصم شد آنکہ دشمن تو داشت گریہ در ایناں بزرگوار من بندہ گر چه بدست ویر بخیر بر تو دعا کردہ ام ہمے شب و روز بدخت تیرہ و سرگشتہ گفتم آخر ہم جمال جاہ تو از پردہ برکشاید روے بخدمت تو چناں تشنہ بودہ ام بخدا بحق خاتم و ملک تو بر شمال تمییں بہ بند چرخ بدم بستہ تا کنوں کہ کشاد بایمنی و خوشی در سراے عمر باں ز رشک چہرہ بدخواہ تو زر عینار	جہاں بزیر رکاب و فلک بزیر نعل ہلال و بدر بچرخ بلند بر اشکال از آنکہ راہ نباشد خوف را بہ ہلال چگونه وارو بدگوئے با تو پائے جدال فرو شوند ہنر ہراں بگوشہ با چو شغال ز قہر ہیبت تو ہتر کہ چو تشنہ سفال از آنکہ دیر نیاید چو آب در غربال کنونست دقت کہ باسگ فرو شود بجوال بخدمت نہ رسیدم ز گردش احوال بطح بر تو ثناء گفتمہ ام ہمے مہ و سال بکام باز نہ گرد سپہر خیرہ شال ہمائی قدر تو بر بندہ گستر اند بال کہ ہیچ تشنہ نباشد چناں بہ آب زلال کہ بے تو باز نہ اندام میں شمال خدائی بر من و بر دیگر ایں در اقبال بفرخی و فرخ بر سر یر ملک بہال ز اشک دیدہ بدگوئے تو جو سیم حلال
--	---

نقل

مباد اختر خصم ترا سود و شرف

مباد کو کپ سید ترا ہبوط و وبال

جذاب زبے کزو ہر دم دگر گوں زیور سے
کٹورے و عالمے را ہم زمین و آسمان
مجلسے کو دعوتے فرودس را باطل کند
باہوئے سقف اور رونق نہ میند نافہ
در خیال نقش بُت رویان او والہ شوند
جنت است آں عرصہ گربے وعدہ یابی جنتے
ساغر ش پر بادہ رنگیں چناں آید بہ چشم
آتش سیال دیدستی و آبِ منجمد
ہست مصر جامع ہستی ازاں خارج نیافت
آسمانِ دیگوست از روئے رتبت گوئیا
آفتاب دماہ را پیر و شاہ و صاحب اند
ویراں لے حضرتے کو سعی بنائے پہر
تا چہ عالی حضرتی کیں آفتاب خسروی
آفتابے گر بخوابد بر کشاید نور او
گر کو اکب را مسلم گشتے آں عالی پہر
جرم کیوں آں معمر ہندوئے باریک میں
مشرقی اندر ادائے خطبہ آں خسروئی
دائے عقرب ز بہر رخ و در حادثات
زہرہ اندر روز مائے عیش و خلوت تہائے شب

آسمان بر عالمے بند و زمیں بر کثورے
از چنیں بزمے تواند داد ہر دم زیور سے
گر میان ہر دو ہنشانند عادل و ادر سے
بازمین صحن اوقیمت نیابد عنبر سے
گر ز دور ہر گریہاں سر بر آرد آفر سے
کوثر است آں بادہ گرمستی فراہد کوثر سے
کز میان آب روشن بر فروز و ساغر سے
گر ندیدستی بخواہ از ساقیان ش ساغر سے
روزگار از عرصہ او یک عرض را جوہر سے
واندر وہر سکنے قایم مقام اختر سے
شہ سلیمان عنصرے دستور آصف گوہر سے
خاک را مہل نخواہد گشت مثلت دیگر سے
ہر زمان از سده تو قصر ساز و خادو سے
جا و دواں از نیمہ روز اندر شبے گیتی در سے
ہر یکے بودندے اندر فوج دیگر چاکر سے
پاسبان نو نشانندے ہر شبے بر منظر سے
معتکف بنشستہ بودے روز و شب ہر بہر سے
برورش بودے بہر دستے کشیدہ خنجر سے
بتہ بودے خویشتن بردہن خنیاگر سے

تیرستونی بدیواں در چو شاگردانِ نو
اسے خداوندے کہ تاسخ صنائعِ شاخِ زو
آسمانِ قدرے کہ صاحبِ فکرِ گردِ نیافت
چوں لبِ ساغر بند و ہر نہایتِ صاحبِ
جام و خنجر چوں تو یک صاحبِ قراں ہرگز ندید
بوستانِ ملک را چہ از شبنمِ خنجرِ سناں
گر شود پاس تو در ملک طبعیتِ محتسب
در نشانِ نلچے در چار سوئے آسمان
ابر سے بارید روز سنہیں نیست بے خبر
اگر از قحطِ آبِ دستِ آبستن شود
معنیِ حاتم کہ بدیندہ سے دل دوست ترا
در چناں دوراں کہ عمرے در گشتِ پیشِ ملک
بالشِ عالیتِ سیدِ قنہ شد ورنہ کجا
دخترانِ روزگار ندانیں حوادثِ زیرِ تر
روزِ ہیجا کہ فروش و گردِ جیشتِ سایہ را
از پسِ گردِ سپہِ برقِ سنانِ آبدار
آسمانِ ابرقِ شرباں را کشاید نائزہ
ہر کہاں ابرے بود بارندہ پیکانِ ژالہ و آ
چوں بجنبنانی عنان بر صرصر کہ پیکرت

مے بریدے کاغذے یا مے شکستے دفترے
شاخِ ہستی را ندانند از تو کامل تر برے
ملکِ آب و خاک را بچوں تو صاحبِ افسرے
چوں سرخِ بگرید ہر غلامتِ قیصرے
بزمِ رسائلِ نوازی رزمِ راکیں آورے
تا چو چشمِ بخت تو بیدار دار و بھرے
آسمانِ انگشتِ نہایتا ابد بر منکرے
زہرہ ہرگز در نیاید نیز جز با چادرے
برقِ مے خندید و میگفت این قاتلِ مہرے
قطرہ باران کند از ہر خیشے عرعرے
ہر یکے بزخملِ آں دیگہ نوشتے محضرے
زایمی زادن ستردن شد چو گردوں ماورے
پہلوے در ایمنی ہرگز بسودے بسترے
کو چو زاید دخترے دخترش زاید دخترے
تا سوارِ خویش را یا بدینا بد رہبرے
ہیچناں باشد کہ اندر پردہ شب اخترے
تا جھنود روزگار از گردِ ہیجا خنجرے
ہر سنانِ برقی بود ہر بار گیرے صرصرے
بانگِ شب خوش با دجاں بر خیزد از ہر پیکرے

<p>اے تو تنہا ہم تو شاہ لشکری ہم لشکرے وانگے فرہنگرد دانیت بھجرا غرے شاید ارتباں بود بے مجرہ پیغمبرے زان بہ ہر ایما چومہ از ہم بدر و منفردے بر سر خصم لعین چہ منفردے چہ مجرے کاسماں چوں من نیار دہج نصرت پروردے خنجر احمد ذوالفقارے را بیاید حیدرے گر میسر گشتے اندر ہفت کشور یا ورے فی المثل بر تخته بروے کشاں تا مبعرے چوں دگر ابناءے جنس خویش اکنوں سروردے ماندہ ام و قعدریاے عنا چوں لنگرے آں چناں بیرحمتمے نامہ ربانے کافرے تا بنودے چوں منہ بارے شکایت گترے در کنار دایہ گردوں ہند چوں ولبرے ستا نیاید گردش ایام را پیدا سرے استوائے کاراے ملک را چوں سطرے</p>	<p>لشکرے را ہیزم ووزخ کنی در ساستے اژدہائے ریح تو خلتے بہ یک دم در کشدے عقل با ریح تو فتوے میدہد اکنوں کہ چوب خنجرت سبب پیغمبر است از خاصیت با چنین اعجاز کا ندر خنجر تو تعبیه است بر زبان خنجرت روزے بطنازی برفت گفت نصرت نہ مرا بازوے شہمے پرورد خسرو امن بندہ را در مدت ایں ہفت ماہ تا مرا از لجنہ دریائے حراماں دوستدار ہستم از بسکہ سر بر آستان سو دے لیکن از بس قصد ایں ناقص عنایت روزگار روزگار ایں جنس با من پس کہ وار و قصد ہم توانستے گرم شاکر ترک زین داشتے تا صبا از تو جہاں را ہر بہارے بیدریغ بیدریغ باد ملک اندر کنار خسروی خصم چوں پر کار سرگرداں مراے صفت</p>
---	---

آسمان ملک را و ایم تو بادی آفتاب

در سعودی آسمان کردت مجاور مشعرے

کہ جہان نیست در جہان خداے

جشن عید اندریں ہمایوں چاکے

فرخ و خورم و ہمایوں باد
مجددیں بواحسن کہ طیرہ کند
آنکہ باعد لیا او سنے گوید
وانکہ بافر او ہے فگند
قندہ او سپہر پاپے سپہر
پیش جاہش سرفلاک و پیش
کرمش جرم بخش و عذر پذیر
درہو اسے اسابت رایش
درکین یاسست کینش
رعد با بر گفتم پیش کفش
موج با بحر گفتم پیش دلش
ذہن او خامد لیت غیب نگار
اسے براطراف دہر فرماں دہ
روز عزم تو آسماں قدرت
با کفتم حرص را فرو رفتہ
ہمہ عالم عیال جود تو اند
بأس تو آتھے ہست حادثہ سوز
خرمی فکر کہ تو نیست ہست
نیز تبدیل روز و شب نبود

بر خداوند این ہمایوں جا سے
چرخ و خورشید را بقدر و برا سے
سخن کاہ نلیج کاہ رہا سے
سایہ بر کار خویش فتر ہما سے
حزم او را زمانہ دست گرا سے
پیش حلیش دل زمیں دروا سے
قلمش فتنہ بند و قلعہ کشا سے
آفتاب سپہر ذرہ نما سے
پشتہ انتقام پیل رہا سے
وقت این لاف نیست ہر ذہ ملا سے
روز این عرض نیست تراثر نما سے
کلاک او ناظمے است دجی سرا سے
وے برابناے عصر بار خدا سے
گل قہر تو آفتاب اندا سے
ہر زمانے بہ گنج دیگر پاپا سے
داے اگر جود تو بنو دے داے
عدل تو بیسقلے ہست فتنہ زدا سے
ایمنی را دیں سپنج سرا سے
گر بگوئی زمانہ را کہ پاپا سے

<p>گر اشارت کنی کہ باز پس آے از نظیر تو چرخ نادرہ زائے کس ندید است در جہاں ہمتاے وے صبر و درت و خیل تنائے و امن ہمت بدو مالاے ترو خشک جہاں جاں فرسائے وے ہنر زائے تو جہاں آراے اژدہا از جواب مار افسائے چہ زیاں از حسود کار افسائے خضم را گو کہ بادے پیماے در چہ د اطلس اند چند گداے ہم دریں آستانہ باری جاے ہد ہاں نیز در کلاہ و قباے بعد ازیں بازمانہ پہلو سائے در نعیم جہاں ہے آسائے گر پیہ و شمنت بہ نایاے وز ملا مت ندیم نالہ چوناے</p>	<p>دی برجعت شود بفر دوا باز عقبت نیست زانکہ ہست عقیم گر خیالت نیامدے در خواب اے صمیم دولت بنجیل نگوہ نعمت آلودہ پیش نیست جہاں دست فرمود وجود تو شدہ گیر اے اثر زائے تو ثنا گستر گر حدود بس است عاجز نیست چوں بود دولت تو روز افزوں آب چاہ تو روشن ست از سر گر چہ در عشرت اند مشقت لیثم چہ بزرگی بود در آنکہ نہ پند بلبلان نیز در سماع و سرود زین پس بر سپہ گردن کش تا ز گردش فلک نیاساید مجلس عشرت بہایا ہوے طبل بدخواہ تو بزریر گلیم</p>	<p>پند</p>
--	---	------------

ہست فرانت ہر زمانہ رواں

بر چہ رایت بود ہے فرماے

خرد را دوش مے گفتم کہ اسے کسیر دانائی
 چه گوئی ندر وجود آں کسیت کیں شایستگی دارد
 کسے کا ندر جہاں بے پیچ ہنگام از غیرے
 زباں ورامتنال امرونیے اوچناں والہ
 زبیں در اخیال بار علم اوچناں عاجز
 در آمد شد تختیں دامن ہمت فرو رفتہ
 چناں عالی نداد آمد ز فعت پایہ قدش
 نظام عالم از تائید تیر او پدید آمد
 ز حین یوسف رایش بمصر چرخ چارم در
 بھنڈ ہمت اردویر زماں را باز گرداند
 گرا از حزمش قضا سداے کشیدے بہ جہاں شال
 وگر بر آسمان علش بحشت سایہ انگندے
 حاتم حرمش در ایمنی آن خاصیت دارد
 بخاک پائے او یعنی رداے گردن گردوں
 ہوا با آب مے گوید کہ گرد موکب او شو
 بہار دولت او آں ہواے معتدل دارد
 بدست آرد ضمیرش را قرینش نسخہ روشن
 نہ از جوہرست قلم را شاں روکت پلرزہ
 زبس کہ غصہ طبعش تفکر مے کند دریا

ہمت پیغمبر شکاری ہمت بیدیدہ بینائی
 کہ تو با تبروے خویش خاک پائے اوسائی
 جہاں کامل آمد خود با استقلال پہنائی
 کہ ممکن نیست در تعجیل او کنج شکبائی
 کہ صد منزل ہر ہمت کرد زانسوے توانائی
 غبار ہستی پذیرفتن گردن مینائی
 کہ گردنے ست بیرون از نغم گردن خضرائی
 وگر غوطہ داد ستے جہاں را موج رسوائی
 دل خورشید بایک خانماں دارد نیلغائی
 کند امروز بر عکس توالی باز فوائی
 نکر دے روزگار اندر حرمش عمر فرسائی
 زماں را دست ہودے بر زبیں دسپا بجائی
 کہ از روئے تقرب گر بخاکش بخ بیاسائی
 کہ از ننگ تصرف کردن گردوں بر آسائی
 اگر خواہی کہ چوں آتش سراند آسماں سائی
 کہ گردن خوف را تازہ کرد ایام برنائی
 شکر یک لحظہ در خلوت سر افکش آئی
 ز طبع اوست تا چوں میکند کانی و دیائی
 شدہ است اندر عروق لچہ او مادہ سودائی

<p>بہ بیند بے نظر نرگس بگوید بے زباں سخن اگر نہ فضلہ طبعش جہاں رہا شنی وادے چونیاں گر کنار خاک پُر گوہر کند شاید زلطفش درخوے جلالت روان صاحب صافی قضا بادست او گوید بہر ساعت نے گفتی ولیکن در کرم واجب بود درویش بخشون چو ایں اوصاف نیکو حصر کردم باخود گفتم خرد زان طیرہ شداحتی پس انگہ گفت با من ہم عجب تر اینکہ میدانی و میدانی کہ میدانم گرم باد رنیداری غایم چونکہ بنسایم الامتا گاہ در گاہش بود گاہے در افزایش ازاں گاہش نصیب دشمنان جان کاشش باوا</p>	<p>اگر طبعش بیاموزد جہاں را عالم آرائی صبا در رنگ بتاں کے زوے نیز نگہ پیائی چو سوسن محض آزادی نہ چون گل عین صغائی ز جوہر در غم حیرت رسوم قائم طائی کہ در بخشش نہ دینی مطلبے دارم نہ دنیائی چو کاں درویش شدانہ تو چرا برو نہ بخشائی بدین نعوے کہ برخیزد بدین معنی چہ فرمائی بگز متاب پیائی بگل خورشید اندائی پسم ہر خطمے کوئی نشان دبا دپیائی عزیز الدین طغرائی عزیز الدین طغرائی ذراع روز و شب ہموارہ در تابی پیائی وزاں افزایش اورا تا قیامت نیست افزائی</p>
--	---

بہر کارے کہ روے آورد و شمش گفت نو میدی

ترا ایں کار بر ناید تو بایں کار بر نہائی

<p>نسہ از کلکت اندر چشم دولت کل بیداری نخیر دولت و دنیا و اندر دیدہ دولت جہاں مہر و کینست وجہ ساز محنت و نعمت باسانی نگندہی سایہ چشم برآں پایہ بزرگیہات را و زوے تصور کردہ عقل کل</p>	<p>لہوت کردہ در تہا جہانداران جہان داری در اسے تست بینائی ز بخت تست بیداری پہر خشم و عفو نقش بند عشرت و خواری کہ نور آفتاب آسجاندہ گرد و جز بدشواری سہایت را در و سرگشتہ دید از وجہ بیاری</p>
---	---

<p>وگر بر گوهر می سایه افتد ز باس تو وگرداند که تشریف قبول خدمتت یا بد تو آن صدری که عالم را کمال آید وجود تو در اوصاف تو عاجز گشته ام یارب کجا یابم ز لطف آں کرده پا جان غمناکم که در شہا بر تشریف زیادت رستے داوی مرا کنوں مرا اندازہ تمہید عذر آں کجا باشد مرا لطف تو داعی بود اگر نہ کس روادارد ز دولت را بنزد من مثل دانی چہ سے آرم ہمیں سیکن کہ جاویداں مدد باد او تو فیقت سہ عادت داری اندر چلہ او ناں پسندیدہ الانما خاک را از گوہر ش خیزد گراں سنگے ہماں چنداں کہ گیتی عمر و رعمد تو بگذارد روانی با و فرمان ترا چون آب در گیتی</p>	<p>نہ بیند تا قیامت ہیج مستے روے ہیشاری شانہ سایہ از پس رفتن خصم تو ہیشاری نکر تا خویش تن را کمتر از عالم نہ پنداری کسے کا نہ شنائے تو وہ طبع مرا یاری کند با کشتائے تشنہ بارانہا سے آزاری چو اقبال تو دور عالم نمے گنجہ ز جباری ولیکن چون کنم لنگی چے پویم بہ رہواری کہ رخت کبریا ہرگز بہ چوناں کلہ آری نزد دل مصطفیٰ نزدیک بواو یوب انصاری کہ ہرگز کس پیشانی ندید است از نگوہاری یکے راوی و گر چہ راستی دیگر کم آزاری الانما باد را از عنصرش زاید سبکباری کہ تا دوران گیتی را بکام خویش بگذاری کہ چون آتش بہ بر تر بوں از گیتی سزاواری</p>
--	--

<p>مخالفت مضطرب از گیتی نہ از طربناکی موافق سرخ رواز نعمتے نہ از نگوہاری</p>	
<p>ز سہے بگرفتہ از مہ تا ہما ہی جہاندارے کہ خورشید بہت و سایہ خداوند کے کہ جہانوند گردن</p>	<p>سپاہ و دولت فیروز شاہی یکے شاہنشی دیگر الہی خداوندیش را تا مرغ و ماہی</p>

<p> ہمیش ہر آسماں دستِ ادا جہاں ہر پہچکس تا مچش اوست اگر غیر دزد با سمن گریزد بکلی رنگ رویش فاسخ آید وگر خورشید رائے او بخوابد ز رویش چاہ یوسف بے اثر بود در آبادیے عالم سے توانی ز بے باقی بعونت عہدِ عالم نہ پیش آید نفاوت را تو قف جہاں ہمت تست آنکہ طوبی یکے عالم توئی آن کست بہ بیند و رآن موقف کہ از بے جاہد گوں تیغ سناں خنداں بود ارواح گریاں بہم آواز بے تکبیر کردہ اے چوں صبح شمشیرت بر آید کنہ اعدائے ملک از ننگِ عصیاں تن تیغ ترا از تن قبائی جہاں یک بہ یک مے پناہند الا تبلیس از یک گونہ دستاں </p>	<p> ہمیش ہر اختران حکمِ نواہی نڈار و منتِ عالی و جاہی کہ آمر اوست گیتی را و ناہی چو رنگِ روسے یا قوت از تباہی فرو شوید ز روسے شب سیاہی وگر نہ یوسفی کردے نہ چاہی کہ از مستی خرابی را بجاہی چناں کز عدل باشد پاؤ شاہی نہ در یاد دوامت را تباہی کنہ در رد و صناعے او گیاہی بہ بیند کل عالم را کماہی شود در خارۂ ارواح کاہی خرد و غفلت شود ارواح ساہی صدائے گنبدِ گردوں بہاہی بدند جامہ چوں صبح از پگاہی ہل گویا کجا شد بے گناہی سرِ سراج ترا از سرِ کلاہی تو از یزداں بیزواں مے پناہی وہد برو عوئے بتاں گواہی </p>
---	--

جہاں ہستان و نیرت باد بیل	درد نوے ز اسبابِ لماہی
قصا را حجت آں بادا کہ گوئی	جہاں راشیوہ آں بادا کہ خواہی

کیاست خاقانی

دل من پیر تعلیم است من طفل زباندنش
 نه هر زانو دبتانست و سر دم لوح تلمیس
 سر زانو دبتانست چون کشتی نوح آن را
 خود آنکس را که روزی شد دبتان از زانو
 نه مرد این دبتانست هر جنبش در دوس
 دبتان از سر زانو است خاص آب شیر مرد را
 کسے کز روی سگ جانی نشیند در پس زانو
 کسے کیس خضر معنی راست دامگیر چون مونس
 همه تلقینش آیاتی که خاموشیت تا ویش
 مرا بر لوح خاموشی الف با تا نوشت اول
 نخست از من زباں بسته که طفل اندر نو آموزی
 چو ماندم بیزباں چون نای جان در من میدار لب
 چنان در بوتہ تلقیس مرا بگذاخت کاند من
 بگوش من فرو گفت آنچه گزینم کنم شاید

دم تسلیم سر عشر و سر زانو دبتاننش
 نه هر دریا صدقد است نه هر نم قطره نیساننش
 که طوفاں چویش در دواست جودی کرد دمانش
 نه تا کعبش بود جودی و نه تا ساق طوفانش
 به هر دم چار طوفانست در بنیاد ارکانش
 که چون سگ در پس زانو نشاند شیر موانش
 بزانو پیش سگساران نشستن نیست سامانش
 کف مونس و آب خضر بینی و گریه باننش
 همه تعلیمش شکالی که نادانیت بر دمانش
 که در دسر زبانت دز خاموشیت در دمانش
 چو نایش بیزباں باید نه چون بر لب زباندنش
 که تا چون نای سوسه چشم را نم دم بفرمانش
 نه شیطان ماند و کوشش نه آدم ماند عصیاننش
 صحیفه صفحہ اگر دوس و دوده جرم کیواننش

بنشتم ابجد و تجربہ و پس چوں نشر و طفلان
 چو از بر کردم این ابجد کہ ہمت از نیستی ہر ش
 چو دیدم کہیں دبستان است کلی علم نادانی
 تہ تیغ تحصیل و انائی کہ سوئے خود نہم ناول
 چو طوطی کا پینہ بیند شناس خود نیفتد پے
 در بر تعلیم شد عمر و ہنوز ابجد ہے خوںم
 ہنوزم عقل چوں طفلان سر باز یچہ میرد
 نظارہ بیکنم و یک دریں ہنگامہ طفلان
 بیابان آمدایں ہنگامہ کا بینک روزا خورش
 خرونا امین است از طبع زراں حرز نش کم حیرت
 خرد بر راہ طبع آید کہ مہر نفس موسے را
 بول نفس چوں زنبور کا فردا شتم لیکن
 مگر مینخواست تا مرتد شود نفس از سر عادت
 میان چار دیواری بخاکش کردم و از خون
 کہ گور گشتگاں باشد بخون اندودہ پیروں شو
 نترسم زانکہ نباش طبعیت گوریشگانہ
 ز گور نفس اگر برست خارا الحمد للہ گو
 مرا ہمت چو خورشید است شاہنشاہ زند استاد
 بلے خود ہمت درویش چوں خورشید مے باید

نگاریدم بسرخ وز دراز شک و چہرہ بزانش
 زیادم شد محال کہ ہستی بود عنوانش
 ہر انجم حفظ جزوی بود ششم تاب نسیانش
 کہ استاد وانا بود چوں من کردنا وانش
 ز خود در خود شود حیراں کہ حیرت سندانش
 ندانم کہ رقوم آموز خواہم شد بر بوانش
 کہ ایں ناخ گوں حقہ بیازی کرد حیرانش
 کہ مشکیں مہر آسودست نیلی حقہ گردانش
 بود ہر جا کہ ہنگامہ است شب ہنگامہ پایش
 چو موسے زندہ در تابوت از اں وارم زندانش
 گذر بر خیل فرعونست ناچار است ریشانش
 با خریاتم چوں شاہ زنبوران سندانش
 مرا ایں سر چو پیداشد بریدم سر پہنانش
 سرگورنش باندہ دم چو تلقین کردم ایمانش
 ولیکن اندروں باشد مشک آلودہ رضوانش
 کہ مہتاب شریعت را لبش کردم نگہانش
 بروں سوخار دیدتی درووں سو میں گلستانش
 کہ چرخش زیر رانت سر عیسیٰ ہست برانش
 کہ سامانش ہمہ شاہیت اوفانغ ز سامانش

سلیمانیت ایں ہمت بملکِ خاصِ روشنی
 دوت بینی جہاں وجان قتادہ درلک کویش
 نہ خضر سکنہ دل ہوا تخت و خردنا جشن
 دو خازن فکر و الماش و حاکم شرع و توفیقش
 نہ چون چپال ہنہ از جو تختہ کردہ طاغوتش
 ز بہرِ مطیع تسلیم ہمہ تخت چپانش
 چو میدانِ آزادی سواری آرزو کردی
 دلم قصرِ مشک داشت ہچوں خانِ زبور
 نہ خانِ عتکبوت آسا سر ابرودہ بیرون
 نہ چوں ماہی وریں سو صفر بیرون اندر مخش
 بر فتم پیش شاہنشاہ ہمت تازیں بوسم
 ہوا میخواست تا در صفت بالا ہمنری جوید
 سخوان سلوتم بنشانہ خود حاجت نبود آنجا
 بتم دوست کالے دا و جامِ خاص غرسندی
 کسے کیں نزل و منزل دید مکن نیست تجویش
 مرا چوں دعوت عیسے بہت عیدی ہر زان دل
 مرادل گفت گنج فقر داری در جہاں منگر
 بن و اماں نہبتاں کن بشرط آنکہ ہر روز
 چو ہر دنا سپ عمرت را عوانانِ فلک سخرہ

کہ کوس ربِ ہستی میزند اور پیش ایوانش
 دوسگ یابی نیاز و از بستہ پیش دربانش
 خنی ہرست مائل جاں بقانزل رضا خوانش
 دو ذمی نفس و آماش دور سخی چرخ و کیوانش
 نہ چوں خاقان چیں از ظلم تاجے کردہ طغیانش
 بر لہ رکبِ اخلاص نعل از تاج خاقانش
 سر آمال بودی گوئی و پائی عقل چو چکانش
 بروں سادہ درو بام و دروں نعمت فراوانش
 دروں دیرانہ و برخواں گس ہیند بریانش
 کہ بیرون چوں صدف عمد و دروں سوا گہر گانش
 بشارت کرد و دولت اکہ بالا خوان و ہنشانش
 گرفت دست افگندم بصف پائی ما جانش
 کہ اشکم خوں نمک بود و رخ زردیں نکدانش
 کہ خاک جبر عہ چیں شد خضر عہ آب حیوانش
 کسے کیں نقل و محلیں یافت حاجت نیست نقلانش
 دلم قرباں عید فقر و گنج گا و سربانہش
 نعیم مصدیدہ کس چہ باید قحط امعانش
 بساطے سازی از رخسار و جاری نمر گانش
 چہ جوئی زیں علفخانہ کہ قحط افتاد و درخانہش

نیابی جو جنوری را کہ دوران سخت بگاوش
 بدیدی جو بگو گیتی ندارد جو دریں خرم
 چو صرع آیمخت با عقلی نہ سزاند دستارش
 فلک ہم تنگ چستی دان کہ برخواں فتح مہاں
 نرسی زیر سبک ابلق کہ در زندہ است پیش از تو
 پچرخ گندناگوں بردوان بینی و یک خوشہ
 بریں ناں ریزہ مانند کہ شب ارد بریں سفرہ
 نماز مدہ کن بر حرص لیکن چوں صنوسازی
 دگر گویم تیمم کن بجا کہ چوں کنی کا اینجا
 نہاد تن پرستان را گلی خندان گلخنچاں
 سگان آزار بر راست چوں میر تو خواں سازد
 نعیم پاک بستاند چو گردالودہ بسپارد
 درینا کاش دانستی کہ در گلخن چنانخزاید
 بگو با میر کاندروست سگ داری و جیفہ ہم
 کشفہ در پوست میر و لیک افی پوست بگذارد
 سلیمانی نمکن و نمے نخست این دیوانی را
 چو جان کار فرمایست ببارع قدس خواہ شد
 کہ خوش نبود ز شاہنشہ ز غرہت و اہمک آید
 سفر بیرون ازین عالم کن و بالائے آن عالم

نہ بینی ناں تنوری را کہ طوفان کرد ویرانش
 مخچوں ترک جو گفستی بیک جوان و ہتاش
 چو در زوافتاد و بارشی نہ ضراند نہ پالانش
 ز روز و شب و سگ بست است خواں لار و دوش
 بسے شیران دندان خلے پی کردست دندان
 کہ یک دیگ ترا کشنیز نایزراں و توانانش
 کاز دیوزہ عیسے است خفکاری در لہانش
 کہ بے آبی ست عالم را و وحیض اندر ستانش
 بخون کشتگان آلودہ شد خاک بیابانش
 درون سوخت ناپاکی بروں و در و مر جان
 توشیر روزہ میدار و میں در سبب الوانش
 نہ شرم آید بست آید نہ تنگ آید بستانش
 ز چندیں خوردن خون زران خون حیوان
 سگ از بیرون و گر و دو ہم کاسہ گردانش
 تو کم زافعی نہ در پوست چوں مانی بجا مان
 بکش یا بند کن یا کار فرمایا بروں رانش
 حواس کار کن در حبس تن گذار و بر ہانش
 ہماندہ خاصگان در بند و فغان و دیوانش
 کہ دل زیر ہر دستخفی است بزرگترین آن دنش

دو عالم چیست دو کفہ است میزان مشیت را
 ز سنے باشد نہ مردے کرد دو عالم خائے سازد
 ز خاک پائے مرداں کن چو تخت حاسبان حاجت
 نہ درویش است ہر کش تاج سلطانی کند ثغبہ
 و کرم صفت خاص تر بینی در درویش سلطان دل
 نہ خود سلطان در پیشان خاص است احمد مرسل
 چو درویشی بدرویشاں نظر بکن کہ قرص خور
 سخا ہنگام درویشی فروں تر کن کہ شاخِ رز
 سخا بہر جزا کردن رہا خواہیست در ہمت
 ز بگر نیکوی ناید تو عدرش ز آفرینش نہ
 اگر چہ نخل و قتیق نوش آردیش ہم دارد
 میاں لگہ توانی دست ازیں آلالیش و دنیا
 ہمہ کس عاشق دنیا و ما فارغ ز غم ایرا
 بدیں اقبال یک ہفتہ کہ بفراید مشو غمرہ
 بچا لاکٹے بید انجیر منگر در دنیا
 ز چرخ اقبال بے ادب از خواہی او نہارد ہم
 بقائے نیست ہیچ اقبال را چند آرموشتی
 بنرس از تیر باران ضعیفاں و کین شب
 حد کن ز آہ مظلومے کہ بیدار است خون باران

ازیں دو کفہ بیرون است ہر کوہست درویش
 کہ نامہیدارست و نہ کیواں کہ باشد خانہ میزانش
 و گز تاج ز رت بخشند سر اندر در دوستاںش
 کہ درویش آنکہ درویشی و سلطانی ہست یکسانش
 کہ خاک پائے درویشی نماید تاج سلطانش
 کہ از لون و قلم طغراست بر نشو و نماش
 بحر یامان دہد ز بخت و خود بیند عریانش
 چو درویش خزاں گرد و پدید آید ز افشاںش
 کہ یک بدہی دانگہ دہ جزا خواہی نیز دیش
 کہ مہر و ستار نیست چو نخل از غسل شانش
 تو آن منگر کہ او چو بخت آمد و جوی و رشانش
 کہ دنیا را تنگ است تنگاست او دہست شیطانش
 غم مشوق سگ دل ہست بوشاق سگ جانش
 کہ خود ماہ دو ہفتہ ہست آنکہ افزویش نقصانش
 بیاں افتادگی بنگر کہ بینی ماہ آبانش
 کہ اقبال مہ نو ہست با او بار سرطانش
 خود اینک لایق مقلوب اقبال ہست جزویش
 کہ ہرگز ضعف نالاں تر قوی تر زخم پرکانش
 تو شب خفتہ بیا لینے کہ سیل آید ز بارانش

ز تعجیل قصائے بد پنا ہے ساز کا ندہ پٹے
 چو بیزن داری اندر چہ غصہ پافراسیاب آسا
 تو ہچوں کر تم فرمستی و خفتہ و کاش و از ردے
 سگی کر دی کنوں العفو میگو کر پیشیانی
 اگر پیری کہ مردن چہ ایند خندانست
 ترا از گو سپندی خراج دنیا مے ہند نہ
 رقمہا مے کہ اندر خرقہ موز است از بخیہ
 زمین دابہ است تو طفلی تو شیرش خوردہ او ^{نبت}
 محو رہا کہ آں خویشیست کہ شخص جو انرد
 زمین از شخص جباراں چو نفس ظالم رعنا
 خراساں گر حرم بودے بہین کعبہ شامش
 قدر خاں مرد چوں و قحط نمود خود سمرقندش
 ملک شہب و آتش بود رفت آں آب مرد آتش
 نہ بر شجر شیعہوں برد اول گور خاں آخر
 نہ ہے دولت کہ نہ مکان ہدایت یافت خاقانی
 توئی خاقانیا لطفے کہ استاد تو دیں بہتر
 ہدایت ز اہل دیں آموز و قول فلسفی مشنو
 فرائض و زو سنت جو اصول آموز و نہ ہل
 نماز و نمازی کن بہفت آب نیا زازلی

بجاگ افگندہ داری کہ لرزد عرش ز افغانش
 کہ رستم در کمین است و نہنگے ز یخفتاش
 چو کرے کال شب تابہ بہ میں بیدار و نالاش
 کہ سگ ہم عفو میگوید مگر دل شدیشماش
 کہ طفل اینک کہ میزاید ہمے ہند گرانش
 تو بر گاؤ زمین ہر دہ اساس قصو ہیناش
 رموز لوح محفوظ است اگر خوانی بایقاناش
 ہمہ خون تو زراں شیرے کہ خوردستی ز پاش
 زمین خورد دست بیڑل دادہ از خاک زرتاش
 دروں سوہست گورستاں بروں سوہست بتاش
 سمرقند از خاک بودی ہمیں اختر قدر تاش
 ملک شد رفت چوں روزے نگریہ خود خراسان
 کنوں خاکستر وفا کیست ماندہ در صفا ہاش
 شیعہوں زو اجل تا گور خانہ شد ثبت تاش
 کنوں صد فلسفی فلسی نیز زو پیش مہاش
 چہ جائے ز مذہب شہاست باز تاشت نیراش
 کہ طوطی کال زمیند آید نوحیدس ز خزاناش
 محسوطی صیت و شکاش تقلیدس کیت او تاش
 نمازی کا نیچنین نہ بود جنب تو مانند انوش

نمازی نیست گرچہ ہفت دریا اندر وں دارد فقیہیہ بہ ز افلاطون کہ آنکش چشم در آید نمازی کز سہ علم آرون فلاطون پیروزان بینی دو کون امر و زکا نیست کحل شریعت را بہ بند کحل دین خواہی کہ چوں شد ہا و ن ہمہ گیتی ست بانگ ہا و ن اما نشنود خواہی	کسے کاند پر تیش ہست ہفت اندام کسانش یکجہ کج حال کابل بہ ز صد عطار کرمانش کہ یکدم چار رکعت کرد حاصل شد و جنوائش کہ خود کحل الجواہر یافتند انصار و اعوانش بہ پیش آنکہ ارواحند ہا و ن کوب و کاننش کہ سیلاب ضلالت ریخت اندر گوش خفلائش
فلک ہم ہا و ن کجلی ست کردہ سرنگوں گوئی کہ منع کحل سائی را انگوں کردند زیر سانش	

قصاید عرفی

در مع میر ابو الفتح

چهره پرداز جهان کشت چون کحل چشم شب تنگ شود دائره مرد کش مردم دیده آن ترالدگر با بصفت خون سودائے شب آید فاسد گرد روز چوں کرم بر لیشتم همه بزویش تند بعد ازین ترجمه روز شود صاحب کل وقت آنست کنوں کز اثر عیش و نشاط جام با قوت و سئو لعل بهم پالاید نامیه چوں چمن سبز و دهاتماش عرق از شبنم گل داغ شود بر رخ خوار چمن آید چمن بهر تاختائے جال گیر از فیض هوا طبع جواهر وارد بسکه هر خار گلے کرده عجب نیست لگ پیش باغ و چمن دهر کنوں گر رضوان	شب شود نیم رخ در روز شود مستقبل دیده روز بتدریج بر آید حول بعضه دیده این سخن و شبها بمثل لاحرم نشتر روزش بکشاید اکمل هر چه شب بود کند از سده چو زهر عسل بعد ازین شب بگیس ثبت کند عداقل عنه گنج بصر احو و صراحی به بغل اثر نامیه چوں لاله و دم غش بمثل ناقص از کار گدازند بباغ از مخمل افکار از فیض هوا سبز شود در منزل بلبل آید بر بلبل بتمنائے غزل خسومت از سوژه الماس کند در کل یا سیم بشکاف از نشتر زهر عسل فسحه خلد بریں بازگشاید بمثل
---	---

و دنیا

صورتِ گلزاریں مانعِ مفصل یا بد
 حوگنِ میوہاں بستہ درآید چمن
 بسکہ از سنبل و گل یافت صفائِ دیکت
 شاید از غنچه پرستار پذیرد بخت
 انبساطیت درین فصل که پیکارِ عقل
 لیلی اگر گوشه محفل بنمودست جمال
 حاسد از رشوم زین عزلت نازہ کہ باز
 اے شبِ ہجرت تو درویدہ نو رسید
 قرہ بر ہم نردم و دوش کہ دریت حزن
 از دل و دامن آلودہ دریاسن
 بغلاب ابدی دل نگدار غم و دست
 لذتِ تمنی در تو اگر شرح دہم
 چند ازین آتش پوش براگیزی دو
 آستین زونا بر قرہ ام کش تا چند
 میلا الفخ کہ در سینہ دولت مهرش
 روئے در روئے رود پایا و باخوڑ
 لب او خند و اگر چشمِ جہاں گینا
 باہو دارے لطفش زیر سبز سبج
 یکدم دازنیا بد ز فالص ہیروں

سیرت این چمن از خلد بر بند محفل
 تا لبالب کند از سنبل گل جیبِ بونل
 کنپڑے پورے دلب را ہم آرد جدول
 بسکہ بردشت صفا صورتِ اخی و بیل
 شاید از رشوم و غنچہ مالایہ محفل
 یا بود لاکہ سر بر زوہ از گوشہ تل
 موم شادی ببل شود اندوہ جمل
 چشم روح القدس از رشوق جمالِ حول
 تا صاحبِ دین کو گفت تمنائے اجل
 دجلہ عفو باینہا نشو و مستعمل
 ایں درویش کہ آتش بکند ترکِ عمل
 نوشدار و بفرستم بسلامِ حنظل
 اے بخوش جوہرے آئینہ حسن تو شل
 پر شمع ایں چشم ترا حدسِ خدا و اجل
 آفتابیت کہ تحویل نداد و زحل
 چشم پر چشم کند پایہ او جنب زحل
 دست او جنب اگر دستِ تضار گدش
 بہمن و دینے بر بانیہ کلابہ محفل
 گرضمیش ز رشوم و آرد و بمل

غمخشن اندر کفِ عدل بخوبست بُد
 دوزخا میکہ کند روئے کنایتِ عبود
 آسماں گفت ندانم کہ حلول از چہ کرد
 زانکہ چوں روز را دلت جہاں سہر برد
 زیں سخن جو بہرِ فعال بر تفتت گفت ق
 بیمِ آں بود ز خاصیتِ یکتا ئے او
 اے سچے وجود تو جہاں گیر بقا
 صفوتِ ہن تو صراحتِ طلبِ چودیل
 فلکِ عدل تو ہر دم بچاں آرائی
 تا اگر فتنہ ز سخا ئے تو جواہر وارد
 بہر پائتا بہ خدام تو چوں رفت پھر رخ
 چوں دماغِ فلک از نصیتِ تو مختل گرد
 گر جعل در دوسرا زرا عجم گل یابہ
 جملہ ہم سنگ گہرے دل طبعِ مست ق
 فاش گویم نکتہ شرم ہمانست کہ کرد
 لوحش اللہ ز شکیبہ سمند تو کہ ہست ق
 آں سبک سیر کہ چوں گرم عنافش ساوی
 قطرِ اکش دم رفتن چکہ از پیشانی
 گر بخورشید دہد سرعتِ دور یک دم
 را ز دارِ عدم و مصلحتِ اندیشِ اجل
 ضربِ شمشیر ندارد و اثرِ ضربِ مثل
 صورتش بیشتر از صورتِ عالمِ بجل
 صبحِ دم ولتِ او را دشا بخاہ ازل
 کا ئے تنگ بہرہ ز فہمِ صد علم و عمل
 کہ ہیولی نہ بہر بہر صورتِ تقیل
 وے تمنا حصوصہ تو عنالِ گیرِ اجل
 جودتِ لفظِ تو کثاتِ قایقِ چوشل
 آفتابِ و گرا زعت در آرد بجل
 جودِ قائم شدہ در دیدہ امیدِ بیل
 گر نبود اطلسِ افلاک چنین مستحل
 عیسٰی از مہر شایکہ کند دفعِ خل
 بلبل از بہر مدادِ اش بسا ید صندل
 ایں جواہر کہ فشانہ کفِ جودتِ بامل ق
 اشتیاقِ کفِ تو صورتِ تو عیشِ بمل
 دودمانِ کسل از شوخے او متا صل ق
 از ازل سوئے ابد و زابداید بازل
 شبنم آساش نشیند کہ بعتِ بکفل
 آید از ثور بہ ترتیبِ منازلِ بجل

سکنات قدم از شوخئی اونا معلوم
 گر خرم تو بندید پایش گز نزع
 در غنا گروش او تا کره نار و هوا
 داور داد و ریت هست اشارت فرما
 وادیک شهر ز غنی بستان کین مخدور
 پر غرو نیست که تا من در دخت نروم
 نیم تحمیل کن اگر گوید صیدیت بلند
 هر بر پیش اگر باز شکافی بخند
 بهر اصل و نسب خویش نویسد بیرون
 گوهر آتشی روز است دریا و نه کان
 دعوی هست از شرم خصال و رضوت
 گر بیا نیچو نهد در کف اندیشه غنا
 چه بلا عیب ترا شتم که حسد کم بادا
 که چو او بود و کنون هست و گر خواهد بود
 هر که با او چو عطار و بنو دمر و مصفا
 آنچو ابیات بلند است که از طبعش نرود
 آنچو ذرات معانیست که بر لبش نغوث
 دارد از عزت اصل که ولادت شعر
 عزت او نه شهیدیت که خشن باشد

بزدوم

حرکات فلک از سرعت او مستعمل
 تا قیامت بگوش نرسد چنگل
 طے شود و اثره بر و اثره مانده بصل
 تا بساید فلک از بهر صد عشق صندل
 که روز از شش بانده قدرت محمل
 این گمان داشت که دور نشانی از دل
 که دماغش شده از حین طبیعت محفل
 میثاقیت که چپیت در ولایت مہل
 هر چه خواند نسب نامہ را باب دول
 حکمت آموز عقل ست علم و نه عمل
 بشکند رگش اگر جامه نباشد محفل
 می نهد غایتش بر دوش جبر و خطل
 مشنوعیب زرد و دهری از سیم غل
 اینک آن ماضی حال اینک این مستقبل
 صلح و تحمیل خویش آمد نه تهور نه جل
 آنجا نیست دیوان سخن بخش ازل
 همه خورشید شود و گر بشناسد محل
 پائے در تحت شمس است در آفتاب محل
 ورنه بگریستم از سیم مدح و غزل

اگر اوافر و ننگ شد از لذتِ شعر
 شعر از و نیک گرد تو ز بانیش دانی
 لشکر الحمر که تا قدر تو شناخت نبود
 ایک در عهد تو عهد جم کے گروے
 شکر طالع کن و چون نبو و سکر گذر
 صلہ نپیروا پس حسن طلب نشاری
 او کہ پروانہ قدرست نسوزدیں نار
 صلہ بر مان گد اے و تائنگریست
 آنچہ داوی و وہی گرچہ بمعنی صلہ است
 قصہ مهر و وفا تو نیا رم گفتن
 گویم از ناصبایش ہر چہ نوشتت بجو
 در ز شارت کہ چند طمع داشت قضا
 عرفی افسانہ خوان بیت گیر شعرت
 مع صاحبِ حرف و ادب کی کلام
 بدعا رو کہ اجابت نظرش بر لب تست
 تا ز تحویلِ حمل خاک ز بر جد گردد
 کشتہ مزرع بخت تو پذیرا و نمود

شعر از عزت او نیک بر آید ز ذلیل
 شرح ایس باتو غلط جز تو بہ علم است
 جوہر بند گیش چوں ہنرش مستحل
 بہر بر خویش فتانے گہرج و غزل
 آں یک اندیش کہ چشمش تو افتاد اول
 خود تو دانی کہ چہا کردہ با سید و اول
 او کہ عمامہ عرش است نیفتد بوحل
 یزدا گشتت ایس تاپہ مبادا منزل
 صلہ دوستیش با دنہ مع و نہ غزل
 کیس حکایت چو نہایت پذیرا و اول
 ایس گویم کہ مفصل بشنو یا مجل
 زان با خلاص تو بنگشت و رش اول
 گوشہ چشم نمود کہ تنگ بہت محل
 بیچ شہرم آیت از نکشتہ مقل و دل
 گرچہ محتاج دعا نامہ مسعود ازل
 تا ز بول از عمل نامیہ ماند محل
 تا بحدی کہ چہ زدن میان جدی محل

بعدم خصم رواں خستہ چو ر تو بہ گناہ

تو بروں تا خستہ از حلم چو از علم عمل

اکبرنامہ جلد سوم

قصیدہ فیضی فیاضی در محبت اکبر بادشاہ

و ستایش کشمیر

کہ ہار عیش کشا بدیعہ کشمیر
ورق نگار خیال است و قشربند ضمیر
زمین او متلون چو صفحہ تصویر
بنقشہائے عجب کار نامہ تقدیر
گیناہ او بتواں گفت روح را کہیر
بجای مناسبت باد او چو شکوہ شیر
یہ نزد آب روانش زلال خضر غریز
بدل بنجرہ مستان صبیحہ تذکیر
صدائے آب را و از اغنوں تعبیر
فداش لغزہ تہلیل و غفلت تبکیر

ہزار قافلہ شوق میکشد بکیر
تبارک اللہ از ان عرصہ کہ دیدن او
ہوئے متنوع چو فکر تہ نقاش
بطرز نائے گزیر کارخانہ ابداع
عبارت و بتواں خواند چشم را دارو
بتن موافقت آب او چو بادہ گل
پہ پیش فیض نیش دیم مسیح سموم
گرو ہمیکدہ عشق خانقاہ و درع
غریب کوس ز جوش و خروش ایما
ز ہوش میبرد اللہ اکبر ایں چہ صد است

فصل او متشابہ الاعتدال ہوا
 زمین صندلش غم ز برف کا فوری
 نسیم اور سر آب تیز میب گزرو
 ز سر جوان شود از یک نسیم صبحدش
 و رو بجائے گیباہ زعفران ہی چید
 بہر طرف روی از بحر فیض مالال
 ز اعتدال ہوایش سنگفت میرنگفت
 بحیر تم کہ چہ آثار قدرت ازلیست
 ویریں دیا رفتی تر اند ساز مکن
 شراب خور و حریفان بجائے آب و در
 خراب آں غمغیش کہ ہست بچوں عشق
 بعینہ زر محلول آمدت بہ نظیر
 کند و شاہدہ نصف النہار ہم سہا
 اگر دماغ لطافت شود و گلاب طلب
 خروج کردہ عنب و چین ستارہ
 نسیم سبب و ہر مغز روح را ترطیب
 بسندہ نیست گر یکدانش چون در عشق
 بجز معتزم دشمن ساریوہ و گل
 بجلوہ ہائے فریب آہوان شکنیش

ہم یکے دے داری بہشت بہمن تیر
 بیا و دادہ ز آمیزش گلاب و عبیر
 کہ یاد را نتوان داشت پائے در خمیر
 کنند قسمت بر جزو جزو عالم پیر
 کہ آب خاک طرب را چنیں بود آئیر
 ہزار چشمہ چو شندہ چوں لی تخریر
 کہ سر زندہ بہ عناب از نہال زریہ
 بہر نظارہ بنا زد نظریہ صنم قدیر
 بس است از لب مرغان نغمہ سنج صغیر
 کہ تشنگان ہوس را ہیں بوقدیر
 بغفل و رنگ تازو بصبور و زرد گبر
 اگر از و فگنی قطرہ بچشمہ قیر
 شعلہ جوہر اگر گشت بچشمہ ضریر
 کنند از لعل ایں بادہ برگ گل تقطیر
 کش از میانِ فواکہ گرفتہ اندامیر
 نسیم بہ فگند طبع ذوق و ترطیب
 کہ باہزار دل آمد درین چمن زنجیر
 کہ بہست بر قدحی لباس فقصیر
 کشیدہ شیر دلان ابد ہم عشق اسیر

زبکیمست کند گشت یا جیش
 زمین او چو دل بیجاں طرب خیز است
 زمانہ تازیہ سپاسے سپہ یار برو
 ہمیں گزیدہ ایندو یگانہ اکبر شاہ
 نہ چرخ را بدنگا پوئے متش آمل
 نمودہ همچو صفات خدائے عزوجل
 نوشته اند در الواح آسمان نامش
 چنانچہ واجب بر عجز و کل بود عالم
 نظام کل بکھشت متش چو واقضا
 بنقر کرش جمع نہ سپہ قبل
 دران میں کہ بدولت فشانہ گنج رول
 ز موج بر رخ دریائے چین نمود است
 چو ادست کوہ گمرش گوہد و یکاہ
 چنانچہ عقل کل آمد سخت سطر وجود
 بدور صیر فئے عقل است معیارش
 و گر صلائے ہدایت دہند عالم را
 رسیدہ وقت کہ دیگر نہ ہفت قلش
 دیار و نکش کشمیر را مسخر کرد
 چو داد ایندو دش آں ملک نعمت تا گرد

کنند دست حائل بگردن نخیر
 سپہ کردہ مگر خاک او بہارہ خمیر
 نگذرد لالہ و گل را بجائے فرش حیر
 خدیو خیب سپہ پادشاہ عقل ذریہ
 نہ بنت را بسرا انجام دولتش تقصیر
 مصول مکارم ذاتش و ضمیر تقصیر
 چو اسم اعظم در لوح لوحہ تکبیر
 بود احاطہ او بر تقیر و بر قظیم
 بلطف و قہر شد آفاق را بشیر و نذیر
 بخزن انظرش نقد ہفت گنج حقیر
 نوشته عایل جودش بر آرزو تو فیر
 کہ دست ہمت از دلمانچہ تشویر
 چو ادست زندہ باوید گوہد و میر
 کتاب فضل بنا مش خرد کند پیو
 نہاند قلب زر در دکانچہ تنویر
 کہ عقل در لسان است و فیض و کشمیر
 نوید فتح رسانند نیسائی بشیر
 بدان صفت کہ سلیمان پری کنند خیر
 دران زمین سادت بسجدہ شک پیو

غرض ز سیر و سلو کش ہیں کہ نظر کے
 چو کار ہا ہمہ در وقت خویش تن کو دات
 بساعتی کہ بود ز بدہ زمان شرف
 چہ شتری بساعت چہ ہر عیش گال
 ز عیش و درہ آں عرصہ زیندگی ہم
 زہے چو طالع عاشق بہ شیب فراز
 ز بار بچ رہش رم کند نظر کہ در دست
 بدای صفت کے دل میں ز سنگد لال
 اگر نہ ایں ہمہ لقا و کوہ مے بود
 بحکم خسرو والا زینشہ کوہ کنایاں
 چناناں کوہ مکر خارہ راترا شیدند
 بچشمہ چشمہ نظر کن میل میل ہیں
 زمیں عرصہ کشمیر زاسماں گزراںد
 شدند نور پذیر از رخ و ضیعی و ترین
 دران فضا مے فریبندہ مجلسہ آراست
 دلِ نظار گیاں مست بولالہ گل
 ہوس پیالہ لب در ترغمتے نوش
 صبا بروحہ برگ در پے تنسیم
 بغزہ و نگہ افت او کار اہل نظر

خرابہ دل درویش را کند تعمیر
 مجال اگر سہ موعے دران رو دنا خیر
 بساعتی کہ بود تنجہ قران کبیر
 کہ ماہ در شرف و آفتاب در زیور
 کہ شوق را ہماشاے او نہ بود گنیر
 زہے چو فکر ت عامل ہمہ دار و شیر
 ہزار کوہ و ہمہ چوں فلک بصد زریور
 ز سنگ او بخطر شیشہ سپہا سیر
 زمیں ز باغے نرفتن عیسر بود عیسر
 ہزار جوئے رواں کرد صاف آئینہ
 کہ بہر موکب شاہی سزد و مرقعہ
 مگر گرانی او کردہ کوہ را توصیر
 بقر دولت تعمیل پایاے سرور
 شد فیض تال از کفن کبیر و نصیر
 کو ان محسن مجسم نظر کند تفسیر
 دماغ مجلسیاں تازہ از بنید و عصیر
 نشاط وایرہ در کف نہنمہ ہم فوریر
 شمال مجرہ گل بدست در تنجیر
 اگر چہ بزم طرب نیست جاے خجیر و تیر

و میدہ و مبدم افسون بچودئی دل
 ز بسکہ ریخت بدماں آ ز نقد مراد
 بژند پوش شدند اوفنا دگان نیاز
 ثنا طرازی ایں بزم در نمی گنبد
 بسال سی و چهارم اواسط خروا
 ز نه صد و نو و تفت بعد ماه حجب
 چو کارخانه تقدیر شد بفرا منت
 شمایلی که خداوند و تو تعبیر کرد
 بطاهر از شرم و ہر اوق صاحب شہ
 ترا سہ گوہر بکتاست گوشوارہ بخت
 ازل سہ جوہر قدسی یچہ شہر کمال
 بکرمت ہمہ آفاق را ملاذ و محاذ
 بمعدلت ہمہ آفاق برگزیدہ ترا
 بعیش بزم فروز و بحیش بزم بسا
 قسم بقبضہ قدر کمان قدرت حق
 بصورت ارچہ مشابہ بودی ز قمرت
 سخن سخن چہ گارم کہ قدر عالی شست
 سخن شناسا من فیضیم ثنا گویت
 چو در نگارش معنی قلم بحسب نام

منہیان لطافت سہل ہر تحریر
 بر آستان ہوس آرزو نہ اند فقیر
 کہ سر نوشت ازل دشتند نقش حصیر
 بنظم شاعر معنی نگار و شہر دیر
 زابتدائے جلوس خدیو عالم گیر
 گشت کوکب اقبال او بہ رضیہ میر
 ہفت کشور فرماں برائے تو تقدیر
 خرو نیانت در آئینہ خیال نظیر
 بیاطن ارگرم خلق را تو مرشد و پیر
 جلالت آئینہ چشم ناقداں بصیر
 دوم عجیب سادات سوم شہاب مطیر
 بفصل و مرحمت تست بہت فضل ظہیر
 کہ کس با بیہر دولت ہو جہر تو جدیر
 بشوق رخس بتا ز وہ تیغ ملک بگیر
 کہ با تو نیست کس از روزگار و زگیر
 ز غنچہ گل صد برگ تا بقعدہ میر
 بروں ز حیطہ فہم و احاطہ تقدیر
 کہ بر بیاض سخن مدحت کم تحریر
 ہزار رقص کنند آسماں بباغ صیر

<p>اگرچہ ہندو قوم نے با قبالت بچشم عقل نظر کردہ ام سواد سوا باتفاق عطار و فرق خود جیس مسبین باں خموشم کہ از سراق شوق جواہر سختم بر جما زہ میگردو عزیز ساخت مرا کہ یائی لطف ترا و گر سخن بدعا کے تو ختم خواہم کرد ہمیشہ تاکہ بود سال را دوازده ماه دوازده صفتت خواہم ارچہ میدانم جہاں سحر و طالع سفید و عمر و راز</p>	<p>مرا ز دانش یونانیان لیت خبر بدشت فکر نور دیده ام سفیر سفیر نہادہ بر سر عقلم عمامہ تو فیر ولم رساندہ بنہ پردہ پہر تفسیر کہ میر قافلہ نتوانش بجنس لیسیر فلک نیار و دیدن بدیدن تحقیر چنانچہ نظم شود ششم بحر و اخیر کہ در دوازده برج آید آفتاب بنیر کہ این دوازده اوصاف تست غنم شیر فلک مشاور و دولت طلسم بحث شیر</p>
---	---

خزینہ وافر و لشکر و فزون ملک آباد
 قضا مطیع و قدر یاور و رضا نصیر

وقائع نعمت خان عالی

قصیدہ شہر آشوب

دیریں ملک خراب باہر و کس زبیریت سائنے
بسرحدے رسیدہ خلق را افراط ناداری
سپاہ ہے ہم ہمیدان قناعت میکند جولاں
طبییب از علم طب دریا و میا در ہمیں معنی
منجم را نشد غیر از فلکات از فلک حاصل
ز بس عطار مشتاق است قوت لایمیتے را
ز فکر مفلسی زبال از بس ریش خود کند
نبا شد آن قدر سرمایہ ہم جزایح مسکیں را
چو طفل نے سوار از بہر روزی میدو و نکاہ
محاسب سال را بنوشت باہ روزہ در دفتر
ز حیرت گفت قاری بن کلون خواندہ ام یارب
شدہ خیاط ہچوں سوزنے از تنگ چشمہا

چو گنج افتادہ انداہل ہنر در گنج ویرانے
کہ معنی ہم نذر وایں زماں حرف بخندانے
ز شمشیر و سپہ دار دوم آبے لب نانے
نبا شد خوبتر از شربت دینار در مانے
ز ضعف جمع بیند قرص مہ را گردہ نانے
بچشمش آتش و ناں آید چو بنوبید اشنانے
نمودہ با درستی لحدش را شکل لحيانے
کہ بر زخم دل خود سوزنگوں سازد نمکدانے
ز کلک خود کمیتی وارد و از صفحہ میدانے
برائے آنکہ معلومش نشد شوال و شعبانے
نخواند ہم میچکے لانا کلاو در تیج قرآنے
ہمیشہ چشم دارو دانش بر جیب احسانے

شود صباغ از رنگے برنگے ہر دم از خجلت
 تماندہ پیش شماعی بہائے رشتہ شمعے
 نداید باغبان مشت زری چون خنجر لنگست
 رستا جاں سپاری کا رتبہ ولی ز بے برگی
 تنور آسا بجا کتر شستہ ناوازیں نعم
 وریں لشکر باغ نم یا روم باخویش مے سنجہ
 نقدی ہست دے جسے دے دلال بازاری
 دروگر آہ راور خانہ خود را ند از خست
 چہ کہ بہا ہن سر داز برائے رزق آہنگ
 بروے در ہم گولہ چینیں زو سکہ حزامی
 زینبید روے زر حجام گر آئینہ بفروشد
 ولے برداشت تجا مے ز دست کیشتہ خالی
 غم روزی و صلاح آتش است پنبہ مے گوید
 ز خامی مے پژو سودا چو باورچی نمی یابد
 بگفتا کاغذی کو کاغذے رنگین و پرکار
 گداور کشتی کشکول آبے ہم نمی یابد
 ز گھر یالی بیگے پر سید از روت چہ ماند آ یا
 صدائے ماتمی از خانہ بر فراست پر سیدم
 ز بجائے غلغل شادی شنیدم گفت بہا

کہ نعمتہائے احوال رفت و محتاج ہم بیکانے
 مگر از عشق بازاں دلم گیر شستہ جانے
 برنگ گل ازیں غم چاک زوہر دم کیہا نے
 برائے سر خرمن خود ندارد بیرہ پائے
 کہ از افتادہ نایں بر سرش افتادہ دادے
 تماندہ درد کاں بقال را جز سنگ میزائے
 برائے خود فروشی واکند ہر روز دکائے
 مگر پر ریزہ خوانش نمودہ تیز دندائے
 کہ عجز از سخت جانی چوں ندارد پیکہ زندائے
 کہ ایں نقد روانہ نیست چوں حل میں آرزائے
 کہ یک مود بساطش نیست غیر از چشم چلے
 بسنگ پازو گفت از کجا آرم چنین جانے
 بایں نسبت بود بر دار رفتن کار آسانے
 پنج وز عن و سیر و سپا ز مرغ حلالے
 کہ پندارم کماچ سرخ و از خشتخاش افشانے
 ولے در یختن آبرویش کرد طوفانے
 بگفت احوال اگر این ست پہے ساعتے آنے
 چہ شد گفتند و این خانہ وار دگشتہ مہانے
 کہ شخصے وید شب رواتہ چہ آرد انبانے

یکے گفتہ خداوند سبحان نوح پیغمبر یکے گفت اے سبسا زکیم از عزت یوسف یکے میگفت اے رحمان حق موسیٰ و عمران یکے گفت اے خداوند کریم از حرمت عیسیٰ یکے میگفت بہ قرض دادن خلق کن یا رب یکے میگفت در گریہ حق ارحمی یا رب	برائے قلوب کلکندہ کن ایحبا و طوفانے بمن بنائی خوش در خواب مشب گنج نہانے بیارا از آسماں سرکنگبین با مرغ بریانے برائے مافرت امروز ہچول مایدہ خولانے یہودی ہندوئے نصرانی و گبرے مسلمانے کرم فرماؤ بفرست آں ملک اپیش انسانے
---	--

زابل حرف بایگفت اہل حرف بسیار ہست بخاموشی او اگر دم سخن رانیت پایانے

انشائے قایم مقام

من احسن القصاید

<p>دلا تا کہ شکست از دست ہر پیر پال شکون بینی برو بیرون ازین خانہ برو از خویش دیریکانہ سفر یکقطہ از نیراں بود جب وطن زایاں دریں دور ز من طور زغن نیگو بود اما بچو عنقا باشی و معدوم باشی زان جو دے بہ پیامخ ارشوی ہبل شود آشفٹہ گل شو نہ مرغ خانہ کز بہر دے آب و کفہ دانہ ہماں بہتر چو پروانہ گرت آتش بجال افتد و کر بھوں کبک کساری تراز خیمہ رسد کاری تو اے طوطی کہ در ہند و ستال بس دوستاں داری ترا غم خصم دیرینہ است و ہمتانہ دریں سینہ چرا در خانہ دشمن چو محبوباں کنی مسکن</p>	<p>در آ از سینہ کاہنہما جلیز بہت الحزن بینی کز نیں دیوان دیوانہ گزند جان و تن بینی ولے صدرہ مفر خوشتر چو خواری در وطن بینی تو ایس طالع نخواہی دید تا گور و کفن بینی کہ خود را گاہ مادہ گاہ نر بہچوں زغن بینی کہ گزینی جفا بارے زیار خویش تن بینی گمے جو زرن و گاہے جہلے باہزن بینی ز شمع انجمن ز شمشعلہ خار و گون بینی ز شستہ تیر زن باریانہ دست پیر زن بینی چو ایس مسکین چو ادر مسکن دشمن سکن بینی و ز آں بے رحم پر کینہ بس آفات و فتن بینی مگر و پاپے جاں چوں من ز لطفش رس بینی</p>
--	--

بہر تہ شکستہ البتہ بہتہ حالت خستہ پس آنکہ
 اگر داری ہوس لشکن نفس پرکش نفس تاپس
 بلغ اندر شوی تازاں و نازاں باہم آوازاں
 ز حلقوم شب آویزاں غنوں برار غواں خواہی
 بیازیں تگانا بیروں نال چوں چند دیول
 جانے راستہ شب تاسحر از دست تست و تو
 تو خود با ترک غریزی چو پیشینی و بر خیزی
 مگر از خیل خدام شہنشاہ جسانی تو
 خیانت پیشہ کردی با من و حق داشتی اما
 تو ہم از راسے تدبیر من از سر و آذنی شاید
 محق را مبطل انگاری و محسن را مسمی آنکہ
 ز فانی را مصافی پیش اگر آید فحس گودی
 تو از فکر غزا و بکر عذر آور گذر و در نہ
 بگاہ لاف و ہنگام گزاف از مرد شاہ دیدی
 بیا بگذر ازیں سودا کہ من خود کا فرم زیہما
 ہمہ گندم نماؤ جو فروش انداز نہ یکین جو
 تو خود کوہ ار شوی گاہے چو یک پکا ہشاں خلی
 مدہ از عشق آخرا ہجو خسرتن زیر بار اندر
 ز آخور دور شوگر خورشوی خر کو رشو بارے

ہوس داری کہ در کج نفس طرف چمن بینی
 بساط باغ و زراغ و جلوہ سر و سمن بینی
 طرہاے نواز و نبال غمہاے کسں بینی
 زمرغان سحر خیز آنچمن برنستن بینی
 کہ آفت از نشستن راحت از بیروشن بینی
 طمع داری کہ در طرف مقل کحل و سن بینی
 ہر آنچہ از چشم ادینی چرا از چشم من بینی
 کہ جرم دیگران را زیں منیف متعن بینی
 خیانت پیشگان را پیشکار و مؤتمن بینی
 چہ مدبر را مدبر را ہزن را راسے زن بینی
 بلیدے را بلذ خوانی خودے را حسن بینی
 چو باطل را بطل دانی و خاتون را ختن بینی
 شوی رسوا چو زین خصلتاں عجز و ہن بینی
 نگہ کن تا بوقت کار شاں کسرتن زن بینی
 اگر جز راسے شید و شین و رنگ و مکرو فن بینی
 چو بہر ہند از چہ در د نبال آں صدار من بینی
 بہر ایشاں طمع کنس کا ستن از خواستن بینی
 کہ بس بار من آخسر دریں دار من بینی
 کہ نہ آب علف خواہی نہ جل و نہ رسن بینی

چرا بایک گفنت تری کہ چوں گاوان پر داری به از هفتاد من بینی قطورے کزین هر مو جو اوضا در جلال نانچ را دریں سیدان بیا بکشان زبان و هر چه خواهی گو کز این انوان بهر جا باشی و صد بد به بینی زان بهتر بود نهال خدمت و کالہ خدمت دریں حضرت مر العنت کن از سرمایہ صدق و صفا آخر	فزون بینی ثمن هر جا فرونی در سمن بینی قطور لفظ و قطر انش بن هفتاد من بینی نه بینی فرق تا در پویه دور تا خستن بینی نه بینی هر تا هر خموشی بر دهن بینی که اینجا خاتم جسم را بدست اهر من بینی پریشانی شریانی پیشانی ثمن بینی دریں بازار پر آزار اگر غیر از سمن بینی
--	--

من ایس سرمایہ را آوردم اینجا و خطا کردم
تو بارے پند و عبرت گیر جو بر حال من بینی

قصاید قاتنی

ہنگام نہضت عباس شاہ غازی طاب ثابہ
انرا سان بانڈن محمد شاہ غازی نور اللہ مرقہ فریاد

<p>آنچہ من پیتم بہ بیداری نہ بیند کن بخواب گاہ گویم چہ ہوا جی گاہ خندم چوں قدح بر جال من یکے بنگر بہ چشم اعتبار گریم و در گریہ من خندہا بینی نہاں زاں سے گریم کہ جال از کام دل شد نا امید مکب عباس شاہی شد برے از خاوراں آں سریر مجد و شوکت را ہایاں شہریار مر مرا از طلعت ایس ماہ در دل خرمی آں پدرا ز سہم تیرش تیر بد کیشاں بکیش آں پدرا جیش تخت و ایں پسر خورشید بخت</p>	<p>زانکہ در یک حال ہم در راحتم ہم در عذاب گاہ یالم چوں صنوبر گاہ نالم چوں رباب ناشوی آگاہ کہ صند از صندار داجناب خندم و برخندہ من گریہا یابی حجاب زاں سے خندم کہ دل بر کام جاں شد کلمیاب شد محمد شہ مہیں فرزند اونا ب مناب ایں سپہر قدر و کشت رافرزاں ہمناب مر مرا از ہجرت آں شاہ و جال بیچ و تاب ایں پسر از تیمغش تیغ شاہاں در قراب آں پدرا کاموس تاب و ایں پسر کاؤس آب</p>
---	--

آں پدربامو کبش فتح وسعادت همعناں
 آں ولیعهد شنشہ آیں ولیعهد پدر
 چوں پدراینک بگیتی ملک بخش و ملک گیر
 زرفشانده سرستاند بر بناند بر خور و
 در گم کوشش ہز بر است از زرہ پوشد ہز ہز
 قدر او کو ہست کوراکمکشانستہ کمر
 یختکش سیر گردوں را ہمے ماند کز آں
 جود او بارندہ ابرو خشم او درندہ میر
 گر نیم خلق او در کام ضعیفم بگذرد
 طفل را با سطوت او رنج ایام مشیب
 آسمان فتح را نفل سمند او ہلال
 لطف او از دادے بطحا برویاند سمن
 لب بہ بند از سخن سبحان چو او گوید سخن
 سبعۃ واثرونہ و ابر کعب بر بند کسے
 روز ہیجا گر بسیر تو سن گردوں شود
 دشت کیں از جوش جیش و جنبش کیں شود
 خار صحرا چوں سناں گرد دہیای طعناں
 از زمیں بر چرخ گرداں ہزنواں بار و خدنگ
 تیغ گرد و کثرو مے کش زہر صد کثروم بنیش

ایں پسر با کو کبش فرو جلالتم ہر کاب
 آں چو گل زاوا ز نگستاں ایں گل چوں گلاب
 چوں پدراینک بگیہاں رنج مین و گنج یاب
 رنج بیند بے شمر تا گنج یابد بحباب
 در گم بخشش سحابست از سخن گوید سحاب
 جود او کمر بست کور آسمانستہ حباب
 روز کیں در عرصہ گیتی در افتد انقلاب
 خنک او غزاں ہز بر و تیر او پراں عقاب
 نشنوی از کام ضعیفم جز شمیم مشک ناب
 پیر را بارافت او عیش ہنگام شباب
 نو عروس ملک را گرد سپاہ و نقاب
 قہر او از چشمہ کوثر بر انگیزد سراب
 کا پنچہ او گوید خطا ہست و آنچہ ایں گوید صواب
 رکش نباشد انگمی از تہ اتم الکتاب
 گرد و رہ گردوں کرا ترا ز دعائے مستجاب
 تنگ چوں چشم خروس و تیرہ چوں پرغراب
 سنگ ناموں چوں حسام آید پذیرائے ضرباب
 آنچنان کز چرخ گرداں بر زمیں بار و شهاب
 رنج گرد و دافعی کش سم صد دفعی بناب

<p>گنبدِ نظر از باگِ گاؤ دم درارِ تعاش تن جدا از روح چنان دستِ ظلم از علاج چوں توازنِ کمینِ برون آئی بغزم رزمِ خصم بریکے تومن عیاں بیند صد اسفندیار خوش گرد چنان تیغیت اگر تار و زختر خجرت چوں نوع و سواں در شینستان خلق را گر ہمہ البرز کوہ از آتش شمشیر تو خسرو طبع کر میت کوہ را ماند از آنکہ باسحاب رحمت چوں شود صحرای خشک تا بیا ساید زمیں مانند حرمت از درنگ ہر تنے کو در خلافت پاسے بر جا چوں سقوں</p>	<p>تو دہ غیر از گرد باد پادرا احتجاب سرستی از مغز چو ناں جام مسکین از شراب باتنے چوں آسمان و بارخے چوں آفتاب دریکے جوشن نہاں یا بندہ افراسیاب خاک را کا دی نیابی ہیج جز عمل نداب ہلفس ناخن کند از خون بدو اہل غضاب پیکرش کو گرد ساقی شود از التہاب ہر سولے را دہ از لطف بے منت جواب با شرار خجرت ماموں شود در پائے آب تا نیاراد فلک مانند عزمت از شتاب ہیچو ہیج خرگوش اندر گلو بادا طناب</p>
<p>در ستایش شاہزادہ رضوان و سادہ شجاع السلطنتہ حسن علی میرزا گوید</p>	
<p>باد نور و زمی شمیم عطی جانے آورد رستم عید از براجم چشم کا دوس بہا بامنو چہر صبا زنی آفریدن ربیع بر زنی بیور اسبے گلستان کا وہ را</p>	<p>در چمن از مشک چین صد کارواں سے آورد نوشدار و از دل بو خزاں سے آورد فتح نامہ سلم سے از خاوراں سے آورد از گل سحر می نقش کاویاں سے آورد</p>

رستم اُردی بہشتی مژدہ نزد طوس عید
 بہر نامور و فرامرز خریف اینک پہر
 یا پیام کشن داراے دے را باد صبح
 یا شناسا خراسان قارن اُردی بہشت
 یا نوید قتل کرم ہفتاد دے نسیم
 یا گر دے فصل دے را بر فراز تل خاک
 نفس نامی را اگر کاہنیک باستداد باد
 خواہر لالہ گلزار ہفت اندام خاک
 خندہ گل راست باغ گریہ ابر شکفت
 نفس نامی دے موسیٰ نیست بل اسنو خویشت
 گاہ بر مانند رستا جاں پندار نترن
 گاہ بر پنجار صرافان زرد وینار چند
 از سان لالہ گاہ از بید برگ برگ بید
 مطلع از مطلع طبعم بر آمد کز فروغ
 ساقیے ناما شراب انخال مے آورد
 جام کینچہ پور از خون سیاوشاں کند
 قصد سکندہ نہیں نظامت بے آب خضر
 خود نمیداد اسکندر گر کاہند شراب
 از دل صاف صراحی در تن تابندہ طام

از ہلاک اشکیوس مہرگاں آورد
 از کمال ہمنی تیروکماں آورد
 در بر اسکندر صاحبقران آورد
 دستگیر از نیزہ آتش فشاں آورد
 در چرخوں اُرد شیر بابکاں آورد
 گیو فور دین بخاری موکشاں آورد
 نقشہا از پردہ در سلک عیاں آورد
 ہچو روئیں تن را مہتجواں آورد
 کا شک چشم او خاص عفران آورد
 صنمہا بین از ہر حرف چساں آورد
 در سن سیاد و زگل پر نیاں آورد
 از گل خیری بازار جہاں آورد
 صنعت پولاد سازی دریاں آورد
 مہرادر چادر کھلی نہاں آورد
 بزم را از زم کلگشت جہاں آورد
 در ذل الماس یا قوت رواں آورد
 طبع و مزے زیں سخن را در بیاں آورد
 بہت تاثیرے کہ عمرے جاوداں آورد
 دست ساقی مایہ روح رواں آورد

دست افشانے کو بال و شائق ساوہ
 خلق را جتنے دگرگون آگیا نہ بہار
 یا نسیم صمگ کا ہی مژدگانے نر و خلق
 قہر ان ملک جمشیدی بہادر شہنشاہ
 آن شہنشاہ کیشم دھراز و شوق
 آنکہ ایک شمع کف آشکارا صہنزار
 ہر کرا الطاف و تاج شرف بر سر نہاد
 ہر چیز نقش وجود و نقاش قضا
 پہنچ دانی باعد تیغ جہاں سوزش چر کرد
 تاب دیوان جہاں نامش رقم کرد آسمان
 رفعت کاخ جلالت در سہ ایوان باغ
 نصرت فیروزی فتح و ظفر را روزگار
 حیرت دوست گہ بارش مزاج ابر را
 قرۃ دیہیم دارائش ہر دم صدست
 خیم بابے چوں تیز و خروار از کجا
 سرگزستی نیار و پر کاہے کشید
 یا طہینش لائے کایمچش روز نیست
 نے گرفت از در طوست آسب از کجا
 کہ ترین کس ماس دار بارگاہ شمش

رو بسو در گہ پیر رخاں مے آورد
 از نسیم صمگ گلستان شاواں مے آورد
 از نزول موی شاہ جہاں مے آورد
 آنکہ کیواں را بدر گہ پاساں مے آورد
 سجدہ بر خاک برش ہفت آسمان مے آورد
 گنج باد آورد گنج شایر گاہ مے آورد
 روزگارش کامکار و کامراں مے آورد
 بر سبیل آزمون امتحاں مے آورد
 آنچہ بر سر شست را برقی بیاں مے آورد
 نام و ستاں را کہ اندر دستاں مے آورد
 کاروانان یقیں را در کماں مے آورد
 بار کاہ شوکت او ہمعساں مے آورد
 با خواص ذائقے طبع و خاں مے آورد
 بر شکوہ افسر شاہ اردواں مے آورد
 تائب آورد و سوار سیستان مے آورد
 کے گزندے بر تن شیر ثیاں مے آورد
 کے خلل بر خاطر پیل دماں مے آورد
 بر تن و بازوے سام پہلواں مے آورد
 از جلالت پا بفرق فرقداں مے آورد

<p>گردش گردون گردش کے رمد ہر گراو لرزہ اندر پیکر ہفت آسمان ز نیم دقتر شان پیشیں لبشویہ اندر آب اے شہنشاہے از تاثیر عدلت روزگار گر ز فرامنت فلک گردان بر گردش روزگار از دواج چارم ہفت باب نیست جز تاثیر تابان نجم بخت ہر چرا معجز تاثیر انفس نور خیر ملک موسے شخص تو فرعون حوادث استوہ مرفضار از نظام حل عقد روزگار آسمان جز مہر و کینت نگر دسرمایہ چوں فلک صبا حقرا چوں نثار دیدید شاد و شایا کہ دایم در وجود عقل میر سوائے قافی ز روئے حرمت پشے فگن گر چہ نطمت نیست کش تو استن شنید بیک چوں ہمار در مع تو میر سخن روح پاک افضل الدیش بست پیک باد</p>	<p>در جہاں خورشع نیست جہاں ہے آورد چوں بیجا دست بر گزر گراں ہے آورد ہر کجا کا فاق نامش بر زبان ہے آورد صعود از چنگل باز آشیان ہے آورد دست دوران پابنگ از کمکش ہے آورد با کفت طفل عطارا تو اماں ہے آورد لاب اسطرباب در زار و جاں ہے آورد از دم عیسی روح اللہ نشان ہے آورد از لہر معر کلک و بناں ہے آورد ہر چہ گوئی پہنچین و اپنچناں ہے آورد آتشکارا ہر چہ از سود دنیاں ہے آورد ز آن سبب آسمان از ہر قراں ہے آورد مژدہ از جانب بخت جواں ہے آورد کز دہ صفی نثار ہر ماں ہے آورد زانکہ طبعش آسمان و ریساں ہے آورد روزگارش ہر دو عالم را یکاں ہے آورد تہنیت ہر دم ز خاک شیر و ان ہے آورد</p>
روز و ماہ و سالیان درو غم و بخت مباد	تاکہ دوراں روز و ماہ و سالیان ہے آورد

در ستایش میسرزادہ شیردل ارغوں

میسرزا بن شجاع السلطنۃ رحمہ اللہ گوید

بگوش از با تفسیم سحرگرہ این نہ آمد
بسالارے سپاہ سالاروارے تھمتن تن
ظفر مند کہ ہندی اژدہاے اژدہا و بارش
عدو بند کہ خطے ریح اور پہنہ ہیجا
بنزد خضر دیش موبدایں بس شگفتے زد
شگفتے اینکہ قیر آگیں نیام ظلمت آئینش
بشکل عین از آرزو آمد از روزا زل تیغش
کشہ در دیدہ خاک راہ آہواز شرف مصمم
سکندر خوانش زانزو کہ از لرزے جہاں آزا
و گرافر سیایش نیز خوانم بس عجب نبود
دلش بحر چشمہ فیض و نال بخش و احساں
عبیر خلق اورا تالے مشک غنچ خوانم
تعالے اللہ بنا میسرزادے اے آسمان قدرے
بتیر راست رو خم کردہ پشت بد گالان را
ننگے اژدہا شکل است شمشیر شرر بارست

کہ وقت عشرت جان بخش جشن جانفزا آمد
کہ اوسہر لب دل شہزادہ ارغوں میسرزا آمد
بفرق بکنش آتش فشاں چوں اژدہا آمد
دم آہنج اژدہے پیچاں ماسے جانگزا آمد
کہ زندان سکندر منج آب بقا آمد
بکام تیرہ بختاں چشمہ آب قفا آمد
کہ عین عین و عین فعل و عین مدعا آمد
بگیتی عدل ادا تا حاکم و سر مار و آمد
نمایاں مظہر آئینہ بگیتی نما آمد
کہ آہن خود و آہن جوشن و آہن قبا آمد
کفش کاں عطا و بریزش وجود و سخا آمد
خروجیں برجیں افکند کیں عین خطا آمد
کہ حکم نافذت پہلو زین امر قضا آمد
کمانت کز ازل چوں پشت گردوں دوا آمد
کہ ہم خود بخورل آورد ہم خود آشنا آمد

<p>فلک سرسام جست از صدمہ گزرت از ان کرتن ربا بد مغفرت از فرق دلیراں تیغ زخشات شما خصم پدرت آں تیرہ بخت بکشت کاید پسچ رزم را سازد کہ باو کے کیسہ آغازد ز بہر دفع او اکنون بران تازی نسب منیش دے زن با پد آں شرزہ شیر بیشہ مردی کہ ہاں لے شاہ تختے برجیاں افشا ماہیں عنان ماہما بگزار خود منیش رکابے زن نہ آخر بچہ شیر زیاں شیر زیاں گردد زباں از مدح دارائے جہاں بر بند قافی الاتا از مسیبت خشم و سیر نہ گردوں</p>	<p>صلیب افکن ز خط قطب خط استوا آمد خے آہن سلب اعجوبہ کاہن ربا آمد سکشن بر تن گراں از کید دیوش رہنما آمد نداند کویں از داور خدا گیہاں خدا آمد کہ در دشت دعا ہم پویہ بابا و صبا آمد کہ از گزشتن تن الوند و شہلاں تو تیا آمد کہ روز آزمون ماہ سپیدان دعا آمد یکے برج ہر ماہیں کہ وقت کار با آمد نہ آخر زادہ نراژدہ را اژدہا آمد کہ ہاں وقت ثنا بگذشت ہنگام دعا آمد گئے عیش و طرب حاصل گئے رنج و عنا آمد</p>
<p>چناں پایندہ بادا دولت کا ند جہاں مرد بہم گویند ایں دولت مگر بے انتہا آمد</p>	
<p>ستایش وزیر بے نظیر کہف الادانی والاقاصی جناب حاجی آقاسی</p>	
<p>چہ حسن تربیت گرد و قدس باپا کے گوہر سرشت خاک کان آب نیساں گر چہ پاک آمد</p>	<p>ز شمع آب خیزد رزمشے خاک ناپید نہ وے از فیض خورشید ست کان گرد و ایں گوہر</p>

بے رحمت بروہمقال کو زیر زمین تختے
 اگر فلادکانی راز بودے تربیت لازم
 بحرے بندگان تربیت از خواجگان باید
 سوارے چوں علی باید کہ تکلیف قبضہ آہن را
 شعیبے باید و صدیق بے عیبے کہ چوں ہوئے
 رسولے باید و نفس سلمانی کہ چوں سماں
 چناں چوں حاجی آقاسی باید خواجہ دانا
 بلے در راہ طاعت چوں حسین خاں ہر سربازد
 ز سربازی سرفرازی سجد یافت در دست
 چو در تہیز شد لبرہ ز از خون جگر چشمش
 برے آمد ز آذر بایکجاں وزیرائے یزدان
 سفیر روم و افرنجش نمود و شد بروم از رے
 ہنر با کرد و خد متہا نمود و رفت باز آمد
 ملک منشور یزدن داد و سالے چند بود آسجا
 بفرشتہ و عوین خواجہ شد سالار ملک ہم
 باہے فتنہ سالے نشانہ کاخ و ہستاں را
 پس از سالے دوکانہ مرز خاور زادہ آصف
 بحکم خواجہ زری خاور روان شد لشکرے از رے
 سپاہے مشتال گویاں شرل خود حق و جوش

پذیرد بیخ و یابد شاخ و گیرد برگ آرد بر
 زکاتہا ساختہ زاوے سناں و ناوک و خنجر
 کہ شاگردے شود استاد و گرد و کترے ہنر
 نماید ذوالفقارے اژدہا و بار و ضیفم در
 شود بعد از شبانہا کلیم اللہ پیغمبر
 رود اندامین صیت او ہمدوش با ہر صر
 کہ سربازے کہیں را با ہمیں گردوں کند ہمسر
 ستارہ باید شش خادم زمانہ بایش چاکر
 کہ پیرا بلقش باید براون گنبد اخضر
 ز حرمان حضور شد چناں کہ سرخ سے ساغر
 ہمائے ہمت خواجہ فگند شش سایہ بریکر
 بدان شوکت کہ از یوناں بایراں آمد اسکندر
 دلش از مہر شد فربہ تنش از رنج رہ لاغر
 کہ شد در فارس غوغائے و خاندان برے طغر
 بیزدافزودہ شد شیرازہ تہا شد بدان کشور
 عمارت کرد و کشت افزود و نہر آورد و جو و جر
 چاہر یمن خیال خود مرے افتادش اندر سر
 چہ صنع سرمدی سجد چہ علم احمدی بے مر
 نگہ نشان تیر میزگان شال سناں ابرو پرند آور

بجائے تن نہفتہ یکچشم شاد و درخشان
 بہمراہ سپہ سی توپ رعد آواکہ درہجبا
 گلوشاں خوار بگاہ مرگ دل شاں نایب دوزخ
 سپاہ شہ چور بسطام شد با خصم رو بارو
 اجل شد کا زوق آہن حوادث دم زمیں کورہ
 ازیں جویش شہ نایبہ صف چوں مژدہ جاناں
 غرض زان پیش کایں آشوب خیز زمیر ملک ہم
 چو پوچیاں باد صمد آ و چو گردن ناز صحتی
 بعون خواجہ ہر روزش فزون شد شوکت و عزت
 نظام الدولہ کردش نام و شاہش داد شمشیرے
 حایل چوں نموداں تیغ را گفتی معلق شد
 ہم از الماس بخشیدش نشانی کز فروغ او
 مراں فرخ نشان چوں برتن آویز بدیاں ملد
 یکے خضر حایل تیر و ادش کز پیش شاہاں
 چوں آن خضر حایل افگند بردوش پنداری
 ہم اورا خواجہ تکریمات بید کرد و بخشیدش
 لباسے تار و پودش از شعاع مہر و نور مہ
 دو شمشیر بر دے از الماس و زواید آویز ناں
 قلم لے مصنف نیز بخشیدش کہ پنداری

بجائے سر نہادہ یک احد فولاد درخفر
 بنو فدا ز دمان ہر یکے چندیس ہزار اژدہ
 دمان شاں رہگذار برق و غوشاں نایب تندر
 غریب توپ رعد آشوب برگردش از غیر
 بترزیں پتک سر سندان مردانہ آہنگر
 از آنسو جیش خصم آشفقہ شد چوں طرہ دلبر
 برے رفت و نمود ایثار جیش شاہ دیں پرور
 چو کال بس حرہ سیم چپاں چوں کہ دو صد اختر
 چو ماہ نوکش افزاید فروغ از خسر و خادر
 کہ مہینی بر نیامش آنچہ در کا نہا بود گوہر
 ز خط استوا ماہ نوے آمودہ از اختر
 شب تاریک بنیاد خطا باریک در دفتر
 کہ از بالائے شمشادے دیدیکے ستال مہر
 بہمداراں و نویدان اعظم را بود در خور
 شد اول کہکشائے بسزاز مہر ضیا گستر
 ہمایوں جبہ تاجتہ جاں سازد از ہر شر
 کہ روشن شمسہایش شمس گردوں را سز دافسر
 یکے چوں شمس برابمن یکے چوں بدر برالسیر
 سر پایا ساعدہ عراز لالی گشتہ پُر زیور

ہم اور داد و بخشاں خاتمِ لعلِ بدین معنی کہ چوں این لعلِ اُدت چہرہ سرخ از رحمتِ داور

ہمانا ہفتہ نگذشت کش باز از سرِ رحمت
قبائے خویش تن بخشید گہانباں کیوں فر

درستایش شیراز صانہ اللہ عن الاعواز و عیان
و تخلص مدح معتمد الدولہ منوچہر خاں طاب ثراہ گوید

تبارک اللہ از فارس آن خجستہ دیار
بزیر بقعہ گردوں بروے رقعہ خاک
کسے ندیدہ در آفاق این چنین معمور
نیم او ہمہ و کش تر از نیم بہشت
زالالہ ہر دمن اوست کوہے از یاقوت
حدیقش زدہ پہلو بہشت باغ بہشت
ز بسکہ زمزمہ سار خیزد از ہاموں
فضائے دشت پراز صوت ہائے موسیقی
ز رنگ ریزے ابر بہار در ہاموں
ہزار طعنہ و من را بد کہ صباغ
ز ہر کرانہ پرمی پسکراں گروہ گروہ
چو جسم دامن در تاب زلف شان ز نیم

کہ مے نہ بیند چوں آن دیدار
ندیدہ دیدہ بینا چنان خجستہ دیار
بیچ عصرے از اعصار صحرے از امصار
ہولے او ہمہ خرم تر از ہولے بہار
ز ہرزہ ہر چمن اوست کانے از رنگار
ز گونہ گونہ فواکہ ز گونہ گونہ شمار
ز بسکہ قہقہہ کیک آید از کُسمار
ہوای کوہ پراز لحن ہائے موسیقار
ز مشک پیزے باد و بیج در گلزار
ہزار خندہ چمن را بکلبہ عطار
ز ہر کنار قمر طلعتاں قطار قطار
چو بخت عاشق در خواب چشم شان ز خار

ز رشک خامہ صورت گران شیرازش
 ز ہر چہ عقل تصور کند در او وجود
 ہمہ صنایع چیش بصحن ہر دکان
 بصد ہزار چمن نیست یکزار و دراد
 بخاک اون تو اں پانہاد زانکہ بود
 زہے سفید حصارش کہ نافریہ خدا
 بگرم سیر نخیلات او بوقت شمر
 ز ہر نہال برومندش آشکار ترنج
 یکے بشکل چو بر خط استوا خورشید
 جبال شافو اش با سپہر بجے گوے
 بباغ و راعش ہر گوشہ صدا با نشاط
 ز عکس ساقی و رنگ شراب طبعیت گل
 ز بس قلاع و صیاحی بس بقاع و قصو
 بساحتش نبود شخص را مجال گذر
 صوامعش چو ارم گشتہ کعبہ اشرف
 منابرش چو فلک مرتقا خیل ملک
 ز بسکہ عارف و عامی بر آں کنند صعود
 بمخانش بیرنج زنج واسطہ لاب
 ندیدہ نبض حکیمانیش از کمال وقوف

روان بانی دلوشاست جفت عیب عوا
 ز ہر چہ وہم تفکر کند در آں بسیار
 ہمہ طرایف روش بطرف ہر بازار
 بشاخ ہر گل در ہر چمن ہزار ہزار
 ز انبیا و رسل اندرو ہزار ہزار
 چنان حصار در زیر آں کہ بود حصار
 بسان پیران خم گشتہ از گرانے بار
 بسان گوے زنج بر فراز قامت یار
 یکے بوضع چو در صحن آسمان سیار
 چو عاشقے کہ کند راز دل بیار اظہار
 چو ماہ و مہر شس ہر سو ہزار جام عقار
 پیالہ گشتہ بہر گوشہ مطلع الانوار
 ز بس مراع و مواشی ز بس ضیاع و عقار
 بعرضہ اش نبود مرد و را طریق گذار
 مساجدش چو حرم گشتہ قبلہ ابرار
 معابرش جوافق ملتقائے میل نہار
 ز بسکہ رومی و زنگی دریں شوند دو چار
 زار تقاع تقاویم و اختراں ہشیار
 خبر دہند ز رنج نہان ہر بسیار

محاسبانِ ذِ آغا ز آفرینش خلق
ز لحنِ مرثیہ خوانانِ اولگہ از دستگ
ہزار محفل و در ہر یکے ہزار ادب
ز صرف و نحو بدیع و معانی و امثال
ز جغرافیہ و منطق و تجوید و رمل و اسطلاب
یکے نکاتِ طبیبی ہستے کسند تعلیم
یکے ذشتہ بر اشکالِ ہندسی برائے
یکے سراید کائناتِ رے اقلیدس
بو بڑہ حضرتِ نوابِ آسمانِ بواب
بہر ہنرمند و از اہلِ ہر ہنر ممتاز
تبارک از اسد اللہ خاںِ جہانِ ہنر
اگرشِ دو دیدہ ظاہر نگہ بردوں آورد
بنورِ مردیک چشمتِ معرفتِ بیند
ہزار چشمِ نہاں ہیں خستے دادہ بدہ
زہے وزیرِ سخندان کہ نوکِ خامہ او
قلمشِ را دو زبان است او صد ہزار زبان
بود دو گوہر یک تاش در سیار ویمیں
یکے یگانہ بتدہیر چو آصفِ جم
ز کلکِ لاغر آں نیکو گشتہ سیمیں

شمار خلق توانست تا بر وز شمار
چو جسمِ عاشقِ بیدل ز دورے دلدار
ہزار ہندش و در ہر یکے ہزار اسفار
بیانِ وقفہ و اصولِ دریاضی و اخبار
نجوم و ہیئت و تفسیرِ حکمت و آثار
یکے رموزِ الہی ہستے کسند تکرار
یکے نمودہ ز قانونِ فلسفی اظہار
یکے نگار و کاینست گفت بہمنیار
محیط و انش و کانِ سخنانِ کوہ و قار
چرا ز گردہ بنی ہاشم احمد مختار
کہ ہست اہلِ ہنر را بذاتش استطمار
بنوک کہ لک تقیر چرخ بد ہنجار
سواد سر سویدائے موردِ رشپ تار
کہ خیرہ اند ز بینائیش الوالا بصار
مشیر ملک بود زبانِ خوش گفتار
بیک زبانے او یک زبانِ کند اقرار
چو مہر و ماہ رواں بالعتشی و الا بکار
یکے گزیدہ بہ شمشیرِ ہیچو سام سوار
ز گردِ قرہ ایں بد سگالِ گشتہ نزار

ہم از عنایت دالداو عروس سخن
بدست اوست گرجو خامہ در جنبش
خمنہ وصال سخن دال کہ گشتہ نقد سخن
گذشتہ نثرش از نثرہ شعرش از شعر
ذیک شعر بہ شعرش کس نشاندہ صلہ
بہفت خط جمال فتیحت بہفت خطش
کلاش آب روانست طبعش از ہر ت
اگر کمال بود عیب کاشش افزود
ز اینجان نغمہ وصف زانکہ بحر محیط
زدود مطبوع جوش سچ گشتہ کبود
گرش بمن نبود التفات با کہ نیست
برادر و پسرش را چگونہ وصف کنم
یکہ ہمین ہمینش زمانہ خوردہ ہمیں
یک از ہزار گویم بصد ہزار زباں
زبکہ لولوریزد و طبع لولو خیزد
حساب آں نتوان کرد تا بروز حساب
زہے کلانتر دانا کہ طوطے و قلم
چہ مدح گویم از میر بہ بہاں کہ بود
اگر چہ دیر بہ پیوست با امیر جہاں

ہزار طعنہ زند بر عرایس ابرکار
بدان مشابہ کہ ابی شننا کند بہجار
بسعی میر فی طبع او تمام عیار
ولے نہ نثر و نثرش بود نہ شعر و شعر
ذیک بشیر بہ نثرش کس نمودہ نثار
ولے نہ بہفت خطش نیست خط یکہ پیار
نشستہ بر لب آب رواں چو بوتیمار
بعب او و عبیب من ایزد دادار
شناورش بتارہ نیمہ و بکنار
ز گرد تو سن قمرش ہو اگر فہ تغبار
کہ نیست در بر خورشید زہرہ را مقدار
کہ مرگ خواہد از نیم تیغ شاں زہنار
یکے ز سیر یسارش ستارہ بردہ یسار
شائے حضرت بکلر یکے خطہ و لار
زبکہ گوہر ریزد و دوست گوہر بار
شمار آں نتوان یافت تا بروز شمار
بگاہ شکرش شکر فشاں از منقار
بخوان بہت اور و زگار خوان سالار
ولے نہ خدمت او زود نگسلد چوں تار

ز شیخ بند کمرستم بنالہ چوں تندر
دو دست است در یاقوت حیرت آں
زہے وکیل کہ چوں نفخ صور مئے را
ز خان جہرم اگر باشدم ہزار زبان
ز فیض صحبت خان نفر نفور نیم
چہ مدح گویم از حکمران چو مکتہ است
محمد آنکہ در است عاقبت محمود
ز قح فارس مراقب کرد و گفت مگرد
بقرق خلیش ازین پیش نیش طعن مزین
کلامت آب روانست اینجہ کہ مرا
ز قح پارس چو برگردنت بود تقصیر
بویژہ اکنون کز عدل حکمران جہاں
جناب معتمد الدولہ کز سحاب کفشش
ز بحر جوشش جزئیست تجہ عمال
بہر ہر چہ در آن نقطہ حکم او چنبر
ستارہ کیمیت کہ از امر او کند اعراض
زہے رضا عقیقہ تیغ آسمان رنگت
بہمد عہد تو در خواب امن رفتہ جہاں
خلاف با تو بود آں گنہ کہ تو بد آں

کہ دار دم ز حقارت وقار آں چو حقار
ہے زویدہ دو دریا رواں کنم بکنار
دہد صیت سخا جان بحسب دیگر بار
یک از ہزار کنم وصف اندک از بسیار
کہ زنگ غم بزاد آید بصیقل افکار
یگانہ گوہرے از صلب جید رکرا
بعون احمد مختار ستید ابرار
بگرد ایڑہ غیب یک جہاں احرار
کہ آخرت عرق شرم ریزد از گفتار
نشستہ ز آب روانت بدل فبار نقار
ز در حرش برگردنت سزد نقصا
شد است حیرت کشیم بغیرت فرخار
بود ہمارہ در آزاد ابر در آزار
ز جیب حلش گوئیست گنبد و دار
جہاں و ہر کہ درو بندہ قدر او سالار
زمانہ چیت کہ بر حکم او کند انکار
بسان رعد خروشاں پلنگ کُسا
ولیک نخت تو چوں پایاں بودیدار
قبول مے نشود با ہزار استغفار

بزرگوار امیر امرایکی خانہ است
 بسطح آں نتواں کرد رسم دایرہ زانکہ
 شود چوپائے تلخ روے شان خراشیدہ
 از آں سبب کہ رضیق فضاؤ تنگے جا
 درود و موش ملاقی شوند اگر با ہم
 بجائیگاہ ملاقات جاں و ہند آخر
 و اگر دو مورد دروازہ دو سو کند عجب
 از آں سبب کہ در آں تنگنایں نبود
 چہارہ تن در خانہ بدیں تنگی
 بروے یکدیگر افتادہ ایم پیسہ جواں
 ولے دو خانہ بود در جوار آں خانہ
 وسیع چون مل دانا کشادہ چون رخ دوست
 گر آں دو خانہ یکے بقصد بستانم
 بزرگوار اگر دم شکایتے زیں پیش
 بھجو و ہذیال مستند برمن ایں بہنناں
 کنوں بعد ہجائے نگرہ بسروم
 قسم محشمت و جاہ تو گر ہے جویم
 ولے نہر کہ گزندے رسد بخاطر من
 بود لکام تو یارب مدار ہفت سپہر

کہ تنگ تر بود از چشم مرودید مار
 ز بسکہ تنگ نہ گرد و ہسیج سو پرکا
 اگر دو پشہ نمایند اندر آں پیکار
 ہے خورد ز ہر گوشہ بردر دیوار
 ز ہم گذشت نیارند از یمن بسیار
 کہ شان نہ راہ گیرست و نہ مجال گذار
 ز زند قرعہ و بریک دگر شوند سوار
 نہ راہ گذار فرار نہ جایگاہ قرار
 کہ نیک تنگ تر ہست از دامن ترک تار
 چنانکہ چیں رخ پیر و خم بزللف نگار
 کہ زندہ دارد مارا بہمن قرب و جوار
 بخزنی چو بہشت و بتازگی چو نگار
 بنقدے نشوم با ہزار غصہ دو چار
 ز اہل فارس کہ شاداں زیند و بر خوردار
 کساں کہ شاں نبود فہم معنی اشعار
 مرا یں قصیدہ کہ دارد مدحتاں اشعار
 ز ہچکچکس عیب خاصہ از اخبار
 بہ تیغ ہجو بر آرم ز جسم و جانش دمار
 کند بگردم رتا پھر پیر مدار

<p>کہ جان حاسد از ابکارا بود افکار قبول نظمش چون جور و لبریں بسیار کہ طبع را تنساید طول از تکرار ز جان بایل سکیں بروں بدیتار بگاہ خشم ز آب آتش و ز باد سجار</p>	<p>تبارک اللہ از فکر بکرتا آتی خطائے شعرش چون صبر شغال اندک قوائے سخنش ہست چو ثنائے امیر ویا عطائے امیرت کز اعادہ او جہان جو و منوہر خاں کہ انگیزد</p>
<p>ہمیشہ خرگہ اقبال شوکتش را باد ال طناب فلک تبتہ وز میں سمار</p>	
<p>درستائیش پاوشاہ جمجہاہ ناصر الدین شاہ خلد اللہ ملک در زمان ولیعہدی گوید</p>	
<p>چو سال نعمت در روز وصال جان بود ہر آن سحر و گداجرام راست تا محشر شبہ سعادت کر و بیاں در مضمحل چنانکہ در شب معراج پاک پیغمبر فرشتہ گاہ بنیانش نشستہ پر در پر فلک زنجم چو آگندہ بھرے از گوہر زمانہ تیرہ در روشن چو چہرہ قنبر چنانکہ پردہ کشد و در پیش خاکستر</p>	<p>سہ ہفتہ پیشتر کزین شبہ باہ صفر شبہ کہ گردوں بروے نمودہ بود تار شبہ شرافت روحانیوں در و مدغم بجہنیش آمد ہر ذرہ در نشاط و طرب ستار گاہ بتائیش ستارہ صف و صف زمین ز برفت چو آمودہ دستے از فقرہ ہوا مکدر و صافی چو طرہ غلماں ہوای تیرہ شدہ بادبان برف سفید</p>

<p>سپیدہ سرزده پیش از فروش مرغ سحر چو در میان دو یزدان پست یک کافر نیافتم کہ کدام ایمین و کدام ایسر در ستارہ کف الخضیب سستہ مقرر چگفت گفت کہ لے آفریدگار مہنر بحکم حکم گیہاں خسا کیواں فر چو دولت از چترایش از پس لشکر یکے بہو کہ بگیر ی عمان او چو قدر چناں شدم کہ نوگوئی کسم ندا و خبر کباب و شاد و شمع و شہد و شکر چخانہ و دوف و طنبور بر بوط و مزمر دو گوش داشتہ ز می مطربان رہشگر ز بسکہ بادہ بخوں تنگ کردہ راہ گذر دو دوزنا بہ بدوشش حلقی از عنبر تدرو عنقا گیر و غزال شیر شکر رخش زدودہ آتش دلش ز صلب حجر وزاں عقیق مرا چوں عقیق خون بجگر بیاض طلعت او دست پخت شمس قر چو عکس سر و گل دلالہ اندر آب شمر</p>	<p>ز عکس برت کہ تابیدہ بر افق گفتی برت ہوای تیرہ میان سپہ و خاک منیر نشہ یوم مست آبخنانکہ دو کف خویش ز بادہ بسکہ شدہ سرخ چشم من گفتی کہ ناگہ از رہہ پیکے رسیدہ مرثوہ رساند چہ خفتہ کہ ولیعہد شد سوئے تبریز چو نصرت از چہ پنڈیش ہمرہ موکب یکے پنجم کہ ہوسی رکاب او چو قضا مرا ز شادی اس مرثوہ ہوش گوش رفت پیالہ خواستم و نقل و عود و دروہ ریاب چمانی فنی و منظور و تارہ و سارنگ و چشم دوختہ بر ساقیان سیمیں تن بداں رسید کہ خون از گرم جہد بیرون نشستہ در بر من شاہدے چو خرم باہ سہیل قائم پویش شہاب ساغر نوش خطش ز تخمہ ریکاں تنش ز بطن جریر لبش بر بنگ جگر گوشہ عقیق بمن سواد طرہ او پائے تخت و حسن جمال در آب دیدہ من عکس روے و لبش</p>
---	---

دو چشم من چو زره گشت پربند و گره
 مے بدستم کز پر تو شش بیز زمیں
 چناں لطیف شتر ایک بیکه میزد و چش
 چو درو سر دمک تلمہ ہفتہ روز شبان
 پس از سہ ہفتہ کہ چوں شیر ز غزالہ چرخ
 ز خواب خاد کلمے کرد مر مرا بیدار
 گلاب و صندل بر جہتم ہے مالید
 بگفتش چہ خبر باجرائے زلفہ بگفت
 بچہ سر کہ نمودم ہے ز رشک دروں
 ز جاعے جہتم و بستم میان و شستم روے
 برویہ آخرو اسب مرا بکش بیرون
 چو این بگفتم ز یک بزیرب خندید
 کہ ام نہیں و کہ ام آخرو کہ ام سیاب
 بخج بادہ شدت ہرچہ بود پخت نیست
 گماں بری بدل نعل بر تو ایم او
 بسوئے مرگ نکو جا ریت چوں کشتی
 بود چو جسم مثالی ز لاغری تن او
 بگاہ پویہ نماید ز بس رکوع و سجود
 لغو زبان شد در سے اگر و زویا و سے

ز عکس پیچ و خم زلفگان آں دلبر
 درون داند عیاں بود برگ بار و شجر
 ہے تو گفتی خواہد پیر و زنا غر
 نشستہ بودم و زلفے نوش و لہو و لہر
 نمودہ چہ خبہ خونیں ز بیشہ خاد
 بصد فریب فوغم نشاید و بستر
 کہ تا خار شراہم فرو نشست از سر
 ز خون دو چہر من شد و لالہ احر
 بچہ بر کہ فشا ند مہمے ز اشک بصر
 ز نہر گفتش لے خادک مان اید
 ہیون و استر زین آروما ز برگ سفر
 جواب داد مرا کہ اے حکیم دانشور
 کہ ام سب و کہ ام اشتر و کہ ام اشتر
 بغیر کردن لنگے کہ نیست راہ سپر
 با حرمی کہ فولا و بستہ آہ سنگ
 بجائے خویش ہمہ ساکنست چوں لنگر
 کہ تنگ مے نمکندہ جابچہ ز مے دگر
 چو سایہ افتاں خیزاں رود براہ اندر
 بیک نفس بردش تا بکاک کا انجیر

<p>روندہ چرخ فرو بستہ است راہ مقرر کہ چرخ گرداں زیر است بخت من برتر کہ از دوات عیال سازم از بدادگر بہائے او ہمہ سیم آورد بدرد زور کہ بنیش دو جہاں جان رسون یک سیکر بیج راہ و بخاند مرا بد اں کشور ز نوک خامہ زخم بر برگ سخن نشتر ز عرش یزدواں در مغز من دوید فکر فرو چکید معانی بجائے نقش و صور کہ گنج مرح و شاد را بد و کشایم در</p>	<p>کنوں چہ چارہ سگالی کہ بر توارش سو بخشم گفتمش ایوں ز چرخ نہ ہر اسم مرا بنوک قلم بحسب آفرید خدا بہر کجا کہ رود شعر من چنانہ پیچیں بویرہ امچو ولیعہد داورے دارم یکے چگامہ فرستم بر شش کہ بفرستد برائے آنکہ ز چشم حسد خوں بچکد بگفتم این و کف ناگرفتہ خامہ ہنوز ز حرص مدح ولیعہد از سر تسلیم چورے دولت و تازہ کردم این مطلع</p>
<p>مطلع ثانی</p>	
<p>زہے کشتہ بکا و بنان چمن نیک و چتر کمند خم بخت نردبان باطمینان جناح چتر تو سیر عجب بخت را شہر بروں جہد اگرش مہرہ بیت و شہر برو گلوش ناگشتہ ناوک و خنجر باغبان چشک زندہ ہے غہر کہ نے نروید از خاک جز کہ بستہ مکر</p>	<p>زہے گرفتہ بہ تیغ و سناں چہ بحر و چہ بر عطائے دم بہریت کاروان ملک و جود زبان تیغ تو صفا مگر راناخن چنام خنک تر از زبان برد تراد و گر بکان نگرد و دشمن ترا آہن تو چوں بیابغ چمی بہر کنند گل و سرو بر زم و بر زم تو داند مگر بکار آید</p>

حدیث تیغ تو تا بزبان خلق گذشت
 طولی از نہ جمال تو دید پس چه گفت
 نزاوشاه جہاں را مگر نصاری وید
 حکیم گوید جہاں را کچشم نہاں دید
 نسیم خرم تو گر بہ شام نطقہ وزد
 بعقل گفتم با جو ناصری عجب است
 جواب داد کہ خون خورشید ز وقت اوست
 قلوب خلق زہرت چہاں با گشت
 خطیب نام ترا چوں بزور وجد و سماع
 ادیب روح ترا چوں کند ز شور نشا
 بوصف خنک تو خواص عالم دیخو است
 نقوش و صفش از آن پیشتر کہ جنب ملک
 عجب تر آنکہ زبس چاکہست تو سن تو
 چہاں نصای جہاں اگر فتنہ ہیبت تو
 شہا مہا ملک داد گستر ملک
 سخن بھج تو گوئی ز آسمان آرم
 تو آفتابی دماغستی از دو چشم دور
 چہاں ضعیف شد تم کہ صفوراکاتب
 چراحت است مرا بے حضور حضرت

بریدہ گشت حروف ہجاء یک دیگر
 حلول کردہ خداوند نہاں بشہ
 کہ گفت روح اللہ فرخا برست پسر
 نکرودہ است مگر بر شایل تو نظر
 شگفت نیست کہ بالغ شود بہشت پدر
 کہ بچہ خون خورد اندر شیمہ مادر
 غلے مردم ہجو رحیمیت خون جگر
 کہ در خمیر راندیشہ تنگ شد بہر
 بر آں شود کہ برا غلاک پرداز منبر
 گماں برمی کہ بود مست باد و خلہ
 ز بحر طبع فشانہ بنامہ سلک دور
 ز بس روانی از دلی بحسبت درد فتر
 حروف نامش جنبہ بنامہ چوں جانور
 کہے نیار دیروں شدن نگہ ز بہر
 ستم کہ بھج تو شغیر مرا بود زیور
 کہے نرینہ از خامہ ام بجز اختر
 سیاہ شد بہماں پس من جہاں یکسر
 ز استخوان تن من ہے کشد مسطر
 چہ ہستی است عرض را بطبع بے جوہر

<p>نبردی افتاں خیزاں بہر و لشکر بیکہ تہتم و گویم چہ روسے دادگر شود فراموش فائدہ خالق کبیر کہ تار سن را آرد ز حلقہ در چہنبر</p>	<p>کم ز خاک گرفتگی کہ چوں غبار مرا بخاک پایے توکز طعن دشمنان شب و روز کہ شاہ ناصر الدین را زیاد قآنی ہمیشہ تاکہ رسن تاپ از پس آید پیش</p>
<p>ہر آنکہ سرکش از چہنبر دلاے تو باد قدش چو حلقہ نگوں جسم چوں سن لاغر</p>	
<p>درستایش شاہزادہ رضواں و سادہ شجاع السلطنۃ حسن علی میرزا گوید</p>	
<p>فرمود فتح بارہ باخر ز شہر یار بنمود بنجینق فلک سنگ لدا از فرط ارتفاع فتد تاج زر نگار سیار گان چرخ بریں را بود مدار برگرد و سپہر تواند کشد حصار کز وسع ہزار واسطہ تا عرش کردگار در ملک روزگار و فزون تر روزگار جاے یسع قدرت خویش آفریدگار چوں باز دوان حیدر کتراستوار</p>	<p>منت خدا را کہ ز تائید کردگار حصنہ کہ بر کنار فضیل حصار او حصنہ کہ از نظارہ جوش ز فرق چرخ حصنہ کہ در بیوت بروج رفیع او حصنہ کہ روزگار ز یکشت بارہش حصنہ کہ اوج کنگرہ او چنان رفیع در زیر آسمان و فرا تر از آسمان ز انسو قہر خندق او نا فریدہ است مانندہ قواعد شمع نبی قویم</p>

تایم تراز قلوب ظریفان نکل
بالاے خاکریز وے این نلیگوں سپر
چون عقل باستان چون چرخ بزنند
حاشا کہ منہم کندش هیچ حادثہ
ارغندہ شیر پیشہ مروی ابو الشجاع
فرماندہ زمانہ کہ جان سوز خورش
آن حیدر کزادہ ز پشت یک شکم
دیش از طبیعت اردی بہشت نیست
چون رونہد بصرہ در ایام دار و گیر
گوش سماک و لغوہ رستم زمزمین
یکران کہ ونگش پیلے پنگ خو
رویش چو غضب فلک و دالال
ذکرے ز صولت و غوغا ز کاغذ
چون تیغ او بکلوہ ہوا اشار سان و م
دیر بحر زرف اگر بطفوت نظر کند
شاہ قوئی کہ چشمہ سوان تیغ تو
سروست نیزہ رتہ زور یا دست تو
خونریز خنجر تو بود تو بہار فتح
تیغ نزار زخمت سیمت بجا صیت

حکم تراز محمود حریفان خاکسار
چونانکہ بر فراز قتل نیزگوں غبار
چون عرش بازانت و چون کہ پایدار
جز ترکنا ز لشکر داراے نامدار
کش ماندہ تیغ از آتش غرور و یادگار
برقیست پر ترشح و ابریت پر شرار
شمشیر جانناش با تیغ ذوالفقار
گرد و چار از مقدم او دشت لالہ زار
چون جا کند بہ پنے بہنگام گیر و دار
صبح سپہ و نالہ مدین تن از فرار
شمشیر ابر رنگش بحر نہنگ خو
رانش چو در خط ملک ذکر زمینہار
حرف ز نہیئت و افغان بقندہ ہار
چون خرس او بہ پوہ زمیں ملک بنگبار
ہر قطرہ اش شود بشبہ در شاہ ہوا
برقیست لہجہ آو و ابریت شہل بار
سردار چہ زوید الا ز جو بہار
نہود عجب ظہور شقایق بہ نو بہار
ایں ملک اسمیں کند آن حصہ ز نزار

در بحر دست باد تو گو پال کوہ سنگ
 آری سفینہ بشکنش تنہ لغت
 از چسبیت قندہ رخ با ستن بخواب
 تا بد چو تاب پیکر باسی درون آب
 در یاد آستین تو یادست و نشان
 یہ مرغ و شبست تو یا تیر وال پر
 آنجا کہ ابر دست تو ابر خادہ
 تلبے ز برق تیغ تو کوہ کوہ خصم
 خصمت اگر زادہ پر نشائے غرور
 قدر تو چوں خار شکن بادہ بشکن
 آنجا کہ برق تیغ تو آتش نشان شود
 از تو یکے سوارہ و گیتی پر از رکوب
 تیغ تو گر بجانب دریا گذر کند
 در شاہراہ پردہ جیشت بروز زم
 شاہ امر از گردش ایام شکوہ است
 اول از طالع خود و دویم ز خشم تو
 پنجم ظمن خصم و ششم دوری از وطن
 بیچارہ من کہ از فتن باب چارام
 ناچارہ زین دوچار بچاری ز چار سو

در زم بشکن سر خمیان خاکسار
 در بحر اگر بصغرہ صماک نہ گذار
 اگر نیست در حمام تو تاثیر کوکنار
 بر قے ز خفرت کن دار جلوہ در بچار
 شہلاں زیر زمین یا خاک را ہوار
 البرز بر بدست تو گر ز گاوسار
 دریاے سیکر ان شود از قطرہ شمسار
 قفے ز نار صاعقہ و دشت و دشت خار
 خود بروز زم شمار و چو ذوالخار
 از سرخ نشائے غم غول سرش خار
 از باس او گیانہ روید زم غرار
 از تو یکے پیادہ و گیہاں پر از سوار
 از سہم او نہنگ گریز و بکوہ سار
 خوں جگر خورد و طغرانہ و انتظار
 یک یک فرو شمارم برو جہ اختصار
 بیم زد و دو چرخ و چہارم ز روزگار
 ہفتم ز تنگدستی و ہشتم ز اضطراب
 یکبارہ زین دوچار محنت شدم دوچار
 باچارہ تیغ چارہ دو چارم بچار تار

چرخ سیاه کارم دارو سیگیم
در عین نوجوانی گشتم ز غصہ پیر
خوشیدہ شلخ غم در موسم شباب
یہ سنج قاف دانش و فضل و لے چو
ناچیدہ از حقیقتہ دوہاں گل راو
ہاں ملک منم کہ فلک شب از نجوم
ہاں ملک منم کہ ز رویم ز مہرواہ
ہاں ملک منم کہ تند بردم سپہر
ہاں ملک منم کہ ہم چشمنے سپہر
ہاں ملک منم کہ کند ملک خاوریں
ہاں تاج شد کہ ہجو عزایل پر غور
ہاں تاج شد کہ شکریہ شکر عواطف
ہاں تاج شد کہ شعلہ سوزان آہ من
قاآنیہ علاج نہ بیم بغیر از آنکہ
دیر بھر فکر بکیر سخن سنج فاریاب
بر حسب حال خود سخن چند داشتہ
کلسے آفتاب ملک زمین نور و انگیر

با آنکہ چوں سپید و متم سپید کا
با وصف کامرانی گشتم ز رویہ غا
شلخ ارچہ نخوشد در فصل نوبہا
کم داروے فلک تھارت کم از حق
دستم ز خاک سوز نشناہاں نگا
بر فرق بین عقود و در میکند نثار
با نقد لے نادرست کم عیا
منسج جاں ہمارہ چو جلا گر دعا
دادی چو آفتاب مرا جے در کنار
امروز بر خمیتہ وجود من افتخار
افکنندیم ز پایہ معلوج اعتبار
شد و مذاق رحمت من نہ ہر ناگوار
انگیزہ از شر رنہ مساوات ہم بخار
از خشم شہر یارہ گر یزیم بشہر یار
تضمین کتم دو در شہیں ہر دوشا ہوا
لیکن میں سیکے کلہ کر دم اختصا
وے سایہ خلدے زمین سایہ بر مدار

ختم محمد تو کتم زین غزل کہ بہت
چوں رشتہ دلالی منظوم و آبدار

غزل

<p>شاہد لیلین علی طرف النصار زوشانہ برد و طرہ مشکین تا بدار اے قوم ازین دور فتنے خونخوار الف از ترس مدعی زچہ نامش نہی نگار ہر جا کہ چین زلف تو ملک جہاں تار نشیدہ کس دراز شود شب نو بہار خواہد شدن ز لطف تو روز امیدوار تا مدت شہور و سنین است بے شمار</p>	<p>برخ و دوزخ شک فشان چن فگندیار باز از بر لے آنکر پریشاں شوند جمیع اے قوم ازین دور فتنے خونخوار خونیں دل من است کہ آورده بدست ہر جا کہ رنگ خط نور و نئے زین جیش جز شام زلف در رخ چوں نو بہار تو قافی از زنا بھر رخت نا امید شد تا حدیث و وحش و طہور است بی قیاس</p>
--	--

بادا دوام عمر تو چند آنکہ حشر و نشر
یاشد برت حکایت پیر اور نقل پار

در توحید باری عز اسمہ

<p>عیان شمس را میں معنی کہ میگفتم نہانستی نہ اینستی نہ آنستی ہم اینستی ہم آنستی پیش آن کت از چشم نہاں جو عیانستی یہ محصور یقین استی نہ مغلوب گمانستی زبانے را کہ کس دانا باشد ترجانستی بمعنی صورت والفاظ معنی ایانستی</p>	<p>نہانی از نظر اے غیظہ از بس عیانستی گمے گویم عیانستی گمے گویم نہانستی بہر آں کت از عین عیان بیند نہانستی یقین ہر چند یہ جو گماں ہر چند یہ پوید بیانے را کہ کس واقف باشد نکتہ پروازی بیان معنی والفاظ و صورت نیستی لیکن</p>
---	--

<p> بچشم حق نگر گزنف بیند مردانشور اگر کس عکس خورشید فلک آبادان بیند کجا کمر که سید چند غیر ابرام رخشان وگر گوید نه خورشید است کاندرا بدلی میم یکے گفتا قدیم از اصل با حادث ز پیو بگفتم راست میگویی و راه راست می پویی بجنبه سرور شاخ از نیم دریش پاربجا ازین مثال روشن شد که شخص آفرینش را بمعنی هست پاینده بصورت هست زاینده ازاں پائیدگی همسایه با عقل گرانمایه روان بوعلی سینا ازین اشراق سینائی کس از رے تربیت پوید که قافی چنین گوید بخاصانت به پیوند کلام نفوس چنان </p>	<p> تو در هر قطره پنهان چو بحر یکدل استی نیار و گفت خورشید فلک در آبادانستی در دن آبادان بودن خلاف امتحانستی ز انکار عیان مردود عقل نکته دانستی پس پیوندا با ذات میتنا چنانستی ولیکن آنچه میجویی عیان از این میانستی بجنبه اصل آن از باداگر فرغش توانستی شباتی با حدوث اندر طبیعت توانستی بوجهی از مکان سیردن بوجهی در مکانستی ازین زاینده گی همپایه با یونان رمانستی بزیخاک تاری پائے کوکب ز زمانستی سرید مر جابا لند که تحقیق آنچه نمانستی که راه کم کرده راه بر چرخ نمی کاروانستی </p>
--	---

ترجیع بند

در تهنیت جشن ولیعهد فردوس مهد سلطان محمود

ابن ناصر الدین شاه غازی ادام الله ایامه

جشن سلطانیست یا موزن خواهیم خورد

عیش می خواهیم کرد و باوه می خواهیم خورد

<p> مژدہ داد از جشن شادمنش چو بیک نیک چوں بود شادمنش مایادگار جم و کے تا دیر نیلی خم از مستی در اندازیم شور ساغر و چنگ و دف و کف سر لہر خرمیزد مانہ تنہا بے بیاد جشن سلطان میخویم دی بودا کنوں وے نوشیم تا آید بہار جانیش محمود غازی کشیش بالا تخت گر بیاد آں ملک محمودے خورے ایانہ </p>	<p> مے بفرج رویے پیک نیک پے خواہیم خور نے بخش مایادگار جم و کے خواہیم خور سر لہر خمناذ ہاے ملک خواہیم خور شیر و شہد و شکر و مے پے پے خواہیم خور کتاب کوثر ہم پیدا روے خواہیم خور چوں بہار آید علی اللہ تا بدی خواہیم خور گر نباید خور وے امروز کے خواہیم خور مایاد آں ملک محمودے خواہیم خور </p>
<p> عاقبت محمود بادا ناصر الدین شاہ را کز ملک محمود زیب افزو تاج و کاکہ را </p>	
<p> تو پہلے خسروانی اینک لدا میکنند بر زمیں از آسمان آید مام آواز عد از زمیں ہتر شاں ہوم رود زمی آسما در گلو شاں مار سحر و در شکم مور سیاہ بنگر آں ز ہوتا اگر برق آتش ہر زماں ہر طرف شیشہ است بر پاجیت با خلق را سیم و زر ہر سودا من سیر نڈاز گنج شاہ آنچہ کہ است اینکے قاصان مجاہد قص جشن محمود است زانہ چوں سرف ایانہ </p>	<p> رعد و برق وابر خیزد چوں دہان و میکند تو پہا تک برخلاف رعد آوا میکند گوش گردوں گر شود ہر دم کہ تر میکند طرفہ مار و موریں کا ہنگ ادا میکند ہچو زہر ان خون آلودہ غوغا میکند کاینہ قص مطلب دباغ صحر میکند جوشہ فرمودہ با خود خلق یغا میکند چوں مارا ختر آتش زیر و بالا میکند مشک میپاشد و صحن بزم بیا میکند </p>

	عاقبت محمود بادا ناصر الدین شاہ را کز ملک محمود زیب افروز تاج و کاہ را	
<p>ملک میبالمکہ کہ فرخ شریبے یافتم کلخ دولت راستون استوارے یافتم خشت لوم تازہ گشتم خوش بہار یافتم یس تلامطم دشم اکنوں قرارے یافتم ایسم تاچوں اتایک پیش کارے یافتم باز میگوید کہ بس کو چک شکارے یافتم انچے مستی شراب بیخمارے یافتم ہماز فرافسرشہ اعتبارے یافتم کز نژاد شاہ نیکو شہسوارے یافتم</p>	<p>تاج مینازد کہ نیکو تاجدارے یافتم نصراز و جد و طرب قص کز بانو شاہ نخل ملکست در نما کز برگ زیر حادثات خاک ایلان در طرب کے موج طوفان فتن ملک شاہ نازاں کہ بوم در بلا و اضطراب شاہ باز ہمت شاہ ہفت کشور کرو صید تیغ خضر خندہ زود کز خون بدخواہ ملک لعل خندان کز قف خورشید عمر سو ختم رخش شاہ ہمتشہ زود و شوق ہر دم شہید</p>	
	عاقبت محمود بادا ناصر الدین شاہ را کز ملک محمود زیب افروز تاج و کاہ را	
<p>ہر را ماند کہ جایر آسماں دارد ہے بسکہ بالہ تخت گوئی تخت جان دارد ہے خاک و خشت ملکے گئی رولن دارد ہے ملک ان نازد کہ عمر جاوداں دارد ہے تخت شاہ طغاست و فرماں پر جہاں دارد ہے ریشہ خوارست مل شیر شریاں دارد ہے</p>	<p>بر فراز تخت شاہ ہمتشاہ مکان دارد ہے از نشاط آنکشاہ نشست بر بالاں تہنیت گویند از بس شاہ را از ہر کراں شاہ عمر جاوداں است از برائے شخص ملک کو دک مدد دیہد شہنشاہ شد چہ پاک بچہ شیر است پنداری ملک مجوز آنکہ</p>	

<p>در کمانہ مہر ساعت کند انگشت خویش ابرد و مژگان خم در دوست مالد ہر زباں</p>	<p>بسکہ غزم بانگے تیر و کماں دارد بسکہ در دل شوق شمشیر و سناں دارد</p>
<p>عاقبت محمود بادا ناصر الدین شاہ را کز ملک محمود زیب افزو تاج و کاہ را</p>	
<p>شاہ مارا بخت سعد و اختر مسعود باد آرزو مانے کہ ہر گیسٹ افزوں از دو کون از و چو شعلہ بود خرسند و از چو شعلہ بر و ز مجبور چو شعلہ بطاعت صف کشند چون ہمہ قصدش بسو حرمت و نیست و نیست ہر زباں کا رو ملک محمود بہ بخش سجود نہیں ہمہ مولود و الدگر نتاج آدمند چون بود روز ولادت یاد لیسہ دی بیکے از پنے تا پنج سال ہر دو قافی نگاشت</p>	<p>اختر مسعود اور افزو نامہ مسعود باد بر زباں آوردہ پیش حاضر و موجود باد یکجہاں جان خاک راہ این وجود و وجود باد صرف شالان عادل در بر مجتہد باد حفظ یزدان قاصد جان منش مقصود باد جان یک عام فیائے ساجد و سجد باد آں نکونزد الد و این بہترین معبود باد مر ملک محمود راکش ملک نامہ مسعود باد ناصر الدین را نشاء جسم جان محمود باد</p>
<p>عاقبت محمود بادا ناصر الدین شاہ را کز ملک محمود زیب افزو تاج و کاہ را</p>	

مثنوی مولانا روم

بشنواز نے چوں حکایت میکند
 کز نیستاں تا مرا بسبریدہ اند
 سینہ خاہم شرح شرح از فراق
 ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش
 من بہر جمعیتے نالاس شدم
 ہر کسے از وطن خود شد یار من
 سر من از نالہ من دور نیست
 تن بہ جان جال تن مستور نیست
 آتش است این ناگہنامی نیست باو
 آتش عشق است کاندہ نے فتاو
 نے حریفے ہر کہ از یارے برید
 بچھنے زہری و تریاتی کہ دید
 لے حدیث راہ پر خوں میکند
 محرم اس ہوش جز بہوش نیست

وز جدا ئیہا شکایت میکند
 وز بغیرم مرد و زن نالیدہ اند
 تا بگویم شرح درد اشتیاق
 باز جوید روزگار و صل خویش
 جنت خوشحالان بہ حالان شدم
 از درون من سخت اسرار من
 یک چشم و گوش را این نور نیست
 یک کس را دید جان مستور نیست
 ہر کہ این آتش زندہ نیست باو
 جوشش عشق است کاندہ نے فتاو
 پردہ ایش پردہ بے مادرید
 بچھنے و ساز و مشقے کہ دید
 ققہ بے عشق مجنوں میکند
 مرزاں را شتری جز گوش نیست

در غم ماروز با بیگاہ شد
 روز ما گرفت کو دباک نیست
 گر نبودے نالش نے را ثمر
 در نیابد حال سخت بیچہ خام
 ہر کہ جزنا ہی زایش سیر شد
 بند گسل باش آزلو اسے پسر
 گریزی بحسرا در کوزہ
 کوزہ چشم حریصاں پر شد
 ہر کہ اجاندہ عشق چاک شد
 شاد باش اسے عشق خوش سودا
 اسے دولے سخت و ناموس ما
 جسم خاک از عشق برا فلک شد
 عشق جان طور آمد عاشقا
 دو دہاں داریم گویا بچو نے
 دم مہاں نئے از دہماں اوست
 یکداں نالاں شدہ سوئے شما
 یک داند ہر کہ اورا نظر است
 بالہ دسماز گر خود جفتے
 ہر کہ او از ہم زبانی شد جدا

روز ما با سوز ما ہمراہ شد
 تو ہماں آں کہ جز تو پاک نیست
 نے جہاں را پر نہ کر دے از شکر
 پس سخن کوتاہ باید و السلام
 واکلیہ روزی شت روزش دیر شد
 چند باشتی بند سیم و بند زر
 چند گنجد قسمت یک روزہ
 تا صدف قلنق فشاں پرورش شد
 اوز حرص و عیب کلی پاک شد
 اسے طبیب جملہ علتہائے ما
 اسے تو افلاطون جالینوس ما
 کوہ در قص آمد و چالاک شد
 طور ست و خر موسی صاعقا
 یکداں نہاں است در لبھا دے
 مے و ہوئے روح از ہیماں اوست
 مے و ہوئے در نکلندہ در سہا
 کیں فغاں اسے ہم زان سراست
 بچو نے من گفتنیہا گفتے
 مینوا شد گرچہ دار و صد نوا

<p>چونکہ گل رفت و گلستان گذشت سرپنهان است اندر زیر و بم آنچه نے میگوید اندر این دو باب جمله معشوق است عاشق پرده چوں نباشد عشق را پرده لے او من چگونہ ہوش دارم پیش و پس نور او در بین و در تحت و فوق عشق خواہد کہیں سخن بیرون بود آئینہ جانست از آن غماز نیست آئینہ کز رنگ آرایش جداست رو تو نگار از رخ او پاک کن این حقیقتا شنو از گوش دل</p>	<p>بشنوی ز ایں پس نعل سگدشت فناش اگر گویم جہاں بر ہم زخم اگر گویم من جہاں گرد و خراب زندہ معشوق است عاشق مردہ او چو مرغی ماندہ بے پرواے او چوں نباشد نور یارم پیش و پس بر سر و برگردنم چوں تاج و طوق آئینت غمت از ہو و چل بود ز آنکہ ز نگار از رخ متناز نیست پر شعاع از نور خورشید خداست بعد از ایں آں نور را ادراک کن تا ببول آئی بکلی ز آب و رنگل</p>
<p>فہم گردارید جاں را رہد بید بعد از ایں از شوق پا در رہد نہید</p>	
<p>در تے ایں مثنوی تاخیر شد تا نراند غمت تو فسر نہد نو چوں ضیاء الحق حاتم الدین عیال چوں معراج معانی رفتہ بود چوں زور یسوسا حل باز گشت</p>	<p>صلیٰ علیہ وسلم تاخیر شد خون نگرود شیر شیرین خوش شبنو باز گردانید ز امواج آسمان بے بہارش غنچہ بانگ گشتہ بود چنگ شہر مثنوی با ساز گشت</p>

مثنوی کہ صیقلِ ابراج بود
 مطلع تاریخِ این سودا و سود
 بلبلے میں جا برفت و بازگشت
 ساعدہ مکینِ این باز باد
 آفتِ این در ہوا و شہوتست
 این دہاں بر بند تا بہنی عیاں
 لے دہاں تو خود دہاں دوزخی
 نور باقی پہلوے دنیا لے دہاں
 چوں دروگاہے زنی بے احتیاط
 یک قدم زد آدم اندر فوق نفس
 ہچو دیوازوے فرشتہ میگزینت
 گرچہ میکو بدگست کو جست بود
 بود آدم دیدہ نور تدمیم
 گرد راں حالت بگردے مشورت
 زانکہ با عقلی چہ عقلی جفت شد
 نفس چوں با نفس دیگر ارشد
 گرز تنہائی تو نو میدی شوی
 رنجو یار خدائی را تو زود
 آنکہ در خلوت نظر بردخت است

بازگشتش روز استنقل بود
 سال ہجرت شصت و دو بود
 بہر صید این معانی بازگشت
 تا اید بر خلقِ این در باز باد
 در نہ اینجا شربت اندر شربت است
 چشم بند آنہماں خلق و دہاں
 مے جہاں تو بر مثال بر زخی
 شیر صافی پہلوے جہاںے خوں
 شیر تو خوں میشود از اختلاط
 شد فراق صد جنت طوق نفس
 بہر نامے چنڈاب از چشم ریخت
 یک آں مود و دیدہ رستہ بود
 مے در دیدہ بود کوہ عظیم
 در پشیمانی بخفتے معذرت
 مانع بد فعلی و بد گفت شد
 عقل جزوی ماطل بیکار شد
 زیر ظل یار خورشیدی شوی
 چوں چنای کردی خدایا تو بود
 آخر ترا ہم زیار آموخت بہت

خلوت از اغیار یابد نے زیار	پوستین بہر دے آمد نے بہار
عقل با عقل دگر دو تاشود	نور افزوں گشت رہ پیداشود
نفس با نفس دگر خنداں شود	ظلمت افزوں گشت رہ پنہاں شود
یار چشم تست اے مرد شکار	از خض غاشاک اور پاک دار
ہیں سجا روپ زبان گردی مکن	چشم را از خضرہ آوردی مکن
چونکہ مومن آئینہ مومن بود	روے او ز آلودگی ایمن بود
یار آئینہ است جاں را در حزن	بر رخ آئینہ اے جاں ہم مزن
تا نپوشد روے خود را از دست	دم فرد بردن بیاید از دست
کم ز خاکی چونکہ خاکی یار یافت	از بہار صد ہزار انوار یافت
آں درختے کو شود یار جنت	از ہوائے خوش ز سر تا پا شگفت
در خزاں چوں دید او یار خلاف	در کشید او ز دوسر زیر لحاف
گفت یار بد بلا آشفتن است	چونکہ او آمد طریق خفتن است
پس نخیم با شتم از اصحاب کف	بزو قیائوس باشد خواب کف
یقظہ شاں مصروف و قیائوس بود	خواب شاں سرمایہ ناموس بود
خواب بیداریست چوں یاداشت	ولے بیداری کر باناداشت
چونکہ ز اغاں غیمہ گلشن زدند	بلبلان پنہاں شدند و تن زدند
ز آنکہ بے گلزار بلبل خلش است	غیبت خورشید بیداری کش است
آفتابا ترک این گلشن کنی	تا کہ تحت الارض را روشن کنی
آفتاب معرفت را نقل نیست	مشرق او غیر چان عقل نیست

خاصہ خورشید کمالے کاں تلمست
مطلع شمس آ اگر اسکندری
بعد ازاں ہر جا روی مشرق شود
حق فاشست سوئے مغرب وہاں
راہ حس راہ خزانست اسوار
پنج حسی است جزایں پنج حس
اندر اں بازار کاہل محشر اند
حس ابدال قوت ظلمت میخورد
لے بیرہ رخت حس با سوئے غیب
لے صفات آفتاب معرفت
گاہ خورشید و گمہ دریا شوی
تو نہ این باشی نہ آن در ذات خویش
روح با علمست و با عقلست یا
از تو اے بے نقش با چندیں صور
کہ مشبہ را موحد مے کنی
کہ ترا گوید زمستی بوالحسن
گاہ نقش خویش ویرا نمیکند
چشم حس را بہت مذہب اعتزال
سخرہ حس انما بل اعتزال

روز و شب کردار اور و شکر گیت
بعد ازاں ہر جا روی نیکو فری
مشرق تبار مغربت عاشق شود
حس در پاشت سوئے مغرب وہاں
لے خراں را تو مزاجم شرم دار
آں چو ز سرخ این حسا چو مس
حس مس چوں حس زر کے خوند
حس جاں از آفتابے میچورد
دست چوں لے بر دل آرزو جیب
و آفتاب چرخ بندیک صفت
گاہ کہہ قاف و گمہ عنقا شوی
لے فزوں از و ہما و زمیش بیش
روح را با تازی و ترکی چہ کار
ہم مشبہ ہم موحد خیرہ سر
کہ موحد را بصورت رہزنی
یا صغیر السن یا رطب البدن
از پے تنزیہ جاناں میکند
دیدہ عقلست سستی در وصال
خویش را سنی نمایند از ضلال

ہر کہ در حس ماند او معتر لیست
ہر کہ بیرون شد ز حس سنی است
ہر کہ از حس خدا دید آیتے
گر بدیدے حس جیواں شاہ را
گر نبودے حس دیگر مرزا
پس بنی آدم کبرم کے بڈے
نامصویر یا مصور پیش دوست
گر تو کوئی نیست بر غمے حرج
پر دلاے دیدہ را داروئے صبر
آئینہ دل چوں شود صافی و پاک
ہم بہ بینی نقش ہم نقاش را
چوں خلیل آمد خیال یار من
شکر یزیاں را کہ چوں او شد پدید
خاک در گاہت دلم را میفریفت
گفتم ار خیم پر یزدایان زدو
چارہ آں باشد کہ خود را بگویم
او جمیل است و سبب الجمال
طیبات از ہر کہ لطیفین
در ہر آں چیزیکہ تو ناظر شوی

گر چہ گریہ کنیم از جاہلیست
اہل ہدیش چشم حس خویش بست
در بر حق داشت بہتر طلعتے
پس بدیدے گا و خرا اللہ را
جز حس جیواں ز بیرون ہوا
کے بحس مشترک محرم شدے
کہ ہمگز نیست بیرون ز پوست
ور نہ رو کا صبر مفتاح الفرج
ہم بسوز دم بساز و شرح صدر
نقش با بینی بروں از آب خاک
فرش دولت را دم فراش را
صورتش بت معنی او بت شکن
در خیالش جاں خیال خود بدید
خاک ہو گو ز خاکت میثقیفت
ور ز خود خندید بر من شست رو
در خور آئیم یا نادر خوریم
کے جوان نوگزیند پیرو زال
خوب خوبی را کند جذب از یقین
میکند با جنس سیراے معنوی

نامصویر یا مصور گشت باطل آید ز کونہ شست

درجہاں ہر چیز چیزے جذب کرد
 قسم باطل باطلان را یکشد
 ناریاں مر ناریاں را جذب اند
 صاف را ہم صافیاں طالب شوند
 زنگ را ہم زنگیاں را بشند یار
 چشم چوں بستی ترا تاسہ گرفت
 تاسہ تو جذب نور چشم بود
 چشم بازار تاسہ گیر دم ترا
 اے تقاضاے دو چشم دل شناس
 چوں فراق آں دو نور بے ثبات
 بس فراق آں دو نور پایدار
 اوچہ بخواند مرا من بس گرم
 گر لطیف زشت در پے کند
 کہ بہیم نقش خود راے عجب
 نقش جان خویش ہے جستم بے
 گفتم آخر آئینہ از بہر چیست
 آئینہ آہن برائے لونہاست
 آئینہ جان نیست الا روئے یاد
 گفتم اے دل آئینہ کل را بجو

گرم گرمی را کشید و سرد سرد
 باقیوں را یکشد اہل رشد
 نوریوں مر نوریوں را طالب اند
 در در اہم تیرگاں را جذب بوند
 روم را بارومیوں افتاد کار
 نور چشم انور روزنہ مشکفت
 تاسہ پیوند و بنور روز زود
 و آنکہ چشم دل بہ بستی بر کشا
 کوہے جدید ضیاء بہقیاس
 تاسہ آوردت کشا دی چشمہاں
 تاسہ مے آدم آں را پاسدار
 لایق جذبم و یا بہر یکرم
 تخری باشد کہ او باوے کند
 تاچہ زنگ ہمچو روزم یا چو شب
 بیچہ مے نہ نمود نقشم از کہے
 تا بہر بند ہر کہے کو چیست کہیت
 آئینہ سیمائی جان سنگین ہاست
 روئے آں یار یکہ باشد ناں دیا
 رو بہر یا کار بہر ناہد زہو

<p> درو مریم را بخرابن کشید صد دل نادیدہ غرق دیدہ شد دیدم اندر چشم تو من نقش خود درو چشمش راہ روشن یافتم ذات خود را از خیال خود بدلیں کہ منم تو تو منی در اتحاد از حقایق راہ کے یاد خیال گر بہ بینی آں خیال داں رود بارہ از تصویر شیطان کے چشمد نیستہ را بہست بیند لاجرم خانہ ہستی است فی خانہ خیال در خیالت گوہرے باش چو چشم کہ از خیال خود کنی کلی عہر </p>	<p> زیر طلب بندہ کوئے تو رسید دیدہ تو چوں دلم را دیدہ شد آئینہ کلی ترا دیدم ابد گفتم آخر خویش را من یا فتم گفت دہم کمال خیال تست یں نقش من از چشم تو آواز داد اندر یں چشم منیر بے زوال در دو چشم غیر من تو نقش خود آنکہ سر نہستی در کے کشد چشم او خانہ خیال است و عدم چشم من چوں سرمہ دید از دو الجلال تا یکے موباشد از تو بیش چشم چشم را آنکہ شناسی از گہر </p>
<p>حکایت مفلس کہ در زندان بود از بہر طمع لقمہ</p>	
<p> ماندہ در زندان بند بے ماں بر دل خلق از طمع چوں کوہ قاف ز آنکہ آں لقمہ را چاہک برد او گدا چشم بہت گر سلطان بود </p>	<p> بود شخصے مفلس بے خان ماں لقمہ زندانیان خورد کے گراف زہرہ نے کس کہ لقمہ ماں خورد ہر کہ دور از رحمت رحمان بود </p>

مرموت را نہ سادہ زیر پا
 گر گریزی بر اسید راحے
 بیچ گنجے بے دد و بے دامنیت
 گنج زندان جہان ناگزیر
 والدہ اسوٰخ موشے در روی
 آدمی را فرہی است از خیال
 در خیالاتش نہ ساید ناخوشی
 در میان مار و کژدم گرترا
 مار و کژدم مرترا منس بود
 صبر شیریں از خیال خوش شدہ است
 آن فرح آید ز ایماں در ضمیر
 صبر از ایماں بیاید سرکلہ
 گفت پیغمبر خداش ایماں نداد
 آں یکے در چشم تو باشد چہ مار
 زانکہ در چشمت خیال کفر است
 کا ندیں یک شخص ہر فعل است
 نیم او مومن بود نمیش گبر
 گفت یزدانت فنکھ مومن
 ہچو گاوی نیم جلدش سیاہ

گشتہ زنداں دوزخی زان تاں رہا
 زان طرف ہم پیش آید آفتے
 جز بخلو نگاہ حق آرام نیست
 نیست پامرد و بے دق الحیر
 مبتلاے گریہ چنگالے شوی
 گر خیالاتش بود صاحب جمال
 میگدازد ہچو سوم از آتشی
 با خیالاتے خوشاں دارد خدا
 کال خیالت کیمیائے مس بود
 کال خیالات فرح پیش آمدہ است
 ضعف ایماں نا امید می ز حیر
 حیث لا صبر فلا ایماں لہ
 ہر کرا صبرے نہ باشد در نہاد
 ہم دے اندر چشم آں دیگر نگار
 وال خیال مومنی در چشم دوست
 گاہ ماہی باشد او گاہ شست
 نیم او حرص آوری نمیش صبر
 باز منکو کافر گبر کہن
 نیم دیگر سپید و ہچو ماہ

ہر کہ آں نیمہ بہ بیند کہ کند از جمال یوسفِ اخاں بر نمود از خیال بدر اور از زشت دید چشمِ ظاہر سایہ آں چشمِ دل سایہ اصل ست فرع اما کجا تو مکانی اصل تو در لامکان شش جہت مگر زیر آہر جہت ایں سخن را نیست حد زندانیاں	ہر کہ آں نیمہ بہ بیند کہ کند لیک اندر دیدہ یعقوب نور چشمِ فرع چشمِ اصلی ناپدید ہر چہ آں بیند بگرد آں بدایں سایہ خورشید پادار و بجا ایں دکان بر بند و بکش آں دکان شش دست شش درہ ماتمت مات مضطر اندازد دست آں خرِ قلبت
--	---

شکایت اہل زندان پیش وکیل قاضی از دست مفلس

با وکیل قاضی اوراک مند کہ سلام با بقاضی بر کنوں کاندریں زندان باند او متمر مرو زندانی نیابد لقمہ دزماں پیش آید آں روزخ کلاوا چون گس حاضر شود بر طعام پیش او بیچ است قوتِ شہت کس زین چنین قحط سہ سالہ داوداد کو زندان تار و دایں گاؤ بیش	اہل زندان در شکایت آندند باز گو آزار ما زیں مردوں یا وہ تازہ طبلِ خوارست و مضر در بصد جہلت کشاید طعمہ جہتیش این کہ خدا گفتہ کلاوا از وقاحت بے صلا و بے سلام کہ کند خود را اگر گویش بس ظلمِ مولانا ابد پایندہ باد یا وظیفہ کن ز وقفِ لقمہ ایش
---	--

اے زقو خوش ہم فکر و ہم ناث
 سوے قاضی شد وکیل بانک
 خواند از زندان در قاضی پیش
 گشت ثابت پیش قاضی آن ہمہ
 گفت قاضی خیز زین ندان برو
 گفت خان مان من احسان تست
 گزر زندانم برانی تو برو
 ہمچو ابلیس کہ میگفت اسلام
 کاندیں زندان و نیامن خشم
 ہر کہ اورا قوت ایمانے بود
 مے ستانم کہ بکرو کہ بریو
 کہ بدرویشی کنم تندیدشان
 قوت ایمانی دریں زندان کم است
 از نماز و صوم و صدہیچ پارگی
 استعیداللہ من شیطانہ
 یک سگست و در ہزاراں میر
 ہر کہ سروت کرد میداں کہ دروت
 چون نیابہ صورت آید خیال
 از خیالات توے آید بلا

وادکن المستغاث المستغاث
 گفت با قاضی شکایت یک بیک
 پس قحص کرد از اعیان خویش
 گاہ نمودند از شکایت آن رمر
 سو خانہ مردہ ریگ خویش شو
 ہمچو کافہ جہنم زندان تست
 خود میرم من ز درویشی و کہ
 رب انظر فی الیوم القیام
 تا کہ دشمن زادگاں راے کشم
 وز بر اے زاد رہ مانے بود
 تا بر انداز پیشانی غریو
 کہ بزل ف و خال بندم دیدشان
 دانکہ ہست از قصدیں سگت ختم
 قوت ذوق آید برو یکبارگی
 قد ہلکنا آہ من طعیانہ
 ہر کہ دروے فت و آں میشو
 دیو نہاں گشتہ اندر زیر پوست
 تا کشا آں خیالت در و بال
 چوں خیالت فاسد آمد جا بجا

<p> گہ خیالِ فرجہ و گاہے دکاں گہ خیالِ آسیاد باغ و راغ گہ خیالِ آشتی و جنگہا گہ خیالِ کسب و سوداگری گہ خیالِ فقرہ و فزندیون گاہ خیالِ کالہ و گاہے قماش ہیں بروں کن از سرائِ تخیلہا ہاں بگو لا حول ہا اندر زماں </p>	<p> گہ خیالِ علم و گاہے خانِ ماں گہ خیالِ سین و داغ و لہجہ داغ گہ خیالِ نام و ننگ ہا گہ خیالِ تاجری و دوداری گہ خیالِ بر الفضول و بالحرین گہ خیالِ مفرش و رشت و فرش ہیں بروں از دل چنیں بہ جیلہا از زباں تنہا نہ بلک از عینِ جاں </p>
--	--

تمتہ قصہ مفلس

<p> گفت قاضی مفلسے را دایمیا گفت ایشان تہم باشند چوں و از توے خواہند تا ہم وارہند جملہ اہل محکمہ گفتند ما ہر کر اپر سید قاضی حال او گفت قاضی کش بگردانید فاش کو بگو اورا منادی باکسید تا کہ نسید بفروشد بدو ہر کہ دعویٰ آروش اینجا بفرن </p>	<p> گفت اینک اہل زندانت گوا میگنیزند از تو میگنیزند چوں زین غرض باطل کہ اہی میدہند ہم برو بارہ بر افلاستش گوا گفت مولادست ازین مفلس بشو گردشہرین مفلس است و بدماش طبل افلاستش عیاں ہر جازنید قرض نہ ہنچیکس اورا طسو پیش زندانش سخا ہم کرد من </p>
--	---

پیش من افلاس دکھا ہر شدہ است
آدمی در جس دنیا زال بود
مفلست دیو را یزدان ما
کو دعا و مفلس است و بدجن
در کنی اورا بہ سان آوری
حاضر آوردند چو فتنہ فروخت
گردے چارہ بسے فریاد کرد
اشترش بردند از منگام چاشت
بر شتر بنشت آل قحط گراں
سو سو و کو بکوئے تاختند
پیش ہر حمام و ہر بازار گاہ
وہ منادی کن بلند آوازیں
جملگاں آواز ما برداشتہ
مفلست و این ندارد بیچ چیز
ظاہر و باطن ندارد حبتہ
بینوائے بدادائے بے وفا
ہاں ہاں با او حریفے کم کنید
در حکم آریاں پرتہ مردہ را
خوش دست او گلوش اس فراخ

نقد و کالائیتش چہ بے ہمت
تا بود کا فلاس او ثابت شود
ہم منادی کرد در قرآن ما
یا بیچ با او شکرست او سودا کن
مفلست است او صرغہ از من کے بری
اشترے کردی کہ میزیم میفرخت
ہم موکل را بدانگے شاد کرد
تا شب افغان او سوئے داشت
صاحب اشتر پئے اشتر دواں
تا ہمہ شہرش عیاں بشناختند
کردہ مردم جملہ در شکش نگاہ
ترک کرد در میان و تازیان
کیں ہمہ تنجم جفا کا شتہ
قرض تانہ ہر ورا کس یک شتہ
مفلست قلبے دغا ئے دہہ
تاں رہائے ترگدائے بیجیا
چونکہ او آید گر محکم ز نید
من خواہم کرد زنداں مرزہ را
باشعار نو و نار شاخ شلخ

گر بہ پوشد بہر مکر آں جامہ را
حرف حکمت بر زبان ناکیم
گرچہ دزدے طعنه پوشیده است
چوں شبانہ از شتر آند زیر
بر نشسته اُشستم باز پگاہ
گفت تا کنوں چه کردیم پس
بخرخ افلاسم شنیدہ اپر طمع
طبل افلاسم بخرخ سابعہ
گوش تو پر بودہ است از طمع خام
تا کلنج و سناک شنیدہ این میان
تا شب گفتند در صاحب شتر
ہست بر سمع و بصر مہر خدا
آنچہ او خواہد رساند اوچشم
و آنچہ او خواہد رساند او گوش
گرچہ توستی کنوں غافل از آں
گفت پیغمبر کہ یزدان مجسید
گرچہ در ماں جوئی و گوئی بجاں
لیکن ز ماں بہ مین زنگ بو
کون پر چارت و پیمت چارہ

عار یہ است آں تا فریبد عامہ را
حکمائے عاریت دلائل اسے سلیم
دست تو چوں گیر داد بہریدہ است
گر گفتش منم دم دور است دیر
جور با کردم کم از اخراج کا
ہوش تو کو نیست اندھا کس
تو نہ لب شنیدی بگوش از بے لمع
رفت و تو نہ شنیدہ این واقعہ
بس طمع گر میکند کورے غلام
مفسس و مفسس آں تلبتیاں
بر نر و کو از طمع پر بود دیر
در حجر پس صورت است و بر صدا
از جمال و از کمال و از کرشم
از سماع و از بشارت و ز خر و ش
وقت حاجت حق کند از اعیال
از پیٹے ہر درد در ماں آفرید
کاسے خدا و راں کا مرے ساس
مہر و درے خربش بہر ماں اد
ساکہ کشایت خدا بیت بہر نے

<p>چشم را سے چارہ جو در لامکاں ایں جہاں از بے جہت پیدا شد آ باز گرد از بہت سوئے نیستی جاہئے غل بہت ایں عدم از درم کار گاہ صنع حق چون نیست</p>	<p>ہیں بندہ چون چشم کشہ سو جال کر نہ بجا ٹی جہاں جا شد است گر تو از جاں طالب مولیستی جاعے غلج ست ایں جو پیش و کم جز معطل در جہاں بہت کیست</p>
<p>مطالبہ کہ دن کے موعلیہ السلام از حضرت عزت جل جلالہ لَمْ يَخْلَقْ خَلْقًا وَاهْلَكَتُمْ جَوَابُ اَمِنْ بِنَا مَوْعِيَةِ السَّلَام</p>	
<p>گفت شریعے خداوند حساب نہ موادہ نقشش کردی جانفزا گفت حق دارم کہ ایں پرستش ترا ورنہ نہادیب عتابت کردے بیک میخواستی کہ در افعال ما تا ازاں واقف کنی مرعام تا صد سایل شدی در کاشفی زانکہ نیم علم آمد ایں سوال ہم سوال از علم خیزد ہم جواب ہم ضلال از علم خیزد ہم ہدے</p>	<p>نقش کردی باز چون کہ دی خراب دانگے ویراں کنی آن را چرا نیست از انکار و غفلت دہوا بہر ایں پرستش ترا از درم باز جوئی حکمت و تقضا پختہ گردانی بدیں ہر خام را بر عوام از چہ کہ تو راں واقفی ہر بروئی را نباشد ایں مجال ہچناں کہ خار و گل از خاک آب ہچناں کہ تلخ و شیریں از ندے</p>

زلفشائے خیزوایں بغض و لا
 مستفیدِ اعجبی شد آں کلیم
 ماہم ازوے اعجبی سازیم خویش
 خرفروشاں خصم ہمدگر شدند
 پس بفرمودش خدائے ذوالہباب
 موسیٰ تخم بکار اندر زمین
 چونکہ مومے گشت شد کشتش تمام
 داس گرفت و مرا نہارا برید
 کہ چرا کشتی کنی و پروری
 گفت یار زباں کم و بران دست
 دانہ لایق نیست در انبار گاہ
 نیست حکمت این را آیمختن
 گفت این انش کہ آموختی
 گفت تمیزم تو دادی خدا
 در خلایق روح ہائے پاکست
 این صدف انیسٹ در دیگر تہ
 و بہست انظاراں نیک و تباہ
 بہ انظار است ایں خلق جہاں
 کنت کثر آگفت مخفیاً شتو

وز غنائے خوش بود مقم و شفا
 تا عجیاں را کند زباں سر علیم
 پائش آیم چوں بیگانہ پیش
 تا کلید قفل آں درآمدند
 چوں پرسیدی بیابشو جواب
 تا تو خود ہم دادی انصاف میں
 خوش بایش یافت غنی و نظام
 پس انداز غیب و گوشش رسید
 چوں کمالے یافت آں ایسیری
 کہ در بیجا دانہ ہست گاہ بہست
 گاہ در انبار گندم ہم تباہ
 فرق واجب میکند در بیخمتن
 تو میر شمع از کجا افروختی
 گفت پس تمیز چوں نمود مرا
 روح ہائے تیرہ گناکست
 در یکے درست و در دیگر شبہ
 ہچنہاں کا نظر گندم ہا ز گاہ
 تا ناماند گنج حکمت انہاں
 جو ہر خود گم کن انظار شو

بیان آنکہ روح حیوانی عقل جزوی ہم خیال بر مثال
دوغ اندر روح کہ قیامت میں دوغ مثل روغن نہایت

جو ہر صفت خفی شد در دروغ	اچھوٹم روغن اندر طعم دوغ
آں دروغت ایس تن فانی بود	راستقت آں جان ربانی بود
سالما ایس دوغ تن پیدا و فاش	روغن جان اندر فانی و لاش
تا فرسند حق رسول بندہ	دوغ را در خمرہ جنبا بندہ
تا بجنبا نہ بہ ہنجار و بجن	تا بدغم من کہ نہاں بود من
یا کلام بندہ کال جزو دوست	در رود و در گوش آنکو وحی جوت
اذن مومن وحی مارا داعی است	آچنجاں گوش قرین داعی است
آچنجاں کہ گوش طفل از گفت لم	پر شود ناطق شود او در کلام
ور نہا شد طفل را گوش رشد	گفت مادر نشود گنگے شود
دایما ہرگز اصل گنگ بود	ناطق آں کس شد کہ از مادر نشود
وانکہ گوشش کر و گنگ از آفتی است	زانکہ در گوشش رسیدہ غلٹیت
او پذیرائے دم و تعلیم نیست	لا جرم مر نطق را تسلیم نیست
آنکہ بے تعلیم بناطق خداست	کہ صفات اوز علتہا جداست
یا چو آدم کردہ تعلیمش خدا	بے حجاب مادر و دایہ و را
یا سیکھ کہ بتعلیم و دود	در ولادت ناطق آمد در وجود

از برای دفع تهمت در ولاد جانش بایست اندر اجتهاد روغن اندر دودخ باشد چهل عدم آنکه هست مینماید هست پوست دودخ روغن ناگرفتست و کهن این گردانش بدانش هست و ست آنکه این فانی دلیل باقی است	که نژاد است از زنا و از فساد آنکه دودخ آن روغن اندر دل بار داد دودخ در هستی بر آورده علم و آنکه فانی مینماید اصل اوست بگزینی بر خورشیدش بمن تا نماید آنچه پنهان کرده است لایهستان دلیل باقی است
روغن اندر دودخ پنهان میشود هر چه میسازی تو اش آن میشود	

حقیقۂ حکیم سنائی

اے دروں پر درو بر دل آراے	وے خرد بخش بخیر و بخشاے
خالق و رازق زمین و زماں	حافظ و ناصر مکین و مکاں
ہمہ از صنع تو مکان و مکین	ہمہ در امر تو زمان و زمیں
آتش و باد و آب و خاک سکوں	ہمہ در امر قدرت پیچوں
عرش تا فرش جز و سبع تست	عقل با روح پیک مسخ تست
درد ماں ہر زباں گگردان است	از ثناے تو اندر دجان است
نامہاے بزرگ و محترمت	رہبر جو و نعمت و کرمست
ہر یک افزوں عرش و فرش ملک	زاں ہزار و کیست و صد کم یک
ہر یکے زاں بجا جتنے منسوب	لیک نامہاں از اں محبوب
یار از فضل و رحمت این دل جاں	محرم دید نام خود گرداں
صانع و مکرم و توانا دوست	واحد و کما راں زچوں با دوست
حق و قیوم عالم و قادر	رازق خلق و قاهر و غافر
فاعل جنبش است و تسکین است	وحدہ لا شریک لہ این است
عجز و حاجت تمامی دوست	قدرتش نایب اسامی دوست

لاؤ ہو ہر روز اس سرے ہی
 برتر از دہم و عقل و حسن و قیاس
 ہر کجا عافیت در ہمہ فرشت
 ہرزہ بیند روان بینندہ
 آنکہ داند ز خاک تن کردن
 و اہب عقل و ملہم الباب
 ہمہ از صنع اوست کون و فساد
 ہمہ آزد و باز گشت بدو
 اختیار آفرین نیک و بد اوست
 ہیچ دل را کہنہ اورہ نیست
 دل و عقل از جلال او خیرہ
 عقل اول نتیجہ از صفتش
 سست جلال ز غزو دانش ہم
 نفس در مویش کرد و زیست
 نیست از راہ عقل و دہم و حواس
 عز و صفش کہ روئے بنماید
 کم ز کنج شکستہ آید از ہیبت
 عقل کا بنجار سید سرہند
 ہرچہ اہست گفتی از بن و بار

باز گشتند جیب و کیسہ تہی
 چیت جز خاطر خداے شناس
 ہست چوں فرشتہ ز نعلانش عرش
 آفرین جز بر آفرینندہ
 باد را دفتہ سخن کردن
 منشتہ نفس و مبدع اسباب
 خلق را جملہ مبدع است و معاد
 خیر و شر جملہ سرگزشت بدو
 باعث نفس و مبدع خود اوست
 عقل و جان از کمالش آہست
 عقل و جان با کمال او تیرہ
 راہ دادہ و را بہم فرشت
 تنگ میداں زکنہ و صفش فہم
 عقل در مکتبش نو آموزیست
 جز خدا ہیچ کس خداے شناس
 عقل را جان و عقل بر باید
 جبریلے ہاں ہمہ صولت
 مرغ کا بنجا پرید پرہند
 گفتی اورا شریک بش میدار

جز بجز رکیک و نفس خبیث در رہ قمر و عزت و صفتش چند ازین عقل تر ذات انگیز عقل را خود بخود چو راه نمود کا قول آفرید با عقل است عقل کل یک سخن زود قرار عشق را داده ہم بعشق کمال عقل مانند است سرگرداں عقل عقل است و جان جان است او بتعاضد عقل و نفس و حواس گر نه ایزد و را نمودے راه	نمکند در قدم حدیث حدیث کنند تو بس بود بعرفتش چند ازین حرف و طبع زبک آمیز پس بشایستگی و را بستود برتر از برگزیده با عقل است نفس کل یک پیاده بردار عقل را کرده ہم بعقل عقل در رہ گمشد او چو ما حیراں آنچه زان بزر است آن ست او کے توان بود کردگار شناس از خدا ہی کجا شدے آگاہ
--	---

فے المعرفة

بخودش کس شناخت نتوانست عقل حقش توخت نیکبخت کرش گفت مر مرا بشناس بدلیلے حواس کے شاید عقل رہ بر و یک تاد راو بدلیلے عقل رہ نہ سری	ذات او ہم بدو توان دانست عجز در راه او شناخت شناخت در نہ کہ شناسدی بعقل حواس کوز بر پشت قبد کے پاید فضل او مر تر بر و بردار خیرہ چوں دیگر اں کن تو خرمی
--	--

<p>فضل اور طریق رہبر است اے شدہ از شناخت خود عاجز چوں تو در علم خود زبوں باشی چوں ندانی سزا شناختش هست در وصف او بوقت دلیل غایت عقل در رهش حیرت دہمہا قاصر است از اوصافش عقل و جان امر او مالک است عقل تار ہنماے ہستی است فعل او خارج از دردن و درد انبیائیں حدیث ہا چہ راں ذات او را نہ رده راہ ادراک عقل بے کحل آشنائی او چہ کنی و ہم ز آہش حث</p>	<p>صنع او سو او دلیل گو است کے شناسی خداے را ہرگز عارف کردگار چوں باشی چوں تو ہم کنی بساختنش نطق تشبیہ خاشی تعطیل ہایہ خلق سوے او غیرت فہمہا ہرزہ میزند لافش منتہاے مرید ساک است ہستہا زیر پاسے ہستی است ذات او برتر از چگونہ و چوں اولیائیں صفات سرگرداں عقل را جان دل درین چاک بے خبر بودہ از خدائی او کے بود با قدم حدیث حدث</p>
<p>اوز ناچیز چیز کرد ترا خوار بودی عزیز کرد ترا</p>	

تحفة العراقرین خاتانی

ما ئیم نظارگان غمتاک
 کبیں حقہ و مهره تا بجایید
 دین طرف که بر بساط دول
 خود بوالعجبیان سحر کارند
 وقت است که وقت در آید
 وقت است که مرکبان انجم
 وقت است که این چهار حال
 گردون منط پدنگ گردد
 از چرخ زون برفتند افلاک
 بکشاده شود ز پشت این کوز
 یکسر شود اتهامات حیوان
 در دیده ابلق جہاں تاز
 اینک ز علایق کپی است
 انصاف نهان شد و وفا هم

زین حقہ بسزد مهره خاک
 سر کیب و عمری کشاید
 مهره زمن است حقہ گردان
 که تا قم و گاه قن زارند
 سیلاب عدم ز درو آید
 هم نعل بیفکنند و هم شوم
 بنهند محفہ و وسال
 گیتی نفس ننگ گردد
 بر رقص آید مفاصل خاک
 سنجاب شب و خواصل روز
 بسته رحم و فسرده پستان
 از ناخن روید استخوان باز
 از آدمیاں حفاظه برخواست
 همجنس نماند و آشتی نام

<p>آثار سلامت از جہاں رفت پیدا است بر آسائن دینے ہر زہر کہ دست عالم آیت ہر پردہ ظلم کا سماں ساخت ایں بام نگہ چشم ابدال وین طفلان ہیں بشام و شبگیر ازاں جملہ نشانیہ خطاب است خاقانی را بخطہ خاک</p>	<p>آئین امانت از میاں رفت دجال ہزار و ہمدی نے در جام جہاں نای مار بخت خاص انپے جہاں فریاد گشت بازیکہ صد ہزار اطفال ابجد خوانان لوح تقدیر طفلیکہ خلیفہ کتاب است نگیزد این مخاطب پاک</p>
--	--

فصل در خطاب بآفتاب و برجہ محبت

<p>اے مہر دہان روزہ داران اے کعبہ رہبر و آسماں را ہنگامہ شب رواں دہرہ از سہم تو در نقاب خضرا شکل تو بعالم سپنجی از فیض تو در دو گاموارہ شش بانو پیر کردہ ہر ہفت زنگی طرب اہل عالم از تست دارد ز تو روئے رو میاں آب</p>	<p>جانداروئے علت بہاراں وے زرم آتشین جہاں را پروانہ بفرست آرمیدہ مستورے صد ہزار رعنا ناسخ حدیقہ ترنجی دو ہندوئے طفل شیر خواہ عالم بتو دیدہ ہفت و ہفت جد سزنگیاں خم از تست گیرد ز تو جد زنگیاں تاب</p>
--	---

دوبیاضہ روم راز تورنگ	آئینہ رنگ راز تورنگ
کوک وشی و تراست دربر	بر لوج زبرد انجس در
از رفیق تو در آل ولایت	این ہفت صحیفہ پردہ آیت
زرباشی و ناک شادہ گنجے	تپ داری و ناکشیدہ رنجے
کہ در خفقان چو شاخ عرع	کہ در یقین چو چشم عبھر
کہ کوثر عمر ز اسے باشی	کہ آتش جاں گزائے باشی
چوں شان اصل نمائی ازبر	کہ از نظر تو روحی سر
از ہر طرف کہ اندر آئی	اندازہ آل طغر نمائی
باشی بدر چہار سن ساز	ہر خار و خنہ بتور سن باز
کہ در بس زرد باں کنی جاے	کہ بر سر کو کیاں نہی پاے
کہ راست گئے کج اندر آئی	کہ تیز روی و در سرائی
ہم عارض شکر ہمارا	ہم شاہد مجلس گیارا
رنگیں تو کنی کمان شیطان	چوں طاق مقرر سلیماں
روشن تو چشم شاہ دروش	جو دوز فیض آسمان بیش
در قصر شہاں سے پائی	زی بنگہ لولیاں گرائی
نوحط ز تو شد عذاب عالم	واخیر قافے از تو شد ہم
ہر ماہ بے پیک رایگانہ	خلعت تو دہی دو آستانہ
یا خلعہ مدہ بزیر دستاں	یا دادہ خویش بازستاں
آرایش تاج ہر کس از ترست	وافزایش گنج ہر خصل از ترست

<p>خس پروری از گراں نگیری زایندہ ز رو جو ہر پاک از زادہ خاک خاک روزیت اقبال بخاکش اندر انداخت</p>	<p>جزدست بک سران نگیری از نطفہ تست نقطہ خاک آزاک ز بخت تیرہ روزیت ادبار ہر کسے کہ در تاخت</p>
<p>فصل در خطاب بآفتاب نکویش و ملامت</p>	
<p>وے از تو گذارش صوربا معتوقہ را یگانہ کس در صف فعال بہرخت جاے از دیدہ من در پیغ داری ایں سنت و قصد دشمنان است من در گو سرو سیر ظلمات نے خوش سخنے ہوس زوایم پر آتش پا رسی لب از غم نالندہ ز دوست کو بہر خس جنبان جمادے سرو پایے قدالغے چو سیم کردہ استاد سکر را یگانہ آہم شدہ حلقہ حلقہ در بر</p>	<p>اے رنگ آمیز لیں گہر با اے دایہ مہربان ہر خس صاحب صدری و بیک غم را آں نور کہ بید پیغ ہاری ایشیوہ نہ شرط دوستان است شرداں ز تو گرم روشن اوقات نے ہم نفسے نفس کشایم پر خنجر ہندوے دل از غم مانندہ حلقہ درم بس گویا و خوش بے دل دراک تف دیدہ در خم تپک خورد پس بر در خلق جاودانی حقا کہ منم چو حلقہ بر در</p>

<p> این حلقہ آتشیں شب روز ہفتہ پس چوں بچہ شود علی الحال سابق گردوں کہ قبائے شب زندہ نو تو گر چہ درفشہا نمائی بر روزن من نیابی از خشم میل تو بر وزنم چہ اینست چوں ز گس شوخ کو ریدہ امروز نصیبہ ناکساں راست شد مردے از نہاد عالم حالات فلک نمود مقلوب </p>	<p> در خلق ہے شو نفس سوز در پائے بنات نغش خنخال بر رشتہ حیان من گرہ زد روزے نکنی گرہ کشائی نے در دل من ز غرور چشم در روز نم آخر اثر داینست سرنے و کلاہ زر کشیدہ بیت المال فلک خاں ست از عالم چہ ز روشناں ہم خورشید بہ نخل گشت منسوب </p>
<p> نے نے غلط است ہر چہ کہتم راہ ہوں است ہر چہ رفتم </p>	

غزلیات حکیم قاتانی

صد شکر گویم هر زمان هم چنگ را هم جام را دل تنگم از فزائگی دارم سر دیوانگی خواهم بنویسم صف شکن آشوب جان مردوزن چون مرغ پرواز از قفس دیگر نیندیشد ز کس	کایں هر دو بردند از میاں هم تنگ را هم نام را کز خود دهم بیگانگی هم خاص را هم عام را آرد بشویش تن به تن هم بخت را هم خام را بیند مبارک پیش پس هم دانه را هم دام را
---	--

قاتانی در هست کنی دل از دو عالم بر کنی
یکباره در هم بشکنی هم شیشه را هم جام را

رفتند دوستان و کم از پیش و کم نماند چون صبح از آن سبب نفس سترگ شدم با من تم نمیکند آریار من رواست گوئی چرا ولست نشد از بهر من غیس چون ابر در فراق تو از بس گریستم مده که وقت آمدن در رفتن از بهر حال ای خواجه عسر جام سقائین در از باد قاتانی دل تو حرم خانه خداست	روزم سیاه گشت و برم سایه هم نماند کال صبح چهره چون نفس صبح دم نماند چندان ستم نمود که دیگر ستم نماند آن قدر تنگ شد که در و جال غم نماند در چشم من چو چشمه خورشید نم نماند کس محشم نیابد و کس محشم نماند کوهر باده هست اگر جام جم نماند منت خدای را که بتی در حرم نماند
---	---

<p>واقفی لے پیک چوں ز حال دل نثار یار دل آزار من و فانشناس یار و فادار ار بچنگ من افتد چرخ جفا کار پاسے بند غم کرد حال گرفتار خواہی از دل من پرس حالت بیمار خاصہ در مرض دل دلبر عیار شوخ خاصہ چو محمود طرہ طرار او بجلست و افسوں گشتہ گرانبار از گرانے بارش</p>	<p>حال دل زار گو بسیار دل آزار وہ کہ عجب نعمتے است یار و فادار باک ندارم ز چرخ جفا کار کیست کہ رحمت کند بحال گرفتار بیمار آگہ بود ز حالت بسیار و آن مرض دل ز عشق دلبر عیار کافت جاں با بود ز طرہ طرار بسکہ دل خلق بردہ گشتہ گرانبار چوں قد عشاق گشتہ پشت نگوںسار</p>
---	--

پشت نگوںسار کردہ از پئے طاعت
تا کہ نماز آورد ہمیسہ حسا ندار

<p>ایں چہ حالت است کہ از سر کلہ انداختہ تیغ صیقل زدہ در مشت و پیر زین پشت ساق بالا زدہ و ساعد کیں بر چیدہ گاہ بادوست در آویختہ گہ بادشمن بیم آن است کہ از پارس بر آید غوغا ماچو پروانہ کمر بستہ بجاں بازے تو اسپکس را بجاں مہر تو باقی نگذاشت مگرت گفت کہے ماہ فلک ہم تہست</p>	<p>مست و بخود شدہ از خانہ بروں تاختہ نزد کیں باختہ و ساز بدل ساختہ رُخ برافروختہ و تیغ برافروختہ چوں حربیان و غار زد و غل باختہ ایں چہ فتنہ است کہ در شہر را انداختہ تو چرا شمع صفت ایں ہمہ بگذاختہ حالے از کینہ پے قتل کہ پر داختہ کہ تو مزین صفت خنجر کیں آختہ</p>
--	--

<p>یا کہے گفت قدت سر و چین را ماند ماہ کے جام کشند سر و کجا تیغ زند</p>	<p>کہ تو در ناله چو بر سر و چین فاختہ خویش را از دگر ال جیف کشا خاستہ</p>
<p>ہست مراح امیر الامر قاضی نشانی مگر شش پہنچ کر نخواستہ</p>	
<p>ولا ہیا بشنوا از حکیم قاضی و گر نہ باللہ مشکل شود ہر آسانت ہر آنچہ جز سخن حق بگو نہ انستم نہیم ملک دو عالم بد آن نژد</p>	<p>از مشکلات جہاں و گداز بآسانی تو تا ز دغدغہ نفس خود ہر سانی کہ عین معنی دانائیت نادانی کہ جان سوختہ راز خود بر نہانی</p>
<p>من دول من زلف بتاں بہم مایم بدیں و میل کہ جمیع در پریشانی</p>	
<p></p>	

مُتَقَطَّاتِ حَکِیمِ قَاضِی

اے امید نا امیدیاں اے پناہ بیکساں
اے تو آں دریاے بے پایاں کہ درہم بشکند
چوں شوی در طے اسرار دو عالم گر ہم سیر
آساں آسیمہ سرگرد و بگرد خود هنوز
نوبہار رحمتی ز آں رو کہ در وقت سخا
نعمت خاص خدا ی بر خلائق از خداے
شرح حال بندہ را بشنو کہ باطل را ز حق
حق ہمید اند کہ تا ایندم کہ میگویم سخن
حاصل گر از حسد بر من گناہ ہے بتہ است
ور کسے گوید بشانت نامزلے گفتہ ام
گر گناہم مدح تست از آں نخواہم تو بگرد
لے گرفتہم ہر چہ در گیتی گنہ من کردہ ام
ہر چہ بخوابد دولت آں کن چہ امانی لول
ہمچو اسطیقل قرانم کن از قتل مرنج

نا امید و بیکسم دست من و دایان تو
ز سفینہ آساں را منج یک طوفان تو
خیر و گرد و طول عرض ہستی از جولان تو
غالباً روزے قضاے خوردہ از دربان تو
پر شود روے زمیں از نعمت الوان تو
کیفر از یزداں بر دہر کو کند کفران تو
نیک یا بد در حقیقت گوش معنی دان تو
بودہ ام در ایم ز روے صدق حجت خوان تو
این من این حاسد و این ہم صنف دیوان تو
راست گوید مدح من نبود منزلے شان تو
با گناہ این چنین رضواں بود زندان تو
یا بخشایا بکش این قہر و آں غفران تو
من نخواہم جان خود کا سودہ ماند جان تو
تو خلیل اللہ وقتی ما ہمہ قربان تو

<p>گز پھر خم بر فرازی یا سخاکم انگنی ایں ہمہ گفتم ولیکن با تو دارم یک عتاب نے چرا ترسم علی اللہ باز گویم آشکار برو طیفہ من شنیدم حکم نقصان راندہ غیرت طبع کریمت ترسم را کہ شود روزی سی تن عیال بینوا نتوان برید گو شرم دہاں چو بارو گو حقیرم دان چو مؤ میزبان مہمان نواز است آخراے نفس کریم ہم مگر جود تو باز ایں ماجرا طے کند خود گرفتہ شہ زارم لے سحاب مکرمت یا نگفتم کلبہ دیرانم لے خورشید فیض</p>	<p>شا کرم کاں نیز ملک تست ایں سامان تو زان نئے گویم کہ بس ترسم از طغیان تو و انتم بر لطف عام و عفو بے پایان تو چوں پسند دایں عمل را فیض بے نقصان تو ہمجو دیار و خروش آید ازیں فرمان تو زین عمل گویا ندارد و آگہی احسان تو ہم نہ مار و مور قسمت سے بزد از خوان تو میزبان عالم استی ما ہمسہ معان تو تا بشیر از آید از رے خلعت و فرمان تو گو نصیب من شود ہم شے از باران تو گو بویاں ہم بتا بد چشمہ رخشان تو</p>
<p>جان قاضی بدور دولت آسودہ باد زان کہ آسود است جان گیتی از دوران تو</p>	
<p>آنا کہ گنج معرفت کردگار بہست و آنا کہ نیست معرفت ذکر کردگار</p>	<p>بے اختیار ذکر خدا سر کند ہے از روی اختیار مکرر کند ہے</p>
<p>آں ذکر بہر حق کند ایں یک بر خلق کے ایں دورا خدا سے برابر کند ہے</p>	
<p>ملک زادہ فخری مرا فخر ایں بس تو آں نخل جودی کہ در باغ شوکت</p>	<p>کہ گرد خم ز آب رحمت بہشتی ز سر چشمہ فضل و دانش برستی</p>

<p>بفر و جلالت ختم آسمانی سبق از تو گیرند در فضل و دانش نمودی رخ و رستم از تیر روزی و لے ظلمها کردی از جود بر من که از تیغ هست ز بانم بریدی بذاتے کز دست ما نیست گردد که چوں سیم و زرتا مرا راندی از خود و لے شکله شکوه مانم دارم درستی همه خیزد از مومبائی گرفتم که من مست لطف تو بودم تویی چرخ بس به ترا فخر رفعت</p>	<p>شد ببرد اندیشه عقل نخستنی ابو نصر عتبه ابو الفتح بستی کشودی کف و جستم از تنگدستی گرت نیست باور شمارم بچستی که از بند بخشش دو پا ثم به بستی بدانسان کز و نیستها یافت هستی چوں در یاد کاں خاطر م را بختی که گر حل نمودی از اں بند جستی تو اے مومبائی مرا چوں شکستی چرا عیب بر من گرفتی که مستی منم خاک بس به مرا ذل و پستی</p>
	<p>شکستی دلم را و لے شکر گویم که دل از شکستن پر یزد درستی</p>
<p>اے وزیرے که بد هر آنچه بود دلخواهت گر چکه نقطه از کلاک تو در کمر محیط پشته در سایه اقبال تو سیم رخ شود قطره از تربیت تو لے رخشند شود گر ببال پشته صورت خرم تو کشند میر ملک جم از آنجا که ترا دارد دست</p>	<p>همه از فضل خداوند میسر گردد چوں سخنهاے تو موجش همه گوهر گردد باز از هیبت قصه تو کبوتر گردد ذره از مهر تو خورشید منور گردد بال او سخت تر از سد سکندر گردد زیبار قدر تو باعرشش برابر گردد</p>

<p>چند محروم ز لطف تو شود قاضی در علاج غمش امروز کن تدبیرے حالے او تشنہ آبست متوئی رود رواں</p>	<p>دل چوں آئینہ اش از چه مکر گردد کا آنچه تدبیر نمائی تو مقدر گردد از لب رود رواں تشنہ چساں برگردد</p>
<p>گر چه صدره چو قلم بریش بند از بند</p>	<p>ہمچنان در رہ اخلاص تو با سر گردد</p>
<p></p>	

انشائے قائم مقام

ایں رقم معلوم نیست کہ قائم مقام بکے نوشتہ است

باد آمد و بوی غیر آورد و باد ام شکوہ سر بر آورد و نامہ نامی کہ نافہ مشک نر و نسخہ خط و لبر و بود در
بہترین وقت و خوشترین وجہ رسید و ساحت خاطر را رشک باغ بہشت و بوم اردی بہشت
ساخت بھو رشتاق را حالمے غریب پیدا آمد کہ جان در گلشن عشرت داشت و دل در آتش
حسرت گاہ از دیدن خط مکتوب فتحت در گاہ از دیدن روئے مطلوب مشتعل

یار بایں آتش کہ در جان من است سر و کن آنساں کہ کردی بر خلیل
بلے رسیدن این قصہ و رساندن این کاغذ بعد از عہد بعید و قطع امید فرجے بعد از شرت
فرجے بعد از محنت بھو و خاطر پریشاں را با بہشتفتگی چنداں دو شگفتگی داد کہ نعوذ باللہ اگر تیرہ از این
معنی باساں سد فکر انتقام کند خدا میداند از آن عہد و زمان کہ دست جفاے آسمان بقطع
رشتہ وصل پرداخت و ما از یکدیگر جدا ساختہ یکدم از عمر خود شمارم و نفسے بکام دل برآرم ہرگز
ندیدہ بودم مگر امروز کہ نگاشتہ کاک سامی و سر الکتاب نصف الملاقات ظاہر شد

بہ خاک آلاں مجنوں کند صاف گر باشد ندانم چوں کند

جائے کہ دیدن چند سطر خواندن چند حرف بدیناں مایہ حیات و پیرایہ نشاط شود

نمیدانم دیدن یار مهربان و بسیدن آں دست و بنال چو خواهد کرد ۵
 وصلت صنما بهشت و گلش باشد هجران تو دوزخ بر آتش باشد
 مادر خور و زخیم یارب هر کو در خور و بهشت است بر آتش باشد
 حاشا و کلا استغفر الله ربی و اتوب الیه ہرگز خوش نباشد و تا قیامت و گلش نباشد مگر من نہ
 آں بودم کو بر مرغ جان و تخم چشم خود شکما داشتم کہ چہ آں برب دیدار است دین محرم دیدار حالا
 از کجا این قدر وصله و طاقت بهم رساندم ۵ کہ مے خورند حریفان و من نظاره کنم بچند بعد
 از این اینطور تاب و توانائی ندارم و اینقدر صبر و شکیبائی در قدرت من نیست لایکلف الله
 نفساً الاوسعها تا قوت صبر بودم کردم - اکنون حکیم اگر نباشد - اینجا قبول حیرت است
 بلکہ ہنگام رشک و غیرت سایہ خود را در کوے یار رخصت یاز متواند داد اکنون ہمہ در میان
 مے بینم و خود را در کنار ہندار کہ باز ملزم صبر و قرار باشم لا والله ۵

تا چشم من از روے تو بھور بود روزم ہمہ ہچول شب و بھور بود
 اکنون کہ من از روے تو دورم یارب ہر کس کہ بدیت نگر و کور بود

والسلام

وله ایضاً

مہربان من و شیب کہ بجانہ آدم خانہ راضی گلزار و گلزار طبلہ عطار دیدم ضعیفی مستغنی الوصف کہ بایہ
 ناز و محرم راز بگو گفت قاصد وقت ظہر کاغذے سہ سہ آورده کہ سہ سہ بطاق ایران است و گلستہ
 باغ رضوان گفتہ ام فی کاجدیح یوسف لک ان تفقدون فی الفور لکمال شفق و شوق مہر زائر
 برگزینم گوی کہ سہ سہ بہشت نہ انتم نامہ خط شاست یا زو شک خا نگار خانہ چین است یا کاخانہ خبریں ۵
 دل مے برد آں خط نگاریں گوئی خط روے دستان است

پرستے از عالم کرده بودی از حال مبتلاے فراق که جمش اینجا و جان در عراق است چه پرسی
 تازہ تصور کنی کہ بے تو صبورم بخدا کہ بے آن جان عزیز شتر نیز بزرے من تپ خیز است بلکه
 از ملک آذر با بجان آذر با بجان دارم و از جان و عمر بے آن جان عزیز ارم ۵
 گفت مشوقے بعاشق کہ اے فتنے تو بغرمت دیدہ بس شہر ہا
 پس کہ امیں شہر از انہا خوشتر است گفت آن شہر یکہ دروے دلبر است
 بے فرقت دیداراں و تفریق میان جسم و جان باز چہ نیست پس بابا لب ایام ہجر است و لبالی
 بے فخر و دوری ہست تا ب صبور ی نیست رنج حراں موجود است راہ درال مسدود ۵
 یارب تو بفضل خویش باری زیں در طہ ہوں لناک بر مانم
 ہمیں بہتر کہ چارہ امیں بلا از حضرت جل و علا خواہم تا بفضل خداے رحم جدائی از میاں برفتہ
 و بخت بیدار و روز دیدار بار دیگر روزی شود والسلام

کاغذیست کہ قایم مقام بفاصل خاں کہوسی نوشتہ است

ہر ملک موجودے کہ بخوبی گرفتے سلطان خیالت نشانہ بے بخلانفت
 حاشا کہ از زمان بغاقت صد سی تا حال یک نفس بے یاد شگذاشتہ یا نقش خیال و آرزوے
 وصال از دیدہ و دل خوشستہ باشد ۵

اُرد لا نسى ذکرہا فکانما تمثیل لی ایلی بکل سبیل
 نیمقہ اینقہ کہ غایت مقصود و جان جامع محسنات معانی و بیان بود کا الماء فی الغلیل
 والیر للعلیل رسیدہ خاطر آرزو مند اتسلی و تسکین داعی من نمیدانم کہ امیں جنس سخن را نام چیست
 نواب نایب السلطنۃ روحی فدایہ با مشاغل لا تقدیر لا تخصی کہ امیں اوقات و انداز اوقات

شریف را ملاحظہ مسطورات آن مصروف داشتہ ہمہ کار را برکار گذشتند و فی الحقیقت تفریح قلبی بعد از آن حوادث ایام و توار و استقام فرمودند بآن قطرات شلثہ رسیدند عرض کردم اول منصب و کالت است تصدیق کردند کہ بالارش و الاستحقاق از این طالیفہ است ثانی مقدمہ محمد منفقہ فرمودند بکلیل روس حکم کردہ ایم دبیر دار روس نوشتہ امید هست کہ انشاء اللہ تعالیٰ جواب برونق خواہش برسد ثالث حکایت و حجبہ بود کہ بایست علی قلی خاں بشمار ساندہ باشد و ہر چند رسیدہ نفاق باہن اولاد مرحوم بغفلت علی خاں و احتکالی کہ در کار حکومت باعث شدہ ہمیں کہ اندک نفع حاصل شد بفضل اللہ و عونہ عاید و واصل خواہد شد خصوصاً حالاً کہ مرکب دارالاعزام دارالخلافت است و شرفیابی شہانہ خدمت شرف فیض یابی من بصحت شریف کہ مایہ بہمت ضمیر است نزدیک می باشد یارب این آرزو مرا چہ خوش است

کاغذ نیست کہ قایم مقام مرحوم ہمیز از بزرگ
نوری ز بر نواب امام و پردی میرزا نوشتہ است

اسے جہا ہمیشہ یار و دیرینہ کہ فزول باد با منست یاری

رقیمہ سرکار را کہ خواندم گوید اے بہشت را بر رو این دور افتادہ سبکیں کشوند و چنداں خوش وقت و شاد کام شدم کہ فلک لغوہ باللہ اگر فکر انتقام کند۔ آنقدر از مراحم و اشفاق نواب شہزادہ نوشتہ بود کہ عالمے را بندہ و بردہ کردید خصوصاً من و نواب نایب السلطنہ روحی را آنقدر واقع و محقق ساختہ کہ عالیشان محمد حسین بیگ بہتر خبر دارد و بلے حتی این است کہ ہمت و الانہمت فرمودند و ماہنگی را از خاک برداشتند خدا عمر و توفیق بہ بندہ و شہابہد کہ خدمتہ در تلافی این ہمہ محنت تو انیم کردہ ہر چہ خواستم وضع رضا مندی خود را از برداری

مہربانم میرزا بنی خاں زہار کرم عبارتے نیاتم کہ از آنچہ در ضمیر دارم تہیہ ال کرم لابد سکوت اختیار کردم
اما سکوتے بیان عند ذلک

نام ولیعهد میر و بسطان روم مصوب قاسم خاں
سرسنگ کہ حال عہد زمانہ مبارکہ بود

پاک ملک ملک جانہا آن تست و جملہ دل با بفرمان تو ۵

سر پادشاہان گردن فراز بدرگاہ تو برز بین نیاز

پادشاہی ترا سزا است کہ شنشانت بندہ اند و خداوندانت پرستندہ صلح و جنگ شہر باران و
نام و ننگ تاجداران تقض و بسط ممالک و امن و خوف ممالک جملہ در دست قدرت تست و بسوق ششیت
تو لا الہ الا انت اولیت من نعمک و اسبغت من کرمک و نشت من رفتک و بشت من رحمتک
الصلوة علی نبیک و ولیک و اصحابک اعدا عقباہ و السلاو اما بعد بر پیشگاہ عتاب منتظابا علی جناب
عرش تاب قدس نصاب قدرت و شوکت انتساب ملک محمد اکمل فزا حکم و ظلم زوال شہر بار
کشورتان شاہنشاہ شاہ نشان آفتاب ملک دولت آسمان با من صولت محزالہ و ولد الدین محمد السلام
و المسلمین سلطان البرق خاقان الحجیر بن خداوند بخت و تخت و انصر عم اعظم اکرم انعم تاجور سلطان محمود خاں
لازلت عماد دولۃ عالیہ داعلام شوکتہ سامیہ محض و مرفوع میدارد کہ دیگر گاہے بود کہ این مخلص خالص الفوج
را دیدہ امید وائل بجا و صانت اس حضرت گرد دل محل شنائی نیافہ و آفتاب الطاف عم تاجدار برست
احوال محالست شمار نافہ راہ آمد و شد عرایض مخلصات بکلی مسدود بود از ہیچ باب طریق مسخاج
و سبیل تفتیہ شہو نمیشد ازیر بگذر خاطر ملوک و فحائر زاید الوصف آشفندہ بود و غنچہ دل عقیدت منزل
سیج باد مبارکیم شگفتہ نمیکشت تا دلیر اوقات از احسن اتفاقات اسلم و الیام و دولت ابد فرجام

سست حصول انجام یافت و آنچه کمزور و کمزور ضمیمه صداقت سمیر بود از پرده غیب جلوه ظهور نمود و عالیجاه
 رفیع پایگاه جلالت و اراوت آگاه بسالت و نبالت ہماره صداقت و صراحت پناہ مقربان حضرت العلیہ
 قاسم خاں سرہنگ پادگان نظام اندوگاہ اشرف اسی بخیر گاہ امجد علیہ روانہ میشد این مطلب را
 احسن سبیل و اقرب وسائل دیدہ بجز برای ذریعہ اراوت و دیدہ بہادرت و زریذ و ضمننا بعض اعتناء
 سلطنت مآب میرساند کہ بجا ہدای خالص الفواد و پاس حدود و دولت قومی بنیاد و مساعی جمیلہ
 و اتفاق و اتحاد این دو حضرت شکست نہاد نموده البتہ از خارج بعض عاقلان و اعتبار جلال سیدہ
 و معلوم فرمودہ اند کہ این مخلص و خدمات حضرتین بے تفاوت لازمہ کوشش و اہتمام دارد و ما بین عدم و
 در راہ و رسم فرمانبری و طاعت فرق و تفاوت نمیکند اردو و خود را در این سرحد کہ متوقف و متکثر است
 گماشتہ حکم ہر دو دولت میداند و برداشتہ لطف و حضرت پنجاہ و در ہجرت سال خجستہ فال سعی در
 تلاشی کہ در امر مصالح و دین و رفیع و ملکین نمود و سبقتی کہ گرفتہ اند از این طرف و آدی کہ بالابتدا از این
 دولت بارزہ الرزم فرستاد یقین است کہ آحال معروض اتفاقان و گاہ اقبال شدہ بہت و صدق
 نیت و خلوص عقیدت و صفائے قلب و صلاح جو اولیایے این دولت از ہمیں سل و رسائل
 کہ بارزہ الرزم رفتہ و آمدہ و سبقتما و مجلتما و بے مضائقہ کیا از این طرف بعمل آمدہ چنان
 نیست کہ برارے مالک آراے بہا یوں ظاہر شدہ باشد اوضاع واقع مدینہ ارزٹہ الرزم
 ہم لاشک تا حال ضمیر نیز آفتاب تاثیر علی پوشیدہ و پنهان نخواہد بود

جام جہاں ناست ضمیر نیز دوست اظهار عرض حال در آنجا چاہاجت است
 چشم داشت دولت ایران این بود کہ در ضمن این مصالح مبارک نوع اتحاد ما بین شہریان
 تاجدار و دولتمائے ایم القادر و فطر دوست و دشمن و دور و نزدیک جلوه کند کہ ما یزیدیم و ہمید
 اولیا و اہل دو تین و کمال اطمینان و اظهار سرحد نشینان ملکین باشد و حال از فریکہ بنظر مبارک

آن تم تاجروں کو ہر سیدہ میں قرار نامہ جدید مطلقاً فصلے در ایس باب مرقوم شدہ رجال متوجہ خصال
 آن دولت بے زوال علم اللہ تعالیٰ کے مصلحت دیدہ اند کہ دریں امر ہم کہ مایہ خیر عام و صلاح کل اسلام است
 بالمرہ ساکت شدہ سہل است کہ در بعضی از شروط و مواد از ذکر اسم ایند دولت و ملاحظہ ثنائی این
 متوکت و گذر بن امر ایس حکمت بکلی غفلت نموده ہر جا بالمثل خوبش بسیار جزئی ازین دولت
 پذیرفتہ باشند بلفظی نامزد و طرزے ناپسند او کرده اند کہ ناپذیرفتن آن ہزار بار بریں طور ذکر و بیان تفصیل
 در حجاب و شہت و باجملہ بعدا کہ مقصود قرار نامہ از شدہ الروم در پای تخت بلند و مذوہ اعتبار بحسب
 سلطنت قاہرہ ایران بعض سید و ازاد و صنایع امر و محاورات و مشاورات و سایر اوقات
 اتجاہ استخارہ لوکانہ حاصل شدہ از ایس رہگذر کہ ہر وہ دولت اسلام و حقیقت یکے است و تفادے
 در میان نیست و آخر ہم آن حضرت اسعد مجاہد علی و ہر مال منحوظ و منظور است امضا نامہ محمود و منضیل
 مصحوب مقرب آن حضرت قاسم خاں انفاذ و اشتہار در فصول کلیہ و اصول محمہ پیچہ گشتہ گویے
 نفر مودند و تجدید سے نکردند و چون اول انعقاد عہد صلح و بیادیت اقتراح راہ دوستی بود تحمل و سکوت
 در امثال ایس امور را اولے دیدند و لیکن ایس خالص الوداد صافی ضمیر کہ خود را ہم بلا حفظہ فرق و تفریق
 نیک خواہ و اردات کیش ہر وہ دولت میدانند با ذوق و دولت ابدیت در عالم صدق و اردات
 عرضہ میدار کہ اعلیٰ حضرت شاہنشاہ جم جاہ ایران از آن حضرت اسعد علی و شرکت اسنی چشمہ مہر
 برادری است و ایس دولت ابد و توانان از آن دولت جاوید نشان توقع مراقبت و یگانگی
 ایس مخالفت گستر ہم التفات علم اعظم اکرم تاجور را سر مایہ و صلاح دنیا و آخرت خود شمارد
 و بر خدا ظاہر است کہ پیچ و جمن الوجہ از انظرف مطلبے طمعے و غرضے نیست کہ ہمیں کہ او کیا است
 در عالم دوستی و موافقت فرقی بین الودایتین نکتہ ارند و با خود دانند و از خود شمارند و ہر جا بلا حروف
 و گام بیان آمدہ اند ہمیں رہگذر بودہ کہ در ایس باب خلاصہ تو قعے ظاہر شدہ بالمثل در مادہ اولیہ

قرار نامہ قیومی کہ درباب کروستان نسبت بغداد کردہ و در مادہ ثالثہ قرارے کہ در باب سیکی و حیدر خانہ
 وادہ اند اگر پاک صاف و عرق عدل و انصاف عم اکرم تاجدار حکم باشد حسب الواقع معلوم و
 مفہوم خواهد شد کہ عریض این اخلاص مندرجہ بالا و بی جہتہ بنودہ بجلالتہ شہریاران تاجدار و برادرانند
 و برابر و درود و تہناتے دایم القرار یک جہت اند و یگانہ و ممالک جانبین اسلام اند و در ذمہ اسلام باوصف
 این امور ملاحظہ این فرق و تفاوتہا از چہ راہ است اگر دقتاً ہر کرازد و ملے روگرداں شود و بدست
 دیگر متوسل شود و استر و اوآں با کراہ و اجبار بے رضا و اختیار موجب نقص شان و کسر شوکت تاجداران
 است بایست در ہمیں باب ملاحظہ شان ہر دو دولت را با المساوات و بالمصافات نمایند و
 اگر تصاحب این گنہ فراری و تحیر و متوسل باعث بے نظمی ممالک و نا امنی ساکات و اختلال سرحدات و
 بے اقتداری سرحداتان خواهد شد باز بایست مصلحت جانبین برفع مفاسد ملکیتیں با یکساں در نظر
 گرفتہ باشند اولیای دولت ظاہرہ ایران بر تسہیل عمل و تعلیل زحمات آن دبا گردن محل مضائقہ
 اندازیکہ اینگونه اشخاص را اجبار گیرند و بدہند یا بے اجبار گیرند یا ہر کرا یا بجاست یا ہر کرا انجامست
 مبادلہ و معاولہ نمایند یا بقانون سمرہ ایام و اعوام ماضی و راضی شوند نہ دارند و ہر شق ازین شقوق
 کہ مرضی و مقبول خاطر سعادت مشول عم اکرم افخم تاجدار است ہماں را عین صلاح و فلاح میدانند
 و بالطف کریمانہ و انصاف ملوکانہ آن حضرت موافق و مستظہر میباشد دیگر بتاج و تخت ہماں
 و در بخت و فزون آنحضرت پہرہ ستم است کہ منظور از این عرض با شرح و تفصیل وادوستد
 چند خانہ اہل رفت و آمد چند نفر کردی است و این بختہ برائے آفتاب بسیار روشن خواهد بود کہ امثال
 این امور چنداں قابلیت نیابتہ کہ اند و ملے قدیم بدو ملے قدیم اظہار شود بلکہ مقصود بالذات علت
 آئی و ذریہ نگاری و خواستاری این خالص الخواہ ہمیں است کہ خواہ در این باب و خواہ در سایر مراد
 فرق و توفیرے ہمیں دو تین علتیں نباشد بناے خوب با این دولت مؤید و مشید بگذرانند و با این واسطہ

اسے کہ موہم برودت و کدورت باشد واقع نشود و دیگر امر و اختیار با عم اگر کم جہل است ہموار
بعبودت و مفاوضات مشفقانہ و رجوع مہمت اتعاقبہ خاطر اخلاص مفسطور را خورسند و سرور سازند

نامہ خان مغفور سلطان روم مصحون قاسم خان فرہنگ

شکوہ سپاس منت خدایہ کبار و گیراب رحمت بر روی اہل اسلام کشود و نظر رافت بلعین
سید نام نہاخت و ملک اسلام از وصمت انقلاب مصعون ساخت کار ملک و دین بکام شد تیغ
حرب و کین در نیام رفت دلہائے رم ویدہ رام گردید روزگار آشفتم آرام پذیرفت در ہائے
مرا و است از وود دولت باز و مرغان مر اسلمات در پرواز ماند فالحد لله علی عظیم نعمہ و عیم
رحمتہ و الصلوٰۃ علیہنہ البینہ و رسولہ الوجیل الذی عرف الحق و الدین و اجمع کلمتہ المسلمین و علی الدرد
اصحابہ المنتوسلین با عتبہ و السلامہ اما بعد بر رے ہر ضیاء خسرو ملک فرے کفر و زلے شامہ نشا
اسلام پیادہ الغازی فی سبیل اللہ شہر بار عادل دل فخر رخ تاجدار واکت کف مینید بہر شہر فضل کوہ
شکوہ بیل بدتہ رو بہاوج موج سخا ساء سلح وجود سنا سنیا وجود دانے خیر و شر دارے فخر و فر
برادہ منظم مظفر سلطان البیزنی و البحرین خانہ الحرمین الشریفین سلطان محمود خاں کہ تاجہاں است
با اختر سعد قرین و با شامہ کام ہمشین باد کشوف و مشہود میدارو کہ چون تربیت عالم تکوین
بتالیف و امتزاج طبایع مختلفۃ المزاج منوط و مربوط است و انتظام جہاں جز بایتلاف و ارتباط
جہانیان ممکن و مقدر نیست و ہرگز دین مہر و الفت از غوائل خلاف و کلفت مصعون بارون
نیتوان زیست حکمت جناب کہ و کار شوکت ملوک روزگار را مایہ رابط و ایتلاف خلق و رفع
اختلاف امر کرو و معاشرناس کہ و ادایع خاص او بودند بدست قدرت و حکمرانی و فطر رافت
و ہر بانے ایشان سپرد و در ہر عہد و عصر کہ باقتضائے اختلاف طبایع عالمہ فلاخچ بین الدرایع ظاہر

و واقع شد بحسن تدبیر و سلوک سلاطین و ملوک دفع دفع فرموده اندریں عهد میمون مسعود که چاکران
اعتبار این دو دولت و حاکمان اطراف این مملکت را در بین کمال مهر و خوشی اسباب بخش و ناخوشی
فراهم آمد و یک چند آئینا را شویب اطوار ناخوب در بعضی از ثغور و صغیر بظهور رسید باز بفضل جناب
یاری یاری کرد و باطن پاک خواجہ انام یاوری و مددگاری نمود تا بحسن تدبیر او بیای و دینین
رض نزع و خلاف بین الحضرین بمیل آمد و سلم و السلام و امن امان دیگر باره موافق و مطابق شدند
لوا بر جنگ و کین که در ممالک مسلمین مضطرب و متقلب و نطفی و منتقد گردید و کلفت با الفت و
کاوشا بسازش مبدل گشت اسم مخالف از میان رفت رسم تحایف در میان آمد جنگ
و نفاق رخت سفر بست صالح وفاق تشریف قدم داد اداے رسوم تہذیب از دو جانب
لازم افتاد و تجدید عہد مراست بر وہ حضرت واجب آمد لهذا دریں عہد نجمنہ و زمان فرخندہ
کہ طرح عشرت انگندہ و بیخ غمها بر کنده بود علیحہ رفیع جایگاہ جلالت و ارادت پناہ بسات
و نبات ہمراہ صدف و صرست انتباہ مقرب الحضر العلیہ قاسم خاں سر رنگ پیادہ نظام را
کہ تربیت یافته این دولت ابد دوام و تجربت کرده خدام بلند مقام است از طرف دوستانہ
این دولت بجانب ملوکانہ آنحضرت ارسال و نظم سک و ربط عقد این نامہ محبت ختامہ تجدید
عمود و مرادوات قدیمہ و تاکید رسوم معاهدات قویہ نموده و ضمانت گماشته حامی مودت علامہ بسیار
کہ اگرچہ این چند گاہ نفاق ظاہر در میان سرحداران بہر سبب کھدائے وفاق باطن دوستداران بود
کہ با وصف آن ایام خلاف را مجال امتداد نمیشد و شعلہ مصاف را مکان اشتداد
نے بوجل بمنزلہ شعلہ خار بود کہ بتندی کشی کند و بزودی خاموشی پذیرد و کفی باللہ شہیداً
کہ مقتد محب مجور جز این نیست کہ این از جانب قدس عزت مبنی بر این نکتہ حکمت بود کہ
سنتظان این دو دولت بے نزوال کہ سالیان دراز در مدامن بودہ و در ظل فضل آسودہ اند

جہاں و غفٹے کہ لازم از ان راحت و دوام فراغت است طاری گشته نوع آگاهی و قوت اشیا بی حاصل
شود که قدر این در فاه داند و شکر حمد کند و جنس الیتام و ولتین اسلام را به نقد جان غریب را آیند من نعمت
موالات را بقلب مبالات از کف ندهند علم الله تعالی که این دست صادق الوالا بلا خط بهین و قایق
و نکات لساناً و جنائاً از انچه گرفته و گذشته است بکمال تسلیم و رضا و گذر گشته خواست خدا را هر چه بوده
و شده عین خیر و صلاح کل میداند و خاطر خود را کیف ما کان بواقعات ایام ماضی خورسند و راضی میدارد
و حال بالفعل بقدر شغال و دره و مقدار خرد و قطره از ان دولت پایدار گد و شکوه در دل ندارد و سبک است
که قبل ازین هم مہر و بروری آن دوست علی گنجایش چیز دیگر در دل مہر منزل محبت پرور گذر گشته
و الان حکما کان مہر مہر آن برادر از قلب مودت جلب بر گذر گشته محبت و اخوت آنجناب علی
را با تمام مال و ملک دنیا برابر می شمارد و این واقعات جزئی را در جلب آن گوهر عزیز بسیار بی وقع و با چیز
دیدہ هیچ وجه در نظر اعتنائے آرد و محبت بیشتر محکم شود چون بشکند پیمان و شکونه اول افتاند
نہال انکه نگریزد و امیدوار است کہ ہمیں پریشانی جزئی کہ چند روزی در حدود ملکیتین حادث شد
عاقبت باعث جمعیت کامل امنیت کلی شود و بدین واسطه نوع آگاهی در امور دنیوی و دینی الجہانین
بہمل آید کہ روز بروز مراتب اتحاد و اقتدار و دولت پایدار و پیروزید چنانکہ در باب عہد سابقہ و شرط
سالفہ دولتین کہ بمورایام و کرد و رشہ و رواعوام فی الحمله اختلاف یافته بود و این ایام نخستہ کہ عہد محبت
بتازگی و مبارکی بستہ شد بتجدید نظر گرفت و با ہتمام و لیای دولتین مزید انتظام و استحکام یافته
و تنقیہ امضائے فصول المفضل و مہم و محبوب عالیجاہ جلالت ہمراہ مقرب المحضرت قاسم خاں سال
آن حضرت مسعود نموده جزئی خواہستہ کہ در عالم مہر و محبت و بروری بود اظہار آنرا بفردندانہ اسرار شد
بیہمال نہال دوہرہ دولت و اقبال و لیعهد دولت ابد مدت بے زوال نائب السلطنۃ القاہرہ
الباہرہ عباس میرزا آید اللہ بعونہ و ذوقہ بفضلہ و منہ بخیر و مقومین داشت و چون فرزند معزی السی

در حقیقت فرزند ہرود دولت و پیوند ہرود حضرت و حافظ ثغور ہرود مملکت است و
در عہد صبی و سن شباب بحال مجاور از بہست سال است کہ اوقات عمر و جوانی را بجائے عشرت
و کامرانی یا کمال رنج و تعب صرف ثغور اسلام کردہ و کبریات و مہرات در محارک مجاہدات تقدیاں
را و قایم دین پاک سید امام نمودہ در ہمیں اوقات مساعی جمیلہ و مجاہد شکورہ در اعتقاد مصالحہ دین
و التیام مالی جانبین مبذول داشتہ ہرگز در تقدیم ہمام حضرتین تفاوت و توفیر نگذاشتہ دور
نیست کہ در دولت اسلام شایستہ اعتناء و احترام باشد و مہی کہ از روی صدق و خلوص
عقیدت بعرض دو حضرت ابدانوس رساند و بعضا مہمانے عم و پدرو شرف قبول نمود اور
تاجور مقرر دگر دیگر آں برادر ہر پدور مختار است و از این محبت سیر ہمیں قدر اظہار
کافی است و زیادہ حاجت تکرار نیست پیوستہ حقایق نگار صور حالات و مہمات باشند

کاغذیت کہ بفضل خان کروسی نوشتہ است

تصدقت شوم سقمی کا از مواقع سفود قایم ظفر کوکب منصور شرف صدور یافتہ بود زیارت
شدنیہ ائمہ کد ام عبارت عرض کنم کہ شکرانہ چہ بود شادایانہ چہ بھد اللہ کہ رایت نصرت بہر سمت
کہ عزیمت کند ہم غنیمت و غنیمت ائمہ ظفر اند ظفر خواہد بود اختر فرخندہ نوئی شاہراچوں
بغیر دول علم کا دیان بے شرمندہ ام کہ دور بار پاوشاہی روسیاهی را لازم و ملزوم شد ام
ہر کہ محروم شد ز خدمت شاہ روز گارش چنین کند محروم
ہمیشہ دیر اندیشہ بودہ ام کہ خدا چنان اسباب فراہم آورد کہ در رکاب قبلہ عالم اول کسے
کہ خود را بسپاہ دشمن زند و بکشتن دہد با ما شیم

ہاشاکہ ز سوختن بیندیشم پروانہ شمع انجمن باشیم

مختصات فارسی

از منشات میسر اجد الوهاب متخلص به نشاط که در دولت
خاقان مبرور فتح علی شاه قاجار بقب معتمد لگی سرفراز بود

سواد نامه به پیلوین پادشاه مملکت فرانسه

شکر و منت خداوند را که شکرش نعمت است و اقرار بر بخشش خود منته در پیکر آدم از منصفیت روح
نهاده و نوح را بچودی خلعت نجات داده پورا از گداز خلعتش گلے آتشین است و نور طور بطوار
نوریش آیت نبین عهد خضر را اگر ابد عهد است بین دیده و کمر طوبی را اگر تکلم در مهد یصعد الله
دست رسالت را خاتم از نقش محبت او در انگشت است و ختام نبوت را از مهر او در پشت
دور و دفر اداں برایشان و نزدیکان و خوشیای باد و بعد گوهر دعائیکه پرورده در ایله ضمیر است
و اختر ثنائیکه بر منطقه مهرش شیرین است سارا بجن انجم خدم شهر یار کشور کشتی جهاتگیر جملن آرا
فرمانده فرمانروا عدل نگار ظلم زد و اطرا ز تخت و گاه یور بخت و جاه صباح بزم را مهر استایل روح
عزم را مهر استایاں پادشاه مکرم خسرو معظم خدیو اکرم امیر اطوار اعظم مالک ممالک فرمانده
وایتالیار دانش شاد و جهانش بر مراد باد

شهریار کامکار از دوزیکه این دو دولت جادید مدت عهد یگانگی بسته و شاخا کجین یک رنگی

ہم پیوستہ است تا اکنون میا من بختہاے فیروز روزے ز رفت کہ رشتہ دوستی و دوست الفت
تا بے نہ بیند و گلشن بکھیتی از شرب صفوت آبے خصوصاً دریں اوان کہ عالیجاہ میرزا باقر از حضرت
پہرہ بسطت مرحلہ پیائے طریق مراجعت گشتہ و از عرض مہربانیہائے کارگذاران آن درگاہ
و شرح الطاف آن فرعون بخش مصابیح دولت و جاہ ضیاء افروزے بچمن محبت گردید و الحمد للہ از
ہر دو جانب دقیقہ از رسوم یک جہتی متروک نیست و گامے جز بہ نیروے عہود یگانگی مسلوک
و کارگذاران دولت ازیں سوا اگر برالواح ضمیمہ نقیشتیں بندند صفحات خاطر باز اس جانب آتے
صاف نیست و ہر اغانی شکر ت از اس صوب اگر در بیان مہمے سخن رانند مصداق زبانہا
ازیں جانب ترجمانے کافی ازیں دو ایثہ اقبال دوستان پاک است و منطق آمال دشمنان
بر خاک بریدان و معتمدان اس دولت در اس حضرت نسرا سوا بخت سان سایر و عاکف اند
و البچیان فیچالان آن حضرت دولت فلک نشان اقبال مثال دایر و واقف و در رفتا
حضرتین فلک بسطت ثابت و ستیم اند و در عین ہتھامت گاہ راجع و گاہ مقیم و اسلام

ایضاً

لای ستایش و سپا کہ در شستہ تبیل و تجوید بتالیف از کار جنانی و تصرف ادوار سانی منعقد
و منسلک آید و جواہر حمد و ثنائیکہ در سبک سبج و تجمید بتدویر اطباق فلکی و تصعیر اشواق ملکی مؤلف
و مرتبط شاید سزاوار پیشگاہ کبریا فی خداوند بندہ نواز یگانہ از بندہ آتش و بیگانہ موجود کعبہ و دیر موجود
اقامت و سیر است مقدر یکہ دست قدرت بہمنثالش در مواد اصند و صورتی باہمہ بتابین و دوری
چندل خاصیت اتحاد نہاد کہ از آمیزش آتش و آب و امتزاج باد و خاک خلقتے لطیف چوں پیکر
شریف انسانی صفت قوام پذیرد و از تفاعل کیفیات متخالفہ و تعابل انفعالات مترادفہ

باحسن الوجہ سمت التیام گیر و متعلق نفس و بدن با غایت اختلاف از اثر اتیان بسجود ملک و
مقصود خاک گرد و بر یک از اثر حکمت سہمالتش چنانچہ در اجتماع و اتفاق اصداد و آثار نیک و نیک نیک نزدیک
نہادہ تباعد و افتراق اند اور نیز اثر حصول مقصود مراد وادہ است نیرین عظیم آفتاب ہار و نقیض
ایں بلندی و فراغ و ظهور و نور و کمال ظهور و در حالت جدائی و دوری ایں آں تباعد و تعاقب مقام و مکان است
تعالی شانہ و تبارک سلطانہ و دور و در میان افلاک بر روان پاک رسل و انبیاء و خلفاء و وصیاء کہ
بنوار تالین و اجبار و توار و کتب و آثار کاشف پیوند اول و آخر و شارع مسکات بلن و ظاہر مخبر
ربط قدیم و جدید و نظر فرق شقی و سعید اند علیہم الصلوٰۃ جمیعاً ما آلف الا نداد خائف الا ضد
و بعد ہدایاے دعائیکہ از بسط خاک کحل مطایاے افلاک بمنزل استجاب و موقف اجابت شتائے
و از کار شنائی کہ در او و اسنجن سر و ش موقع تذکار و مورد قبول یاد بنار پیشگاہ حضور پادشاہ فلک
دستگاہ انجم سپاہ خورشید سایہ جمشید پایہ دوست نواز دشمن کہ از عدل اند و ز ظلم سو قایمہ سیف
دلیری پنچہ ساعد ملک گیری نظام انجمش ملک امن ساز مسالک خوف پرداز نہالک سلطان معظم
برادر کرم امیر اطرا عظم کہ تادیر رسدس جہان ہسان فلک ہر شام طلیسان ساز ظلام و ز نابند
مجرہ و صلیب آویز جزا و ناقوس نواز تر یاست معاہد تخت و گاہ وصول بخت و جایش در
اذکار زیور خلافت از نعمات داؤدی پر آواز و مرغان خوش الحان اقبالش در اوج ہوائے مال یا
افاس عیسوی و ساز باد ساختہ کمشوف راے ملک آرا کہ گنج عرق و موافقت و دستور قواعد
مصداقت و ترجمان سرا پر دوستی و مفسر آیات یکجہتی است میدارم +

سوا دنامہ کہ با پادشاہ انگلستان نوشند

پس از ستایش پروردگار بے انبار خداوند بے نیاز پیوند ساز و دلہا بے بیگانہ وفاق آموز جہاننامے

فرزادہ آفرینندہ کہ باہر جدائی و خلاف از آئینش تیرگی شب و روشنی روز صبح صادق راجلہ بروز
 داده و در منزل آج آب و خاک و از دواج آتش و باد که احداث صورتی اند با ہمہ بیگانگی و دوری
 قوت ترکیب حواس و قدرت ترتیب قیاس نہادہ است حکمی کہ از ارسال انبیاء و ابقا
 اوصیاء و تواتر صحف و اخبار و تواتر و کتب و آثار با فراوانی پیشگان عہد الست پیوند تکرار بہ
 و اوراق معرفت شناخت را از تذکارات و تجدید دلالت بہم پیوستہ است سبحانہ و تعالیٰ
 و تبارک سلطانہ خشنودہ گوہر دعالی کہ در بساط انجمن ملک ماسطہ العقد ملک اجابت تواند بود
 و فرزندہ اختر شایگہ باروشمان فلک منطق فخر و تبسم طنز تواند شد و تار محفل حضور بادشاہ
 کشور کشادہ شہر یاد ملک آراطر از فرہنگ و اورنگ برجیں خطاب بہرام جنگ فلک شب
 زمین و رنگ محسود و شمنان مقصود و ستان فرمانرواے مہالک انگریز و ہندوستان ساختہ مکشوف
 ضمیر ہمہ تمیز میدارم کہ چوں دیرے گذشتہ و دہرے منقضی گشتہ کہ از طرف قرین الشرف آل آفتاب
 سپہر سردری داسطے نامہ محبت انگیز از سحاب خامہ گوہر ریز شمع کہ شایع حالات دوستی آیات
 باشد نصارت بخش گشت یگانگی و دوداد نگریدہ و ازیں جانب سعادت جوانب نیز عذیب
 آسا سفیر باصفیہ تقریر احوال از شاخار آمانی و اشواق در گلزار و فاد و فاق بال افشان و نغمہ خوان
 نرسیدہ از زمان رجوع میرزا جعفر تا کنون نہ از آں صوب بریدہ و اعلائے و نہ ازیں صوب سفیرے و
 پیاسے دریں وقت کہ محمد خاں دارد ایس حدود و از گذارش احوال آں دوستند یہاں اطلالے
 حاصل و تذکار عہد و سابقہ ہیج اشواق دل محبت مایل گشت نسایم غایم محبت جنابیم از مہم ضمیر
 مہر تاثیر استرا از آمد دیہ نیروسے سرانگشت و پیر شوق در مطاوی این نامہ یکجہتی خامہ مفلح خامہ
 منفتح ابواب راز شد ملزم رسم یگانگی و موسوم شرط موت آنست کہ نیز یکچند از تحریر مکاتبات
 و دستاؤد کد لایل نشیما ارکان موالات است مرا سمعہ و اورا محمد سازیم و ارسال رسل پاک ضمیر

و سفر اسی سافر التقویر مرتبہ مقدمات مصافات کہ نتائج آن است حکام مہمانی اتحاد و
 پیروازیم چمن خضر اے محبت ربے تو اتر شیخ اقلام صدق ارتسام نگذاریم و گوش و
 گردن شاہ موڈت را عاقل از لالی عبارات دوستی اشارتہ نداریم کہ سلوک این طریقہ
 اینقہ ہوا خواہان ہر دو دولت را موجب آثار نیک باشد و اندوہ فرماے فاطر بداندیشاں
 ضرور نزدیک گرد و دو سلام

د جواب فریہ محمود شاہ فرماے قندھا

چند آنکہ نظام دنیا و دین و قوام دولت و ملت مسین بہ وحدت سلطین و نظاہرت
 خواقین و مطابقت آراے ندین و موافقت افکار متین ہنوی و مریوط است گوہر مسعود اختر محمود
 قزوئی اختر برج سلطنت و شہر یاری رشتاں گوہر برج خلافت و تاجداری نہال سرسوار
 بوستان دولت اقبال زلال روح بخش چشمہ سار سلطنت باجلال جمال افسر و اورنگ کمال
 و انش و فرہنگ پادشاہ ذی جاہ کامگار نامدار الانزال مرتقیانی مدایج الاقتدار
 زینت انزال افسر دولت و ضیا بخشاے سپہ شوکت پورہ مشہور اے مولف آرش با
 کہ درہنگامیکہ بارقہ عزیمت صراشاثر مارا در جہم دشمنان دیو سار و زعم سرکشان اخطار
 تاثیر شہاب انیر و راے جہاں آرا بہر مساحت استیفاے پیمان یاران و استبقا
 پیوند و دستار ان باتالیش مہنیر و اقطاع ساخت بوستان آغاز فزیت بیع و ارباع
 خاطر دوستان بابرگ و سازی بدیع کار گزاران کت را از کار دشمنان بین و دولت
 از ہر طرف آسائشے حاصل و خاطر ہا از ہر سو بدل آسائے دوستان و ہوا خواہان مایل
 افتادہ بود تو گل شاخسار و فانی صداقت نامہ محبت التوا از گلشن بجزگی و مسیدہ و بہ

ترشح حساب یک جہتی پرورش دیدہ از دست بریعی رشید بہ پیشگاہ انجمن بہاولوں رسید
 لا اس از ہزارستان خامہ گردید بشارت ارتقای آنجناب سلطنت مآب مدراج شوکت اقتدار
 واستقرار بر سر مہر فراں روائی واقصیا کہ قدیمًا مراد خاطر مہر نہاد ماسرور افراے ضمیمہ زیر
 اشارت و ہشتشار ابو بصلح معاہدت و مظاہرت و منتظہا را و بمطابہر مصداقت
 و موافقت صحیح مراد مودت و التفات خاطر خطیر آمد در طے مصداقت نامہ دوتی خاتمہ
 سطر چند از مودت وفاق و موجبات اتفاق نگاشتہ مشہور رائے انور و ضمیمہ عطف
 گستر داشتہ بود ایں خود ہر کافہ عالم ظاہر و برآں جناب اظہار است کہ ما را با مقضائے
 ملکات رلے ملک آرا کہ دستور مآثر رفت و گنجور و خاطر رحمت و قانون مکام
 الطاف و میزان مراسم انصافست با ہر یک از دوستان دور و نزدیک شراط
 تلطف مبذول افتادہ بر عارض حقوق و داد ابواب اعداد کثادہ ایم احتیاج
 و رفاتح کار تا سیس موالات را خود بہ نفس نفیس بے سپار طریق ملاقات و قرۃ بندہ
 خاطر مہر مظاہر مارا پدیدار بہجت آثار قویں انواع سرور ساختہ طلب معاہدت مظاہرت
 را با بیگہ در مجالس عدیہ مخنہار اندہ و آیات مظاہرت را در مصحف شہود بالمشافہ
 خواندہ اند و از آن زمان تا اکنون انتزاع دولت موروث اورا از دیگران جویا و
 عمرے در حصول ایں مدعا منتظر و منتہر ماندہ ایم اکنون کہ بعون اللہ المعین سلام
 مرام در جام و آل جناب در صدر دست سوری سمرست صہبائے کام است
 لاشک رستمی از رسوم یکجہتی و یکگانگی را ازین جانب مہمل و متروک نخواہیم گذشت
 و بر عایت حقوق سابقہ و پاس مرادوت لاحقہ و حال واستقبال زیادہ از اوقات
 ماضی مبانی الفت و وفاق مراسم مودت و اتفاق را علی سبب مقتضیات الامر

از نزدیک و دور مشید و مہم خواہیم داشت و انشا اللہ الودود از اثر این اتفاق کہ
 مایہ اتساق دولت و شوکت است دشمنان مقہور و دوستان مسرور خواہند گشت
 والسلام

اکبرنامہ

فرمان جلال الدین والدنیا اکبر بادشاہ غازی

خان خانان بدانکہ چون او پروردہ نعمت تربیت کردہ عنایت عافت ایر و دمان عالیشان
و حقوق خدمات شائستہ او دین درگاہ ثابت و حضرت پادشاہ جنت و سنگاہ طیب اللہ تراہ
بواسطہ صدق نیت و اخلاص کے از و مشاہدہ نمودہ بودند اور اینستہاے رعایت تربیت
رسانیدہ ام عظیم القدرات و لایقہ مارا با و تفویض فرمودہ بودند بعد از آنکہ آن حضرت از سنگاہ
جہان فانی بفضائے عالم جاودانی رحلت فرمودند و از روئے اخلاص دولت خواہی کمند
و جاں سپاری و میان بستہ متہمہ مات بوقت آن خدمات دنیکی اندیشی ہائے کہ بظہور میرسانید
نام حل و عقد در حق و حق امور را چنان بقضہ اختیار و گذاشتہ بودیم کہ مزیدے براں تصور تو
بود چنانچہ از نیک و بد ہر چہ خواست و ارادہ کرد بحل آورد با آنکہ دین پنج سال چندین امور
ناشائستہ از و بظہور آمد کہ بسبب نفور خاطر جمہور بود مثل تربیت شیخ گدائے کہ با وجود دعوائے
ہمہ بزرگی و دانائی از میان آن ہمہ مردم فاضل و قابل با حسب و نسب اورا بمصاحبت و آشنا
خود انتخاب نمود با آنکہ متہمہ منصب صدارت شدہ بود و در نظر منا شیر مہر یکد اورا از تسلیم معاف داشتہ
بود و بکمان چہل و نادانی در حق فضل و جہت مماثل اورا بجمع سادات صحیح و نسب و علمائے چہل و نسب
کہ بنا بر ملاحظہ عظمت و نشان و حالت مراسم احترام و تعظیم بجائے آویدیم تقدیم دادہ با وجود لا
محبت و دوستداری کہ بخاندان طیبین و طاہرین منیر و نزلت و خواری این تہ شریفہ را عہد تجویزیند

و تربیت کردہ خود را کہ مردود و ملہا و مطرود نظر است بریں طائفہ کہ تربیت الہی دارند ترجیح دادہ
از ارواح مقدسہ این ہمہ بزرگان هیچ گونه شرم و آزر مداشت و اورا بر تہ رسانیدہ بود کہ سوار
پیش آمدہ ہما مصافحہ نمود و لو کہ ان فرد خود را کہ حالت و لیاقت ایشان معلوم بود بخط
سلطانی و خانی و علم و نقارہ و جائیگی ہائے مہمور و ولایت ہائے پر حاصل انتیاز دادہ و خنہ
و سلاطین و امرائے محترم ان حضرت چہا نبانی جنت آشیانی را کہ اصالت و حالت و تحقیق ایشان
بہر کس روشن است از کمال بے اعتباری بنہ نان محتاج ساختہ بود چہ قصد خون و ناموس ہم
آنها داشت و از ملازمان و خدمتکاران باری کہ سالہا بامید واری خدمت کردہ مستعد رعایت
و عنایت شدہ بود نہ تجویز نمے کرد کہ اقل مرتبہ وجہ میشتہ داشتہ باشند و کجے کہ در کار با سوار ہما
در ملازمت میکنند و خود را بہر محنت و مشقت قرار بخد مت دادہ بودند و ہر چند روز سقیفہا ست
بخون آنا نشنہ بود و انواع بے اعتدالی و بے اندامی مے نمود و اگر از لو کہ ان او صد گونہ گناہ مثل
خون و وزدی و راہ زنی و تاراج و انواع فسق و فجور بظہور مے آمد بواسطہ میل و مہا ہمنہ
ہمہ را میگذرانید و اگر ملازمان در گاہ والا اندک چیزے واقع مے شد یا کسے بہتان میکرد
و قتل و حبس و تاراج ایشان تاخیر نمے نمود و تاخیر شدن انواع جفا و بے آبروئی میرسانید
و بعضے از کمال و ناثب و حماقت خود را بخد مت او قرار دادہ بودند و خوش آمدی میگفتند مثل
شاہ قلی نارنجی و محمد طاہر و لنک ساریان و از سادگی آں طائفہ را راست گو دانستہ تربیت
مے نمود و تقویت ایشان میکرد چنانچہ شاہ قلی بے اندامی ہا کردہ فرمان نشنید و محمد طاہر آں
نوع جواب درشت داد کہ مستوجب زبان بریدن بلکہ کشتن شدہ بود و او شنیدہ تغافل نمود و لنک ساریان
در پیش جمعی بحضور او آنچنان لفظ درشتے گفتہ کہ او نیز مستحق سیاست ہو و ولی بیگہ اخو میداند کہ
در میان قزلباش چہ مقدار حالت و اعتبار داشتہ بے شائبہ خدمتے و اصلتے و حالتے بہر نسبت کہ

داماد اوست آورد و ہر امر اسے عظام گذرانید حتیٰ بر سپہ قلی میرا کہ بجلو سعادت و انتساب سلطنت
 ممتاز بود تقدیم داد و حسین قلی را کہ تا غایت بر سرے پنجہ زندہ و برابر اسکندر خاں و بہا و خاں
 و عبداللہ خاں را رعایت نمود و جاگیر مائے آبادان داد و خوانین عظام را بجا انگیر مائے
 ویران خرمند ساخت و دریں اوقات در اکثر مجالس از و چندیں امور سر بر میرد کہ باعث
 رنجش و آزار خاطر فیض مآثر مائے شد چوں خاطر او پیش ما عزیز بود و اورا دولت خواہ بخش این
 دو دمان مے دانستیم و بر قول فعل او اعتماد تمام داشتیم این ہمہ اعمال و کردار نا ہموار اورا عین
 خیر خواہی و محض نیک اندیشی تصور نموده دیدہ و دانستہ بکرم عیم در مے گذرانیدم تا دریں اوقات
 بعرض رسید کہ اوسخن ہمیں جماعت باغبیہ قصد دار کہ معدودے چند کہ با ہمراہ بودند جداستہ
 مارا تہا گذار و بلا حفظ دفع این شرارت از دار الخلافہ اگر توجہ دار الملک دہلی شہید و با او نشستیم کہ بعضے
 امور بظہور آمدہ و سخنان بعرض اقدس رسیدہ کہ بخاطر اشرف قرار نمے یابد کہ او دریں اوقات
 ملازمت توانمند نمود اگرچہ از آزار بسیار یافتہ ایم اما اورا ہنور ہماں و ستور خان خانان میدانیم و
 میگوئیم و بجهت تسلی خاطر او سوگند مے مغلظ یاد کردہ بودیم کہ قصد جان مال و ناموس نداریم
 و چوں تمثیلت حمات جہان بانی نفس نفیس خود متوجہ شدہ ایم و بحال خود بودہ مدعیائے کہ شہتہ
 باشد عرضداشت نمایم بوجہیکہ لائق و انیم حکم فرمائیم چوں در بعضے اوقات عرض مے نمود کہ وقت
 شدہ است کہ بدولت و سعادت بہمات سلطنت پروازند تصور چنانا بود کہ بشنودن این خبر
 خیر اثر مسرور گشتہ و مقام تسلیم و رضار اسخ دم و ثابیت قدم باشد چنانا بموقف عرض رسید کہ
 از کمال میل و توجہ کہ بریں امور داشتہ و دار حقوق نعمت و تربیت خاندان والائے ماکہ چہل
 سال است کہ در خدمت اوست من المہد الی الہد پرورش یافتہ بالکلیہ فراموش کردہ گوشتن سخن
 این جماعت مفسد مفتن دارو کہ بواسطہ اغراض نفسانی میخوہند کہ اورا در چہیدہ اہل

بھی درآند و دیر آخر عزت و سعادت اخروی محروم گردانند و اشتقاق پدیی مبتلا سازند چنانچہ نکم
شیطننت و حساست و خود پسندی کہ دارند عقول او ساختہ اور از راہ ہر دہ اند و بولد اسکند پیغام کردہ کہ
کہ بخالف و منازعت پیش آید و تارخال پنج بھیرہ را کہ نیرکس فرستادہ کہ او در دہن کوبہ آمدہ
آہنگ خرابی و دست اندازی کردہ ازالہ شود و آید و خود خیال لاہور کردہ کہ درال حدود
بنیاد فتنہ و فساد نمودہ طریق مخالفت سپرد در اطراف ممالک محروسہ خل انداختہ چراغ دولت
ایں خاندان را کہ برافروختہ فروغ ازلی و برافراختہ دست قدرت است بدم سر و منطفی سازد
ہمانا کہ پروردہ غور و پندار دیدہ اعتبار اورا کور ساختہ نمے داند **چہیت**

چراغی را کہ ایزد بر فروزد | ہر آنکس پف کند بپیش بسوزد

چوں نظر آں ہمہ اخلاص و اعتقادے کہ از چہ احوال و جہتہ اعمال او واضح و واضح بوداں ہو
مہنی ہر شرم ساز و دورے نمودے نماید و باور نمے آید چہ کہ پروردہ نعمت و تربیت یافتہ این نوداں
عظیم الشان است و طاعت حکم ما بر او واجب و لازم بہ سبیل حجت فرمودیم کہ خود را از ایں افعال و
اعمال قبیحہ گذرانیدہ ایں جماعت مخدول العاقبت را کہ باعث نقص دولت و عرت او شدہ
بجہت اغراض خود در پے بخی وعدوان اوینہ مقیہ ساختہ بدرگاہ معلے فرستد و چوں مادرین
پنج سال ملاحظہ خاطر او کردہ ہیچ چیز منقشہ نمودہ ایم و بہرچہ عرض کردہ خواہ عقول خواہ نامستول و صواب دیر
او بدینہ رفتہ ایم او ہم ایں حکم ما را سمع و اطاعت اٹھایا و نمودہ تخلف نورزد کہ ہر گاہ بایں حکم عمل نہایت
خاطر اشرف بر و صاف ساختہ جرایم و نقصیات اورا بالکلیہ عفو فرمایم و ہر وقت کہ میل ملازمت
باشد و وقت اقتضا نماید ہملازمت اشرف طلبیم کہ رنج حجاب شود و چوں ہنوز خدمات و ملحوظات ^{ست} و منظر
با آنکہ ہزار برابر آں خدمات رعایت یافتہ میخوایم کہ نام او کہ سالہا با خلاص و ارادت و اعتقاد و جمیع
امصار و بلا منتشر شدہ بہ بخی و عناد و افساد شہور نشود و در آخر عمر در عمر قراحت بخت مشورہ نگرد

بنابر حقوق عیوویت اور آگاہ ساختیم زہنا کہ خیال دیگرے نکند و یقین خود داند کہ اگر زرے جبل
و کوتہ اندیشی از راه رود و نخوت و پندار و باغ اورا پریشان ساختہ در سک اہل ادبار در آرد و بدولت
واقبال با عساکر نصرت اعتصام بجزیمت برفع و دفع او متوجہ شدہ بعنایت الہی ما را از روزگار و بیرون
خواہیم آورد امید است کہ دریں حالت کہ عنفوان اقبال خلافت با و آغاز و بار اوست فتح عظمیٰ روے
دیدہ او مغلوب عساکر اقبال گشتہ شمر سار و گرفتار گردد و بیدولتی را ازین معنی استدلال نمے نماید کہ او
دریں پنج سال مرموم خود را چگونہ رعایتہا کرد کہ بر روز واقبہ بجا آیند و از کوتہ اندیشی و نادانی نمے دست
کہ دولت و البتہ بعنایت الہی است ہر گاہ آں عنایت نہ باشد نو کی بے دولت بکار نمے آید چنانچہ
برائے العین ویدہ میشود کہ آنہا را فرزند و برادر مے گفت و ہرگز با ایشان گمان جدائی نہ داشت بنہونی
سعادت اکثرے از وجد داشتند و آنکہ اندہ اند یک یک جدا شدہ بد رگاہ معلے مے آیند و رفتہ رفتہ
اورا تنہا خواہند گذاشت دریں مقام غیر تسلیم و رضا جوئی چیزے فائدہ ندارد و ملت

سر نیاز بہاید نہا و گرد طوع	کہ ہر چہ چاکم عادل کند بہر دست
-----------------------------	--------------------------------

خانخانال کہ روز ادبار از نزدیک رسیدہ بود بلکہ در شب تاریک ادبار بر سرے ہر دوازیں کھلت موت
کہ دستور العمل سعادت تواند بود پسند پذیر نشد چوں گویم کہ باعث مزین و نورش و گشت لبکین انا و اند
کہ بسیعی خود در مملکہ بے ناموسی شتافت۔ و باجملا از پرگنہ ریکانیر متوجہ پنجاب گردید چوں دران صدق
و قلعہ نیزندہ کہ بجا نگیر شیر محمد دیوانہ بود رسید عبد الرحیم پسر خود را با اہل و عیال و اطفال دران
قلعہ نزد شیر محمد کہ از مخصوصان او بود گذاشتہ از انجا بگذاشت و شیر محمد حق و بی نعمت صلی را بہتر
وانستہ از وفرا نخواستہ تمام اسباب و اشیا را کہ در پیرندہ گذاشتہ بود تصرف شد و اہل و عیال را
بملازمت آورده و در ویش محمد اوزبک مظفر علی را کہ بطلب او آمدہ بود مقید ساختہ بد رگاہ
معلے فرستاد و خود نیز کہ بہت بدولت خواہی نفس الامری بہت و بمیان توفیق صاحب حقیقی خود را

فہمید از ولی نعمت مجازی سرباز زر و چوں نزدیک تہارہ رسید میرزا عبداللہ منغل تہارہ را
مضبوط کر دہ آمادہ جنگ شہ ولی بیگ بہ تہارہ آمادہ شکست یافت آئے شمع افروختہ الہی اہر کس
خواہد کہ فرو نشاندن غرمن دولت و کامرانی خود را آتش دزدند و چوں ہنگام ادبار بیرام خاں بود
در ہر چہ سو خود مے اندیشید زبان مے دید و چوں عرض پدۂ دیدہ مصلحت بین است
صلح کار خود دانستہ اسباب آگاہی را ابواب غفلت شمر وہ بجانب پر گز جانہ مصر و اں شہر
چوں عرض آمد ہنر پوشیدہ شد صد حجاب از دل بسوئے دیدہ شد

فرستاد خان اعظم شمس الدین محمد خان اتکہ با عساکر دولت دفع فتنہ
بیرام خان نہضت موکب شہنشاہی بہاں سمت و اشتعال نائرہ
محار بہ میان لشکر اقبال و بیرام خاں و فتح اولیا نے دولت

دراں ہنگام سعادت انتظام کہ دار الملک ملی شین موکب دولت و مسکر جنود اقبال بود خبر عزیمت
بیرام خاں از بیکانیز بجانب پنجاب معروض ایستادگان بساط جلال گشت عزایم بادشاہ کہ لاہور تھا
قضاء و احکام قدر است بر اں قرار گرفت کہ لشکرے شایستہ فرستادہ سر راہ بیرام خاں را بگیرند تا
در لاہور حاجی لاہور غبار فتنہ نہ تواند بگنجت جمعے از کو تہ اندیش بریں بودند کہ حضرت خود بہ دولت اقبال
متوجہ شدہ آمادہ جنگ او شوند و جمے میگفتند کہ لشکر اقبال تعین باید کہ و حضرت شہنشاہی مقتضا
وقت قبول ہر دور لے فرمودہ قرار بر اں دادند کہ افواج قاہرہ بیشتر رود و بعد از اں حضرت نیز متوجہ
شوند بعد از درازی سخن باہم آنکہ شفقت مادی منظور و شتاد ہم خاں انکا بہشت شمس الدین
محمد خاں اتکہ و پسرش یوسف محمد خاں کو کلتاش و مہدی قاسم خاں منشا پوری علی قلی میرلطیف

و حسن خال خویش شہاب خاں و جمیع کثیر را بجانب پنجاب فرمودند تا خان خانان المانع آمدہ نگذارد
 کہ بہ پنجاب و لکھنؤ شمس الدین محمد خاں با ایں امر اے عظام تکیہ بر اقبال روز افزوں شاہنشاہی
 بصوب پنجاب رواں شد و بعد از رواں ساختن امر اے مملکت کشائی خود نفس نفیس بجمت
 مزید احتیاط ساماں یورش پنجاب فرمودند چون از کمال و پیرنی داعیہ یورش نصرت پیوند کہ مکمل
 ضمیمہ الہام اندیش بود و وجہ بہت علیا شد و بجمت انتظام مہمات مملکت خواجہ عبد المجید را کہ بشرف
 دیوانی سرکار اعلیٰ سر بلند بود پایہ اعتبار فرمودہ بخطاب صفت خان سپہاوار ساقند و حکومت
 دار الملک دہلی را ضمیمہ نصب گرامی وزارت فرمودہ گوش بہنش خلیفہ را بہ نصایح بادشاہانکہ
 شتمل بر مصالح حال و مصالح ملک تواند بود باز کرد و فرمودند کہ مغرور و غرور و جاہ خود نشوی و پائست
 رسیدگی را پیوستہ داشتہ سر بلندی خود را فروتنی خود منحصر دانی و مزد خدمت را عنایت و تربیت
 ما دانستہ چشم دل و دست و زبان را زانال مردم کو نہ داری خواجہ پذیرای نصایح ابرجمند شدہ
 پیشانی سعادت سجده آستان خود سجده آستان عالی نورانی دل در خدمت بست و باین خلاص
 عقیدت سرگرم کار شد القصدہ چون شورش لہی بیرامخان رسیاں آمد بنا بر مصلحت و ضابطہ حکم قضاء
 ہضاب گرفتن حسین قلی بیگ صادر شدہ چند روزے اورا بادہم خاں سپہوند و از کمال محرمت باطنی بجا
 او مخصوص بود بادہم خاں فرمودند کہ اگر گزندے بحسین قلی بیگ خواہد رسید باز خواست از تو
 خواہد بود و بتایخ سی و یکم امروا دالہی موافق سہ شنبہ بستم ذی قعدہ خاطر مقدس را از مہمات
 ضروری جمع فرمودہ از دار الملک دہلی متوجہ دفع این فتنہ شدند و چون بقصد قضاء نیت حق
 بہ مجرور تو جسے کار ہائے شگرت کردار اندیشہ روزگار گذر تو شیت مے یابد ہر گاہ خود نفس نفیس متوجہ
 شہنشاہی است کہ حال چوں خواہد بود مصداق این مقال بتازگی آنکہ دستار دہائے اخلاص نہ خست
 یافتہ متوجہ خدمت شدہ بودند ہیچ امر دیگر کہ لازم واقعہ طلبیان کہ نہ علم باشند نہ دین پر گند

وگدرا از نواحی برگنہ جالندھر کمیاں دریائے ستلج و بیاہ است پائے ہمت در رکاب آشتہ عنان عت
 باز کشیدند و در ظاہر کو تا جہر کا از تعلقات و گدرا است سر راہ سیرا خاں بستند بیرام خاں و گردن تن
 جالندھر اہتمام و پشت کہ خبر آمدن آتکہ خاں با عساکر اقبال شنید از غور سے کہ دشت آتکہ خاں را
 در نظر نیاوردہ گرم پیکار شدہ از روے پندار و نخوت مردم خود را و فوج ساختہ دلی بیگ شتا قلی خاں
 حرم و برادران ملی بیگ و اسمعیل قلی خاں و حسین خاں و یعقوب سلطان و سبزیخ و گروہی از مقہور
 را مقدمہ ساختہ و فوج و دیگر را بسر کردگی خویش ترتیب دادہ قریب پنجاہ میل نامی دپیش خود شست
 و ازین جانب شمس الدین محمد خاں بہ پشت گرمی اقبال روز افزوں شاہنشاہی صفوف بہر اہر
 کار و بہادران کا زار بیا راست و دلاوران جنگ جو پور دلاں پر خاش جو را دلاری دادہ رو
 شد قول با خلاص و اہتمام و درونق یافت و بر انار شجاعت محمد قاسم خاں نیشاپوری ہتھکام
 گرفت و چون انار شہامت مہدی قاسم خاں انتظام پذیرفت و علی قلی خاں اندرابی و
 و قیا خاں صاحب حسن و بعضے از کار طلبان عقیدت کیش ہراول بودہ صف آراءے اس محرو
 شکرت گشتند و فوج خاں با بر خے از دلاوران و التمش آمادہ نہر و گشت محمد یوسف خاں
 کو کل تاش با ہمتی از مبارران میان غول و التمش ایستاد چون آتکہ خاں از مردم ہمراہ خاطر
 جمیع نداشت سوگند و پیمان در میان آوردہ پیشتر از شروع پیکار نحوے دل جمعی ہم رساند با ہر
 گرچہ مردم ہمراہ نہر و اما از روے کیفیت افزونی داشت و نیز اعتماد بیشتر برین لشکر شاہی بود کہ اکثر
 از بہنہادی و بدول و دوزبانی نوشتہ امے فرستادند و چون دو لشکر در موضع کو تا جہر نہر و را واسط
 شہر یور راہ الہی موافق او اعلیٰ و بچہ ہم نزدیک رسید کوشش ہائے دلیرانہ از جانبین بتقدیم
 اگرچہ در اول کار زار فوجے پیش از غنیم چناں روے تہوڑ چنگ آورد کہ اکثر فوجہائے لشکر اقبال
 راہ فرار پیش گرفت آتکہ خاں با بسیاری از فوج خود و یوسف محمد خاں با مہدو سے در میدان

نہروایتا دہ از نفاق و بے دلی مردم حیرت افزا بودہ ہمت از باطن اقدس شاہنشاہی
 مے نمودند و دیریں ہنگام کہ مردم بیرام خاں اکثر مردم را برداشتہ تعاقب نمودہ اند و بیرام خاں با فوج
 خود بخیاں نصرت بخرکنیں مے آمد فوج اتکہ خاں کہ در پناہ پشتہ اسنادہ بود سپیدامیشود بیرام خاں
 بمداقت پیش مے آید کہ اول فیلاں را کہ سر کردہ آں قبل تخت رواں بود میراند و خود از عقبیاں
 رواں مے بود ناگاہ اقبال بادشاہی و تاشید آسمانی نقاب حجاب از چہرہ مراکشود میان این
 فوج شالی پایہ بود و فیلاں مذکور در آن حجمہ مے درآیند و بخود دورے ماند و مبارزاں لشکر نصرتیں بہ
 تیز زدن فیلبانان متوجہ میشوند و محض امدادات غیبی تیرے بر فیلبان آں سر کردہ فیلاں میرسد
 واوا ز گردن قبل آویزاں مے شود بیرام خاں چون مے بیند کہ حال فیلاں کہ اعتضاد او بودند خنیش
 ارادہ میکند کہ از عقب فیلاں برآمدہ شالی پایہ را دست راست دادہ از جانب خشکی بیاید و
 تہا زدن اتکہ خاں از دور بینی و پیردلی داعیہ بیرام خاں دانستہ و در مقام آں شد کہ پشتہ از ظہور عزیمت
 او خود بتا ز دیو برست محمد خاں گفت کہ اکثر مردم خاک بے ناموسی بر فرق روزگار خود بیخترہ رختہ اند
 چہ وقت تا غتن است اتکہ خاں جواب داد کہ اگر چہ مردم کم اند اما اقبال روز افزوں شاہنشاہی
 بجانب است و نیز بار اے گریز نیست امروز روز جاں فشانی است یا جاں ستانی و یوسف محمد ا
 باجمے از بہادران یکتادل پیش ساختہ خود با دیگر دلاوراں یک جہت آمادہ نہر و شدہ در زمانیکہ
 بیرام خاں منحرف شدہ بود کہ آں خواہش مذکور را بعمل درآوایں ناموس طلبان نہر و دست
 تیغ انتقام از نیام ہمت آختہ بر فوج بیرام خاں تا خندہ مے کہ ہمراہ بیرام خاں بودند ایں
 انحراف را قرا اندیشیدہ بر ہم خوردند بیرام خاں ناچار برگشت و خجلت زدہ او بار شد و
 بتائیدایزدی با وجود عدم اتفاق و کارکنی مردم دولپاے وادون چنناں بر خنیں نصرتے
 کہ طراز فتوحات تواند شدہ روے داد و ہر کدام از مخالفان نہرہ بخت چہ آنا کہ بتحاق گریختہ

شتافتہ بودند و چچے کہ ہمراہ بیام خانل بر پیکار بستہ بجانبے پر آگندہ شد و عساکر نصرت
 اعتصام تعاقب لشکر ادا بانمودہ بسیاے رابطہ تیغ خون آشام ساخت و گروہے از خمی
 و نیم کشتہ بنجاک و خون یکساں کرد و مجاہدان اقبال تعاقب این گروہ مخدول نمودند و سمعیل قلیخان را
 زندہ گرفتہ آوردند و مقارن آن خبر رسید کہ ولی بیگ زخمی و زیشک زارے مخفی است اور اتیز دستا
 ہنوشمند گرفتار ساختن و حسین خان بزم تیر کشید و یعقوب بہمانی و احمد بیگ لیبی از اعیان مخالف
 گرفتار کنندہ کافات شدند و غنیمت فراوان بدست و لیاے دولت قاہرہ افتادہ و اتمکے خان
 فرط دوراندیشی بکار بردہ از پس رفتہا بسیار شتافت سعادت شاہنشاہی مجض تاہدات غیبی
 ایں خپس فتحی کہ عنوان فتوحات تواند بود از کمین اقبال بطہور رسید حضرت شاہنشاہی بغرضے دست
 ورایے راسخ و خاطر خورند متوسل بدرگاہ ایزدی بودہ بباطن با خدا و بظاہر سیرکنان لشکارا گنابل
 نہضت مے فرمودند و در لواحق سہرند منہیان اقبال بشارت ظفر و فیوزی و نوید دولت بہرزی
 بمسامع علیارسانیدند و جہان بر ہم خوردہ بتازگی آرام یافت لوازم سکرو سپاس بوقوع رسید و
 مراسم نشاط و شادمانی بتقدیم پیوست مہام سلطنت انتظام تازہ یافت کوتہ حوصلہما را فراموشی شرب
 پدید آمد سادہ دلائل ہیچمان را سررشتہ دانش بدست افتاد دولت از دست مغروران خلاص
 شد پادشاہ وقت از ستم شریکے ناخوشناسان نجات یافت خردمندان را افزایش دریافت
 نصیب گشت دولت روے نمود اقبال چہرہ کشا عالم تراوت تازہ یافت زمین و زمان نصرت
 نو گرفت کور باطنان حسد پیشہ در خاک خاکساری فرو رفتہ خاک ادا بر فرق ایشان ریختہ آمد
 جہان پیر جوان شد انصاف بزا و عدالت آشکارہ گشت یک پردہ کہ اجال جہاں آراے خیل
 زمان دور انداخت دیدی اسے دل کہ چساں شد حال بزرگان جہاں پایہ بزرگی در چہ مرتبہ
 رسید ازین قیاس باید کرد کہ اگر پردہ چند لطیف تر ازین از چہ مقصود بود و بطورہ چہ خاص نماید

چہ کار نہ کشود و چہ اسرار کہ لفظ ورنیا پیدا ہوا نہ کہ رخصت اظہار نہ درو یا نظارگی و نظر و بین
 اور نے آید عمر با بدولت و اقبال بمانا کہ جہاں را چنین خدیو بس کمتر بدست افتاده است
 محرابیں دیباچہ اقبال ابو الفضل نقشہ مصدور بر آورده معروض میدارو کہ اگر تعلقہ بود مع الباس
 نوکری نہ شتمے حرفے چند از در یافت خود گفتمے لیکن چون از رسمیاں مخلوطم ایں کہ کوہ باطنان
 ناتوان ہیں ایں حرف را از قلم خوشا بد دانند پیشتر این حرف سرائی نمیکنم و ایں اندیشہ در فطرت
 خاتمہ من نیست چہ آنجا رسمیاں آلودہ را نہ می یابند از طبیعت میگیم نہ از فطرت **ملیت**

کے گذارو آنکہ رشک روشنی است

تا بگویم آنکہ فرض گفتنی است

چوں عرصہ سہرہ خیمہ سرافقات اقبال شد منعم خاں کہ بموجب منشور دولت از کابل متوجہ آستان بوس
 بود با دیگر امرا مثل مقیم خاں غیش تروی بیگ خاں وقاسم خاں میر بروخو بگی محمد حسین برادر او و خواجہ
 عبدالمعظم مشہور بنخواجہ بادشاہ مرہٹوں مولانا عبدالباقی صدر و ملا فردوز گر و پائندہ محمد و سگون و فریدون
 طغانی میرزا محمد حکیم و ابو الفتح پیر فضیل بیگ میر محمد نیشاپوری با جمعیت فراوان سپاہیہ بسیار
 بتایخ بست و ہنقم شہر و در ماہ الہی موافق و دوشنبہ سید ہم دی الحجج بشری بساط بوس سرفراز شد
 و شمول تربیت شاہنشاہی گردید و منصب عالی و کمات و شرف خطاب خان خانی خلعت افتخار
 و بر کرد و باقی امرا و سرداران ہر ایک فراخور مرتبہ و قدر خود بمرام بیدریغ سر بلند گشتند و در حین
 منزل و لکشاالی شمس الدین محمد خاں آنکہ و سائر مخلصان نیکو خدمت کہ بفتح و ظفر مرحمت نموده
 بودند بزمین بوس اخلاص سرفراز گشتند بتفقدات شاہنشاہی شرف امتیاز یافتند و جامہ
 و اتوقی و جامہ تنجی پیرام خاں را بہ آنکہ خاں مرحمت فرمودند و خطاب عظم خانی شرف تیار
 بخشیدند و بید و لتے چہ کہ معروضہ نبرد و سنگیر قہرمان اقبال شدہ بودند چون بی بیگ پسرش سبیل علی
 و حسین خاں و احمد بیگ ترکمان دیگران را از انجیر و پائے غل و گردن با غنائم فراوان بنظر شرف

درآورد و علمے کہ ہائے روضہ رضویہ مشہد اقدس مکمل سجاوہ تر تریب داوہ توفیق بزیر قیادون نیافتہ
 بود ازین جملہ بود و روآں علم سعادت طواریح نقالات شاہنشاہی شمر وند و محمد قاسم خان نیشاپوری
 و ابو القاسم برادر مولانا عبدالقادر اخوند جمعی دیگر را کہ پیشتر از خبر طغیان پیرام خان خصت ملتان
 کردہ بودند و ملتان از تحمیل خان برلاس تغیر یافتہ سجاوہ گیر این مردم مقرر شدہ بود و ریں ہنگام
 کہ شمس الدین محمد خاں اتمک متوجہ استلام غنہ عالی شد بموجب قرار داداں جماعت را بہ ملتان
 روانہ ساخت و اگر قتالان روز سہجاولی بیگ کہ زخم ہائے کاری دشت در زنداں فوت کرد
 سر اورا بجمعت عبرت خلایق بجانب ممالک شرقیہ فرستادند و دیگر اں ہمچنان در بند بودند تا
 ہنگامیکہ بوسایل مقرران بساط عزت نجات یافتہ دیگر بارہ بتقدیم آثار عبودیت و اخلاص
 بدرجات ترقی تصاعد نمود چنانچہ خصوصیات احوال ہر یکے بجائے خود گذارش خواہد یافت
 سبحان اللہ ہر کہ بدخواہ تر بود و فتنہ انگیز تر ہماں اوست قدرت چہیدہ چہیدہ بسیارست سانیہ
 علی الخصوص علی بیگ کہ سرانہ فتنہ و فساد بود و جنس سزا یافت کہ باعث افزونی حقیقہ است
 بنیان درست کردار شد بہادر خاں را از سخت بگشتگی آنچہ سرانہ ہدایت و سعادت باشند موجب
 مزین عیوبت و گراہی او شد و چوں سربے مغزولی بیگ اتواجی بد پر گند را تا مدو کہ جائیگیر او بود رساند
 فساد و رونی و بید ولتی باطنی آں کافر نعمت بظاہر آمدہ آں اتواجی را بہ شہادت رسانید و
 ازالہ بیدلت جنس حرکت ناشایستہ بظہور آمد روزے چند ہر مان مہر گزین اورا بدیوانگی
 رہنمون شدند حاشا حاشا دیوانگی اصلی آں بود کہ مصدر آں عل شیع گشت بس ہمانا اورا از دیوانگی
 ہشیاری آوردہ چارہ کار او ساختند و اولیائے دولت کہ بے شائبہ مہرہ و ساہلہ بودند ازین جنس
 معاملہ نا حق شناسانہ را پویشانید اگر بعضے از تیرہ خاطر ان مثال این امور را از قسم دولتخواہی ملانہ شدہ
 ادارہ و بدو تحقیق این قسم اعمال از ناوہ و خواہی غظیم است چنانچہ باندک تاملے معاملہ فہماں مختصا کیں بظہور شدہ

وقائع نعمت خان علی

وقائع تاریخ ہفتہ ہم شہر جب ۳۵ جلوس

عالمگیر بادشاہ غازی

زمانے کے تہ بہ قدرت سر لوح طلوع خورشید را بروی باجہ بیاض صبح منقوش ساخت حاشیہ اور ق
فلک را بخطوط شعاعی جدول کشیدہ نقاط کو اکب بخط بطلان از نظر انداخت ابراے حالات
از مشیت خالق الکائنات بموجب جفت القلم ہما ہو کاٹن بر سطر تقدیر مرتسم شد و اجزائے
ساعات بمقتضائے تعداد مواد و تحقیق مہیات بنص لہا ما کسبت و علیہا ما الکسبت
منقسم گردید عالی گوہر ان پاک طینت بآبرو وضو ساختہ گوہر اوقات عزیز را بر ششہ سچہ کشیدند
و صاحب جوہر ان مشتاق زینت جوہر بخش فولاد آور آمدہ بہار گاہ خاص و عام دیدند و
بعضے از کار افتادگان از ہم آسیب عربہ صاحبت ابنائے روزگار چار آئینہ وحدت از
چار دیوار خانہ خود بستند و ہر یک در گوشہ سلامت از دوا بنکر اراں بیت طلب اللسان
گردیدند بیت

بسکہ از بنجور و مردم عکس مطلب بیدہ ام | مے رحم از آب دانا آئینہ نہاں مے شوم

برنخے تجربہ کاران از خوف تاثیر سم مباشرت ہمنیایاں نفاق شعار و در دار الشفائے خلوت
نشستند ہر کدام در حصار عافیت عزت بہ بند کارایں رباعی عذب البیان اند رباعی

یاران زمانہ ہمچو دندان باشند	یک چند ہم رفیق و چسپاں باشند
بروند چو فیض عمر از پہلو ہم	خندان خندان ز ہم گریزاں باشند

فرقہ بشیر دست ناخن پائے قلمہ شدند و جو قے کمان برابر و بر بوت لب خندق تا حجام قضا
کے رسد گر ہے چوں نفس نلے در کوچہ راہ لقب درآمدند و فریقے ہمچوں صدائے مطرب
ہر درہ بلند گشتند اسرہ باروت چہ کند جسے پریشان روزگار ہرزہ گردیہا رہ لحظہ رشتہ وار
سرا زجائے برآوردہ گوہر تماشا برشتہ نگاہ کے کشیدند کہ شاید گر ہے اندول و اشود و طائف
قطرہ زنان مانند آب ہر طرف میدویدند و چشم را آب میدادند باشند کہ گرد کلفتے از خاطر
بروئے الواقع درینولا کہ طراوت عرصہ لشکر فیروزی اثر رشک فوائے گلزار است نگینی
جلوہ فوج دریا موج نعل بہائے ہمار پنجہ مرگان چرا رنگ بست حنائے تماشا نگہ دو
ندگاہ از چہرہ رسیل تو تیاے قفسخ نمایہ چشمہ سار با در نظر از حلقہ زرہ پوشان سرو
رواں نمایاں از فرقہ بدوق بدوشاں نرگستان از فوج نیزہ داران پیدای مزج کوکت لاز
صف گر زہواران ہیدا برگ لالہ بروئے ہم ریختہ از سپر خون آلودہ زخمیان شکوہ بر برگ
دیگر افتادہ یعنی چشم باز ماندہ کشتگان سوسن زارے کہ مینماید خنجر ہائے کشیدہ است و
قطرہائے شبنم کے درختہ شکمہائے برنخ و دیدہ بلبلان ہزار داستان دم بہم در آواز از
توپ و تفتنگ عنایہ بان خوش الحان ہر سو در پرواز بانہائے سیرابنگ پیشکاران باغ
قضا ثمر ہائے رسیدہ را در فکر چیدن اند یعنی سرو ہا دشانہائے بے برگ را در کار بریدن
یعنی دست و پا سنبستان شملہ اندازاں را از دریاے لشکر موج و جالبش ہمہ بشیر و

خود است باب تیغ سیراب میساند و صد برگ زار خلعت پوشاں را بنیہاے نیستان
 ترکش کہ بندش سراسر گدہ ابروئے کمان است مے بندند و دریں چمن ہر کہ بدست انداز
 غنچہ سو فاری ہر سر زو ناہنج گلولہ در بل پنہاں کرد و از نیشکر زار جبہ ہر چہ بدست آمد
 صرف شربت شہادت شد جہانان با غیان قضا جا بجا نشسته اما در خانہ زین و کمان
 ہمہ بر خوان احسانش میر شدہ لیکن از جان نیم سیری کہ از دولتش ماندہ نریخ غلہ
 در وکان است و اگر سہ چشمی کہ باقی است عینک کفہ مے میزان بساط نشاط بستر
 بیمار ان است نہ دیوار قلہ چراند افتد گل عیش شیرازہ جمعیت است نہ ننگرہ حصار چرانر یزد
 فسحت اردوئی گیہاں پوے چون صحن چمن از خس و خاشاک پاک رفتہ خصوصاً آخور سپاہ
 آتش قنہ ہمہ جا خاموش شد سیمادریطیح منصب داران کشتگی دریں وقت بہ ہیچکس نمی رسید
 مردم مورچال و محل کہسے را کہسے نمیزند سوائے کہی قافلہ خردہ در بند با گرفتاریست مگر صفایان
 و سوختہ از دست روزگار نہ الالیش ہاں نثار خاں ناری زنجیاں را ریشی ناماندہ ہمہ خشک بند
 باروت با صلاح آمد ہاں خوردگاں را شکتی در استخوان پیدا نیست ہمہ سختہ بند باروت
 درست شد جہانان با بازی مشغول گاہے برینچند از صد گلولہ و گاہے بر زمین مے غلطند
 لیکن در حالت نزع لبہائے خنداں وافر ہمہ از خم شیر پاراں دلچسپ حاضر یعنی بیگانہا
 تیر صاحب طبعان از وضیافت طبیعت کردہ صحبت شعر مے دارند باینہ سفینہ بھی کردہ
 قصیدہ حسابیہ مے خواند شریطہ اش اینکہ تاکہ شتہ او نشود و دیگر نمیدہم صراف بیاض
 بیجک کشودہ مشنوی فرضنامہ مے شنواید معنی شاہ تیش آنکہ بعد ازیں دادوستد میکنم
 نوکراں غولے مے سر ایند مستزادش بہو کوں مرتے بین کما ران ترجیع بندی سر کردہ
 سر بندش اینکہ آٹا دیو +

وقایع تلخ بست یکم شہر شعبان المعظم ۱۲۵۳ جلوس والا

دینی کہ سلطان فلک تخت بلند تخت نجم سپاہ خورشید پر سمت الراس بموجب وھوالذی
 جعل الشمس ضیاء بفرغ عالم التابی منور ساخت و سایہ جہاں پروری ظل عدل
 گستری بحکم اللہ تراخی سرباک کیف مد لظل و کوشاء جعلہ سائنا برفارق ساکن
 ممالک محروسہ جہات و رعایاے ممورہ بلاد انداخت حضرت ظل اللہ بادشاہ جم جاہ حاکم بہت
 کاؤس صولت کسرے مہدلت اورنگ جہان بانی را بنور خود شوکت آموزیہ زینت بخشید
 وزراے عطار و مثال و امراے ثوابت بہاں بمشاہت جاہ و جلال و مشاکلت دولت و قبال
 نقبیل قواعد سر خلافت مصر رسید عرض مطالب نام و منج تار بخواص دعوام درخورد
 مواد از پر توفیق و کرم و فرغ عدل و داد رنگ حصول پذیرفت و اشجار آمال خلایق بالتام
 بانازہ استحقاق کم و زیادہ از تربیت آفتاب در معرض تمنا نشو نما یافتہ از ہر مقصودات
 در بساطین مرجوات شگفت صفت سکن خاں را کہ نہاں احوالش بخزانہم سرورے مفریان
 بدیشاق از آفت تہمت لفاق و سبب بہتان اتفاق با محصوران بیوفاق از بزرگ
 و نوا عاری شدہ ریشہ زنجیرش در زندان پیر مردگی بر پا داشت ثمر امید از مجلس شکوفہ نطق
 بنسیم بہت مرحمت سایہ پروردگار برآمد و آن عصا ہیبت از پیش گاہ خلافت بنوید
 سنغیدہا سیر تھا الاولیٰ مستمال گشت از وہا صفت بجانب قلعہ و وید و بتور سابق
 بمنصب میر آتش نامزد شدہ ہجرت آتش بجز طبعی رسید الحال مواد قلہ گیری را مانند سودا از سرگزشتہ
 گاہے بتفکر سبب پیش بردن در قطرب مضطرب است و گاہے در اندیشہ ساقن از مانیائے

تلاوسہ بے خود و خواب ہواں او کہ بضبط سرکار فیض آثار و سامہ بود مسترد گشتہ باز بجائے
 مذکور رحمت شد اما ایفاے نذر و کفارت یہیں کہ بعد ازین خدمت میرانشی بایرانی مفوض نفرمایند
 ہنوز بہ مستحقان رسیدہ خدا کند کہ قدرے معتد بہ باشند تا جمیع چند روز قوت لامیوت سازند
 آخر این قدر اثر وجود بر وجود میرانش مرتب گردد کہ از طفیل خشکیہاں آتش جوع از جان سیر شدگان
 فرو نشیند تا توان گفت رہنما ما خلقت ہذا باطلا لطف اللہ خاں از جناب اقدس
 مسالت نمودہ کہ چون این فردی بروز گرفتاری عزت خاں تردد بیا کر کردہ امیدوار است
 کہ خطاب بہادی مرحمت شود منظور یافتہ زیرا کہ بر کذب محمول شد اما فی الحقیقتہ خاں کرد دروغ
 نگفتہ ترو یعنی دیگر اطلاق کردہ میشود و تفاہیش میگویند کہ در آن زبان از و کمر بعل آمدن و این
 تہور نشان عزت خاں و سربراہ خاں را کہ محصوران بے نصیب جنگ بموجب خفا سلطنت میرا
 گرفتہ و شکیبہ کردہ بقلعہ پردہ بودند البتہ ہر دور بہ مقتضای خلواسییلہ آنا نمودہ ہر یک
 خلعتے و اسپہ افام کردہ عریضہ مصحوب آنا بدرگاہ فلک شتباہ فرستادہ مشافقتہ میر ہضمون
 ابلاغ نمودہ چون این مقدمہ بعرض اقدس محلے رسید کہ اسارے بایں طریق برگشتہ اند منصب خاں
 کہ ہزار ذات و دود صد سوار بود متصیف فرمودہ از آلہ خطاب کردہ متعین صوبہ بنگالہ نمودہ
 تبا و دین خود این است کہ وجہ فرستادن او بہ بنگالہ محض غضب باشد لیکن مومی الیہ میگردد
 کہ چون امیر الامرانا ظم صوبہ بسطور بسرحد من نعمہ و تنکسہ فی الخلق رسیدہ و خاطر ملکوت ناظر
 از ضبط آل مملکت جمع نیست سیار دینو را کہ متمردان حوالی دوحاشی دست انداز بہادراں ملک
 مے نمایند مارا باخافرتادہ اند متعاقب فرمان تفویض ایالت میر سداگر چہ مخفیست مستبدان عقل است
 اما چون بندہ مزاج وان ست یتمل کہ درست و بدہ باشد و استعجاب ماہیچہد انان مناظ
 اعتبار نیست چہ وقتیکہ میگفت مارا میرانش میکنند ہم تبعادینہ نمودیم آخر شد اما زود آخر شد

در باب سربراہ خاں حکم والا صا در شد کہ او غلام است و گر بختن کار او سزاے و جزاے
 ندارد بایست خطاب بطلب خطاب تمام شد اے از منصب ذات او چہ کم توان کرد کہ بیا رصدیت
 و بسیار کم ذات بہر حال مشارالیکہ موسوم بجلال است عریضہ آوردہ بود بموجب اشرف پیش
 غازی الدین خاں بہادر فیروز جنگ برود چہ کہ ابو الحسن ایں قدر لیاقت ندارد کہ عریضہ او بمطالعہ
 خاص درآید ہر چند کہ مشتبہ بضاعت و ابتہال و انہما عجز فاکسار حال باشد فی الواقع و زور
 حقارت پایہ او ایں قدر کافیت کہ شش ماہ در محاصرہ باشد و انحالے شتی و تسخیر قلعہ بجائے
 نرسد و بادشاہ عظیم الشان خلافت مکان بنفس نفیس بجماہ در پایہ حصار او نشستہ متوجہ
 یورش بودہ مراجعت فرماید و بے ادبی کردہ بندائے عمدہ در گاہ را بقتل و اسیر مخلوہ سارو الجال
 از اندازہ رتبہ سافل و ہبوط پایہ نازل خود قدم جبارت بردن گذشتن وقوع مطالبہ نمودن عریضہ
 داشتند و خلال احوال خویش را بجا کساری انپاشتن کمال تجاوز از جادہ ادب است و از روئے
 زیادہ از حالت اگر ایں کمتر بن خلائق را دست از تنبیہ او کوتاہ نمے بود بہ بلندی سخن گویند کہ در جزائے
 چنین گستاخی و سزاے بے ادبی کاری بر سرش مے آورد کہ یا بہر تہ از قلعہ بیرون مے آمد و خود را
 خود شطاعت ایں قدر کرد کہ نامش در جریدہ سفہا نوشت اما جمے از معیان الضافت و رقیقہ
 نیچی صاحب لاف و گزاف چوں مطلع بر مطاوی عریضہ مضامین پیغماش شدند و زدن پشانی
 بہر مال فی ولسی ثبوت رسید کہ نہایت انقیاد و اطاعت و غایت تدبیر و تمکانت بجا آوردہ
 اسمش را در شرح تہذیب الاخلاق و حاشیہ صحیفۃ المروت الوفاق داخل نمودہ بدل ہم از نام
 ایں احقر را در متن تذکرۃ البہا ثبت کردند و ہندونہ نوشتیم کہ ہذا کہ بضاعتنا درت الیہنا
 کیفیت انتباہ اینکہ جلال نمک سحلال بوساطت بوساطت بوسان بارگاہ مشالت نمود کہ بموجب
 وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ - آنچہ در انجا دیدہ و شنیدہ بخد مت استا و گان حضور

لامع النور معروض دارد حکم والا پر تو صدور انداخت کہ شلثے از شب رفتہ بیاید و از پس سر پرده
 خواہ گاہ خاص بلا تزیید و انتقاص بمسابع جاہ و جلال رساند لا جرم آن غلام در گاہ
 پہرے از شب گذشتہ در رنگ سیاہی چشم پس پردہ آمدہ معروض داشت کہ ابوالحسن
 گفتہ من خود را در سبک ملازمان حضرت می دانم و از پورشہا و جنگ بر جناب اقدس ظاہر
 شدہ باشد کہ یا ز تو کراں دیگر ام ہر گاہ حضرت قلعہ را بہ یکے از بندہ ہستانت ملائیک
 پاسبان سپردہ ہزار الحان و تشریف شریف ارزانی خواہند فرمود ہماناں بندہ من ہاشم
 و سوائے آنکہ ضبط مملکت نسبت با مراے سرکار بہتر صورت وقوع خواہد یافت و تو خواہی
 و کفایت ماے دیگر بطریق اولیٰ بظہور خواہد آمد چہ ہر امیرے کہ ناظم این ملک شود
 زیادہ از محصول این سرزمین در وجہ منصب و جمع و خراج سپاہ از سرکار عالی مقدار
 خواهد گرفت تا تواند از عمدہ نظم و نسق برآمد خصوصاً تا دہ سال کہ این عرض دہوم
 از خرابیہاے و روعسا کر باصلاح گرد آید و بندہ ہر سال خراجیکہ بکلائے سرکار بہر گاہ
 سلاطین سجدہ گاہ مے رسانیدم مع شے ناید او خواہم کرد و عجلانہ نری دیگر با ولیاے دست
 قاہرہ میگذرانم و باین حساب کہ در ازاء ہر گروہے کہ ہنگام معاونت تحت الاقدام حاکمان
 اعلام ظفر از تمام طے شود صد ہزار روپیہ نقد تسلیم خزینہ داراں مے نمایم و بشکرانہ
 این مہربت عظمیٰ و عطیہ کبرے کہ شش ماہ کلبہ محقر فقیر بوجود فیاض الجود منور و مزین
 بود ایضاً ایضاً ضیافت و پیش کش فرستم ہمچنین نثار قدوم نصرت لزوم بعد ہر مرتبہ کہ
 جہت یورش پائے قلعہ تشریف آوردہ بودند جداگانہ ارسال میدارم و سکہ و خطبہ پیشتر از
 پیشتر بنام نامی و القاب سامی بزم و بخوانم و این خدمات محض برائے آن بعمل مے آرم کہ
 مسلمانان لشکر ظفر عادت در رکاب سعادت زیادہ ازیں بے نصیب از مال جان و محروم

از ناموس و خاندان نیکو دین و بیج کار ما نے تمکرم کہ بحرم عطالت و بطالت از نوکری بند
مرد و دوطرفه دگشتہ بدگاہ آسمان جاہ رفتہ بمنصب ہفت ہزاری و شش ہزاری ممتاز تین
عبث تنخواہ کرور ہاراضائع نسا نند چہ دیں اوان کہ محک امتحان در میان است اگر ایں مردم
مصدر کار می منشائے اثری نمندند ایں خیر خواہ از پیش خود نمیراند حضرت تو جسے بنور ایں معنی
فرمودہ بضمیر قدس تخمیر کنانی عقل اول است دریا بند کہ وجود ایں نفوس موطئہ غیر از نیکہ خوب
تصنیع آرزو تو کشفیت جا و صورت حدوث بلائے علما شوند وصف آراے مکررک و اَلَا لَکَ کُلُّ الْاَمْرِ
بَلْ هُمْ اَصْلًا سَبِيْلًا و بیکر کلام امر کلی یا جزئی برو وجود نابود اینہا مرتب شد از ابراہیم
مخاطب مہابت خال کہ بت یکستن صورت دیوار بودن خود توانست سوائے حیلہ
و چین کاری صورت وقوع نیافت و از نظام ملقب بمقرب خال کہ غیر از کہ پرورد فرخ شمرہ
بزیخ بوسیدہ وجود سیمیا نمودش متفرع نشدہ کارے نظام نگرفت بہر حال اگر دلتے دیگر
ہم تہکن و لبث و رینجا تصنیع اوقات نخبہ صفات تلف مال و متاع سرکار عالی جہات مطمح
نظر اکسیر آیات کیمیا صفات باشد عقیدت آئین اخلاص شعار پانصد ششصد ہزار غلہ
از انبار حصار بشکر عظمت آثار ارسال دارد کہ از تشیدن خبر قحط در مسکن فتح پیکر و جزع
بطون ہی جوت از مصیبت فاذا قہم اللہ لباس الجمع و الخوف چون گندم سینہ چاک شدہ
و بصورت بربخ برج افتادہ نمود سیرے خورد نہ یکجا آہم دارد و جا کہ ایں معنی را حمل بر تکلف
تصلف نفرمایند بلکہ جلال را بعظمت و جلال این دے ہمال قسم دادہ ہتفسار نمایند کہ ذخایر قلدہ
را برائے العین مشاہدہ نمودہ میدانند کہ سرانجام ایں خدمت خیر خواہ خلق اللہ را مقدر و یکتا
ایں مقدمات کہ جلال مذکور بالمشافہ بعرض حجاب بارگاہ جاہ و جلال رسانیدہ دنیامہ
کہ بدستور الوزر لے عمدۃ الملکی قلمی نمودہ مرقوم قلم صدق رقوم مقام خامہ صفا توام است حجاب باصوات

کہ بزرگان معجز بیان پرورشند جهانیان کرامت جبریان یافت اینکہ ابو الحسن از اطاعت بائیں
 نمیر و ذلک اند کہ اور دست بستہ بیارند بعد از اس ہر چہ بقتضائے مروت ماباشد حکم فرمایم بخشم یا نہ بخشم
 وہاں ہم علیٰ الرغم او پر بیع قضا تبلیغ بہتصدیان اور نگاہ باد و بران پور و بار روانہ شد کہ از ہر جا بچاہن
 خریدہ کر پاس ہر یک بطول و دو ذراع و عرض یک ذراع و دوختہ بہ مستقر الخلافت ارسال دارند
 تا بار دیگر خندق پر شود و پوریش محل آید بخمینا سہ ماہ خواب کشید کہ اس خریدہ ہا پر بند و دو ماہ بہ پر کردن
 نیز میگردد و حضرت رازی العباد و حافظ مردم اس لشکر باد کہ تا آن مان از قوط فنا مے مطلق بخورد
 و تنہا پر شدن اس کیسہ بکار نمے آید تا وقتیکہ کیسہ ہائے بدن از نقد حیات خالی نگردد بعضے از
 شنیدن اس حکم میگویند و آنجہا کہ اس معنی بشیمہ کریمہ مروت حضرت کہ محبوب طبع مقدس است
 و ابو الحسن بآں مستمال گشتہ نزدیک تر بود کہ ملتئم او در باب فرستادن فلک و درجہ پیرائی مے یافت
 وہاں جواہر کہ از اس طرف مے رسید بکار پر کردن خندق مے آمد ہم پوریش بزودی میسر شد
 و ہم مازندہ میماندیم تا وقتیکہ ابو الحسن بجمہت حصول مروت و شمول عاطفت بہ بند دادہ آمد
 سیر مے کردیم حالائے ترسیم کہ تار سین کیسہ ہا تماشا مفت از کیسہ ہائے مانرود و طائفہ حال
 لشکر ظفر اثر را با مصایب بطیای مے سنجند کہ از تفصیل اس کلام وحی انتظام چہ قدر
 توافق دار و قاسر سلنا علیہم الطوفان و الجراد و القمل و الضفادع و الدمار
 آیات مفصلاتی فی الواقع طوفان باد و آب اینجا ہر دو است و شب و روز متصل احد
 ابر بر حال این خانماں بسبیل فنا و دکان بہ مقتضائے ولقد اکوا علی القریۃ الّتی اُمرت
 مطر السّوء بشت تمام میگردید و باد تند کتر عاصف بے فاصلہ بر جان یک نفس بخوشی
 نکشیدگان نفسہا سر مے کشید پس از عدد موعے بدن کیو کہ نیست و خونریزی قتال از درگاہ
 ہر دم نیست انہوہ گس روز و شب آنچنان ٹیس البدل جراد شدہ کہ مریع زندگی باب بلخ اجل

اگر کیبارگی فانی گردود و جنب این مصیبت ان ملنے باشد بضیافت جنود سلیمان و اگر لشکر چوں
جیش ابرہہ برجم ابابیل قضا و قضا ہلاک شود نسبت بایں کریمت حیاتیمست جاودان و پیکر
و کسے چکند صیغہ کہ نخریان جہت ندیہ و قنوج وضع کردہ اندہ اداے ایں بلیہ عظیمی اگر لفظ بلوگر
زیادہ کنند ہنوز کم است و لعنت بکار شیطان جمعے را گو سالہ پرست و بر خے را آتش پرست
و غیر ذالک کردہ چرا طائفہ را عنکبوت پرست نکرو کہ بشائبہ زوال آن بلا گنجایش داشت
باقی ماند حقیقت ضفایع بگوش رسیدہ کہ کروہ تراز و دہو اینہا آواز بود ما شامع از اللہ کہ
گر یہ تراز صد اے گدا اے ایں از دو باشد البتہ لعین جمع آنہا از لغو ہر گداے یکت ناوار
آہستہ تر است و ہجوم آنہا در ہر محلہ مختل داری از و فور اینہا بیشتر الحاصل کجا قبلی کہ بچہیں
شداید مبتلاء بود و چہ قوم عا و کو کہ ام جماعت نمود سرب ہب لئی مین کد ناک سر حرمۃ
و ہجرت لست مین امر نارسد ا *

جہاں کشائے نادری

در بیان وقوع جنگ سلطانی فیما بین اعلیٰ حضرت خدیو
گیتی ستان حضرت محمد شاہ بادشاہ ہندوستان و کیفیت
تسخیر شاہ جہاں آباد و وقایع آل ایام بہجت بنیاد

بعد از آنکہ دارالسلطنت لاہور و محیطہ تسخیر و آمد بعرض ایستادگان پائیہ سر برگردون نظیر رسید
کہ حضرت محمد شاہ پادشاہ والا جاہ ہندوستان از اطراف ممالک مشغول جمع آورے سپاہ
و عازم مقابلہ موکب نصرت پناہ ہست شرمے نگارش یافتہ شتمل بر این مضمون کہ چوں خواہ
ہمایوں ماتر کمائیم و آن حضرت نیز از دوحہ ترکمانیہ و سلیل سلسلہ گورگانہ و سوائے دوستی
امرے مذکور خاطر نبودہ بنا بر آنکہ از افغانہ نسبت بہ ہندوستان بیشتر از ایران بے اعتدالی
واقع شدہ بود و ظنون خاطر باین کہ البتہ آن طائفہ مرغوب طبع امنائے آل دولت خواہد
بود باین عقیدہ ایلچیان فرستادیم و در باب سد راہ فرار آن طائفہ اظہار نمودیم متعہد گشتند
باز ایلچے دیگر یادآوری کردہ ہماں جواب را شنیدیم و ثانی الحال کہ خلاف آن ظاہر شد
محمد خاں را روانہ کردیم یک سال اورا نگہداشتند بجاوینہ پرداختند از قرارے کہ معلوم
میشود جمعے در سرزمین آل دولت ریشہ تصرف فرمودہ پادشاہ والا جاہ را بر این امور

مکلف مے سازندہ والا آل حضرت را بمقتضای بزرگی از بس گوئے موافقت نمود و خواہ بود
اعیان آل دولت در ارادہ خود را نسخ بودہ جمعیت خود را درست نمایند و آل و اولا جاہ نیز از
خزانہ و لشکر تقویت امداد ایشان کردہ و دستہ ادا ایشان کوشید۔ انشا اللہ تعالیٰ بعد از آنکہ
خود آزمائی کردہ خوب ضرب دست جنود مسعود را در پابند ناخچ از معرکہ راہ سلامت پیش گیرند
باز اگر خوف در بارہ ایشان بعمل آید بنا بر جوش و التماس آل حضرت خواہ بود و بعد از روانہ
کردن آل نوشتہ موکب جہاں کشا روز جمعہ بیست و ششم شوال از لاہور نہضت از رودخانہ
ثروت عبور و روز دوشنبہ ہفتم ذی القعدہ وارد سرہند شدند و در آنجا بسر تحقیق پیوست کہ محمد شاہ
باسی صدر امر دہلی و دو ہزار از رنجیر فیل جنگی و سہ ہزار عرادر توپاژ و درہاں برق آہنگ و
اسباب و اثاثہ زرم و آلات جنگ و در محل موسوم بہ کرنال بیست و پنج فرسخ شاہ جہاں آباد
گشتہ و چوں رودخانہ فیض کہ علی مردان خان آل را بشاہ جہاں آباد جاری ساختہ و بہ
کرنال رواں و اطراف دیگرش بمجمل پیوستہ است در آن مکان حصن حصین و قورخان تین
ترتیب دادہ توپ خانہ را محیط اردوئے خود ساختہ بعزم مقابلہ توقف اردو بیہال شش ہزار
نفر از سپاہ خون آشام را بہ قراولی تعیین فرمودند کہ تا حوالے اردوئے محمد شاہ دستبرد نہ زدہ
و تحقیق احوال او نمودہ چگونگی را بعرض رسانند و بعد از روانہ ساختن ایشان موکب ویشال
روز شنبہ ہفتم آل ماہ از سرہند حرکت دوار و منزل را جہاں راے دوازہ کرہیہ و چہار شنبہ
نہم وارد قصبہ انبالہ شہت کردہ بہ کہ تا کرنال ہی کردہ مسافت اشت گشتہ حرم محترم و نیزہ آخر توپ
را بسر کرد گئے فتح علی خاں افشار چرخی باشی و چہار ہزار کردگان و رانجا گزاشتہ روز پنجشنبہ
دہم از انبالہ حرکت و پانزدہ کردہ را طے کردہ شاہ آباد را محل نزول اردوئے ظفر بنیان
ساختند و قراولان در بہال شب پنجشنبہ بجولے اردوئے محمد شاہ رسید و انکیش سپاہگری

وگروٹہ کمان کین زہ کر وہ بسیم دلیری در سر تو پچا نہ او جسے راقیتل و چند نفر از زہ و شکر کردہ
 بسراے عظیم آبا و بشت کر رہے تھے تیسرے برگشتہ توقف و شب جسمہ یاز دہم دو ساعت از شب
 گزشتہ چند نفر از قراولان وارد و گرفتاران را بحضور والا آوردند کہ تحقیقات زبانی از
 ایشان بعمل آید پس محتصدے را روانہ سرے عظیم آباد و بقراولان اعلام فرمودند کہ در جہاں سر
 توقف و جمعے از یکہ تازاں جلادت نشان در ال حوالی از روئے حرم و نبات عزم بقراولی
 بردارند و چون از سرے مذکورہ تا کرناں شش کر وہ مسافت و چار کر وہ آل تمام جنگل و شغل
 بر یک راہ باریک و دو کر وہ و دیگر فاعلہ خالی از بنشینہ و رہش ہموار بود سر کردگان شہر با شہران
 را دود بستہ کردہ از جانب شرقی و غربی اردوئے محمد شاہ فرستادند کہ ہر یک سمت خود را ملا خط
 و جا و مکان نزول و ہموارے زمین و کیفیت جنگل و میدان جنگ را تشخیص دادہ در سرے
 عظیم آباد خبر ہو کہ والا رسانند۔ در روز و شنبہ دواز دہم رایت جہاں کشا از شاہ آباد روانہ
 تھانہ تیسرہ کر رہے گشتند۔ در روز یک شنبہ سیز دہم ہنگام صبح از منزل مزبور روانے آسمان سا
 نہضت یافتہ قول ہمایوں بشاہزادہ نصر اللہ میرزا الفولض و جمعے از خوانین را سا گیا کہ گرین جناح
 ہماے لائے ہمایوں فال شاہزادہ ساختہ خود با فوج از دلاوران یک ساعت و نیم از روز
 گذشتہ وارد سرے عظیم آباد شدند چون محل مزبور مشتمل بر رباط عظیم بود کہ سنگ و آجر پر آلودہ
 بودند حاکم انبالہ والائے آل مکان باستحکام قلعہ در رباط مغر و گشتہ بسر کشی پرداختہ
 بحکم دلا توپ حصن کں جماعت بستہ بگی ایشان از بیم جان طالبان امان گشتہ بہا یوس
 ہمایوں سر بلند شدند و در آل جا سر کردگان قراول با د و نفر شہر با شہران بروفق فرمان
 حاضر گشتہ مجدد ہر یک سر و زہ کہ از اردوئے محمد شاہ بدست آور دہ بودند بہ نظر اقدس رسانید
 و اگر گرفتاران بزبانی لازم انتخاب بعمل آمدہ بوضوح پیوست کہ محمد شاہ از دست برد قراولان

پایہ امن حصن کرنا لکشیہ یہاں مکان رکھ جائے محکمے است مائیں عافیت ساختہ شہر با شہر انہا
 نیز کما خطہ سمت شرقی و غربی اردوے او کردہ بود ند بعرض رسانید نیکہ ہر دو طرف بیشہ است
 و زمین سطح کثالتہ نزول کو کتبہ نصرت آہنگ و قابل میدان جنگ باشندیت چوں ساہکے
 بار دوے محمد شاہ میرفت منتہی پہنچل صعب میشد و مرضی طبع اقدس نموداں حضرت ارادہ
 کرد کہ بہمت شرفی اردوے او متوجہ گشتہ در طرف پانی پت کہ امیں کرنا ل و شاہ جہاں آباد
 واقع است و میدان وسیع عرصہ ہموارے دوسہ روز نصب کو کتبہ فیروز و نفع ریات عالم
 افزوہ نمودہ اگر محمد شاہ بمقابلہ آید بجنگ پردازد والا از یہاں راہ ریات تو بجہمت شاہ جہاں آباد
 افزاردہ مرکب بہاویں در روز و شنبہ چہارم قبل از طلوع فجر از منزل مزبور حرکت و از
 رودخانہ فیض گذشتہ در دو فرنگے اردوے محمد شاہ مکان ہموار سطحی دیدہ خیام فلک خشاں
 را در اں مکان افزاشتہ خود با چند نفر اولاد و ان ظفر فرجام تا نزدیکی مسکر محمد شاہ جاہیکہ
 علمہا و نیز قہار و پ خانہ ایشان نمودار بود با پیائے جہاں نور در اصبار قمار ساختہ و لشکر
 و لشکر گاہ ایشان نظر تحقیق انداختہ بمقر دولت باز گشتند ہنگام شام بعرض رسید کہ بران الملک
 سعادت خان کہ صوبہ دار چند مملکت و معظم امرائے ہندوستان بود باسی ہزار نفر قشون و
 توپ خانہ و استعداد تمام بعزم امداد محمد شاہ و اروپائی پت شدہ خے الفور جمعے از سپاہ
 بمقابلہ او مامور شدند۔ اگرچہ ہمہ جا با فاصلہ نیم فرسخ کما بیش اطراف اردوے محمد شاہ
 جولا گاہ سپاہ نصرت کیش بود کہ از گوشہ و کنار سر فزندہ گرفتہ مے آوردند اما باز فوج را
 یہاں شب بر سر حصار و فرستادند۔ صبح روز شنبہ پانزدہم از اں منزل حرکت و
 چوں رودخانہ فیض بشاہ جہاں آباد جا بہت نادر پائے جہن یک فرسخ و نیم فاصلہ وارد
 کو کتبہ چہاگیر می آغاز نہضت کرد و قشون نصرت نمون را سہ قول قرار دادہ شاہزادہ نصرت

میرزا آلعین فرمودند کہ از جانب شمالی دریائے چین تا حوالے کنال آمدہ رہت قرار فرزند
 شہر یا کشور گیر یا بین رودخانه فیض و چین را مسیر یکران گردون نظیر ساختہ با جمعے بر خطہ
 جائے پورت موضوع جنگ عازم اردوئے محمد شاہ شدند۔ در عرض راہ قراولانے کہ شب
 بر سر راہ بران الملک سعادت خاں نامور شدہ ہووندہ وار دو خبر آوردند کہ سعادت خان در
 نیم شب از بیراہہ نمودار بار دوئے محمد شاہ رسانید و قراولان بہ قصب اورسیدہ بسایے
 از کسان و اسباب اور اسیر و غارت نمودہ اند پس آں حضرت نیز از محاذات محسکہ محمد شاہ
 گذشتہ سمت شمرقے اردوئے اور ابغاصد یک فرسخ کہ میدان سطح بود برائے نزول اختیار
 و بروفق امر اقدس نصر اللہ میرزا با قول بہا یوں ملحق و در آں موضع نصب لوائے قرار کردند۔ در
 اثنائے آں حال سعادت خاں آگاہ میشود کہ پیش تازان جنود منصور بیٹہ اور اتاراج کردہ اند و صلہ
 غیرتش این معنی را بہر متافتہ از راہ غور آمادہ جنگ گشتہ خان دوران و سپہ سالار ہندوستان
 با واصلی خاں سردار قشوں خاص پادشاہی و جمیع از خوانین عمدہ با عانت و از جا برآمدہ قشوں
 خود را سد و تہ کردہ با قوہ خانہائے سنگین و چشام رنگین آہنگ میدان جنگ نمودند۔ پس معنی
 محرک عرق حمیت محمد شاہ گشتہ از نیز بانظام الملک کہ صاحب ہفت صوبہ ہمالک و کن و امرائے
 اعظم آں دولت ہو و قمر الدین خاں وزیر الممالک و یقییہ خوانین و صوبہ داران و جمعیت از مد
 افروں و فیلان مست و بانس و توپخانہ و اسباب آتش خانہ بہ نیم فرسخ میدان جنگ بیرون آمدہ تا
 بقورخانہ خود پشت پشت تسوئیہ صفوں و ترتیب را با بیوف کردند۔ از دام و جمعیت ایشان
 محمدی بود کہ از نیم فرسخ کہ میدان جنگ بود تا مسکہ ایشان پشت پشت صف بستہ و ہمچنین
 طول سپاہ آں گروہ بہ نیم فرسخ بہ نظر سے آمد خدیو کشور فیروزی کہ آرزو مند چنین روز سے بود
 نے الفور جمعے را بصیانت اردوئے بہا یوں مقرر و سرور برآوردند در ع و منفرد ساختہ بر شہر گریں

خرام سوار و قول بہایوں مستقر صولت نصرت میرزا و جسے از خوین نامہ اگر گشت تو پہائے کوه تول
راکہ میدان جنگ متحمل آن ثعالبین برق آہنگ نمیشد و تخت لوالے شاہزادہ والا تبار گزشتند
و رایت آیت یومئذ یفرح المؤمنون بنصر اللہ و عرصہ رزم گاہ افراشتند و خود با افواج
نصرت قرین و مبارزاں عرصہ کین و تو پنائے جلو متوجہ میدان نبرد و عازم محرکہ رزم و
آورد گشتند

سراشت کوکب خجں چکال بود	آریں قدا و لشکر بیکراں بود
فرزہ بر ہزدل از جنگ دیدہ	بروں رفت از ہجوم صف کشیدہ
غبار خرمن مہ کاؤ ماہی	شدار آمد شد مرد سپاہی
سراجم بنوک نیزہ دیدے	فلک چندا نکہ دامن بر کشیدے

غرلو خم روئین و لولہ بر چرخ ہشتیں انداخت و پرچم ریات گلگون پرند ساحت پہرہ تفتخ
گون ساخت نخست چرخچیاں طرفین مانند چرخ فتنہ جویشور انگیزی پرداختہ مبارزاں جزا و
بہادران خونخوار دست با استعمال آلات حرب کشودند۔ سراے دلیران مانند گویے در خم
چمگان قوایم سپان غلطان شد و رؤس سرکشان مانند حباب در دیارے خون سرگردان
ہر قبیلہ کہ سوارانہ تفتخ میشد چاک سوارے را از مرکب ہستی پیادہ مے ساخت و ہر آرد ہا
تو سپیکہ و ان آتش فشاں مے کشاد و بزبانہ شرر برق ہستی خشک و تیز میگروید۔ القصہ از ابتداے
ظہر تا انقضاے چہار پنج ساعت نایزہ حرب و آتش طعن و ضرب اشتعال و سیف و سنان
دلیران بسرا فشاں و خضم آگنی اشتعال داشت و از زبانہ نازک حلیہ و صف حال میکرد و زمین
از گز و فرسوارہ پیادہ تفسیر اخلافت الارض و لزلہا میگفت۔ صفیر تیرہ صدے قابتعہ
شہاب ثاقب و رکوش جان مے انداخت و برق سنان جاں ستاں صورت یکا دال برق

یخطف اہصار ہم درویدہ و دل جلوه میداد و گولہ تفتنگ مرگ بہنگ تفسیر و جغلنا صرچہ ما
لتشیلین بزبان حال ادائے نمود و زبان تیغ منکحاً بالسوق والاعناتی بران قاطع
بادامیر سائید لراقمہ

شہد و فوجتہ آتشِ رزم و کیس	زخوں گشت گلگون سرائے میں
گرفتہ زگر و سپہ مرواہ	فضائے جہاں گشتہ چوں شب بیاہ
ز نوکِ سناں ہائے خار گذر	شدہ چشمہ چشمہ زدہ سر بسر
ز غلطیدن کشتنگاں در مصاف	شدہ پشتہ بر پشتہ چوں کوہ قات
ز بسیار شے کشتہ و خستہ	در اں عرصہ خالی نہ بجائے پا

تا اینکه سعادت از لشکر ہندو بیاں سے بر تافتہ یکبارہ بجانب انہرام شتافتند۔ بران الملک
و نثار محمد خاں برادر زادہ او کہ در ہرنج فیل قرار دہشتند بہماں نحو باقربا و اتباع خود زندہ گرفتار
و خان دوران کہ سپہ سالار و مدارایہ سلطنت ہندوستان بود زخم دار شتہ پسر او با منظر خاں
برادرش مقتول و میان عاشور خاں ولد دیگرش بقید اسار درآمدہ خودش نیز روز دیگر بکشت
آں زخم کہ کار گرفتادہ بود و در گذشت و صلی خاں سردار شتون خاص پادشاہی باشنداد خاں
افغان و یادگار خاں و میر خاں کو کہ و اشرف خاں و اعتبار خاں و عامل بیگ خاں و
علی احمد خاں کہ از امرائے مستبر بودند باقرب صد نفر از خوانین و عظمائے و مجروسی ہزارتن
از لشکر بایں ایشاں عرضہ شمشیر زہر آگون گشتند و جمع کثیر زندہ بسللہ گرفتاری پیوستند
و محمد شاہ بانظام الملک و قمر الدین خاں وزیر اعظم چوں قریب بارو سے خود تروی صفوف و علما علماء
صولت نمودہ بودند مسکرویش بازگشتہ دست بر ذیل تحسن زدند و نرائن جیدہ و وزیر دینان کہ پیکر
و توپخانہاے پادشاہی و امرائے کہ بعرضہ جنگ آمدہ بودند با عنایم بسیار و اسباب نشانیہ و زین

از شمار بحیثیت تصرف و رامہ و تا عصر تنگ عرصہ میدان از وجود سپاہ ہند خالی و با جساد کشگان
مشغول گردید۔ بعد از وقوع ایس فتح نمایاں چوں محمد شاہ اطراف محو رخن خود را بمور چل
و خندق و توپخانہ استحکام دادہ بود خسر و گردوں شکوہ سپاہ انجم گروہ را اذن یورش نداده از
پہمار طرف بمحاصرہ اردوے او مامور ساختہ بتسدید راہ فرار ہند یہ پرداختند۔ چوں کار
محمد شاہ با اضطراب انجامید نوشتہ کہ از لاہور بآں پادشاہ دی جاہ نگارش یافتہ بود کہ چوں
فیما بین حضرتین نسبت ترکمانی اتحاد و سلسلہ جسیبت تحقیق دارد بعد از جنگ و خود آذنائی ہر گاہ
عفوے در بارہ اعیان آن دولت بعمل آید باز بالتماس آں جناب خواہد بود ہماں نوشتہ را
و شیعہ تشفع و وسیلہ اعتذار ساختہ روز سوم خلع سلطنت از خود کردہ و افسر سروری از سر
بر گرفتہ با خوانین و امرا باستظهار تمام وارد در گاہ سپہرا احتشام گردید و در صحنے کہ پادشاہ دہلی
عازم دارالامان حضور اقدس بود بمراعات نسبت ایلی کہ فیما بین حضرتین تحقیق داشت از جانب
ظل النہی شاہزادہ نصر اللہ میرزا تا خارج اردوے ہمایوں باستقبال آں پادشاہ فرخندہ خیال
شتافتہ ہنگام ورود بہ پیشگاہ مسود آں حضرت نیز تا بیرون خیمہ مبارک راہ و رسم اعزاز
پیوہ۔ از انجا کہ دستگیری و رچنیں مقامے شائستہ آئین سروریت دست آں حضرت را
از روے تلطف گرفتہ در سند ہمایوں ہم نشین خویش ساختند و در حقیقت کلید فتح کل ممالک
ہند و ستان بدست تصرف دولت نادریدہ آمد۔ و محمد شاہ چاشت آں روز در خیمہ مقدس
مہمان آں حضرت بودہ اگر اے کہ از جانب چنان میزبان و رنخور چنین میمان بود
بعمل آمدہ باز محمد شاہ بعد از ظہر بمسکر خود مراجعت کرد تا افواج منصور ہماں پنج دست از
ضابطہ محاصرہ باز نہاشتند۔ محمد شاہ روز ثانی با مر اے کہ دہشت از اردوے خود کوچ کردہ عازم
اردوے ظفر شعار و بملاحظہ پاسداری صرحت آں خاندان و اللہ تابا خیمہ نشین پادشاہ والا جاہ و

حرم محترم اور حوالے معسک نصرت اثر قرار یافتہ عبدالباقی خاں کہ از اعظم امر ابوہماجم
 مامور گردید کہ ہمہ جا ہمارے رکاب میں پادشاہ والا جاہ نمودہ باشد و بلوازم مہانداری و شرائط
 خدمتگاری پرواز و۔ و از انجا روز پنجشنبہ غرہ ذی الحجۃ رایت جہاںگیری بجانب دہلی کہ
 بشاہ جہان آباد اشتہار وارد نہضت کردہ روز چارشنبہ ہفتم ماہ باغ شعلہ ماہ مقرر کو کبہ
 عز و جاہ گشتہ۔ روز دیگر در انجا توقف و حضرت محمد شاہ برائے تدارک لوازم مہمانی مقرر شدہ
 پیشتر روانہ شہر گردید۔ و روز جمعہ نہم از باغ مزبور سوارہ و عازیان انابتدائے باغ تا در ب
 دولتسرے خاص پادشاہی یسال بستہ پا اندازائے قیمتی از زر بفتہائے گراں بہا و اقمشہ
 نفیسہ از سرکار پادشاہی انداختند و قلعہ را کہ از مستحذات طبع پادشاہ محدث بنیان شاہجہان
 و از خلفائے سلاطین و اوایین ہندوستان بود مقرر کو کبہ دولت ساختہ محمد شاہ رانیز در میان ہماں
 قلعہ جائے داوہ و در روز درود و مہکبا قدس جناب محمد شاہ سفر و افتادگی در بزم نیافت گسترہ
 خدیوہاں از بعد از القضاے مجلس بدبجوئے آں حضرت پرداختہ فرمودند کہ موافق عہدیکہ روز اول
 قرار یافتہ سلطنت ہندوستان باز جناب پادشاہ تعلق دارد و آنچہ شرط آمد و رسوم و عادات
 بہ مقتضائے ربط ترکمانی در بارہ دولت گورگانی بعمل خواہد آمد۔ محمد شاہ مراستہ محکم تعظیم
 و تسلیم بہ تقدیم رسانیدہ بشکرانہ ایں عاطفت کہ تاج بخشی را علاوہ جان بخشی یافت تمامی جوہر
 و خزان و اثاث پادشاہی و ذخائر سلاطین سلف را کہ در دستگاہ سلطنت موجود بود
 مفصل بہ عرض عرض و آوردہ ہر سہم نیاز نیاز و ایثار کرد۔ ہر چند کہ ہمت کان خاصیت
 بحر زوال خدیو بہ مال نظر اعتنا بر اں کنوز و خزان کہ جمیع مخازن روئے زمین با عشرے
 از اعشار ایں برابری نمیکرد و نیکندہ و امان نیاز مند سی از آہنا و چیدہ۔ اتاباں بہر مبالغہ پادشاہ
 والا جاہ آئینہ ایں مسئول نقش پذیر قبول گشتہ قہدان امین بضبط خزان و بیہومات تعیین فرمود

درد و فراق قومی ٹیل مطابق سال فرخندہ مال ۱۳۵۵ھ

چوں افواج خنک بوسے شتا و سپاہ سرد مہر زمستان سا کہ با پیلیان عرصہ ہمان اندوہ بہرہ وادائے
 اسفندیار اسفند آبر برسی قدان ریاحین کہ درد را الخلافہ گلزار بر طرت جو عیار بار نزل
 کشودہ بودند دست یافتہ شاخ و شاخہ اشجار را بمشاجرہ درہم شکستند در نور واد و باش
 بہمن از محلات خیابان چمن دست تپاول افراختہ سینہ گل را بہ زخم ہائے کاری
 چاک چاک و گلگون قبا یان چمن را از لباس بار و برگ عریاں و ہلاک ساختہ از جیب
 غنچہ ہمیال نذر آوردند شب و شب ہم دی الحجہ کہ عید نوروز و اضحیٰ مقارن افتادہ
 بود خسر و زریں افسر مہر بقصد و فتنہ شتا از خلوت سرے حوت بسرے خاص حل
 نرا مہیدہ نوخواستگان قومی بازوئے توایہی یغان کران صبا و شمال را بہم آں
 شہر غارت گر یعنی دی ماہ فرماں دادہ ثابت قدیان اشجار بہاری را از غنچہ و سرہ برگ
 عمود برگرفتند و صاحب کلان لالہ و گل از تاب غیرت چہرہ برافروختہ از جابے بستند
 و تیغ بدان درختان از شاخہائے تیز نیزہ و شان برداشتہ میان ستیز چست بستند
 قومی درستان چنار بگو شمال فوج پر خاش جوئے زمستان سازد برگ خویش کردند و یلان
 صاحب شوکت گلستان و دلاوران صنوبر لوائے گلگون پرند در عرصہ گلشن پرواختہ بچا
 سوئے بانار فصول روئے آوردند و خار و گیاہ کہ جنود سلطان وے بودند از غلبہ و
 ہجوم شکستہ ہمار چیرت زدہ بر جاعے خویش خشک ماندند حریت زمستان چنار آسا
 باتشہ کہ خود افروختہ در گرفت یعنی گل ہائے آتشیں دود از نہاد سرد و زہرمانہ

درآورد۔ و روز شنبہ طرف عصر خدیو عصر منزل محمد شاہ را بقدم میمنت انستاب رشک
 بیت الشرف آفتاب ساختند و شام آل روز دہر دورنگ فتنہ عجب ریخت و نقش
 طرفہ بر انگشت تفصیل این اجمال آنکہ در شب یکشنبہ یازدہم بدون این کہ از جانب محمد شاہ
 اشارہ یا از طرف معارف تحریر کیے واقع شود و لولہ فتنہ و علنہ آشوب بلند گشتہ جمعے از
 عوام و اوباش در میان شہر باہل اردو پر فاش کردہ بہ بعضے از جند منصور کہ در اصل
 شہر نزول نمودہ بودند درآویختہ در مراسم دست درازی کوتاہی نکردند۔ و چند نفر از
 لشکر ایرانی را بہ تیغ نافرمانی و خنجر نادانی ذبیحہ قربانی ساختہ خون ایشان را حنائے
 شب عمید و خضاب دست امید نمودہ سر پنچہ و لیری را بہمان کشی رنگین کردند۔ و از آنجا
 بیائے تہور بر سر قبل خانہ شاہی رفتہ قیلاں را متصرف گشتند۔ حکم والا صادر شد کہ جمعے از
 از دلیران در سر و رو بہ محلات مانند خیال نجوم کہ پاسان محلات ارات فلک اند تا صبح گاہان
 دیدہ از خواب بختہ بسیار فزائیت قدم باشند و گذارند کہ احدے از غازیان پا از منہج خودداری
 بیرون گذارد تا فرادبا پنچہ مقرر گرد عمل نمایند۔ بہنگام طلوع آفتاب کہ قہران قہر الو صبح ہلزل
 بدر کردہ بقصد انتقام تیغ از نیام بر کشید و خدیو خورشید از سر کیس سر و بر را بلباس سرخ
 شفق آراستہ با چہرہ برافروختہ و عارض تابناک بر پشت خنک برآمد خسرو بہال باہیات
 خشمگین و صورت سہلگین سوار یکران جہان پیا و خنجر گزاران نیزہ وار و بہرام صولت
 کیوان آشار ہالہ بدر رکاب ہلال آسا گشتہ مسجد میان بازار را بقدم اقدس مسجد
 خاص و عام ساختند و در آن مکان بعد از تحقیق اینکہ حرکات دوشینا از کدام محلہ
 و چہ جماعت صادر شدہ دلیران را فوج فوج بہ بنیال گروہ تعیین و امر تقبل عام آں محلات
 فرمودند شور و آشوب فزع اکبر و دیان شہر پید آمدن فی الفور در دیوار ارات فیہ نقش

عالمیہا سا قلہا گرفت و ساکن صحاب شاں صفت خانہ زنبور پذیرفت۔ بنا مالے کش
 بزور نشاء شراب نادانے عوام مست خراب افتاده و کور و انات سلسلہا مانند نرواده زنجیر
 شیون در گرفتند۔ سرا مالے کہ طعنہ بر قصور حنت میزد و بصدہ کنج کاوئے یلاں قصور یافت
 حوضہ مالے کا ز چشمہ سار لطافت کوثر آب میخورد و تارہ جوش خون شد۔ و بازار جو ہریان و
 صرافان و راستہ بازار و دکانین تجار و ارباب مکنت و تمامی اسواق شہر بحیثیہ لغو و آرد۔
 عاقبت آں گروہ باغی چنار آسا با تیش خود سوختند و ایزب دیوانگی مانند شاخ بیہ مجنوں آویختہ و
 سیاست گشتند۔ و بشر اثرہ ایں شرارت دوداز و دوانہا برآمد۔ و سوز و آہ دہلائے افزونہ
 چون شعلہ وجود خشک و تر سر بر فلک کشیدہ الحاصل از دروازہ اجیمیری لے در مسجد جامع و چند
 محلہ دیگر صغیرا و کبیرا عرضہ شمشیر شدند از ہنگام طلوع نیز اعظم تازمان غروب زبائے ایں شعلہ
 پر زور و شمر بزمانا میرسد و در کند و کوب و رفت و روب و قتل و نہب و اسروہی تقصیر
 نشد ہنگام شام کہ نصف آں معمورہ لکد کوب جنود قہر و آتش جہل عوام برق خرمن زندگانی
 سی ہزار تن از خورو و بزرگ شہر شدہ بود اما لیسے انجامہ مقام استیمان و پادشاہ والا جاہ بوست
 نظام الملک و قمر الدین خاں در صدد و شفاعت برآمدہ التہاب آتش جہاں سوز غضب پادشاہ
 بزلال غفو و بخشش فرو نشست و فرمان داد مالے فتوت راہ برین مالے گراں لشکر شور و
 شہر بست و اسیرانے کہ در تصرف لشکریاں بود تمامی استرداد و اولیائے ایشاں تسلیم شد گویا
 زمانہ بیغ گزند چشمہاں سراز و ساکن آں طایفہ پسند سوخت و چون در شب شورش سید
 نیاز خاں داماد قمر الدین خاں و ستاہ نواز خاں کہ از اعظم ہند بودند بر سر قیل خانہ
 رفتہ متکب قتل قیل بان ہاشی و بردن قیلان شدہ و خارج حصار شہر و بجائے متحصن
 گشتہ بودند عظیم اللہ خاں و نولاد خاں کہ از اعیان دولت گورگانہ بودند حکم والا مامور گرفت

ایشان گشتہ موٹے الیہما را با چہار صد و ہفتاد نفر گرفتہ بدر بار دولت حاضر کردند کہ ہنگی غرض
تبیغ یا شاید نواز و قالیچ ہجرت افزا اینکہ محمد رہ سہراپردہ گورگانید را بہجت شاہزادہ
نصرت اللہ میرزا خطبہ کردہ تہیہ اسباب سور و آرائش بزم سرور پرداختہ کنار رود چمن محاذئے
ایوان دیوان خاص را ہر شب چہر انان مطلع صد ہزار بدو تا یک ہفتہ ایام و لیالی عشرت را
ریشک روز نوروز و غیرت شب قدر ساختہ ہر روز فیضان کوہ پیکر و کاؤ کاؤ فیل منظر و شیران
اثر در مہابت آرنمائے صاحب صلابت بچنگ انداختند روز یکشنبہ بیت و پنجم ماہ
مزبور شاہزادہ بدین شاہ والا جاہ رفتہ بعد از القضاۃ مجلس موافق آداب آئین
آں سلسلہ علیہ خفتان مروارید دور مزین جواہر شاہوار زیور قامت شاہزادہ والا تبا
ساختہ چند قطعہ الماس نیز نگلف و سہ زنجیر فیل و پنج راس اسپ با سخت مرصع برآ
سوار پیے شاہزادہ بہ پیشگاہ جلوہ کشیدند و شب دوشنبہ بیست و ششم ماہ مزبور تھا رہ
سعیدین واقع الحاصل در عرض چند روز کہ رضا بطان خزائن و جہیزات از انجام شغل مقرر
فاریخ شدہ حاصل محروکان و ظرف زرین و سیمین و ادائی و اسباب مرصع بجاہر شہین و
اجناس نفیسہ چندان بقلم ضبط درآمد کہ محاسبان اولام و دفتر نویسان افہام از حصہ واحد
آں عاجز آمدند سا از انجملہ تخت طاؤسی بود کہ کنز کیکاوسی و خزانہ ذیالوسی رونمائے
جواہر شاہوار آں رائے شایستہ و در ایام سلاطین سابقہ ہندوستان دیکر وڑ جواہر
کہ با صطلاح اہل ہند ہر کر وڑے صد ہزار لک و ہر لک عبارت از صد ہزار روپیہ است
صرف تر صبیح آں شدہ بود و بچہنیں آں لکے غلطان و الماسمائے رخشاں کہ نظیر آں و زین
بہج یک از لوک سلف و سلاطین عہد وجود داشتہ بھخرن دولت نادر مقتل شدہ و امرا و
خوانین دولت واعیان دار الخزانہ و رایان خود رائے و صوبہ داران ممالک آں رائے نیز

کرور ہاؤلکما ازرقود و جواہر و مرجع آلات و نفائس اسباب برہم پیشکش بدیہ بارگاہ حضور سائنند
 بعد از فوت سعادت خان محصل بصیرتہ او دھو لکھنؤ فرستادہ یک کرور زرکہ باصطلاح
 ایران پانصد ہزار تومان باشد بافیلمان کوہ توان و اسباب بیکران از صوبہ مزبور کہ
 متعلق بہ سعادت خان بود مخزانہ عامرہ رسانیدہ و در ایام توقف از خزانہ سلطنت و
 پیشکش امراء صوبہ داران دور و نزدیک مساوی پانزدہ کرور بیکر بہاویں انتقال یافت
 و از جواہر و خزانہ و اسباب کارنامہ نجات و اثاثہ سلطنت مقدارے خطیر کہ فزوں از
 حوصلہ تحریر و شائستہ سرکار چنان بادشاہ بے نظیر گردوں سریر باشد بیکر کار پادشاہ
 والا جاہ گزارا شستہ ہاں وسیلہ ابواب منت بر روئے بیوتات عامرہ گورگانیکہ شوند
 و اعظماء و روسائے لشکر کہ مصدرو خدمت شدہ بودند انعامات شایاں عنایت بہریم
 غازیان و ملازمان ظفر قرین مساوی مواجب کا از دیوان داشتند و چند گارگان اردو
 بہاویں نیز بقرا افرے شخصت روپیہ صد و پیر برہم انعام مرحمت گردید۔ از خواص و عوام
 اردوئے پہر احتشام و خرد بزرگ موکب نصرت فرجام ہر کس فرخورد تپہ و حال از خزینہ
 جو و گنجینہ احسان خدیو بہمال اوراک خطے جنرل و دریافت نصیب نمودہ جیب و دامن
 آمال را از حصول زر و سیم بالامال ساخت و ارقام مرحمت انجام ہمگی ولایات ایران
 عزت و دریافتہ و مال وجوہات سہ سال ایران عموماً بہ تخفیف مقرر گشت و در روزیہ شنبہ
 ماہ صفر ہمگی امراء و خوانین دولت گورگانیکہ خلعت فاخرہ و شمشیر کار در صبح و اسپان تازی
 عنایت و مجلس مسروانی آراستہ محمد شاہ اطہب و بہت مبارک تاک اورا با فخر سلطنت
 سر بلند و تفقدات خاص بہرہ مند ساختہ و شمشیر بر صغریب بیان او فرمودہ و بروش اورا
 بجواہر گران بہا چنانچہ مستاد سلاطین بہندست زینت دادند و قلع و گنبد پادشاہی

ہندوستان را کماکان بحضور قشقرق کشف کردند محمد شاہ بعد از آنکہ سربا فرسوری آرست
استعار کرد کہ چون بالطف جناب نادری دوبارہ صاحب تاج و تخت و در میان سلاطین
جہاں فیروز تخت شدہ ام ممالک آن طرف آب ایک اندریا سئ سندھ از تربت کوٹمیر جاٹیکہ
آب دریائے منگوبد ریائے محیط اتصال سے یابد بلحاظ ولایت تہ و بنا درو طبعی تا برسم
پیشکش ضبط و بمالک محروسہ شاہی انضمام یابد چون اکثر ممالک سمت شمالی و غربی آب
ایک از قبیل غریب و کابل ہمیشہ داخل ممالک خراسان شمرہ میشود آن حضرت نیز
قبول و ضمیمہ قلم و قدرت فرمودند و در ہاں مجلس ہنگی امراء و اعیان گورکانیہ انجمن گزاری
ورضا جوئے خاطر مقدس والا ہاہ ترغیب و لائے شاہوار انصاح مشفقانہ کہ بکار ملک دولت
آید و رسم سلطنت راشاید و نیزہ گوش پندنیوش پادشاہ و اعیان آن دولت ساختہ مقرر شد
کہ در ہر ایستان ہندوستان بتازگی گلہائے محمدی فرامین محمد شاہ را گلہ دستار عطا
نمودہ سکہ و خطبہ را کہ تا آن زمان در ممالک ہند بنام نامتے شاہنشاہی جاری بود باز نام
نامتے محمد شاہ را راج سازند و احکام مطاعہ شعر بر خدمت و انقیاد آن حضرت بصورت این
اطراف را جہائے اکناف از موقوف اعلا عز و صدودار سال یافتہ محمد شاہ را برابر نگ
دارائی تمکین دادہ و جمعی از ہنروران و ارباب صنعت ہندوستان را بملازمت رکاب
بہالیوں مقرر ساختند و در روز شنبہ ہفتم ماہ صفر با فتح و ظفر از شاہ جہاں آباد را بیت
مراجعت افزاختہ بارغ شعلہ ماہ را مقرر قیام سرور عز و جاہ فرمودند و ہمہ بہت پنجاہ و ہفت روز
توقف ریات جہاں کشا و شاہ جہاں آباد اتفاق افتاد و بعد از وصول کوکبہ بہالیوں
بسر ہندو را منحرف ساختہ ہمہ جاہ و خانہاے پنجاب و ایک را بسربستہ از دامنہ
کوہسان کہ نسبت بسایرا کمندہ بیلا قیامت داشت متوجہ مقصد و در بیت و غنیمت ماہ جعفر

کنارہ رودخانه چناب مشہور بوزیر آبا و مخرب خیم پیر بنیاد گشتہ بعد از آنکہ نصف سپاہ
از آب گذشت چوں موسم برسات و شدت طغیان آب بود حوصلہ جسر لطیف آن مخرب
را برین تافتہ گیسخت و بحکم والا کشیدہ از اطراف جمع و افواج قاہرہ با کشتی و کمی ہموار آغاز
عبور کردہ چہل روز موکب غیر وزر آن طرف آب رود بانظار گذشتن جنود مسعود لنگر توقف
انداختہ و در ہفتم ماہ بیج الثانی بنا قلعہ لطف خدائی نمود نیز کشتی نشستہ از آب برگزشتند
با وصف اینکہ ہمہ جا عبور موکب انجم شکوہ از دامنہ کوه و فتح سے شد باز گرشتہ ہوا بخت سے
اٹھارہ داشت کہ از شدت آں مرغ نفس از طیران باز میماند و جوشن آہن در بر دلبران نمود
نفسیہ میشد ز کربا خاں صوبہ دار لاہور و ملتان تا سر رود چناب و در کافچہ وزیری تہا
بلوازم خدمت پرداختہ از انجا رخصت انصراف یافت و چوں پیش نہاد خاطر اقدس
آں بود کہ بعد از فتح و تسخیر ہندوستان بانجام کار ترکستان و خوارزم کہ منج فقندہ آشوب خوار
بود پروازند لہذا از شاہ جہاں آبا و نجار ہائے ماہر کشتی ساز ہائے صاحب وقوف
روائے بلخ و مقرر فرمودند کہ کشتیہائے فلک منظر در ساحل رود آموی مرتب ہیا سازند
تا رایت جہاں کشا و رداں صد و شود ابو الفیض خاں پادشاہ بخارا از شنیدن این خبر
وز تحریر غوطہ و گشتہ بتقریب انتخابہ حالات موکب ہمایوں حاجی بوتاشی نام معتمد خود را
بر ہم سفارت با عزتہ اخلاص نشان بر بار عزتشان رداں ساخت و فرستادہ او درین ہم
جمادی الاخری وارد پیشگاہ بہر نمون و فرمان ہمایوں در جواب او بنفاذ مقرر و گشتہ آہ
از ملازمان در بار باد رفیق ساختہ نزد پادشاہ عزہ نور روانہ و اعلام فرمودند کہ چوں آں سلطنت
آب از خانوادہ قآانی و نقادہ دودمان چنگیز خانی است تمکن او و خیریت مملکت منظور نظر
اقدس و توجہ جانب ترکستان مقصود ضمیر مقدس سے باشد ہر گاہ با عالم توران بقدم

فرماں بری پیش آئند فہما والا آنچہ مشیت الہی گزشتہ باشد از قوتہ بقول خماہ آمد و بعد
از ورود بمنزل عن ابدال من اعمال ایک مکنون خاطر در یاد قائم آں بود کہ برائے لصال
خبر فتح ہندوستان والضراف ہو کہ گیتی ستال ایچی روانہ ممالک روم و روس نمود و در عالم
قرب جوار از جہاں نفیشتہ آل ولایت رصد بخت پادشاہان ذی شان فرستند مقارن آن
چاپار و عریضہ اخلاص آثار از جانب احمد پاشاے والئی بغداد مشعر بردفات علی مدان نا
فیلی ایلیئے روم و دیو اس و توقف رفقاے اور رصد و حکم مجدد بنظر و اتفاق در گاہ
فلک حماس رسید لہذا حاجی خان جمشکوزک چرخچی باشی را بسفارت روم و سردار بیگ
قرقلو توپچی باشی جلوسرت پیشرو را بمالک روس تعین و مسادی دوازده ہزار تومان کہ عتبا
ایں زمان و والف و چہل ہزار ندری باشد جہاں و مرصع آلات با چارہ و نہر فیصل برسم
تحتفہ وار منغان بخت اعلیٰ حضرت پادشاہ سکندر جاہ روم و مبادل آں برائے پادشاہ
خورشید کلاہ روس ارسال و در بیستم رجب ایلیچیان عازم گشتند۔ و نیز از اخبار بخت آثار
اینگہ و راوا خبر ہاں ماہ عریضہ شاہزادہ رضاقلی میرزا بنظر انور پیوست کہ ایلبارس خاں والئی
خوارزم از حرکت موکب والا بجانب ہندوستان آگاہی یافتہ و میدان را خالی تصور کرکہ جمعیت
مؤنوا را از ریکیہ و ترکمانیہ خوارزم فراہم آوردہ بعزم تاخت سرحدات خراسان وارد طرین و
در چینہ کہ شاہزادہ از خدمت اقدس مرخص گشتہ عازم شہد مقدس بود و ہرات ایں خبر را
شنیدہ با فوجی از غازیان بعزم مقابلہ او وارد و مرخشاں و ایلبارس نیز از طرین بہ پنج فرسخ
سرخس آمدہ بود۔ قراولان طرفین یکدیگر برخوردہ دو تن از لشکریان ایں طرف و سنگباری کیہ
شدہ۔ اترار تقریر گرفتار ان ورود موکب شاہزادہ بسرخس علوم ایلبارس گشتہ دیکو پائے
جرات پیش نگذاشتہ بہمت ایہود روانہ و قلعہ موسومہ قاخلاں را کہ مابین نسا داہپورد

واقع است محصور و بلطح یورش و افگندن شورش اساس آل قلعہ محکم بنا اگر قتلار بچش و
شور ساختہ۔ اگر اہلئے آنجا در قلعہ داری میکوشید تا ما ہماں وقت داروغہ آل محل دشر
ابہور و بودہ براے خبر گیری حال قلعہ گیان با جمعی عربیت قلعہ نمودہ۔ از اتفاقات در
اشناساے گیر و دوا جمعیت داروغہ بنظر ایلبارس در آمدہ بتصور اینکہ گرد موکب شاہزادہ است
کہ بسر وقت اور سیدہ بر فرق دولتش عیار ادبار سے افتادہ سر اسیمہ ترک قلعہ گیری کردہ مانند
بخت خود برگشتہ بخوار زم رفت و جمعے کثیر از اوز بکینہ کہ ہاں نواحی دست تطاول کشودہ فرصت
نیافتہ بودند کہ جمعیت خود ملحق شوند در گوشہ و کنار عرضہ شمشیر آہرا گشتہ پس رایات
جہاں کشا بجانب مقصد اعتلا یافتہ محکم ہمالیوں رودانک را نیز جسربستہ جنود مسعودی
نمود فوج فوج آغاز عبور و مرور کردند و چون کوہستانات آل ناحید بسکناے افانغہ پورفتی
اختصاص داشت و آل طایفہ جمعیت موفور و عدت غیر محصور و دہم و سوا بقہ ہمیشہ
مصدر انواع فتن و شرور پادشاہان سلف از تنبیہ ایشان معترف بقصور بودند کہ جہاں
بتادیب آل جمع دیور شرت و خستہ خصال کہ در جزوہ ممالک محروسہ مسکن داشتند تعلق یافتہ
افواج قاہرہ را گروہ گروہ بمساکن ایشان و جبال آسمان ساں تعین فرمودہ اکثر آل طائفہ
پابست سلسلہ پاداش عمل و گردن عمر آل سرکشاں ہم آغوش تیغ اجل گشتہ بقیہ رسوا
و سرخیلاں ایشان پابراہ انقیاد گذشتند و فوج عظیم از آل طائفہ بملازمست رکاب
ظفر انتساب امتیاز یافتہ موکب ہمالیوں از راہ پیشاورد و خیبر و جلال آباد و غرہ ماہ مبارک
رمضان وارد دارالملک کابل و در انجا تمامی سرکردگان و سرخیلان افانغہ آل ولایت
شرف اندوز جہہ سلاے آستان و مورد عنایت بیکران گشتند و ہمہ جہت از ولایت
سمت غربے اتک کہ بدولت علیہ ناوریہ اختصاص داشت چہل ہزار از طوایف افغان

پشاور و کابل و جماعت ہزارہ و باقی ایلات کوہ نشین درسلک ملازمت انعقاد دادہ
 روانہ ہرات و کس تعین فرمودند کہ در آنجا مشغول سرانجام ضروریات و مایحتاج و استعداد
 آل جماعت باشند تا ریات نصرت آیات وارد ہرات شود و شش روز کابل مضرب
 سرادقات خلافت گشتہ بانظام امور آل نواحی پرداختند و جوہر خانہ و خزائن و زوایہ
 اسباب سرکار فاضلہ و احوال اردوئے ہمایوں با فیہ خانہ و توپخانہاے بزرگ روانہ ہرات
 ساختند۔ صوبہ دارئے کابل و پشاور کماکان در بارۂ ناصر خاں برقرار و اورا باجمہ
 از خوانین نامدار و عساکر ظفر شعار ماہور بانظام و انتساق مہام آں دیار ساختہ عازم
 سمت سندھ شدند۔*

تاریخ معجم

ذکر بادشاهی لهراسپ و شرح احوال او

<p>چو لهراسپ شد در جہاں بادشاہ جہاں آفریں راستی و از سخت کہ جز را و دین و خسر و سپرد و فکر و بر عہد یزدان بار</p>	<p>نیز وئے یزدان و فریاد بر گاہ اولست عہد درست ز فرمان کیخسروے نگزد بیار است گیتی چو باغ بہار</p>
---	---

لهراسپ نبیرہ کیسکاؤس است و از نژاد کیان بادشاہ ہے تہو و تنہو و مردانگی و فرزانی و بخت
 بیان و سماعت بنان و زبانت و قار و طلاق گفتار او بر خاست لیکن با چندین نصایح و
 مناقب کہ داشت درشت خوئے و کینہ جوئے بودے و بر مجرم بقا ز کسے و از اراقت و ماء و
 افتات ز ما پاک نہ داشتے و تادیب و تعریک او جز بحد حسام قاطع و نوک سنان ساطع نہوے
 چوں از منزل فرماں بری بر منزل فرماں ہی رسید و از ادنی رواتب طاعت داری با علی مراتب
 شہر یاری ترقی کر و حضرتش کعبہ اطراف اشرف اکناف شد و در گاہش قبلہ ہاں قبلہ گاہ
 ملوک افاق و آنت بعزۃ القروم و آنت کانت لہ بیتہ الذکر و الذوہ و پسرے گشتا رہے ہے جو
 چوں سرور کنار جوئبار دولت بالا کشیدہ و ماہے از افق آسمان سلطنت بہمد کمال رسیدہ فرامہی شکوہ
 بادشاہی از طلعت میلا و لائح و واسم ہتری و رواٹح سروری از ناصیہ سپین و افائح نظم

چو گیتی بخت چکر دہل بگوش ہمہ عز و تمکین ہمہ جاہ و فرحت	چو کیواں برخت چو ریائے بخت ہمہ جو و مردی ہمہ دین و دالیش
<p>از انجا کہ غفلت کو دیکھ و غور جو نیست اندیشہ بر آن عزم مقرو داشت کہ در امور مملکت دخل سازد و آن شغل را بمساعدت گروہیکہ بالو متفق بودند با تمام رساند و لہر اسب از آن سگالش آگاہ شد و گشت اسب را حال خشونت طبع و حدت نفس پدید معلوم بود از خانہ بیرون آمدہ بارقہ از اندام قدم در راہ نہادہ و غربت را بر وطن اختیار کرد و چون با دیکہ محیط مرکز غبار پیمای در محل و منازل بہ پیروی و چند سال منقطع الخیر شد و لہر اسب را حفاوت پدرانہ در جنبش افتاد از تقصیر در بدل ملتس و نادانم گشت و چون بغیر از مے قائم مقام و ولیعهدیکہ خاندان مملکت بدو تفویض کند داشت متاسف و متذلل باند و از ہر طرف منہیان برگماشت و بہر جانب قصاص و بفرستادہ متخص حال او شوند و از مکان و مستقر او اعلام دہند پس از مے خبر آوردند کہ در مستقر ہے از بلادہ دم کہ چو روضہ ارم و لکش است و چون بہشت روح افزاء تراجا اطیب من نسیم و ما شہا الطیف من تسنید و دام بمعافرت مدام و معاشرت کل اندام خوش است و از آن ملک و بادشاہی انتیضائے حظ ملاہی و مناہی مامول لہر اسب را ازین بشارت سکون و سکوتے حاصل آمد و مینہ او کہ سفید دیا اندیشہ بود شرح گشت و ہمدان وقت رسولان فرستاد با اسب خلعت ناعص و پیغام داد کہ ہر چند قرۃ العین از منہاج متابعت ابون احراف نماید و حقوق والدین کہ حکم ولی الدین دارد بعلوم مجازات کند و دفا را بجفا و ترک ادب مقرون دارد بمقتضائے اولاد و اکباد نامہ و اتاق و شفقت جبلی و خدات غریزی مقتضی عفو و اعراض گردد و پردہ عفو و مغفرت بر کردہ او پیرشد اکول ہمت و مصالح بسیار بفرط کفایت از منوط است و امہال غیبت او امہال آن مہام راستہ عمل فارغ و خاطر آسودہ دارد کہ بدین متمسات ادبایت مقرون میگردد و آنچہ مامول و مسئل میباشد بسیار منہول و من عورت</p>	

بامضائے آن عزیمت مقرر کردہ ام کہ از اعتناق شواغل استعفا جویم و از اعمال و اشغال دنیوی
دامن فراہم گیرم و طریقے کہ بصلاح و فلاح آخروی نزدیک باشد سلوک دارم و ایں چند روز دیگر در
خانہ شش جہت ترکیب بشری برچار بالمش امتزاج عناصر مجال تکیہ و استناد است بشہ ترک
شیطان شر و خستہ چنگل باز از نگرم فقط

روزے سہ چار و پنج کر دشنہ جہا	از ہفت عضو بشہ ایں ہشت منظم
بہرے کنم کردل گمراہ خویش را	در طلق ارادت اہل دل آورم

چون رسول نظر اطر سالت بگذارد گشتا سپہ الہی حقوق پذیر محرم و معجز خاطر شدہ اگر دہ پشیمان گوید
و زبان تہسید حضرت بکشا دور وئے خدمت بر زمین نہاد و گفت غور و شباب کہ شعبہ الیت از جنون مرا بر
بارہ خللان و طغیان سوار ساختہ تا سراز قذیر طاعت و گردن از طوق متانت بچیدم و پائے احد
بندگی و دائرہ فرمانرواری بیرون نہاد و ما بر صبی مرقع القلم رقم تکیہ عقلی نکشد سلامش فی مایصح
افلا یصح در محل خلافت بیچ بر گیرند خردہ نیز بروئے گیرند و اگر در سختم قراضہ حرفے اگر کفریزان
و بان بیرون افتاد چوں ندر و اخلاص جزای فعل خود دیدم و تاب آتش غربت کشیدم و چوں
رسول باز گشت لہر اسپ از کیفیت حل گشتا سپ خبر کرد و وقتہ تضرع و تہسید حضرت کا ز عجز
گفتہ بود و شر و جا باز گفت خوش دل شد و نیت با اوصافی کرد و گشتا سپ عنقریب شرف ست بر
پدر و بیافت و صورت خوار و ادب را بکاس آئینہ ناس حضرت او تسکین داد و کہ خدمت ملازمت او
بر وجہ بر میان بست کہ آثار نیک خدمتی او بلحاظ ارضام سوت گشت و از حسیض نیت با وج
عزت رسید لہر اسپ ہمدان سال مجسمہ ساخت و بحضور اعیان دولت و ارکان مملکت اورا ولیعهد و
قائم مقام خود گردانید و در حل و عقد امور و رقی و فتن مصالح جہود و است اورا مطلق دہشت
و خلیفتن در کج انزا و مطہورہ اختفا بہ تکمیل فضایل نفس و تحصیل آثار و ذات اقتنائے و خایر خیرات

<p>و از تقایص معارج و درجات نجات اشتغال نمود و معنی این دو بیت بر لوح خاطر ثبت کرد نظم</p>	
<p>عقل جہاں طلب را آلودگی نبرد عقل خدا پرست زند در گداز صفا</p>	<p>عقل جہاں طلب را آلودگی نبرد عقل خدا پرست زند در گداز صفا</p>
<p>و مال حال او بدین انجامید کہ مولف این کتاب و حریر این مقالات گوید نظم</p>	
<p>چو پیری اثر کرد لہر اسب را و لیعهد خود کرد گشت تاسپ را</p>	<p>چو پیری اثر کرد لہر اسب را و لیعهد خود کرد گشت تاسپ را</p>
<p>باند ریخت آب سرفراز مرد ز راه در رسم نیا بر مگرد</p>	<p>باند ریخت آب سرفراز مرد ز راه در رسم نیا بر مگرد</p>
<p>چنان زندگانی کن اندر جہاں کز دزد پیش از تو فرماں دہاں</p>	<p>چنان زندگانی کن اندر جہاں کز دزد پیش از تو فرماں دہاں</p>
<p>مرا بود شاہی و گنج و سپاہ بایران و توران بزم بادشاہ</p>	<p>مرا بود شاہی و گنج و سپاہ بایران و توران بزم بادشاہ</p>
<p>بفرمان من بود گرداں سپہر ز ایوان من تافتہ ماہ و مہر</p>	<p>بفرمان من بود گرداں سپہر ز ایوان من تافتہ ماہ و مہر</p>
<p>کنوں مرغ عیشم زور بخت ہاں فتاد اختر و ولتم در و ہاں</p>	<p>کنوں مرغ عیشم زور بخت ہاں فتاد اختر و ولتم در و ہاں</p>
<p>جوانی و گپاں نیرو نمائد ز من ہیچ جز نام نیکو نہائد</p>	<p>جوانی و گپاں نیرو نمائد ز من ہیچ جز نام نیکو نہائد</p>
<p>کو نیز از کنی نام نیکو ہوس رہ نیکو دی بہین است مہوس</p>	<p>کو نیز از کنی نام نیکو ہوس رہ نیکو دی بہین است مہوس</p>
<p>گویند عزم و مانیال ماصدقت و مواضدہ دولت او بود و او دعوت ایشان قبول کرد و در دین و ملت و مذہب و شریعت مرتبہ بزرگ و درجہ بلند یافت علم نجوم و تسخیر جن و حیات افلاک بواسطہ ریاضت و فکر ملک او شد و از مختصرات ضمیر روشن و مستنبطات ترقیہ طبع صافی معانی روحانی اظہار میکرد و سخنان دلاویز و کلمات حکمت انگیز میگفت بیت</p>	
<p>ایں نہال بلند از آل چمن است دین عقیق نگین از آل چمن است</p>	
<p>النفوس عند لا قتلا من علی الاقدار قد من کلامہ المودۃ افضل من القرباۃ و الخیر اعز من الذخیر و القناعۃ احسن من اللبس و زبان دولت و اطمان بادشاہی و یکصد سہ سال بود و اللہ اعلم بالصواب</p>	

ذکر بادشاہی دارا کے کبر و شرح احوال او

جہاندار دارا کے اکبر کے بخت	بد بودا زندہ و تلج و تخت
بلند اخترے بود و فیروز روز	کمند انگنے بود و بدخواہ سوز
چو بر ہفت اقلیم شد بادشاہ	بیاراست گیتی بہ گنج و سپاہ
ہماں رسم و آئین بہمن گرفت	ستم راہ پیدا و دشمن گرفت
پراواڑہ مدل او شد جہاں	نہاںد سر بر خطش خسواں

دارا نے بن بہمن بادشاہ ہے بود صاحب عزم و کشور کشاے صاحب خیم و دربار اندک
سپاہ ہے بسا اگر دکر دو پیر فرے صراحت و بازوئے شجاعت و شہادت ملک عالم و ملک
آفاق را در تخت تصرف خویش آورد و او را پسرے بود صاحب ہمال چنانکہ در سن و خوبی
بیشال و در لطف و زیبائے یہاں بود و از غایت محبتے کہ باو داشت اور ہم دارا نام نہا
و ولیعہدی خویش بر و ازانی داشت و از انجا عزمیت نارس کرد و دارا بجد و کائنات
اتبع و شبانگاہ است بنیاد نہاد و مدت ملک او دواڑہ سال بود و از کبار حکما کہ بعد او بودند
افلاطون کہ تلمیذ سقراط عابد بود شہر

در ایام داراے شوریدہ حال	بروں شد ز دنیا چماندہ زال
--------------------------	---------------------------

و دارا سے صغریٰ بیک بد اختر و بد سیرت و بیرحم و از منہاج خرد و باوہ قتل و در بود و چون بر تخت سلطنت
نشت و قائم مقام داراے اکبر شد ز نام خویش بہت شیطاں نفس داو و عنان طبع و کف یو
جہل نہاد حکم اذالہ کن لک و اعظم من نفسک فلا ینفک الوعظ مواعظ ارباب ہر
و خبر و نصیحت اسحاب بصیرت و بصیرت و سہ اثر میکرد و خلائق از خشونت طبع و زشت خوئی او

ستونہ شد نہ تخت وزیر یکہ شیر لاک بود بروئے تغیر شد و بالفاق سران سپاہ و وجہ لشکر سولے
 نامزد کرد و با شرف و ہدایاے فراوان محضرت سکندر فرستاد و از صادرات افعال و شرط و اتمام
 او را غلب احوال نمونہ باز گفت و او را بر قمع و استیصال دارا تحریریں و اسکندر بطمع ملک انشکر
 نامحدود قصد دارا کرد و چون با دعرصہ خاک را در نوشت و در حد و د خزر بہ دارا پیرت و در میان
 ایشان حمار عظیم رفت و تے رایت حرب منصوب بود و ہر روز از جانبین ہم سے تاختند و خلق را
 و روم ہنگ تیغ و دمان ثعبان رخ سے انداختند و بعضے کو پند فیلقوس پدرا سکندر ہر سال خراج
 معین بدار میفرستاد و تہمید میفرستے میکرو دارا از وے بدان مقدار خوشنودے بود و چون فیلقوس
 در گذشت و ملک از راہ وراثت بر سکندر مقرر شد و در سال در سال خراج تقصیرے نمود و
 جانبے ارا را محل گذاشت و ارا بروئے شتم گرفت و خواست کہ او را مالش دہد تخت رسولے
 فرستادہ با چوگان و گوے و قدرے کجہ کہ سکندر بہنوز کوک است و بحال او بہاں لائق ترکہ دیدن
 گوئے باز و بامردان پنجہ نیندازد و این مقدار کجہ نمونہ ایست از عدد لشکر و شتا شتم باکہ بہر دانہ
 از اں ہزار مرد تیغ زن و ہزار سوار شیر افکن داریم اگر باعث کلی در تانیر خراج کہ تاکید عداوتہ است
 و انگینتن فتنہ و طمع و محکمت ازیں اندیشہ و امن خاطر فرہم گیر و از ایں خصوصیت بہرہ نگند
 کہ باسر پنجہ دولت و زور بازو سے اقبال چنانکہ کوئی در خیم چوگان عاجز است و سرگردان
 او را ذلیل و حیران و مضطربے سامان کنیم اسکندر و جواب نامہ نوشت کہ ما را از صورت
 ایں حال نیک بشارتے خوب است چنانکہ دایرہ سلجان حاوی کہ گوئیت حکم ما محیط مکر او
 خواہد بود و در مقابل ایں قدر کجہ تو بہرہ خطل فرستاد یعنی زود باشد کہ مذاق ترا از چنانسی خطل تہ نامنخی تا
 یکام صد فرمین بارگاہ توا از مصادمہ منابک خیول با باسر و تو تبا برابری کند القصدہ چوں روزگار
 نخواست کہ ملک ملک ارا برقرار ماند و قضاے مہرم و اجل مقدر بہت بران داشتند کہ وعدہ او

منقضى دولت او منتهى گردونگاه روزے دارا خفته بود و خالی درگاه او از ششم و عدم دسپاہ
خالی مانده و دوم و ہدائی ہم از لشکر او در خمیہ دویدند و اندام ناز پرورده او را بزخم ہائے پیایے بارہ
پارہ کردند و در میان لشکر اسکندر گریختند و چون خبر اسکندر رسید کہ چنین حالے واقع شد تعجیل فرستاد
و او را در حال دریافت و چون بہنوز رقیق باقی بود و صورت ثنات دشمن بہ صدق پیٹ

وَانْ جِلْوَةَ الْمَرْءِ لَجْدٌ عَدُوٌّ	وَانْ كَانَ يَوْمًا وَاحِدًا الْكَثِيرُ
پیٹ دم آب خوردن پس بنگال	بہ از عمر ہفتاد و ہشتاد سال

بہ صغیر اعمال خود مشاہدہ کرد آہے سرور کشیدہ اسکندر سرور را بر کن گرفت و او را دہاں حال
تصور کرد و مگر کسے طمع و افسر او کردہ سرش را بر میسار و چشم باز کرد و گفت نظم

اگر تاج خواہی ربو و از سرم	بیچے لحظہ بگذار تا بگذرم
چون زین ولایت بہ بندم کر	تو خواہ افسر از من ستان خواہم

چندان ہمت دہ کہ تن از رواں پرواز دہیں از اں ہر چہ خواہی بجل آ رہی این سر ہرگز بہ افسر
نبودہ سکندر بہلہ ہائے گریست و خویش را بر او ظاہر کرد و سرور خویش بہر سید و پوزش خواست و با بیان
مغلطہ سو گندہ خورد کہ من از ایں حال بیگمان بودم و بدیں قصد رخصت ندادم و اچوں زخم سخت
خوردہ بود طمع از خود منقطع کرد و آثارات ضعف و علامات موت مشاہدہ مے نمود و التماس کرد
کہ دختر او را بحبالہ خویش در آورد و کشندگان او را باز کشد و بیگانہ را بحکم ایالت بر لوک فائز کرد
سکندر و صایائے او را استکفل شد و با صغائے آنچہ ملتزمات او بود متقبل گشت و دارا فوجی چند
بشمر دو گفت نظم

پذیرفتہ کارے کنوں میکنی	کہ از ملک خویشم ہروں میکنی
گرا ز گوہرم بر سر افسر نہی	کہ این ست آئین فرماندہی

چنینم ز گیتی سہ انجام بود ازیں و خمد دارانہ تنہا گزشت مرگفت اے نور چشم پدر	مرادست قدرت برپام بود مکن بشادمانی کہ دارا گزشت پدر چوں ہمیکہ وزیں و گذر
--	--

ترا مردن من نصیحت پس است

جہاں یادگاری فراوان کس است

ذکر پادشاہی نوشیرواں ابن قباد و صفت عدل او

چون نوشیرواں رایت عدل و داد ہم نامدارانِ سرماند ماں در مصلحت آں چنان باز شد بپای و سخت زنجیر عدل از درش	بگیتی برا فراشت بعد از قباد بہ بستند فرمان اورا میاں کہ کنج شک ہمخواہ باز شد گزشت از فلک گوشہ دافرش
--	--

چوں دست اجل قبائے قباد اچاک زدہ و خلعت حیاتش خلع گردانید افسر شاہی و سریر
خسروی بفر و شکوہ نوشیرواں زینت گرفت و عرصہ عالم و فضا ئے آفاق از شہر سل و
و فر احرسان اور و ش گشت بوز و جہم حکیم را کہ سر جریدہ حکمائے عصر بود و بیت القسیدہ وزیر
دہر حکم وزارت فرمود و حفظ قوانین ملک و آئین آں منصب اعتماد کلی بوفور دانش و حکمت
راے و صفائی ذہن او کرد و اچنانکہ از وفور خرد و متانت حزم خویش معارف و امور دہستان و
بنظر آں مصالح آور و و صیر و فرستہ کرداں باب کمال شائستگی داشت ظاہر گردانیدہ و قطع

راے او سکے اصابت زد حزم او خطبہ عدالت خواند	گشت نقد جہاں تمام عیار شد ترا ز دے ملک او تیار
--	---

آئیمہ تاریخ آورده اند کہ ولادت کسرے در کورہ اسفراین از اعمال نیشاپور بود و چون خاتم
خسروی بن بگین تمکین کسرے مزین گشت و گوشه شادرواں اجلال نوشیروان از قمر
سماک و قبه افلاک بگذشت همگی بہت بر قمع قواعد ظلم و قلع شجرہ بدعت و ہدم بنیان
بغی مصروف داشت و کلی نہمت در آنچہ سبب تکمیل فضائل نفس و تحصیل آثار ذات
و اقدنائے ذخائر خیرات و ارتقائے درجات نجات است مقصور گردانید و فرمانداد تا ہر
از اصناف رعایا در آن شغل کہ بالیشان موسوم است شروع نمایند و محترفہ و صنایع و ارباب
حرب از شرطہ من امرک ذخیرہ الدائمین فیلذہ حروفہ نجا و زنجیرہ چون خاطر از تو فرج یافت
ملک و ترفیہ حال لشکر و تطیب قلب رعایا پر و اخت با بوزر جمہر حکیم کہ تدبیر امور مستانت
راے او منوط بود و تیسرہ ماہ محصاف عقل او مملو بود و خلوت ساخت و شرطی از جرات بساکن
و اقدام ہر وقاحت و فذلان مزوک و جسارت او بر بیباکی و خسارت و ناپاکی تقریر کردہ و گفت
دستے تمام است تو مے بہ سبب نفس بدو راے و اندیشہ پا بر جاے او در مرتبہ ضلالت سرگردانند
و در بحر گمراہی غرق و از تلاطم امواج فتن مہبوت و از تراکم افواج نفق حیران اگر نہ مواد فساد او
متحسم گردانیم و خلق را بر نہج مستقیم ترغیب کنیم و گردہ پیہ فساد و جاہل را کہ پیہ ضلالت اند
باشراق مصباح ہدی تحریر صغایم از عادتے کہ طبائع ہر ان محبوبست چون اعتیاد امتداد
یابد چنانکہ تب ریح خریفہ از پران زابل متحیل الکون باشد منع آں در قوت بشری متخدر
نماید و دفع آں در خیال متصور نشود **قطو**

آساں بود و قطرہ بر او بر نشاندن	اندک در رائے کہ در او شعلہ در گرفت
آں را باب و جہل نشانیہ نشاندن	لیکن میان پیشہ چو آتش نیازد
بوزر جمہر گفت کفایت مہات و تحقیق مہات و حل مشکلات و دفع معضلات باندیشہ مبارک و	

فکر صواب اندیش بادشاہ متعلق است تا بر عادت مستاد بندگان کمر انقیاد بستیم و بر آستان
امثال فرمان نشستہ و دفعہ ایس حادثہ بنوع از ضلع اختراع پاید کرد و لشبندہ و افسوں
تدبیر کے اندیشید کہ جمع کردن لشکر محتاج نہ باشیم و اورا با اتباع و با شیعہ بہ آسانی در غنائین
عقاب کشیم پس رائے شیر و مشار براں جملہ قرار گرفت کہ در فضائے عرض و صحرائے
فصیح چاہہا چوں حفرائے جہنم پر دو دو بر مثال محمود اہل کفور و جود ظلمت اند و در و بر بند
و روزے فرضتے جستند و اورا با قوم و تبع باسم دعوت بر ساطے حاضر کردند و درائے تناول
طعام در آں مکانہا انباشتند و و شیران مرکوک را بہت خود نشیز و چوئل از مقام او
فلج گردانید از پردہ عجیب لطیفہ و ما النصر الا من عند اللہ العزیز الحکیم بنوعی و در و قال
تضلیل مخایل فجعلناہا حصیداً کان لہ تغن یا لاص گرفت عنان بجانب دم و دہان
آں نواحے منصرف گردانید و ہا لشکرے کہ در ظلال ریات فتح پیک جمع بودند و اں شد
سپاہ روم را منہزم گردانید و قیصر را گرفت و خزینہ با خواستہ فراوان و مال و زر کہ فکر محاسبت
از ضبط حساب آں قاصر بودہ در حوزہ دیوان او آمد و قیصر بعد از شفاعت شفعا و بوقت نامہ
کہ ہر سال مبلغ سہ ہزار بار ہزار دینار در خالص و دہ ہزار در ہم فقرہ شاہی و پانصد ہزار جامہ
رومی بحضرت فرستند و خود و زرہ حشم مستطعم باشند و چوں ایس شرائط نامہ ہا شہا و امجاد و
حکمائے و موافقہ و راہین و اعظم امر او سپاہ مویش شد و خوشنشن بسبب انفعاص و عین
روے کہ اول فصل زمستان بود و عزم مراجعت کرد و زمام ناقہ سفر بہت صبل و مساوا
لشکر یہا کہ در اہتمام داشت ہمار بہر ہیاطلہ و موسم گردانید و در اشنائے ایس سال خبر بتاقب
شد کہ لشکر قچاق بر در بند استیلا یافتہ اند و آں ولایت را بکلی فرو گرفتہ اند و رائے شامانہ
چنان صواب دید کہ نہشت تغر و بند را از آں گروہ حمایت کنند پس جمعے را کہ بحرب بہیاطلہ

مستقر بودند و مسافتی را قطع کرده باز خواند و تعجیل آہنگ در بند ساخت و قیاق را براند
و اتباع او را متاصل کر دویکے را از وجہ سپاہ با خلقے انبوه بر آں ولایت بہ حمایت نصب
کر دود راں چند روز کہ مجال اقامت یافت حصنہا ساخت و قنطرہ پایست بر ہر بابے جمے
از رضا و نگہبانے بگماشت و ہمد راں حدود سیف بن ذوالیزن کہ از ابنائے لوک حیرت
بحضرت آمد و شرف تقبیل بارگاہ یافت و جبیں را در مقام خضوع زمیں فرسائے کر دود
در قلع ایراہیم بن مسروق از اثبات ابرہہ کہ باصحاب الفیل منسوب است استعانت کر دود
لشکر نمود و کف اسباب و مالک در دست اعدا و غزاین و وفایں بن در معرض تالاج لیجا افتاد
و عنان طاقت از دست تحمل رفت مصرعہ فان کنت ما کولاً فکن خبیثاً

دریاب مرا کہ ایم از سر بگذشت نوشیروان بنتمس اورا با جا بہت مقرون
داشت و سپاہ بیعد ہمد اور و اند کہ دنا لکت من متخلص گردانید و یکے از آثار و طاق
ایوان مداین است کہ لطاق نطق مہندسان آفاق از اعتناق وصف آں بہ تنگ آمدہ گویند کہ
چوں بر تخت نشستہ و تاج مرصع بانواع جواہر نمین از لالی آیدار و باوقیت شہسوار کہ چشم بینندہ
از فرخ و قلا لآں خیرہ شدہ بر سر نہادے از حمایت حمایت کہ داشت مجال نظر در مجال ابرود
و میلاد میمون رسول صلے اللہ علیہ وسلم در زمان او بود چنانکہ فرمود ولدت فی زمن الملک الحول
نوشیروان و در روز ولادت سعادت بخش او آتش خانہائے منہاں کہ کما بیش شش ہزار سال
بود کہ بیفاصلہ مے افروخت بیکبار فرو نشست و از دہ کنگرہ از ایوان مداین در افتاد و یکے
از شعرا در تحت ذات مبارک او این معنی را نظم کردہ است۔ نظم

آں شب کہ رسیدوئے دنیا	از نیم سگست طاق کسر لے
ہم آتش تیز پارس نشست	ہم آب بہ بحر ساوہ شد پست

واکسار برنج ایوان عالی شان و مقوط شرفات کسرے عظیم بحری یافت و سطح کاہن راکہ
 درال عصر مقتداے کہند بود حاضر مودو حال باز نمود سطح گفت وقوع ایس حادثہ وال است
 برولاوت رسول عربی از صمیم قبیلہ قریش واستیلاے او بر آتش خانہا و غلبہ است او بر سیاریم
 و اتفاقا و احکام او بر اقالیم جهان و بعد ہر گنگرہ کہ افتادیکے از ملوک فرس بادشاہی کند و باخر ملک
 از ایشان منقطع نشود آوروہ اندکہ در عہد تو گمرے بروئے درویشے طپا پنچہ زد و سرنگے انوکافی
 طح طح کہ دہر مودتا ہر دورا سیاست کردند و بزجہم و زخفہ گفت عجب از عدل پادشاہ کہ ہائے
 فقرہ جانی و قصاص لطمہ انسانی فرمود گفت من و شیطان را بجان کردم نہ دوانسان را و ایس
 حقیقت مستند باصلے است کہ معنی آدمیت تقرر است بر خیرات و غریزت سباع آزدن
 حیوانات پس ہر کس را کہ افاقت خیر غالب است انسان است آنگہ بر اشاعت شرف تو فرمایید
 شیطان و مولف را دین معنی دو بیت است۔

ابیات

ملکی گردلے بدست آری	دیوی ارخا طرے بیازاری
ہے سبب آنکہ مردم آزارد	بے سخن سگ بر تو مرن دارد
<p>واغلب عہد و وصایائے او مطابق و موافق سخنان اردشیر با بکان است کہ ہمارہ عہد نامہا و مقالات او مطابقت نمودے و اس را دستور خود ساختے و بدائع نکات و غرایب امثال او مطالعہ نمودے گاہ گاہ ہر ان کلمات تلفظ کردہ است و در کتاب سیر الملوک مکتوب است</p>	
ایں درشاہ ہمارا زان بحر قاضر است	و ایں نقدا بایار زان گنج فاضل است
<p>چہل پیری دروی اثر کرد و اجل نزدیک آمد ولی عہد ہی را ہمزاد و مملکت بے سپرد نظم</p>	
شہیدم کہ در وقت نزع رواں	ہرمز چنیں گفت لوشیہ وال
کز نہار در دانش و داد کوش	بجا ایں سخن را ہمیدار کوش

<p>ترا معدلت زده پیروزاں وید که مرگو هر نیک را نیک باد نه کردم بدی تا توانسته ام جهان را بانصاف آباد کن</p>	<p>که دانش ترا قوت جاں وید مراد او گرگو هر نیک داد ز نیکی بدی تا بدانسته ام ترا نام باید برو داد کن</p>
<p>وبعد ازو ملکوت بهر مکر و لیسع بود مقرر شد و الله اعلم بالصواب و چون اکثر این ادوات منطوق بشرح مکارم اخلاق سلاطین و محتوی بر نشر محامد صفات ملوک صواب چنان نمود که بزرگ کسرے نوشیروان که با اتفاق اعدا ملوک آفاق است بساط کلمات را که چون حوادث ایام آغاز و انجام دارد طے کند بنابران متعینه حکم و وجزت ذکر می و فی الایجاز فایده و لکلام من التطویل تصدیح در وقتیکه گفته میزان طیار شد و حرف خریف خزان مطوع بهیل میل انحراف از جاده اعتدال همید کرد طیت</p>	
<p>افگند خروءه زرد در کفۃ ترازو</p>	<p>استاد زرگر هر یکشادوست بازو</p>
<p>بیان از تملیق فراغت یافت اگر کسی مختصر را بنظر انصاف ملحوظ دارد و هر آینه نکشو گرد که مخائیل ابداع بر صفحات آن لایح و نسایم اعجاز از نفعات آن فایده است</p>	
<p>شعر</p>	
<p>آب زربشت این داستان را برزبر لوح گردوں می نویسند</p>	<p>گرانیده هست کتاب جهان را که خود قوسه که برگردوں میسند</p>
<p>والاستعانة من الله تعالى ان يثبت اقدامنا باصابة الا لا ويعصم نفوسنا عن تفرق الاله و الله المستعان في المشهد الغيب و عليه توكلت و اليه ائيب *</p>	

ناسخ التواریخ

ظہور لقمان حکیم چار ہزار و سہ صد و ہشتاد و سیال
بعد از مہو ط آدم علیہ السلام بود

لقمان بن غنشی بن مزید بن صارون از مردم ارض نوبہ بود لیہائے سطر وقد مہائے کشادہ داشت۔ بعضے از مورخین کہوے را سپر خواہر یا خالد زادہ الیوب دانند و نسبش را بناحرین تاریخ رسانند و عرش را ہزار سال نویسند ہمانا جنابش را از لقمان الاکبر کہ شرح حالش مرقوم شد باز شناختہ اند۔ و شطرے از شمال و آسمان را در حق سے ایراد کردہ اند۔ علی الجملہ لقمان حکیم و رفیقہ رقت قین بن خسر کہ تنہا از آل اسرائیل است مربوط بود و اورا رعایت اغنام میفرمود۔ روزے باوے گفت گو سفندے رفیع کن و ہر عضویش کہ نیکوتر دانی کباب ساختہ نزدیک من حاضر ساز لقمان برفت و گو سفندے را از پوست بیرون کردہ دل و زبانش را کباب ساخت و بہ نذر دین آورد۔ ایں خویش پیشد خاطر خواجا فتاد۔ اما دیگر روز با لقمان حکم داد کہ ہم اکنون گو سفندے را ذبح کردہ ما خوب تر عضوے از آں را بنزد من آور۔ لقمان نیز گو سفندے را بکشت ہم دل و زبانش را بریاں کردہ بنزد خواجہ گراشت و عرض کرد کہ اگر دل با زبان موافق باشد

بہترین اعضا است و اگر با ہم مخالف باشند بدترین اعضا خواہد بود۔ ازین سخن حصافت را در
 زانانت عقل لقمان و زرتوین استوار گشت و از اس پس جنابش را بچشم عظمت مے نگریست تا
 روز یکتین برائے تفرج از بیت المقدس بیرون شدہ در کنار رودی فرو شد و با حریفے ہی تقابا
 و مقرب بود کہ ہر کہ مغلوب گردید یا تمامت آب رود را بیا شام یا نیمہ از مال خویش را با مدعی گذارد
 از قضا قین مقهور گشت و بر خوردن آب یا سپردن مال مجبور بود پس از مدعی یک روز مہلت خوا
 بخانہ خویش آمد و اپنے چارہ بالقمان مشورت کرد۔ اس حضرت فرمود کہ فردا پگاہ مے آیم
 و ترا از نثر خصم گاہ میدارم۔ و باداد با خواجہ خویش بجنار روشتانفت و حریف را در انجام یافت
 با فے گفت اے مرد مقام خواجہ من باتو اس شرط محردہ کہ ہر آب کہ از نخت روز از چشم جوشیدہ
 تا آں روز کہ باز ایستد نوشیدہ باشد و چون ازین سخن بگذریم ایں کار زیادہ از سہ و سہ
 نتواند داشت یا مقصود آے است کہ دیر روز ہنگام باختن قمار دریں رود جاری بود یا آے
 کہ ہم اکنون در جوی میرود یا آے کہ بیرون ازین موضع است ہر کہ ام مختار تست معین کن
 و بر جائے بار کہ مجز و دیگر نیامیزد۔ چون چنینی کنی خواجہ من پاک بنوشد و شرط مقامی بگذارد
 خصم از شنیدن ایں سخن در کار فرو ماند و ناچار دست از ایشان برداشت پس قین سپادش
 ایں عمل لقمان را کہ بسی منتقال ز رخیدہ بود از او ساخت و ایں نخت حکمتے بود کہ از اس
 حضرت گوش زد مردم شد و لفظ و لقا آتینا القمن الحکمۃ باوید آمد۔ و ہچناں روز
 ہنگام خواب قیلو چندین از فرشتگان بخانہ اس حضرت در شدہ سلام دادند و لقمان اگر چہ ایشان را
 ندید بحواب سلام قائم فرمود پس فرشتگان عرض کردند کہ خداوند میفرماید اگر خواہی ترا ترتیب پیغمبری
 بخشم و خلافت فرمایم تا در میان مردم بعدل و نصفت حاکم باشی۔ لقمان گفت اگر ایں کار برین
 ختم باشد گردن نہم و اطاعت کنم اما اگر مخیر باشم عافیت اختیار خواہم کرد۔ و نزدیک ابتلا و امتحان

نحوہ گم گشت پس خدائے حکم از بجز و امید و حکمت بد و اضافہ فرمود چنانکہ روزے در مہین
صنا و یونی اسرائیل نشسته بود و لب بابلغ و مواعظ و انشاء خدائے حکم کشادہ داشت یکے از بزرگان
قوم گفت ای لقمان تو آن بندہ سیاهی کہ بشبانی تیں روزے گذاشتی از کجا بدین مقام تافتی
و این بزرگواری یافتی۔ لقمان فرمودہ از سہ چیز سخن ہمہ راست گفتم و ماننت ہمہ راستی گذاشتم و
گردنزل و کاریہ و دہ نگشتم مقرر است کہ ہرگز در اقبال دنیا سرور نکوی۔ واد بارش رنج نہر سے از
خوف خدایہی نہ خندیدے و با ہیچکس مزاح نہ فرمودے و از بہر خود با کسی غضب روانہ داشتے و چنان
میزبست کہ ہرگز کسی اور اور حالت بول کردن و بنالطرفتن و غسل گذاشتن نہ بدے۔ چہ ہمیشہ دین
احوال خوشتن را پنہاں سے داشت۔ با سلاطین و فضلاء گاہ گاہ معاشرہ بود و برایشان ترجمہ فرمائی
کہ چند بادنیاسطہن خاطر ندوبا کار دنیا ناظر و خدمت و اؤ علیہ السلام را چند آنکہ ممکن بود دریافت
سے فرمود و کسب و دانش و حکمت سے نمود۔ روزے از نواید سکوت اس دقیقہ عاید لقمان گشت
کہ دیدہ اؤ و آہن سرور و حلقہ سے کند و با ہم پیوند اگرچہ لقمان ندانست مقصود آں حضرت
از این کار چیست لکن خاموش بود تا آں ہم با انجام پیوست۔ آن گاہ داؤد فرمود منیکورہ ایست
کہ مرداں را در جنگ و نیز در ہنار آید پس لقمان بے دولت سوال آں معنی را دریافت مقرر است کہ
لقمان را مال فراوان بہت افتاد کہ بدان با یہ تجارت سے کہ دو با مردم بے آنکہ رہنے گیر و پاسوں طمع کند
بقرض میداد و آں حضرت رائے چند از بنی اسرائیل در حمالہ نکاح بود و از پیشاں فرزنداں دشت
ابا باران بہتر و ہنر فرزنداں سے بود لقمان اور اطلب داشت و فرمودے کہ فرزند مرا فقیر در نزد
کسی بوجہ دین ثابت است کہ در کنار دریائے شام ساکن است و اکنون زمان آنست کہ آں
دین کند بر خیز و بسوے او شدہ آں نقد را بگیر و باز آر۔ انا از اطمینان تو باندگی بہر فراموش کن نخست
در سٹے مراحل بدرختے و چشمہ آب سے نہایتی رسید و رہا آں درخت میاں سے و چون آنجا گذری

بقریہ خواہی فرو و شود رئیس بلده دختر خویش را با مال فراوان با تو عرض خواهد کرد از تزویج آن دختر
کناره گیر۔ و چون بلده ششخص مدیون رسی تو را بخوان خویش دعوت خواهد کرد شب و رخت و
مخپ لیکن اگر مصاحبه راست کیش با تو دوچار شود و بسن از تو مہتر باشد ہر چہ فرمان دہد پذیر
کہ عین صواب خواہد بود۔ ایں پند بیا یاں آورد و پسر را دعائے خیر گفت چوں باران از بیت المقدس
بیرون شد و اندک مسافت بہ پیو و پیر سے باو سے دوچار شد و گفت لے جوان اگر از مصاحبت بن
رنجہ تباہی دریں سفر با تو ہمراہی کنم۔ باران گفت نیکو باشد چہ دیدار پیران مبارک و میمون است
پس با ہم براہ درآمد و چاشتگا ہے بدان درخت و چشمہ رسید پیر گفت ساعتی در سایہ این درخت
بیا سائیم و چون حدت و سوزت آفتاب شکستہ شود رہ سپارشویم۔ باران گفت کہ از پدر اجازت ندام
کہ در ظل ایں درخت فرو و شوم۔ پیر گفت آیا پدر با تو فرمود کہ سخن بزرگتر از خود را پذیر عرض کرد
بیٹے۔ و در سایہ آن درخت درآمد و مخفت اما پیر بخواست و سے مشغول بود ناگاہ مار سے از درخت
بزیر آمدہ قصد باران کرد و آل پیر بعضائے کہ دوست داشت آن مار را کشتہ بینداخت چوں
باران بیدار شد حکمت سننے پدر از وقوف و رانجا یافت و معلوم کرد کہ ہر کس در ظل آن درخت
خفتہ بزخم مار ہلاک شد سے پس پیر سر آن مار را از تن جدا کردہ باکریا سے در پیچیدہ باغ و برشت
و زانجا رواں شدہ بقریہ رسیدند و در خانہ رئیس آل آبادانی فرو و شدند۔ رئیس وہ دختر سے
صاحب جمال داشت اورا با موال فراوان بخدمت باران آورد تا بزنی باو سپارو۔ و باران بہرست
فرمودہ پدر با نمود و پیر اورا امر کرد کہ ایں دختر را تزویج کن۔ پس باران اورا بجا انکاح و آورد و انکاح
پیر سر آن مار را باو سے داد و گفت قبل از انکہ باو سے ہم بہر شوی بفرمانی سر مار را بر آتش گذارند
و دختر دامن خود را بر سر آتش فراگیر و تا بخور آن در اسافل اعضا سے و سے صعود نماید چوں باران باگفتہ
پیر عمل کرد و آن بخار بدرون اعضا سے دختر و رفت ناگاہ خریا سے بر آورد و مدہوش گشت و

کر سے مروہ از قبل او بیفتاد پس از زمانے دختر بہوش آمدہ در کنار باران بیاسود و پیر میز گاہ
 باوے گفت ہر کس با ایں دختر ہم بستر میشد بسبب ایں جانور کہ در رحم داشت کارش بملاکت
 منبر میگشت و اکنون آن مانع از پیش برخواست۔ پس روزے چند در خانہ رئیس بسر بردہ و قصد خانہ
 شخص مدیون کردند۔ و چون بنزد و سے آمدند ایشان را بضمیانت دعوت کرد و نہایت تکریم فرمود و
 گفت یک شب را بانش و از رنج راہ آسودہ شو چون فردا شود نقد دین را گرفتہ مراجعت فرمائی
 باران خواست کہ مملکت ویران و بجا بہت ندارد و پیر امر فرمود کہ بے ہراس در خانہ و سے بیاساس
 باتفاق پیر در خانہ شخص مدیون بماند و چون شب ہنگام کار اکل و شرب بہ نہایت شد و وقت غنود
 رسید تختہ بر اسے باران در کنار دریا نهادند و جامہ خواب بران گستردند۔ در جائے کہ قریب بہ خواب گاہ
 پیر شخص مدیون بود و رسم آن شخص ایں بود کہ چون فرخواستہ را بضمیانت طلب کر و سے و رسم مہمان نوازی
 بگذاشتہ نیم شب بر بالین او شافتہ مہمان را با سر بیدار انداختہ۔ علی الجملہ چون باران بخت و
 پسر میزبان نیز بخواب شد پیر بیدار دل برخاستہ بالین باران آمدہ اورا از خواب بر بخت و بہ اتفاق
 سر بر باران را بجائے تخت پسر میزبان برد و تخت اورا بجائے باران آورد۔ بعد از ساعتی شخص مدیون
 بایکے از مہمان خود بالین پسر آمدہ و باندیشہ آن کہ و سے باران است سر بر اورا برگرفتہ پیرا در انداخت
 صبح گاہ باران برخاستہ بنزد مدیون رفت و او از کار خود آگاہ شدہ دنیا و چشمش تیرہ گشت۔ ناچار
 نقد دین را و انمود و بسو گواہی پسر شہرست پس باران با نقد مدیون و دختر رئیس و اسوال فرادان
 مراجعت کردہ بحضرت پیر آمد و در خدمت او می زیست۔ وقتے ہر اسے نصیحت و وعظت باران را
 مخاطب ساخت یا بنی لا تشک باللہ ان الشک لظلم عظیم ہے پسر کہ من شرک با خدا میاور کہ بزرگتر
 ستمے است و نفس خود را و دیگر فرمود یا بنی انہا ان تلک مثقال جرہ من خردل نمکن فی صفحۃ اوقفہ
 لیسوا لا خیر فی انہا اللہ اسے پسر کہ من کروا تو اگر مہمہ مقدار دانہ سپندانے باشد و در میز صخرہ صایا و طہقات

سما مضبوط است و خداے در قیامت آن را حاضر ساخته از تو حساب جوید۔ و فرمود یا مینی اقم الصلوات
 و اهر بالمعروف و اند عن المنکر و اصبر علی ما اصابک اے پر سر من پیاسے دار نماز را و اهر
 کن بہ نیکوئی و نہی کن از بدی و صبور باش بدانچہ سے رسد با تو از محن و شداید۔ ہم فرمود اے
 باران کہ انصع خدک للناس لا تمش فی الاضطرار جہا روے خود را بہر متاب از مردم برای
 کبر و عجب و بزرین گذر کن از روے فرج و خود کامی کہ خداے دوست نمیدار و آن را کہ اندر کبر و
 خیلا بزرین بگذر۔ و اقصی فی مشیک و اغضض من صوتک ان آنکر الاصوات لصوت
 السحیر بلکہ نہ چنداں ہشتاب گذر کن کہ سبکار و خفیف مغز باشی و نہ چنداں دیر سیر باش کہ انظار
 تجرد و بزرگواری فرمائی چہ رفتار ستودہ و سطا پس ہر وہ خواہد بود و گرفتار ہانگ خود را پست دار
 کہ بدترین آواز ہانگ خزان است۔ و دیگر فرمودے اے باران تو از آن روز کہ بدینا و ر شدی
 پشت بدینا کردی و در بر اسے دیگر آوردی پس آن سرا با تو نزدیک تر باشد کہ روے بدان
 داری ہم اکنون آن را آبا و کن۔ اے فرزند چنداں از دنیا کنارہ مباش کہ عیال دیگر ایں باشی
 و آن قدر کوش کہ زیادہ از کفایت بدست آری۔ چنداں روزہ ہدار کہ شہوت بریزانندہ آن قدر
 کہ نیر وے نماز گذار شستن مانند۔ اے فرزند دنیا دیر اے عقیقہ است کہ کشتی آن ایمان است و تو کوش
 باد بان و پر ہیز گاری زاو و توشہ آن باشد۔ اے فرزند در خود رسالی قبول ادب کن تا چون سالخوردہ
 باشی بہرہ آن بری دچوں با آداب پسندیدہ قرین باشی خلف نیکان گذشتہ خواہی بود۔ اے
 فرزند اگر در کار دنیا بر تو ظفر جویند اندوہ مار محمد کن کہ در کاراں جہائے مقبور نباشی۔ اے
 فرزند علم خود را پوشیدہ دار چنانکہ در خود را پنهان داری و در حضرت خداوند با خوف و رجا باش
 زیرا کہ اگر دل مومن را بشکافند و دور یا بند کہ ہیچ از و یکے فروزی ندارد ہمانا شے از خوف
 و شے از رجا باشد۔ اے فرزند ہیچ آفریدہ در نزد خدا دون ترا و دنیا نباشد آن نہ بینی کہ نعمت آن

روزے مطیعان نغمہ و بلا سے آں رعقوبت عاصیاں نگردانیدہ۔ اسے فرزند بادشمن
 بہدار باش تا آنچہ در خاطر دار و ظاہر نکند ہزار دوست بگیر و کم است و یک دشمن بگیر کہ بیکار
 اسے فرزند عبرت گیر از آنکہ با خدائے در وصول رزق خاطرش استوار نباشد و حال آنکہ
 از آنگاہ کہ کسوت وجود پوشید نخست در رحم مادر روزی یافت و چوں متولد شد از پستان مادر
 روزی گرفت و چوں از شیرش باز کردند مہر پدر و مادر سرمایہ روزیئے او بود کہ بہر کسب معیشت
 وے را گسترہ داشتند و شک نیست کہ در اں سہ حال کس را نیروئے طلب و قوت جملہ نباشد
 عجیب آنکہ در حال چہارم کہ دانا و بانیرو شد گمان کرد کہ خدائے او را فرو گذار و پس ہر روز کار بر خود
 و عیال خود تنگ تر ساخت۔ اسے فرزند طلب کن امرے را کہ بر تو پیشت کردہ و اسباب حصول
 آں را آمادہ نداری و بر متاب از کارے کہ با تو روئے دارد و ادوات حصولش میا بود۔ اسے
 فرزند راز خود را پنهان دار و پنهان خود را نیکو فرما۔ رنج بسیار را در طلب آنچہ سود بخشد اندک شمار
 و زحمت اندک را در حصول آنچہ زیان کند بسیار دان۔ اسے فرزند بامصاحبان بخوئے ایشان
 زیست کن و کار و شواہر مفرمے و اگر نہ تنہا مانی و چوں آں قدر مال نہ داشتہ باشی کہ بادوستان
 بذل کنی از خوش روئی و خوش خوئی ایشان تقصیر کن کہ ہم ہاں صفت ترا دوست خواہند
 داشت۔ اسے فرزند اگر عزت خواہی قطع طمع کن از آنچہ در دست مردم است و بد آنچہ خدایت
 وادہ راضی باش۔ اسے فرزند پیر حذر باش از حسد و اجتناب کن از بدی با خلق کہ ایں ہر دو صفت
 زیان نفس تو رساند پس تو دشمن خویش خواہی بود و خصمے تو مر نفس خود را زیادہ زیان رساند
 کہ دشمن بیگانہ۔ اسے فرزند نہ چندان احسان کن کہ خود ہمیشہ نہ توانی کرد و نہ اساک فرماے
 ہاں اندیشہ کہ اندوختہ خواہی آورد اسے فرزند بدترین پریشانی پریشانی عقل است و عظیم
 ترین مصائب مصیبت دین۔ اسے فرزند ہرگز نادانے را رسالت مفرمے و اگر نادانائے

نیابی خود رسول خویش باش۔ اے فرزند از بدی ووری کن تا از تو دوری کند و چوں سفر کنی
 با آن جماعت کہ همراه تو باشند بسیار در کار خود مشورت کن و با ایشان از آنچه از زاد و راحلہ آری
 کہ بیم باش و از کتاب کارے مکن کہ خدائے برائے تو متکفل آن است و کارے را ضائع
 مکن کہ خدائے بعہدہ تو گذاشتہ اے فرزند بندہ نیکان باش و فرزند بدان مشو و علم میاموز
 تا محبا و کہ کنی با سغیمان یا مباحث فرمائی با و ایام اے فرزند اگر در مرگ شک داری ترک
 خواب بگوے و نمیتوانی و اگر در حشر شک داری بیدار شو و نمیتوانی۔ اے فرزند ہر کہ
 مجاہدہ دوست دارد و دشنام شنود و ہر کہ مجلس ناشایستہ در شود متہم گرد و دہر کر از زبان
 با اختیار نباشد پیشانی برد و آل کس کہ بابدان نشیند از سلامت دور افتد۔ اے فرزند
 توبہ را بتاخیر بینداز کہ مرگ بے خبرے رسد و شہادت بر مرگ کسے مکن کہ ہم عاید تو خواہد شد۔
 از مردم پند بگیر پیش از آنکہ از تو پند گیرند۔ اے فرزند با پیران مشورت کن و از مشورت
 با خرد سالان نیز شرم مدار و تا شیطان در دنیا است از گناہ امین مباش۔ اے فرزند گزندہ
 مباش مردم را کہ ترا دشمن دارند و زبونی مکن کہ غارت شمارند۔ نہ چندان شیریں باش
 کہ تو را بخورند۔ نہ پندان تلخ کہ دور افکنند۔ اے عزیز فخر مکن در دنیا و چگونہ کسے فخر کند کہ
 دو کرت از حجر اے بول بد رشده باشد و راز خود با زن گوے و در خانہ خود محل نشستن قرار
 مدہ۔ زن از استخوان و نہ کج خلق شدہ است چوں خواہی آن را راست کنی بشکند و چوں
 بحال خود گذاری کج ماند۔ ایں جماعت را گذار از خانہ بد رشوند و ہر گاہ نیکی کنند بپذیر و
 چوں بدی کنند ہم صبر فرمائی کہ جز ایں چارہ نخواہد بود۔ اے فرزند هیچ با گراں تر از
 ہمسایہ نباشد و هیچ تلخی چوں احتیاج با خلق نیست۔ مال تو امنیت کہ ذخیرہ آن جہاں
 شود نہ آنکہ از تو میراث ماند۔ اے فرزند چوں دوستی اختیار کنی در حال غضب وے را

امتحان کن اگر بانصاف باشد دوستی را شاید دگر نہ از وسے پُر حذر باش۔ اسے عزیزان
 طعام گرنہ و از حکمت سیر باش و چون مرد مت ستایش کند بدانچہ داراے آں نیستی فریفته
 مشو۔ و باز یرد شاں منازعت مکن و ایشان را نیز حقیر شمار و با سوء ظن مباش کہ با، هیچ
 کس بجائے صلح نماند۔ اسے فرزند عزیز از ہمہ کلمات حکمت چہار سخن اختیار کرد ام و آں
 اینست کہ دو چیز را پوست بیاد داری و دو چیز را فراموش فرمائی۔ سخت یزدان پاک را ہموار
 بیاد باید داشت و از مرگ نیز غافل نباید شد اما چون احسان با کس کنی بانیان محوسازی
 و چون کسے با تو بد کند آں را فراموش فرمائی۔ علی الجملہ کلمات حکمت آیات لقمان بسیار است
 و بدانچہ مردم افتاد اختصار رفت۔ و آں حضرت در او اخر عمر عدلت گزید و از میان مردم بیرون
 شد و ہرگز بر فوت وسے هیچک از فرزندانش زاری ننمود تا در زمان یونس نبی علیہ السلام پدید
 جان فانی فرمود و جسد مبارکش را در ایلیکہ از اعمال فلسطین بہت مدفون ساختند و مدت زندگانی اش دہشت سال بود۔

ظہور فیثاغورس حکیم چہار ہزار و نہ صد و دہ سال بعد از

ہبوط آدم علیہ السلام بود

فیثاغورس بن مینارسوس از شاہیر حکما است و سقط الراس وسے بلدہ صور است و آں شہر
 است کہ در ساحل دریائے شام بود دریں وقت بواسطہ استیلائے احتشوش کہ ذکرش از بس
 پیش گزشت حدود و ثغور ملوکے کہ در اطراف اراضی مقدسہ سلطنت داشتند آشفته بود لاجرم
 قبیلہ لیون و طائفہ متعون و اقوام سقورون کہ از صحرائشینان مملکت شام اجز منب و غارت
 بلدہ صور برخاستند و بدان شہر غلبہ جستہ دست بقتل و غارت بر آوردند لاجرم مردم آں بلدہ بجلال و ظن

اختیار کردہ ہر کس بطرفے گریخت از جملہ پدرفیثاغورس بود کہ سپہ داشت نخستین بوسطوس نام داشت و آن دیگر طور سوس و فیثاغورس از ہمہ کوچکتر بود۔ با فرزند ان خود از بلدہ صور کوچ دادہ با رغن بحیرہ آمد و از آنجا بشہر ساموس شد و یک چند مدت در آنجا بزیست و مردم ساموس ایشان را عظیم محترم داشتند و از آنجا عزیمت انطاکیہ فرمود و چہ از لطافت ہوا و غذایت میاہ آن اراضی سخنان فراوان اصغاعودہ بود۔ پس روزے چند در انطاکیہ بزیست و در آنجا نیز فتنہ حادث شد کہ سکونت متعذر رہ نمود۔ لاجرم دیگر بارہ بہ ساموس آمد و فیثاغورس را کہ از میان فرزندان با فطانت جبلی و حصافت فطری بود بہ حضرت اندرومادس حکیم آور و اندرومادس چون صورت و کافیتاغورس را شاہدہ کرد اورا فرزند خویش نامید و علوم ادبیہ و طبیعی نیک بدو بیاموز و آنگاہ کہ از بس علوم بہرہ تمام گرفت و ملتجی شد اورا مہدیہ سلیطون فرستاد تا در خدمت ایساند روس حکیم علم ہندسہ و نجوم آموخت و در بس وقت ہواے طلب علوم حکمت در ول فیثاغورس راہ کرد و از شہر سلیطون کوچ دادہ بہ مملکت بابل شد و در خدمت اریاطائے بابلی آمد و تحصیل حکمت الہی نمود و در و ساء طنبدانوں کہ در بس وقت از جانب آشور و ش حکومت بابل داشت کمال لطافت و رحتی فیثاغورس مرغی فرمود و او از بابل کامرواردان شدہ بشہر ویلون آمد و در خدمت افارادیس حکیم سریانی استفانہ حقائق حکمت مے فرمود و چون افارادیس از جہان بگذشت دیگر بارہ بہ جزیرہ ساموس آمد و در خدمت ازمواد قطیس و آزموادانیس برائے استفادہ حکم میانست و در جمیع فنون کمال دانش و بینش حاصل فرمود و شرح حال یں حکما کہ معلم فیثاغورس بودند ہر یک در جای خود مذکور شد۔ علی الجملہ چون ایں کار اہکام کرد بدان شد کہ علوم کاہنان مصر را نیز فراگیرد و چون کاہنان مصر علم خویش بہ بیگانہ نمے آموختند التجاہ فرولوا فرطیس بود کہ در بس وقت حکومت مصر داشت و اورا ایلئے فرنگستان پلیک رتیز خوانند۔ علی الجملہ وے شرحے ہمیں کہ در بس وقت فرعون

مصر پر ورم قوم داشت و درخواست نمود کہ در حق فیثاغورس کمال رعایت و اعانت مرعی دارد و کاہنان مصر را بفرماید کہ در تعلیم علوم خود باوے صفت رواندازند۔ چون ایں مکتوب را فیثاغورس بمصر بردہ در پیشگاه اسس گذاشت ملک مصر جانب او را منظور داشت و مکاتیب شفقانہ بنزدیک کاہنان مصر نگاشت کہ از تعلیم او خود را دریغ ندارند و فیثاغورس نشور پاوشاہ را گرفتہ بہ مدینہ اٹھس آمد و آہنازا اڑاں حکم اعلام داشت ایٹاں چون توانستند خلافت بادشاہ جت بکراہت تمام او را نزد خود جائے دادند و مدتی او را بیکالیف شاقہ امتحان کردند و او از غایت شوق جمیعاً از افضلیت و ادوات ایٹاں را بجائے سخن نامذمغ فلک او را چہیزے تعلیم نہ کردہ بنزد کاہنان منق فرستادند و آں جماعت نیز وے را بیکالیف شاقہ امتحان نمودند و بے آنکہ چیزے بیاموزند ہنزد کاہنان مدینہ دیوسیسوس فرستادند و ایٹاں نیز او را بجارے صعب متحن داشتند و چون دیگر عذر براے ایٹاں باقی نہ ماند۔ با فیثاغورس گفتند کہ ایں دین و آئین کہ تراست با مذہب مایہنوت تمام دارد و اگر خواہی از اچہیزے فراگیر سی بکیش ما باش و از عقاید یونانیون کنارہ جوے فیثاغورس بے توقف قبول ایں معنی فرمود و فرط حسن دین خویش را فرو گذاشت با ایں کہ در کمال زہد و تقوئے بود دیگر جائے سخن براے کاہنان نامذمغ و بالضرورت او را از علوم خویش آکاہی دادند و در کارے بر نیامد کہ چنان در علوم ایٹاں ماہر شد کہ ہگی در اعلیت او ہم داستان گفتند چون ایں خبر بہ اسس ملک مصر رسید او را طلب داشتہ مہمات معاہد و کنائس آں دیار را کہ ہرگز با بیگانہ تفولین نئے نمودند براے دروہیت او گذاشت پس کار فیثاغورس نیکو شد چنانکہ محمود و جمیع کاہنان مگر گشت و چون اسس در گذشت و گشتاسپ از جانب لہراسپ لشکر کشیدہ ملک مصر را مسخر ساخت و اختلال ہداں ملک روئے نمود فیثاغورس از مصر بیرون شدہ بہ مدینہ ساموس آمد و مردم ساموس بہ استقبال او بیرون شدہ وے را تعجید فراوان نمودند و در بیرون شہر براے تدریس او

مدرسہ بس رفیع بنیان فرمودند۔ پس فیثاغورس در انجائے شہ بہتد ریس علوم مشغول
گشت و از اطراف و جوانب خلائق بخدمت او مے شتافتند و اظهار عقیدت میکردند و بلیک
حاکم موس یکبارہ مہمات خویش را برائے و ردیت او گذاشت و فیثاغورس شصت سال در آن
بلدہ بماند آنگاہ از مہمات و اسلئے ساموس استعفا جستہ بجانب انطاکیہ شد و از آنجا بہ بلدہ فرودطویا آمد
و مردم آن بلدہ دسے را استقبال کردند و در مقام طاعت و انقیاد و درآمد ہشت سال نیز در آنجا
بود و آنگاہ کوچ دادہ بہ بلدہ ماطر نطیون شد و صیت فضایل او ہمہ یونان رسید و در گاہش
مطاف اعیان و اشرف گشت چنانکہ جمعی از مردم بر برکہ ہرگز طالب علم نہ بودند بحضرت او پیونددند
و چنان شد کہ سیما خوش اطرون و اسلئے مدینہ فانطور تیار ترک حکومت گفتہ در سلک شاگردان و سے
در آمد و ہمچنین جمعی کثیر از اغنیائے یونان و حکام جزائر آن مملکت ترک امور خود گفتہ ملازم خدمت
او شدند و بہ تحصیل علوم پرداختند و ریاضت نفس و اکتساب اخلاق حمیدہ و سلوک و طریق تقوا
را نیز بر خود لازم ساختند۔ علی الجملہ روزے فیثاغورس در خاندیکے از دوستان خود کہ سلون نام
داشت بہ انتشار علوم مشغول بود ناگاہ یکے از ہمال مدینہ فرودطویا کہ نام او قلون بود از در درآمد
و او بہر مال و رفعت جاہ از ابنائے روزگار خود فروونی داشت و در آزار و انزار خلائق مجبول
بود بہ یک ناگاہ در مجلس حکیم شروع در مفاخرت و مہامات نمود و کلمات لاطائل گفت فیثاغورس فرود
اسے عزیز آدمی باید در اکتساب فضائل نفس خود کہ کوشش نماید افتخار با مورفانیہ مانند جاہ و چشم و دم
و شرافت ابا و اجداد و ستورے عقل نیست۔ نصیحت حکیم بر جاہل صعب افتاد و بر آشت و شروع
در سفاہت کردہ فیثاغورس را و شنام گفت و او را بزدقہ و الحاد نسبت داد۔ شاگردان او در مقام
خلاف برآمدند و او را شفاعت کردند تا کہ بمنارعت کشید و قلون مردم خود را از در مقامہ و مقابلہ
بیرون شد و در آن جنگ چہل تن از شاگردان حکیم کشتہ شدند و بقیۃ السیف باتفاق او روئے

یکدیگر نہادند و محقق شدہ بقلون در قتل حکیم و پیدا کردنش جدے تمام داشت لاجرم فیثاغورس
 بہمانی انراں شہر ہیروں شدہ بدینہ لو قاروس رفت۔ اہل لٹے آں بلدہ چوں قوت مقاومت
 باقلون نہ داشتند از حکیم التماس نمودند کہ در اں بلدہ مانند وے ناچار بہ بلدہ فارو طونیا گریخت
 و از اں بلدہ جمعے کہ از متابعان قلمون بودند بجزوم ہلاک او برخاستند بالضرورت از انجا
 ہیروں شدہ بشر اطروطیون رفت و اعدائے او از اطراف و جوانب برسیدند حکیم با اصحاب
 خویش بدینہ موسین گریخت و در آنجا محصور گشت و مدت چہل روز در اں سیکل محفوظ و سرست
 خویش مشغول بود بالآخرۃ مردم قلمون حطب فراوان در اطراف آں سیکل برزبر ہم گذاشتہ
 آتش در زدند چنانکہ از حرارت آتش جمیع اصحاب و سے تفتہ شدند و جان سپردند و فیثاغورس
 نیز از مسورت حرارت مدہوش گشت و ہچنان جان بعالم دیگر برد و علی الجملہ نقش خاتم اوین بود
 شکر لاید و ہر خیر من خیر کا لید و م ای شریذ نظر ذوالہ الذمن خیر منتظر ذوالہ و بر منطقہ او
 نوشته بودند کہ الصمت سلامۃ من اللدائمۃ و از سخنان ماوست کہ بالاسے عالم طبیعت عالم نورانی
 است کہ عقل از ادراک حق و بہائے آں قاصر است و نفوس ذکیہ از او ناس تعلقات ایں نشان
 و نیاز مشتاق آں عالم مے باشند۔ و گوید ہر طبقہ از عالم جسمانی نسبت با فوق خود در زندان غفلان است
 و ہر کہ نفس خود را با خلاق حمیدہ محملے گرداند و از شہتہیات جسمانی برکراں و بدو شایستہ عالم
 علوی گردد و بر حقایق علوم مجردات و دو قایق حکم الہیہ واقف شود و ہر کس کہ ادراک ایں درجہ
 کرد بہر در جادوانی و عزت حقانی و اصل گشت و ہر نفسے کہ خود را از اخلاق ذمیمہ یک سونداشت
 در عین دنیایت و دناست گرفتار خواہد ماند مخلوقات نفوس ذکیہ کہ آسمان ممبر ارض ایشان ابد بود
 و آسمان ایشان آسمانے نورانی است کہ ایں آسمان در جنب شرافت و لطافت آں حکم کثافت
 زمین خواہد داشت و آں نفوس در آں آسمانہا پیوستہ قرین لذت و محبت خواہند بود۔ و گوید

چوں مبداء وجود از حق است ناچار بازگشت مابد و خواهد بود و گوید ہر کہ خواہد حق را بشناسد باید
 ہمیشہ جد و راصرت معرفت او نماید گاہ باشد بنا بر نفاست وقت باندک توجہ معرفت حق حاصل کند
 پس طالب جمیع ہمت خود را باید صرف کند تا آن وقت نفیس را در یاد و گوید گفتار حکیم را نزد خداوند
 اعتباری نیست تا کہ او را خود را مطابق گفتار نہ کند و گفتار بر خلاف کردار سبب سخط آتی شود و گوید ہر
 خداے را دوست دارد و بدان عمل کند کہ محبوب اوست چہ ہر کس عیش رضی خداوند است مقبول در گاہ
 و مقرب حضرت الہ است و گوید مرد حکیم معروفست در نزد خالق دہر گز پیشانی نشود کہ چرا خلقتش نشانند
 و گوید آدمی باید وقتے حکم کند کہ سبب ہدایت مردم شود و اگر نہ مستمع باید بود۔ و گوید مرکب امر قبیح مشو
 خواہ تنها باشی خواہ دیگرے نزد تو باشد باید کہ توحیا از خود بیشتر کنی تا از غیر خود چہ نزد عقل شرمندگی
 از خود بدتر است از شرمندگی در نزد غیر خود۔ زیرا کہ غیر ہموارہ بانو نہ خواہد بود و خود ہمیشہ با خود است
 و گوید چیزے کہ سزاوار نیست فعل آں از تو صادر شود از خطورہ بال آں نیز حذر کن۔ و گوید
 مباش بسیار تلف کنندہ و مباش نخیل بلکہ اقتصاد را اختیار کن دان از فراط و تفریط پرهیز و گوید
 ہشیار باش در آداب مہمات خود زیرا کہ خوابیدہ رائے مشارک موت است و گوید از شریر طمع نیکوئی
 مدار زیرا کہ عطیہ ہر کس بمقدار است کہ ضمیر دے براں مقصور است و چون ضمیر شریر ہمیشہ مقصور
 بر اضرار ہنی نوع خود است طمع نیکوئی از دے دشمن طمع آب از سر است و گوید محاسن کسے کہ
 از کسوت معرفت عاریست عیب و عار است چہ جاے معایب او۔ و گوید باید اعتقاد تو در حق
 کسے کہ معاون تست در تحصیل حکمت آں باشد کہ برادر نیک اندیش تست۔ و گوید حاکمے کہ شیوہ
 عدالت مرعی ندارد و سزاوار او بار دولت است و گوید مرد حکیم چون کار رائے ناشایستہ کند منشاء
 جمیع شر و رخلایق خواہد بود و گوید کسے را کہ تجربت لایق دوستی نیافتی لایق عداوت
 نیز مداں چہ عدم صلاحیت او در دوستی بنا بر قلت عقل است و چنانکہ قلیل العقل شریر الناس

سزاوار دوستی نیست سزاوار عداوت نہ خواہد بود۔ و گوید آدمی را بکبردار امتحان باید کرد نہ
 بہ گفتار چہ اکثر مردم زشت کردہ خوب گفتار اند۔ و گوید شریف النفس کسے است کہ از ورود مسئلہ
 و کمرویات انشراح و انقباض حاصل نہ کند و گوید صدیق تو کسے است کہ ہر گاہ کلمہ حق از تو بشنود
 خشنیاک نہ گردد۔ و گوید کسے کہ جمع مال از برائے غیر مے کند شقی ترین فلائق است و گوید طالب
 دنیوی را مانند مقاصد اخروی از آفرینندہ خود طلب نہائی چہ نسبت دعا بطالب مانند نسبت
 فکر است بہ نتاج ہچنانکہ در عقب فکر صواب نتیجہ حقہ لازم است در عقب دعا مقرر و
 بشرایط استجاب حصول مقصود لازم است و گوید ہمہ اوقات قولاً و فعلاً شکر بزدان واجب است
 و بقضائے ازلی راضی باید بود و ہر بباد و شبانگاہ محاسبہ نفس خود باید کرد و در مقام آن بود
 کہ ہر روز بہ از روز ماضی شدہ اگر نہ از جملہ زبان کاراں شوی و گوید شاید را بر خود آساں دار
 و مانند زنان بہ راحت بدن جستن عادت مکن ہمانا آسایش مرداں منحصر است در ترک امور
 کہ از کتاب آن ہودی بزیان باشد۔ و گوید در محافظت امور شریعت مبالغہ کن تا آن ترا نیز
 نگاہ دارد و کارامد زلف و امیغکن چہ فردا کار خود ہمراہ دارد۔ گوید اجتناب از فکر مے کہ
 نفس را بعالم اجسام کشد لازم داند و راست گفتن را مملکت خود ساز تا نفس بہ دروغ آلودہ
 نشود کہ خواب و الہام آن اعتماد را نشاید و احتراز از ظلم واجب داند تا خداوند در صدد انتقام
 و طبیعت در صدد مکافات بر نیاید۔ و گوید باید طالب کمال در ہمہ امور جانب حق را مرعی
 وار دیاوے چنان معاملہ کند کہ ہیچ کس را براں اطلاع نیفتد و از فقرین ایام و عجائز بہر بہر
 والا عادل حقیقی تلافی کند و گوید طالب کمال باید از ارتکاب صفات احتراز واجب داند تا نفس او را
 برا ارتکاب کبائر موجب سخط الہی است دلیر نگرداند و باید ہمہ شب یک ساعت یا بیشتر بجناب حق باز
 دارد کہ ثمرہ آن خلاصی از تنگنائے طبیعت است مع القصہ ہرگز جنابش از شاوئے فرادان

واندوہ شدید انظار القباض وانبساط نفوس دے کس اور اگر یاں د خندان نہ دیسے
 و پیوستہ مردم را بکثرت رصوم و صلوٰۃ و مواظبت در عدل و جہاد ترغیب نمودے۔ وقتے
 شخصے را کہ جامہائے زر تار و وگفتار نہا منجبار داشت فرمود کہ یا جامہ را موافق سخن کن یا
 سخن را در خور جامہ بگوے۔ بایکے از مردم کہ طالب علم بود و در زبان شیخوخت از تحصیل حکمت شرم
 مینمود فرمود کہ شرم میاری در پایان عمر دانا ترا ز اول باشی۔ گویند وقتے در یکے از اسفار ضعیف
 اور بجز گشت و ہم در آن ناتوانی در گذشت شاگردان وے بر غریبت ہلاکت آن زن اظہار اندوہ و
 حزن کردند فیثا غورس فرمود مرگ با حاضر و بادی یکسان است و در میان غریب و شہری
 فرقے نباشد چہ طریق آخرت بموسے ہر دو متساویست علی الجملہ چون مصنفات فیثا غورس
 در میان اہل یونان بہ نہایت معتبر بود و جمیع از حکما مانند اسطیلوس محدث و قونیوس افریطی و
 فاغیالوس و برنخے دیگر از فیلسوفان کتب مصنفات خود را بنام آن حکیم کردند و اساسے بعضے
 ازان کتب کہ بنام وے شہرت دادند چنین است کتاب المناجات کتاب علم الخاریق کتاب تصویر
 مجالس الخمر۔ کتاب تہدیتہ الطول کتاب یزرع الزروع۔ کتاب الآلات۔ کتاب العقاید۔
 کتاب تکوین العالم۔ کتاب الایادی و بسیاری از کتب منسوبہ باور او بہاں زبان سوختند و از کتب کہ
 بے شک از مصنفات فیثا غورس است و جمیع از حکما مانند خد تاس و دیگران کہ وارث زبان او
 بودند تدوین نمودند و لیست و ثبتا د کتاب بود و از انجملہ ایں چند کتاب متداول است کتاب
 ارساطیقی۔ کتاب الالواح۔ کتاب فی النوم و النقطتہ۔ کتاب فی کیفیت تعلق النفس بالجسد۔
 الرسالہ الذہبیہ۔ و وجہ تسمیہ ایں رسالہ مذہبیہ آنست کہ جالینوس حکیم ایں رسالہ را باز نوشتہ
 ہر روز بتلاوت آن مداومت مے فرمود و دیگر رسالہ اے متجدد مغلیت و رسالہ اے ستانی
 فی استخراج الممانی و رسالہ فی البیانات العقلیتہ و رسالہ اے سمیسیوس +

وفیثا غورس اول کس است کہ رتو برا قول دہریون وطبیعیون نوشت۔ وگویند خیالش
 بدال بود کہ آفتاب ساکن وزمین متحرک است و حکمائے فرنگستان دریں سخن خود را پیرو
 وے دانند و قوپر القوش کہ از حکمائے مملکت یورپ است چنانکہ انشا اللہ ذکر حالش
 درجائے خود مسطور خواہد گشت در تاریخ نہ صد و چهل و ہفت سال ہجری این سخن را در میان
 اہلئے فرنگستان مشہر ساخت و اکنون بیشتر مردم آں ممالک شمس را ساکن و
 زمین را متحرک مے دانند +

ظہور جاماسب حکیم چارہزار و نہ صد و نو دو چہار

سال بعد از سقوط آدم علیہ السلام بود

جاماسب برادر گشتاسب بن لہر اسپ است و از جملہ اجلہ حکمائے عجم است یک چند مدت کب
 معارف حکم در خدمت زردشت نمود و روزگارے شاگردی جنکہ کچھماچہ ہندی کہ ہم قصہ او در جا
 خود مرقوم معافہ کردہ تا در فنون حکمت متقرون بدانش و بینش آمدہ اورا کتابے است کہ نام آں
 فرہنگ ملوک و امرا عجم است و اینکہ در میان مردم بجاماسب نامہ مشہور باشد بہ نام گشتاسب عنوان
 فرمودہ و نظرات کواکب را بر مزبیاں نمودہ مقارنات اختران را طالع وقت نہادہ برآں را بچہ
 کردہ و حکم راندہ و مدت پنچہزار سال از روزگار آئیندہ را بدین گونہ باز نمودہ و معظم امور را ظاہر
 ساختہ و از انبیا و سلاطین خبر دادہ بدین سال کہ چون زمان ایشان در رسد معلوم شود کہ بعضے
 با سخن جاماسب مطابق افتد و از ظہور و نبوت محمد بن عبد اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ و آلہ
 کتاب شرعے بین مسطور است۔ علی الجملہ جاماسب سخنان پیغمبران حکمائے عجم را در آفرینش

عالم و احکام دینیہ و رانچہ با عقل راست نیاید تاویل فرمودہ چنانکہ گفتہ اند گیتی را دو
صانع است یزدان و آہرن و سخت یزدان یگانہ بود پس اندیشہ کرد کہ مبادا مرا ضدے
پدید شود از ایں اندیشہ ناخوش آہرن پدید شد و بعضے گفتند سخت ایزد یگانہ بود و از تنہا لی
و شستے آورد و ایں فکر بد آہرن گشت و طائفہ گفتند آہرن از بیرون گیتی بود و از روزنے
بدرون نگرستہ یزدان را بدید و بر جاہ و جلالت او حد بر پس شر و فساد نگفت و یزدان ملائکہ را
بیا فریہ تا لشکر او باشند و آہرن مضاف دہند و ایں روے کہ دفع آہرن را توانا گشت
قرار با صلح افتاد و شرط شد کہ آہرن مدتے معین دریں جہاں باشد و چون آں مدت سپری شود
و آہرن از جہاں گام بیرون نہد عالم خیر محض خواہد بود۔ جا با سب گوید ایں سخنان رمزست ہما نا
و انایان از گیتی ایں بدن عنصری خواستہ اند و ہچنان یزدان گفتہ اند و مقصود ایشان روح
بودہ و از آہرن طبیعت را قصد کردہ اند و آنچه گفتہ اند آہرن شر و فساد نگفت کہنا یہ از تسلط
طبیعت ست مروج ما چاں را بالہم سفلی کشیدہ و ملائکہ اشارت است بصفات حمیدہ انسانی
و صلح عبارت ست از نیکی بیکبار صفات و ہمیرہ را کہ لشکر ایلین اند نتوان دو کرد بکہ زمانے میخواہ
و گوید اینکہ گفتہ اند مار و کژدم و حیوانات تند بار را و ہچنان ہر صفت و ہر چیز بد را آہرن آفرید و
نیکوئی ہا را یزدان کہنا یہ از آنست کہ صفات ذمیرہ نگار از طبیعت عنصری است و نیکوئیہا از
روح مع القصہ بیشتر از سخنان ایشان را بدیں گونہ تاویل نمودہ کہ ذکر آں جملہ موجب تطویل است
و جا با سب در روزگار زندگانی خویش وزارت گشتا سب داشت و پادشا فیصل امور مملکت را بر اے و ریت
او میگذاشت چنانکہ بعضے از سیر او در ذیل قصہ گشتا سب ہنقد یا در قوم گشت از سخنان او ست کہ بدین
خصایل کریم ترک کریم است و نیکوترین کار لئیم حرک و نایت و خاست و ہم او گوید کہ عظیم تر عنوا
عذاب آن است کہ گریہ از لئیم حاجت خواہد ورد و اگر دو نیز از او ست کہ گوید گنہ دروے

است کہ دوائے آل تویت و انابت است و مدفن او در خضرک فارس باشد +

نظارہ سہت لوط حکیم بہ پنہزار و نو و تہفت

سال بعد از مہبوط آدم علیہ السلام بود

سقراط بن سقر سقوس از بزرگان حکمائے یونان است و مسقط الاراس او شہر اسن باشد کہ ہم آں را شینہ گویند تحصیل فنون حکمت از کتب فیثاغورس حکیم مے فرمود و کار بہرہ بردل میگذاشت و ہم لفظ سقراط بلغت یونان معنی المعتم بالعمل است و بیشتر اوقات سقراط در تشریح حکمت الہی مقصود و مصروف بود و شاگرداں را از تدوین علوم حکمت بہ بطون دفاتر منع مینمود و میگفت حکمت چوں پاکیزہ و مقدس است آں را جز در نفوس تقدسہ و دلیہ نتوان نہاں و بہر جلد و میتہ و قلوب متمرده نقش نتوان بست و ہم اگر از کس سولے رود و او جواب را موقوف بمطالعہ کتاب دارد چندان فضیلتہ نباشد بلکہ باید خاطر را حاوی جمیع کتب داشت۔ و جناب او آتاب طالبان علم گشت چند آنکہ اورا و از دہ ہزار شاگرد بود و در روزگار او در یونان پادشاہ نافذ فرمان نہ بود بلکہ کار بہرہ لوک طالیف میرفت و مردم اسن نیز بر قانون سلن کہ بدان شہر آورده بود مے زیستند چنانکہ مذکور شد و حکومت ایشان بر روش جمہور و صوابد بایا مائے مشورت قائم بود و سقراط را نیز از اہل مشورت خانہ مے شمر د چنانکہ وقتے در یکے اناہنا کہ جمعی از اہل مشورت چنانہا با اتفاق سقراط رہ سپار بودند۔ جنابش تیج در حلقہ ایشان راہ سپار نمیشد و از طباس مطاعم و مناج بہرہ نمیکرفت و چوں شب در مے آمد در خم شکستہ مے نشست و چاشتگاہ از خم آردہ و ظل آفتاب مے زیست و ازین روے بسقراط المحب مشہور بود۔ انقضای صبح گاہے کسئل

بروئے عبور کرد و او را دید که در خم شک تن داشت گفت ای سقراط ترا چه افتاده که در مجلس ما حاضر
 نمیشوی و از ما کناره میجویی۔ سقراط گفت شغل بد آنچه مقدم و محصل حیوٰۃ است مرا آنجن
 شهادت دور می دارد و کنسل را بخاطر رسید که سقراط را تحصیل اسباب مالش مجال صحبت صحاب نمید
 فرمود ای حکیم آنچه ترا بای طلب فرمائے تا آمادہ داریم۔ سقراط گفت آنچه مرا باید که ترا بد است
 بودے ہرگز بر صحبت تو حرام اختیار نمی کردم کنسل گفت ای سقراط سمع افتاده مردم را
 از عبادت اصنام و ستایش ستارہ منع میفرمائی و این کار در انتظام مملکت نیان فکند سقراط
 گفت من چنین حکم ندادم بلکہ گفته ام عبادت اصنام و روش صاحبین برائے سقراط زیان کنن
 چہ اے و دانکہ این جمادات را سودے نہ باشد اما دوزنیت کہ برائے سر کنسلان و دولت جمہو
 نافع باشد چہ ایشان چون از دیں بگردند می توانند شد کہ مردم از آل جماعت برو من خل
 و کار ملک اندازند۔ در این وقت کنسل گفت ای سقراط اکنون ارجاحتے با من باشد
 بیان فرمائے کہ امضائے فرمان ترا میبوسم و نام سقراط گفت مرا بخلعت دیبا و بدبہ
 زر و خفہ گوہر حاجت نیفتد چہ از جوارہ ارض و لعاب کرمان و شہیم نہایت روئے بر تافتہ ام۔
 حاجت من آنست کہ عنان مرکب خود را از من بگردانی کہ حبش تو تابش خورشید را از من بر تافتہ
 علی الجملہ چون نام سقراط در یونان بلند شد و مردم از عبادت اصنام منع کردن گرفت قضا
 شہر اسن و کشی شہائے معابد بروے حسد بردند و سبلے نوشتند کہ سقراط واجب القتل باشد و از
 بز و دالائے مشورتخانہ فرستادند و ایشان یا زده تن از قاضیان بزرگ بودند کہ این صورت نگاشتند و
 ہفتاد کس نیز از فلام معابد بروے حسد و احکام ایشان شہادت کردند چوں این سبل را بزرگان
 مشورتخانہ دیدند سقراط را در آنجنے خالی از یریکانہ حاضر ساختند و کنسل با او گفت ای سقراط تو
 یکجا زایل مائی و این روش پیش گرداشتہ ما را بقتل تو ناچار دارد و لاجرم دست از این منی باز دار و دم

بحال خود گذار و اگر نہ بایں خوئے کہ تو داری چوں در قتل تو تاخیرے رود مردم کیبار بر ما
 بشورند و ایں دولت کہ تہی محو گردد و سقراط گفت ہمید مرگ مرا ہم نہ هیچ مرگ رشتن از زندان
 تعلق و پیوستن بعالم تجر و است بلکه خلق جاہ و کثیف ظلمانیست و تلبس بلباس لطیف نورانی
 و حکما از تبدل لباس کہ ہم آں اشراف بود ہرگز اخفاء حق رواندارند و از ارشاد مردم کنارہ نگیرند
 پس بزرگان مشورت خانہ ناچار کار باقتضات احدی عشر گزاشتند و قبل سقراط کیمشت شد
 و چوں با دامن کشتیہائے تجارتی مردم اسنیکل بحر را نہ سپردہ بود مبارک شے داشتند کہ در قتل
 کس اقدام کنند و دریں وقت ہنوز کشتیہائے ایشان دور از ساحل بود حکم دادند کہ سقراط را
 بزند ان بردہ بدارند ناچوں کشتیہا فرار سازد و را ہلاک کنند پس جنابش را بزند ان در آورده
 بندہ پانہ اند و محبوس بدہشتند و در ان مدت کہ در محبس بود نیز ہمہ روزہ شاگردانش حاضر شد
 باستفاضہ مشغول بودند و طاہر سقراط ہیچ از الم جس و بیم قتل مشوش نہ بود و جل معضلات حکمت
 مینمود۔ آنگاہ کہ زمان رسیدن کشتیہا فرا آمد افریطون کہ یکے از شاگردان وے بود عرض کرد
 کہ اے حکیم زمان رسیدن کشتی نزدیک شدہ و ما با حافظ زنداں پیمیاں نہادہ ایم کہ چہا رصد ہم
 بدو ہم تا اندر منع برنجیزد آنگاہ تہا برداشتہ بجانب رمیتہ الکبر فرار کنیم۔ سقراط گفت اے
 افریطون تو خود دانستہ کہ سبب قتل من آنست کہ نصرت حق جستہ ام و دشہرا سن کو ولد و وطن
 من است خویشان و دوستان من فراہم اند کار بینساں میرود و دشہر بیگانہ نیز من نصرت
 حق خواہم حیرت و سخن حق خواہم گفت لا جرم زمان قتل من زودتر ازیں صد و زوہا بدیافت
 افریطون گفت اے حکیم از ان رنج خاطر م کہ بنا حق کشتہ میشوی سقراط گفت اسے فرزند
 پس چنان خوانستہ کہ بحق کشتہ شوم۔ مع القصہ از پس این سخن بہ روز کشتی ہا ہاست
 بہ ساحل آمدند و روز چہارم قضات احدی عشر بزند ان آمدہ زمانے دوازند و سقراط بایستادن

وہیچ سخن نہ گفتند حکیم نیز بجانب ایشان توجہ نہ فرمود و صرف در میان نینداخت آنگاہ آل
 جماعت بازندان ہاں گفتند کہ ہنگام قتلش فرارسیدہ و خود از آنجا بدرشد حافظ زندان
 پیش شدہ زنجیر از پائے او برداشت و خود نیز بیروں شد و شاگردان او را بگذاشت در ایں وقت
 سقراط از نشین خویش بریز آمدہ دست بر ساق ہائے خود میمالید و میگفت ما اعجب فعل
 السیاسة الالهية حيث قويت الاضداد بعضهم ما يقضي فانك لا يكاد ان يكون لك الا
 يتبعهم المولى كاد ان يكون لك الا يتبعهم انك انزلت كلمات در میان و شاگردانش
 سخنہ چند رفت کہ منجر بہ تحقیق نفس نا طع شد و در ایں باب سقراط در تحقیق دقائق و کشف حقایق
 کلمہ چند گفت کہ تا ایں زمان ایشان با مثال ایں سخنان مستمع نشدہ بودند و حضار مجلس
 ہر زبان بر عجب مے افزودند چہ میدانستند کہ خود عالم است کہ در ایں لحظہ کشتہ مے شود و صلا
 و افعال و اقوال او متورے با بدین یاد مے میاوس کہ ہم از شاگردان او بود از میانہ برخاست
 و گفت اے حکیم اگرچہ ایں گونه سوالات در ایں ہنگام نہایت زشت و بیادامہ این معنی نیز معلوم
 است کہ فردا از ہر جہاں کسے حل ایں مشکلات نخواہد کرد و باب علم مسدود خواہد بود سقراط
 گفت اے میاوس ز ہنر اشرم مداید و مجهولات خویش را نا معلوم نگذارید کہ نزد من ایں ساعت
 و ساعت دیگر کہ آنرا صوت میخوانید جدائی نمے باشد زیرا کہ چوں از شما مجبور باشم با صحبت جمعے
 از حکماء مانند ایتھلینوس و اندروماوس و انبا و قلس فالیض نواحیم بود مع القصہ چوں با شاگردان
 سخن نہایت بر دفرمود صواب آنست کہ پائے خویش بجام شویم و غسل کنیم و از آنچہ ممکن است
 از عبادت دریاہیم تا بعد از فوت من حلے بر کس نباشد و رحمت غسل بر کس نیفتد ایں بگفت و بجام
 شدہ غسل کرد و از آنجا بیروں شد بہ نماز ایستاد و در نماز رنگ فراوان فرمود و عجب اولیٰ مرتب
 نام داشت اطفال او را بر زندان آورده نارزار میگرفت و با شاگردان خطاب میکرد

کہ اس آخرین دیدار شامت با سقراط و ایشاں نیز بآں زنان و اطفال نوحہ میکردند چون
سقراط از نماز فراغت جہت فرمود تا زن و فرزندانش بسرے خویش مراجعت کردند و پسر
بزرگ خود را فرمود تا با شاگردان بمانند و رایں وقت افریطوں از دے سوال کرد کہ ما را در حق
بازماندگان کار بر چه ساں باید بود سقراط گفت من شمارا با صلاح نفس خود وصیت میکنم چوں
نفس خویش را با صلاح آورید من از شمار اضی خواہم بود و فرزندان مرا نیز با صلاح نفس ما مورد ایڑ
چوں سخن بدینجا رسید فادے از قصصات احدی عشر از در آمد و بایستاد و بر سقراط درود و تحیت
فرستاد و گفت اے حکیم آگاہم کہ تو امر و زجر جمیع دانشوران روے زمین فروئی داری اما چوں
من ما مورد معذور تو انم بود اکنون مرا علت قتل خود ماں و آں شہرت کہ ایشاں بسوے تو
فرستادہ اند نوش فرمائے سقراط گفت چنان کنم کہ تو گوئی ایں بگفت و بیرون شد و از شہر ساری
بدرون شہر رفت چوں لحظہ برآمد سقراط بہ افریطون گفت آں مرد را بگوئی تا با شہرت حاضر شود
پس افریطوں بر حسب امر او را طلب داشت و خادم با چاہ نہ زہر در آمد سقراط جام انا و گرفت و
بے تکلف بیاشامید شاگردان او چوں ایں حال بدیدند غروش برداشتہ را بگریستند چنانکہ بانگہا
ایشاں یک نیمہ شہر را فرو گرفت سقراط ایشاں را منع فرمود و گفت ما اطفال و عورات اینجا
باز ہیں فرستادیم کہ نالہ و افغان نکنند اینک شما کار زنان پیش گرفته اید آں جماعت از
نہیب دے ساکت شدند و دم فرو بستند پس سقراط از جائے نجاست و ہی در حجاب خانہ
طے مسافت فرمود و شاگردان را بہ فصیح سودمند بہرہ داد تا پائشہاے او گراں شد
از رفتن باز ماند آنگاہ بہ پشت بخوابید و افریطون بدن او را لمس چمے کرد تا برودت
بحوالی قلب او رسید آنگاہ افریطون گفت یا امام الحکمتہ نے بینم عقول خود را اگر آنکہ
بسیار از کمال عقل تو دور اند فاما من نا بشئی سقراط گفت علیکم بما امرتکم بہ و لا

بعد ازاں دست افریطون را گرفته بر چہرہ خود نهاد و چشم باز کرده نظر بجانب آسمان افکند
 و فرمود اسلمت نفسی الی قابض نفس الحکماء و وداع جان گفت و از شاگردانش
 افلاطون آئی در بالین او حاضر نہ شد چه مرضی در مزاجش ساری بود کہ از بستر جدا نتوانست
 گشت مع القصد جسد او را با خاک سپردند و شاگردان او از پس او ہمیشہ بحسرت زیستند
 بعضی از مومنین فرنگستان برانند کہ سقراط در ہنگام وفات باکرتو کہ یکے از شاگردانش بود
 فرمود کہ من بہ اسکولاپیس کہ اعظم اصنام مردم یونان است مقروضم چوں من گذرم
 خرو سے بمصبدا و برودہ قربانی کن و عذیر من بخواہ و این سخن نزو دیگران استوانست
 علی الجملہ چوں روزگار سے از قتل سقراط بگذشت مردم اسن دانستند کہ این کار برخلاف
 بودہ پس آن کساں را کہ سبب این فتنہ بودند یک یک بدست آورده کیفر کردند نہنگانی
 سقراط در این جہاں یک صد و ہفت سال بود و نے سرخ و سفید و چشمے از رنق و شست با سحر
 بس قوی مسافت مابین دو بازویش اندک بود و موسے زنج فراواں داشت نہایت نود
 جواب دکنیر التوجہ بودے و طعام اندک تناول فرمودے و ذکر موت بسیار کرے و عبادت
 خدائی فراواں نمودے و جامہائے شش پوشیدے و سفر کردن کم فرمودے و پیوستہ باز بہ
 و تقویٰ عزیزست و با مردم بملاطفت و مدارا میبود چنانکہ وقتے در شہر اسن شعر او را بجا میگفتند
 و در مجالس مذکورہ میگردند روزے شخصی غریب آں بوم وارد آنجمن گشت و چوں آں بجا بشنید
 پرسش نمود کہ این سخنان را در حق کہ گفتہ اند سقراط بے مکر و ہی گفت این کلمات در حق من است
 و مرا شاید و بیچ پاک نہ داشت کہ مردم او را خوب دانند یا بدخوانند یا شاگردانش میفرمود کہ من
 مردم دہقانم و تسلیم چوں آب باشد و دل ستمعین مانند زمین است و این ہر قرار است کہ
 چوں زمین پاک و قابل نباشد از آں چیز سے نروید و از کلمات او ست کہ میفرمایند باری تعالی

ہویت محض است و لفظ و عقل ازوریافت کہ ہویت مقدسہ و تحقیق صفات کمال تعین
 اسماء جلال و جمال آن قاصر است زیرا کہ منبع جمیع خالق مرکہ و واحد ہر شے بصفت الایقہ
 و نام گذارندہ ہر موجود بامی مناسبہ اصنافی مخصوص است چون جمیع موجودات اوست
 لاجرم ذات مقدسہ و محیط جمیع اشیاست و محاط را احاطہ بر محیط خود ممکن نیست پس ناچار
 از برگذرا آثار بالذہ و افعال کاملہ راہ بشناسائی اسماء و صفات تواند بود لیکن چون اسماء
 صفات از قبیل لوازم اندازادراک آن ادراک کنند ذات مقدسہ لازم نیاید از جملہ اسماء
 آثار الہیہ عادل است یعنی واضح ہر شے در موضع کہ لائق اوست و خالق یعنی مقدر ہر شے
 و عزیز یعنی غالب کہ مغلوب بودنش ممنوع است و حکیم یعنی ذات مقدسہ کہ از جمیع افعال بر
 وفقی مصلح و حکمے کہ موجب نظام سلسلہ موجودات است جبریان یا قہ و گوید علم و قدرت
 و وجود و حکمت امانند سایر صفات کمال او غیر متناہی است در این مقام ازو سوال
 کردہ فرمود کہ قول بعد متناہی قدرت و تناہی موجودات بحسب احتمال قوایل است نہ
 باعتبار قدرت کاملہ و حکمت بالغہ و عموم وجود و چون مادہ را احتمال صور غیر متناہی نیست
 ناچار بہ تناہی آن باید قایل شد لکن نہ از نہت بخل و روہب الصور بلکہ از برگذرا تصور مادہ
 انرا بہت است کہ حکمت آئی اقتضائے آن کردہ کہ موجودات از بہت ذات و صورت
 و چیز و مکان متناہی باشند از حیثیت زایل نظر یا غیر متناہی و نظر باقل از حیثیت زمان
 نیز متناہی باشند و چون بقائے اشخاص باعیانہا متصور نیست حکمت بالغہ اقتضائے آن کردہ کہ
 استیفاء اشخاص و ضمن بقائے نوع حاصل شد و بقائے نوع تجدد اشخاص پس ہر آئینہ
 تمدن بہرہ نہایت غیر محدود است و نہایت و نہت متصور نیست و گوید اشخاص پنجہ ذرا باقیوں
 وصف کردہ قیوم است چہ انداز علم و قدرت و وجود و حکمت در تحت حق بودن ظاہر است

زیر کہ حیوۃ صفت است جامع کل صفات و بقا و سرمدیت و دوام و تدریج اندر تحت قیوم
بودن چہ یومیت شامل این صفات ثلاثہ است و گوید حیوۃ و لطف اوند از جواہر راست زیر کہ ناچا
حیوۃ و لطف ماحل ورود عدم و دور است و حیوۃ و لطف حق منزه است از عرض زوال و دور
و بعضی از تحقیقات حکمت انجیز اور ذیل قصہ فلو طریس واریس بانیش مذکور خواہ شد ہم از کلمات
نصیحت آمیز است کہ فرماید ہمیشہ فصل بہار است و این کنایت از آنست کہ ہمہ وقت کہ علم
توان کرد و گوید وقت روح مورچہ مباحث یعنی در پیری یکسب مال مکوش۔ و گوید نفس شریف بحسن
قبول حق و نفس خیس را بہ سرعت میل بسوئے باطل توان شناخت۔ و گوید توقف نفس در نیچہ
بر او متنبہ شود و قبول آنچه منقح گرد و نشان حصافت و خردمندیت۔ و گوید اگر کسی در آنچه نداند
سخن نراند مباحثہ و مناظرہ از میان مردم بریزد و گوید اگر کسی کہ دل تنہا اوراد دشمن دارد پر خذر
باشد۔ و گوید مردم تمام ہزاران است کہ دشمنان ازوے بالمان زلیست کنند نہ اینکہ دوستان
ترسان و ہراساں باشند۔ و گوید دنیا آتشی افروختہ مانند کہ چوں زیادہ طلب کنی سوختہ شوی
و چوں بقدر حاجت برگیری با فروغ آں راہ از چاہ باز شناسی و قے افلاطون را سفر بی پیش
آمد و ازوے التماس پندے و اندرزے نمود و در جواب فرمود ہر کہ از شناسی ازوے بگمان
مباش و آں کس را کہ نہ دانی ازوے خذر کن و شبانگاہ بے پافراز گام مزن و از چشیدن
گیاہے کہ کیفیت آں را ندانی اجتناب جوے و بنزدیکئے را ہیے کہ مجہول بود و فریفتہ مشو کہ از راہ
دور کہ مردم بیشتر عبور کنند سفر کن۔ و ہم از سخنان اوست کہ فرماید اگر از مصابحت نان ناچاری
چنان باش کہ اکل میت را گویند کہ در سفرے با مرد تو نگرے مرافت داشت ناگاہ و زردان
بدیشاں تا خند مرد تو نگر گفت اے واٹے اگر مرا بشناسند و مرقاط میگفت اے واٹے اگر
مرا نشناسند۔ و ہم گوید باشد دشمن با حاکم گراٹے کہ چوں غضب فرو نشانی اگر بر کس عتاب

روداد در عدل و نصرت بود و گوید دنیا چوں صورتی است کہ بر صفحہ نگاشتہ انداز نشتر بعضی
 طے بر رخ لازم افتد۔ و گوید دوستاں را پیوستہ شناگوئے کہ دوستی از تنہا خیر و چنانکہ عداوت
 از قبح و ہجاء از سخنان اوست کہ سزاوار رحمت رکس تواند بود۔ و مصالحتی کہ خدمت امیر
 فاجر کے کند و عاقبتی کہ مرئی جابلے بود۔ و کہ یہی کہ محتاج لثیمے گرد۔ و گوید کار ملک آنگاہ مختل ماند
 کہ تدبیر آن نزد کسی باشد کہ سخن اورا بپذیرند۔ و سلاح جنگ را آنال بردارند کہ بجار نتوانند۔
 بست و مال بدست بخیلے باشد کہ از بدل آن مضایقت کند و گوید شک نعمت ندویند را بکثرت
 طاعت و اجتناب از مصیبت توان گواشت۔ و قتی از وی سوال کردند کہ ترا از کسب انش
 چہ سود بدست آمد گفت خیریں زیادہ تواند بود کہ در ساحل بحر بسلا تم و مہاینہ میکنم کہ جاہلان
 غرق میشوند۔ شخصہ در حضرت او محروص داشت کہ روزی نام ترا نزد فلان ذکر کردم و او ترا
 شناخت سقراط فرمود زبان اورا است کہ من نزد او محبوم۔ و قتی با مردے دو چار شد کہ از
 جنگ فراز نیمود فرمود کہ فرار از جنگ فضیحتے بزرگ باشد و جواب گفت مرگ از فضیحت
 بتر است سقراط گفت زندگی را آنگاہ بر مرگ فضیلت است کہ بنام باشد نہ بانگ روز
 و را بنجمنے ناسرائے درآمد و از وی بزرگداشت با او گفتندہ برایں بے حیا خشم نگیری گفت
 لاشک دیوار این کاخ از حضار بہتر بود کس را با او خشم نجنبہ منزل من چوں بہمت من قی انش
 و محل او چوں دانش او تحت التہاب و از سخنان اوست کہ از صفائے سخن حق و قبول آن
 شرم دارا اگر چہ قایل آن مرد سے ندین و بے مکانت بود چہ از خوار سے مرد و خواص در بہا
 دشمنین قنوسے نیفتد۔ و گوید چوں ندانی پیرس و چوں بدینی پیشاں باش و چوں عطا کنی غمی و
 و چوں سایل را محروم کناری بروفق و مدارا کیل فرماے و گوید ہر کہ اختلاط با دوستاں جدید
 نفس خود را میازاید چوں بر خلاف خواہش صبور باشد شاید و اگر نہ طریق تفرد و تجرد گیرد

گوید آں کس کہ ترا برائے تو دوست دار و نیکیش یوازہ از سخنان اوست کہ مردم
ضعیف را بابتہ نصحت توان شناخت سخت آنکہ بایند و اندر منافقات کند و ہم آنکہ باشند
مخالفت نتواند کہ رسوم آنکہ قبول کند آں سخن را کہ نمی داند و ہم او گوید ہر کہ داند و در خور کہ ام
کارست و از پیشے آں شود حکمتے بزرگ باشد۔ اورا گفتند ہمہ زندگانی در تحصیل حکمت
کردی و مردم را بطلب آں دعوت نمودی۔ و اینک ہر شب بدرویشی بسر بردی پس این
حکمت ترا چہ بے نیازی بخشید گفت از الم آں حسد کہ تو بر من داری۔ گویند شخصے باو گفت
حمیت کہ ترا ہرگز اندوہ ناک نہ بنیم گفت از آن کہ نیت مرا چیزے تا بر فوت آن اندوہ ہمہ +

ظہور بقراط طبیب پنجمزار و یکصد و چہارہ

سال بعد از ہبوط آدم علیہ السلام بود

بقراط بن بر اقلس از فرزندان اسقلینوس ثانی است و ہمہ در انجمن دے کے کسارف
نمودے و جنابش در فن طبیعی قدوہ حکما است و در علم طب پیشرو اطباء روزگار ہو در
بلدہ صور کہ بر ساحل دریائے شام است سکون داشتے و از آنجا گاہ گاہ بدشق شدے و از
کوہسار ماو میشہا نشیمن جستہ بر ریاضت نفس مشغول گشتے چنانکہ در آں محال موصفے است کہ
ہنوز بصفہ بقراط معروف است و معالجہ مرضے را حسب تشدد فرمودے و برائے آں کہ بیمار ان از
حرکت رنجہ نشوند خود بسوئے ایشان آمد و شد نمودے و چوں ملوک یونان اورا بمعالجہ طلب میکردند
اجابت نمیدان زیادہ تر زمان ملکہ اورنگ نمے فرمود و قتی ہمین بن اسفندیار صیت فضل و دانش
اورا شنیدہ بحضور دے حکم داد و فرمود تا یک صد قطار زر خالص بدان میزان کہ در بنائے مسجد اقصیٰ باز

نمودیم بدو دہند تا دیر ایران سکون کند و بقراط پذیرفت بسبب آن خصومت کہ در میان ملک
ایران دہل یونان بود چنانکہ در قصہ بہمن و شرح دولت فرق مرقوم شد۔ وہم ایں معنی را
جالینوس در رسالہ اخبار بقراط ذکر فرمودہ۔ علی الملک بقراط در فن طب تجربت را با قیاس
و ساز ساخت و کتب اہل قیاس و تجربہ و اصحاب حیل را کہ ہر یک منفرداً قانونے داشتند
چنانکہ مکہ مذکور شد ہر چہ پرست آورد بہ سوخت و برانداخت۔ و از مصنفات او کتاب
عہد بقراط است کہ شاگردان خویش را بادل وصیت کردہ و جالینوس آنرا شرح کردہ است
و جنین از یونانی بغت عرب ترجمہ نمودہ و دیگر کتاب فصولست کہ ہم جنین ترجمہ کردہ و دیگر
رسالہ امراض الحارہ است و آن کل بترنج مقالہ است و سہ مقالہ آنرا عیسیٰ ابن بحیمی بہ عربی
ترجمہ نمودہ۔ و دیگر کتاب اخلاط است کہ جالینوس تفسیر نمودہ و جنین بغت عرب مترجم شدہ۔ و
دیگر کتاب الماد الموائد است کہ جنین مترجم شدہ و عیش بن جن شرح بر آن نوشتہ و دیگر کتاب
طبیعت الانسان است کہ نیز جنین بغت عرب آوردہ و عیسیٰ ابن بحیمی تفسیر کردہ۔ گویند در
بدو حال شاگردان را از تعلیم علم طب ببردیم بیکانہ و غریب منع میفرمود و میگفت چون کس تیغ بدست
نااہل شریہد و در شیات اعمال او شریک باشند تا در نہایت حال بیم کرد کہ بساوا ایں علم شریف
ضعیف شود پس بفرمود مردم را چون اہل یا بنہ از تعلیم ایشان خفت نکنند۔ و از سخنان او است
کہ فرمود ہر کہ دوست دارد نفس او جاویداں ماند باید پیش از مردن آنرا بمیرانند۔ و گوید ہر کہ خدمت
ملوک کند باید از غلظت و خشونت اورنجہ نشود چہ خواص را از چشیدن آب شود بیاگزیر نباشد۔
و گوید و عاقل بسبب تشاکل عقل بر یک چیز اتفاق کنند و ہرگز دو جاہل بایک کار سازگار نشوند۔
و گوید و دونا با ہم توانند یا ربودا دوستی در میان جمع ہرگز پایدار نہاند چہ معتضے عقل ہر بر یک
نسق نرود۔ و گفت حاصل سن از فضل ہمیں بود کہ بڑھل خود را نہندم۔ و گوید علوم پاک در ولے

قرار نہ گیر و کرباد ناست و خضاست آلودہ باشد۔ و گوید موت را سهل انگارید کہ مراوت آن در خوف
آنت۔ و گوید آدمی باید در ایس سرے خود را چون مہمانے داند پس اگر قدرے بدود ہند بنوشد و اگر از د
در گزرانند طلب نہ کند۔ و گوید کم خوردن از غذا سے مضربتر است از زیاد خوردن نافع آں و گفت
کثرت خواب و نرمے طبیعت دلیل عمر طویل است۔ و گوید یہ چیز است کہ موجب ہزال و لاغر می
است با شراب و آب نامائستگستن و در غیر جائے خواب نختن و کلام کثیر بر رفع صوت گفتن۔ و
گوید معالجات بدن بر پنج وجہ است ہر مادہ فاسدہ کہ در سر جمع شود بغیر غرہ دفع باید کرد و از معدہ
نقے و از بدن با اسہال و از جلد با عرق و از عروق با فصد تو ان مرفوع داشت و گوید چار چیز است
کہ نور باصرہ را از میان کند طعام شور خوردن و آب سوزاں بر سر تر نختن و در چشمہ آفتاب بخربتن
و روئے دشمن دیدن مع القصہ بقراط مردے خوب صورت و نیکو شمائل بود۔ سرے بزرگ
داشت و پیش چشم و خمیدہ پشت بود۔ سخن کم گفتے و غذا کم خوردے و بیشتر از ایام روزہ داشتے
و سخت بطے الحرقہ بودے در ایس جہان نود و پنج سال عمر یافت و در شانزده سالگی عالم گشت
و مدت مہتا و دن سال تعلیم و تصنیف مشغول بود۔

ظہور سولون حکیم در یونان پنجہزار و صد و شصت

سال بعد از ہبوط آدم علیہ السلام بود

سولون از صناید حکمائے یونان است و مسقط الراس او لمبڈہ اسن بود کہ معرب آں اسم است
و سے ب۔ مادر سے افلاطون است کہ شرح حالش مذکور خواہد شد۔ مع القصہ چنداں طاقت
لسان و مدہبت بیان داشت کہ مستمعین سخنان او را مغرب القلوب خرامندے۔ و آں

ہنگام کہ مدار دولت قرق بر ملک طوائف بود و راست کہ شرح حالش مرقوم شد حکومت
 اسن داشت عوام الناس دل با سولون بد کردند و گفتند و سے مردم را از شریعت ضلیمین
 و اطاعت و عبادت اصنام باز سے دار و نحو استند و او ہماں گفتند کہ با سقا طرودار استند
 تا چار سولون اذرا خٹھے یونان فرار کردہ بہ شہر صور کہ در ساحل دریائے شام است درآمد و
 در آنجا سکون و رزید تا رخت پیرائے دیگر کشید۔ از سخنان اوست کہ فرماید بہتر چیز سے کہ
 سلاطین را بدیاں و ترس بود تخفیف مثال رعایا و کیفر اعمال ارباب تعدی است و گوچیل
 سکار بر برد صعب افتاد بر او بایکہ با مردم تنگ دست مشورت نراند چہ مردم مسکین ہر اسے زندا ز سوز و
 و بد زبیاں نزدیک باشد و گوید و دام مدت و نیوی و سعادت اخروی جز بحسن ادب و تجاوز از زلات
 و ہفوات و دستان حاصل نتواند شد۔ ازو سے سوال کردند کہ جو اکیست داشت ترا دشمن بر بند
 چہیت و پدر کشتہ را با قائل چہ عقوبت رواست فرمود کہ مرد سخت مندہ آست کہ مال خود را بیل
 کند و بہ مال دیگر سے طمع ورنہ بند باشد ترا دشمن شیر زبان اہل نظم و نراست کہ مردم را بہ بدشتی نام
 برندا تا کیفر کنندہ پیرا نتوانم اندازہ کرد روز سے یکھے از صاحبان ثروت بہ کثرت مال برو سے
 مفاخرت نمود سولون گفت ترا ایس فخر برین نرسد چہ مرا آں مال نیست کہ کس تواند بہ تکلف
 از من گرفت و اگر چیز سے بہت کم ہم بیل نمایم و ذخیرہ دیگر سرا سے فرمایم و بدیں اندوختہ ہرگز
 نقصان را نہ کند و مال تو از خرچ نقصان پذیرد و نیز نصیب دیگر ایاں گردد چہ شل مال
 دنیا خوشے مردم است کہ ہر ساعت بسو سے رود۔ دو قمتے اورا گفتند یا دشاہ ترا دشمن دار و گفت
 سزاوار است و کلام پا دشاہ بود کہ بزرگوار تر از خود را دوست دارد۔ و توکل او چناں بود کہ اگر از
 قوت یک روزہ چیز سے فاضل داشتے ذخیرہ کردن آنرا عیب بزرگ شمرد سے و با فقر
 اتفاق کرد سے

جلوس مہاراج بن کشن در مملکت ہندوستان بہ

سہ ہزار شصت و پنج سال بعد از مہو آدم علیہ السلام

مہاراج بن کشن بعد از پدر صاحب لشکر و کشور گشت جہانبانی بزرگ و سلطانے سترگ بود چنانکہ در مملکت ہند و اودرا نائے جمشید و فریدوں می نہادند چون بر سر سلطنت متمکن گشت اولاد پورب را بر انتظام لشکر و انتساق کشور گماشت و فرزندان برہمن را بہ تدبیر ملکی و امر خطیر و وزارت بازگذاشت و در تربیت اہل پیشہ و حرفت و ترتیب ادوات حرشت و ذراعت چندان مواظبت نمود کہ بیشتر مملکت ہندوستان خصارت باغ و بوستان گرفت و بلبل بہار را کہ رشک بہار خانہ چین است بفرمود تا چنان کردند و با کن و ساکن و مجالس و مدارس و معابد و مساجد محمود پرداختہ آ و روز طالبان علم و پژوہندگان دانش را در اطراف عالم طلب داشتہ در آن مدینہ متمکن و متوطن ساختہ و از برای ہر یک مرسومے جداگانہ و وظیفہ علیحدہ مقرر نمود و سناسی و جوگی و براہمن برو سادہ افادہ و استفادہ استظہار تمام یافتند بہ حکم و نشر علوم کمال رسید را تہور و چمان و پوار و ہمال ایشاں کہ از علم سپاہ و بزرگان اقوام بودند اسامیان را از برای اقوام علم کردہ ہر قوم را بہ نام صاحب آن قوم سمساخت و راجہ تلنگ و بگیو و طبار را کلاذ عظمائے مملکت بودند بہ حفظ ثغور و حکومت جزائر برگاشت و سپہ سالار سچا بہندرا بہا لچند کمر دے دلاور خرمند بود بازگذاشت گویند ما لچند سپہ سالار سے باشکوہ بود چنانکہ مملکت مالوہ باسم و سے معروف است و قلعہ گوالیار و میانہ از مستحذات اوست بیشتر وقت در گوالیار اوقات گذرانیدے و کلاوتاں را کہ در علم راگ کہ سیتی اہل ہند است

استاد زبردست بود از تلنگانہ و دکن آوردہ در قلعہ گوالیار با خود داشت چنانکہ از نسل او در
 گوالیار بسیار شدند و ایں علم در آنجا شایع شد فی الجملہ در آخر عہد مہاراج برادر زادہ اش
 ازوے رنجیدہ بہ زابلستان آمد و در آنوقت پادشاہ ایران صہاک بن علوان بود لیکن فرماں
 فرماے زابلستان کرشاسب بن اترط بن شہنم بن طورک بن شید اسب بن توثر بن جمشید بن وڈ
 کرشاسب عم زیریان است چنانکہ در جاے خود گفستہ شود چون برادر زادہ مہاراج بارے پناہ
 آورد کرشاسب اعانت او را فرض شمرده با سپاہے بزرگ متوجہ ہند شد و پنجاب بہ مالچند پسر
 جنگہاے مردانہ کردہ طفر یافت بہ مملکت ہندوستان درآمدہ اکثر مملکت مہاراج را عرضہ تاخت و
 تاراج فرمود مہاراج ناچار شدہ پارہ از مملکت خویش را با برادر زادہ تفویض فرمود و او را از خود راضی
 نمود و کرشاسب را با فضال زود جوہر آبدادہ احسان تحف و طرایف بشیما رخصت ساختہ التماس داشت
 کہ بہ مملکت خویش رجعت فرماید و کرشاسب طمس ویرا پذیرفتہ بہ حضرت خویش باز آمد لیکن ایں فقرہ علت
 فتور شوکت و جہالات مہاراج گشت چنانکہ فرمان گذاران تنگدہ پ و کرناہک جمعیت فرہم کردہ
 شیورائے کہ از جانب مہاراج بن کشن حاکم دکن بود ہزیمت دادہ شہر دکن را فرو گرفتند شیورائے
 بہ حضرت مہاراج آمدہ صورت حال را با خداوند تخت و تاج باز گفت پادشاہ ازیں معنی
 درخشم شدہ فرزند اکبر خویش را با سپاہے ہیر و پیلان کوہ پکیر بہ فتح شہر دکن و قلع و قمع دشمن
 مامور ساخت شیورائے با چنین مردان رزم آزمائے متوجہ دکن گشت زمینداران دکن بعد از
 اصفائے ایں خبر سپاہے عظیم ساز دادہ بہ استقبال دشمن از شہر بیرون شدند و لشکر مہاراج را
 آماج سهام و فسان حسام ساختہ و ہر ہم شکستند در میان گیر و دار سپہر مہاراج زخمہا رشتہ و بہ دار القاء
 شتافت و شیورائے بالبقیتہ السیف طریق ہزیمت سپردہ بہ حضرت سلطنت آمد و صورت
 قضیہ را با تقریان در گاہ بیان گذاشت پادشاہ چو شیر گزند یافتہ بر تافت و از ہے چارہ کس

بطلب ماچند سپہ سالار فرستادہ وی راہ درگاہ آورد و تقدیم این خدمت را باوے مفوض کرد و
اوگزیدگان سپاہ را بہ ہمراہ برداشته ظاہر دکن مضرب خیام طغر احتشام ساخت و روزے چند
بازمینداران دکن مصاف دادہ مخالفین بادشاہ را با تیغ خارا شکاف کیفر فرمود و دیگر بار تخت
وتاج مسخر مہاراج گشت و تا غایت ہفصد سال بہ دولت اقبال بزیست ازوے چہاروہ
پسر بہ وجود آمد و بہتر و مہتر آں جملہ کیشوراج بود اورا بجای خود ولیعهد ساختہ جلے بہرخت

جلوس کیشوراج در مملکت ہند بہ ہزار و ہفت صد و شصت و پنج سال بعد از پہلو آدم علیہ السلام بود

کیشوراج بن مہاراج بعد از پدر صاحب تخت و تاج گشت چنانکہ ازیں پیش مرقوم افتاد اورا
میزدہ برادر بود کہ ہمہ مردان دلاور و گردان شاور بودند پس کیشوراج ہر یک را بہ حکومت بلدے
و فرماں فرماے شہرے مامور فرمود تا رواج دولت دہند و خراج مملکت ستانند آنکہ خود
سپاہ ساز دادہ با مردان کار آگاہ و ولیران کاری بہ بلدہ کالپی آمد و کار آسجرا بہ نظام
کردہ روزے چند بماند و از آں جا بگوند دارہ در آمد و درایان دور و نزدیک را طلب فرمودہ
ہر یک را تشریفے درخور بداد و پیشکشے لائق بگرفت پس از گوند دارہ کوچ دادہ با آں لشکر
کشن بہ کنار دکن آمد و زمینداران آں مملکت کیشوراج را نمکینے نہادند و اظہار سکنتے در حضرت
سلطنت نہ کردند اندک کردار ایشان بر کیشوراج دشوار آمدہ در طلب خراج و مطالبہ
راج سبالغت و خشونت آغاز کرد ایں معنی نیز راپاں دکن را ناموافق اقتاد پس ہمگی با ہم
متفق شدہ رشتہ موافقت بریند و لو اے مخالفت ہر افرشتند و لشکر یانیش

را از اطراف مملکت خوانده در دکن حاضر کردند و سپاه کشتن فراہم آوردند تا با کیش و راج
مصاف دادہ اورا از پیش بردارند و مسودہ در ملک خویش روز گذرانند کیش و راج چون نیک
انظر کرد بدانست کہ با ایشان از دو معادلات و مہارات بیرون شدن با خطر نزدیک باشد
چون لشکرے را کہ با خصم امکان مقاومت نیست جز نداشت بہرہ خوانند و در و پس بہ باب
مدامہ و مہمانہ ساز دادہ مردان با صلاح صواب در میانہ سفیر ساخت تا بہ ملائمت خلعت
آن کار را بہ صلح مقرون داشت و از آنجا گذشتہ بہ سرحد غلطک پادشہ و کاتان حدود و رانیہ
بہ نقی کرد و نگاہ بہ مقرر سلطنت و مصدر دولت باز گشت فرمود و در اسے کہ جہان بانے قرار گرفت
لکن ہمہ روز از جہارت زمینداران دکن و لے رنجہ و تنے در گنجہ داشت و ادوات چہرہ شدن
و غلبہ کردن بر عائدان بحسب تاشے چنانش با خاطر رسید کہ از ایرانیان استمداد کند و خاک
و شمن بہ باد و ہمدان ہنگام بادشاہ ایران صخاک تازی بود و از زمین زابلستان تا لغور پنجاب
را کہ شیب فرماں گذار بود و صخاک ازوے بہ ابلاغ سلائے وادے تجدیدی خود را رضا سید شہ
و کار با او بہ ملائمت و مصافحت میگذاشت کیش و راج چون از غمے صخاک ہراسناک بود نامہ بہر
انجیر ساز دادہ با از غمانے لایق نزد کہ شیب فرستاد و ازوے مدد طلبید تا با ستطہ ماراد بر احدی نظر
یابد کہ شیب بہر غم خود نریان بن کو رنگ بن از طرا کہ در حدیقہ جدال و قتال تازہ نو نہال
بود با فوجے دریا موج با حانت پادشاہ ہند ما مور فرمود کیش و راج چون از و در نریان آگاہی یافت
شاہ خاطر شدہ تا جالندرویرا استقبال کرد و در اسم ہمان نوازی بہ تقیم رسانید تا نگاہ با اتفاق
نریان و دلیران ایران متوجہ دیار دکن گشت مردان آن مملکت را پائے اصطبار بلغزید و تاب
مقاومت ننمادہ بعضے کہ از گناہ خویش نمیتوانستند خواست با طرافت ممالک ہر گندہ شدند و ہر نمے
بقدم ہزار گشت پیش آمدہ روئے سکت بر خاک نهادند و زبان بہ پوزش و نیایش بر کشادند و دیگر

بارہ کیشور راج رایت استقلال برافراخت و کار باج و خراج و کن مضبوط ساخت و از انجا
باتفاق نیمیان بدرالملک آمدہ اور انجواستہ فراواں چوں صرناے سیم زر و جھٹاے لالی و درہ
و جامہاے زرتار و اسہماے ہوار خوشنود فرمود نیز تحف و ہدایا و خور کر شسب ہتیا کردہ
باوے سپرد و اور اکیل ساخت و خود پے سناڑے بکار ملک و رعیت پر دخت و دیت
دوہست سال در ملک ہندوستان باستقلال حکومت کرد و مردم راتن آسانی و مفرہ الحال
بداشت چوں بدش پیری شد و فرزند مہین خود فیروز رائے و لیمہد کردہ جائے پرداخت بد

بنائے دیوار چین بدست دیبی چہار ہزار و سیصد

و ہشتاد و یک سال بعد از بہبوط آدم علیہ السلام بود

چوں کار مملکت چین از ترک تاز اقوام مغول و کرایت بخرابی کشید و چند انکھ بادشاہ وقت کہ
دیبی بود بکار حرب رنج بر و مفید یافتہ کس نزد التان خان فرما گذار ختائی فرستاد و اورا طلب
داشت و مقرر است کہ سلاطین ختارا بلقب التان خاں گویند علی الجملہ التان خاں بدرگاہ
وے پے آمد و ہمچنان صنادید مملکت چین و قواد سپاہ را حاضر کردند و در کار خرابی مملکت و تعدی
مغول و تانار شورت نمودند و عاقبت اللہ و انایان و کاروانان حضرت بدای شدند کہ یہاں بدست
سدید در سرحد مملکت بر آورد و سر ہنگے چند با سپاہی و زور حافظ و حارس فرمود کہ عبور لشکر بگیا
از ان محال باشد چوں ایں رائے برگزیدہ و مختار اقوام فرمود تا مہندسان دانشور و دیوارگران
چابک دست از اطراف بلاد و اصار حاضر شدند و از مردم مملکت کہ صفارہ کبارہ بشمارہ شصت
کردہ بودند چنانکہ در بدو تاریخ چین رقوم اقوام بفرمود تا یک ثلث کہ کار نیان را شایستہ

و مردوری توانند کرد دریں مہم مزدور باشند آنگہ از خزانہ موردنی زرو سیمے کہ کفایت این کار
 کند خارج فرمود پس التان خاں کہ درختائے دست نشان دبئی بود بکلم پادشاہ آل مایہ
 برگرفت و مردم را فراہم کردہ بر سر کار آورد و دوازہ ساحل دریا سہ جورہ در مابین شمال و مغرب
 از اعمال اراضی سنسی تا کنار رود خانہ قرا موران بنیان دیوارے کرد کہ مغولان آزار آن خودہ و تکان
 بوتو ترقہ گویند و طول آل دیوار ہزار و پانصد میل بود و چندان عرض داشت کہ شش سوار در
 خزانہ باہم بازی توانند کرد و پیک رشتہ اسب تازی توانند نمود و در ہر جائے چہ در فراز
 قتل جبل و چہ در پایان درہ مغاک ارتفاع آل ہیجہ ذراع است و دریں مسافت ممتد بہ
 جا اراضی رخوہ را فرو برد تا بن زمین سخت رسیدند و بنیان دیوار را با سنگ و صابون محکم بر آوردند
 چندانکہ ساوی ارض گشت آنگہ با پشت پختہ در گج دیوار را مرتفع ساختند و در ہر صد ذرع فاصلہ
 بر جہ مرتفع و محکم افزا خند و دروازہ مقرر داشتند بدین استواری کہ تا کنون کہ سال بر ہزار و دو
 و پنجاہ و نہم ہجرت نبوی میرود سہ ہزار و ہفتاد و ہشت سال شمس است کہ بنیان آل باشد نہ ہزار
 بر جائے پایندہ و محکم است علی الجملہ مدت پنجاہ سال پہلے آنگہ ہیچگاہ مردم کار نشینند ایں مہم نہایت
 شد و ایں خبر و حضرت پادشاہ معروض افتاد بفرمود تا دو کرد در دسپاہ و دلاور مہوارہ حارس و
 نگاہبان بودہ باشند و ہرگز بروج و دروب آل را خالی نگذارند و قوم او ملکوت نیز از آنجملہ
 بود کہ ماور سحر است آل بنیان گشتند لاہرم مردم چلین از تعدی لشکر مغول و تا مار اسودہ شدند
 خاطر بادشاہ شاد شدند پس از بدو ختن ایں امور دسیہ ممالک محروسہ را پس و شش قسم
 معین کرد و در ہر قسمے حاکمے عادل گماشت تا مہمات رعیت را بخوبی فیصل دہد و براے
 آنکہ دقار پنج چین مہمدا سخن دے باشند و از مردم پیشین کس حکایت کنند بفرمود تا کتب تواریخ
 سالہ الذہر جایانٹ میشہ ہی آوردہ در آتش میسوختند و علمائے تورخین را کہ اخبار گذشتہ

نیکیوں یادداشتند ہی حاضر ساختہ بقتل میرسانیدند مع القصد وہی پس از انجام آں بنیاں نیز
بیت و ہفت سال کرد کہ ہر بہت مدت حکومت دے سی و ہفت سال بود و پسر ہمت فرخو حیرن
کہ بادشاہی خاندان سینک تا نگ باوئے نہی میشود ہنگام وفات طلب ساختہ ولیعهد سی
بدوادود جائے پروخت +

جلوس کلیان چند و مملکت ہندوستان پنجمار

و چہار صد و چل و پنج سال بعد از ہبوط آدم علیہ السلام بود

کلیان چند پسر چونہ است کہ شرح حالش گفتہ شد و از میان بیت و در و پسر چونہ جملات و
افزوں داشت لاجرم بعد از پدر در مملکت ہندوستان نافذ فرمان گشت و برادران را در تخت
حکومت خویش بداشت و آنکہ کہ کار سلطنت باوئے راست گشت دست تقدی از اسبہین
برآورد و بے موجبہ باہر کس درآویخت و خون مردم بے گناہ ہی بر تخت و باہر کس گمان
یک دو دینار زرداشتے اورا بہتانی آلودہ کردہ آں زرازوئے بگریفتے و از براے زیادہ
طلبی خراج رعیت را آماج ہزار شکنجہ و عذاب فرمودے چون تدتے بزیگوندہ گذشت دارالملک
فقونج روئے بوریانی نہاد چنانکہ جو معدودے از مردم در پائے تخت نماذ خلق بہر سوئے پرگندہ
شدند و پشت با حضرت بادشاہ دادند از این روئے مملکت ہند پر آشوب گشت و در اطراف و
جوانب زمینداران و راجگان سر از فرمان کلیان چند برتاقتند و خود بہ حکومت مملکت
خویش پرداختند از جملہ راجہ بکرماجیت بود از میان قوم پوار سر کرشنید و اودر عنفوان
جوانی در روزگار شباب سالہا در جامہ فقر و درویشی زیستند داشت و با درویشان سیاحت

بلاد و امصار مشغول بود و در صحبت ایشان متحمل ریاضات ثبات میگشت از این مدتی مردم
 ہندوستان در قی و سخن عجیب طراز وادہ اند و بنامہ بروہ اند از جملہ گویند چون پنجابہ الہ
 شد باسروش آسمانی قدم و راہ پیاپی گزاشت و چون تقدیر ربانی آن بود کہ در جہ عکرائی
 دیباہ و مردم لازم جنگ جہود عتاف رمانی بختہ در دروہ کارے اندک را تجارت مملکت
 ہندو الہ و مالوہ غلبہ جہت و در بلاد و امصار آن اراضی حکومت یافت و دست انضال و
 احسان برکشود و کار ہی بعدل و نصفت کرد چنانکہ در ہمہ مملکت ہیچ کارے بکیرے باحرف
 اعتساف نیرفت و عقیدہ مردم ہند آنست کہ اورا عالمے بیرون از عالم دنیا بودہ چنانکہ آئینہ در خاطر
 ظاہر بگشت بے قصور بہ ظہورے پیوست و ہر چہ از سود و زیان و زشت و زیبا در مملکت او
 شبانگاہ و قہ مشید با مداہاں بے زیادہ و نقصان و ضمیر او کشف میگشت و بانیکہ سلطان
 مقتدر بودے بازیرستان برادرانہ ہمدست و ہمدستان شدے و در کاشائے خود جز کوڑہ
 گلینے و حصیرے از حطام و نیوی نہ داشتے و در زمان حکومت خویش قلعہ دمار را بنیان کردہ
 براسے سکونت اختیار فرمود و بلدہ او چین را او عمارت کرد و در او چین تبخانہ مہاکال را
 بساخت و بر چمنان و جویگان را و را سجا جاسے دادہ براسے ہر کس میسوے جداگانہ مقرر بخت
 تا در عبادت و پرستش احنام و اوٹان ہیچگونہ نقصان نہ بینند و خود نیز آیام خویش را در
 پرستش خداوند پرستش حال خلق موقوف داشت و مردم ہند افسانہ ماشے عجیب دیات
 غریب و بارہ او بر طرازیہ و بزنگاشتہ اند با جملہ چون دولت ازوے بخت یکے از زمینداران
 و کن کہ اورا سالہا ہن میگفتند بالشکے آراستہ بعزم تسخیر اراضی مالوہ بیرون تاخت و راجہ
 بکرماجیت نیز مردم خود را فراہم کردہ باستقبال جنگ او کوچ دادہ و در کنار دریائے نرمدہ
 ہر دو لشکر باہم دوچار شدند و جنگ انداختند بعد از گہ و در افراداں سالہا ہن غلبہ یافت

وراجہ بکر راجیت در حیر گاہ مقتول گشت و ملک مالوہ از پس وے مدت ۴۰ رو بویرانی
داشت و فرما نگذارے لایق بدانجا راہ نکر دتا زمام دولت بدست بہوج افتاد چنانکہ درجائے
خود مذکور خواہ شد بالجملہ مردم ہند چوں راجہ بکر راجیت را بزرگوار میدانستند تا پنج سال و
ماہ خود را از حین وفات او نہادند و در نامہ ثابت کردند *

ظہور حاتم طائی شش ہزار و صد و ہفتاد و
یک سال بعد از مہبوط آدم علیہ السلام بود

حاتم بن عبد اللہ بن سعد اشترح از قبیلہ بنی طے مدیت کہ در پست و بلند زمین
سایر است و در بذل و سخا چنان بود کہ ہشتاد ترازوے کس نشان نہ ہند چنانکہ در میان
عرب ابو ذرین حاتم مثل گشت و شجاعتے انبازا پس سادات داشت ہر وقت مقاتلہ کرد غلبہ
جست و ہر گاہ تا خن بر دغیبت آورد و ہر گاہ از چیزے طلب کرد و سوال فرمود
و ہر گاہ با تلاح مقامی کرد دست برد و ہر گاہ از ہر گاہ اسیر آورد آزاد ساخت و ہر گاہ مال
بدست او آمد بہ خشیب و شعر نیکو توانست گفت چہ دیوان اشعار او در میانست و با خداے
سوگند یاد کردہ بود کہ ہر وقت بر دشمن غلبہ جوید و خصم گرفتار او شود اگر پدر و مادر آل خصم
جزوے فرزندے نہ داشتہ باشند او را نہ کشد و آزاد کند اگر چہ دشمن خونخوارہ باشد و ازین خواست
کہ خطاب بہ مادیر زن خود کردہ و این شعر فرمودہ بیت

اَمَّا دِيَّانِي رَبِّ وَاحِدًا اَمَّهٖ | اَخَذْتُ فَلَا قَتْلَ عَلَيْهِ وَلَا اَسْرًا

وقتے چنان افتاد کہ در یکے از شہرے حرام حاتم را بہرین غنیزہ عبور شد ناگاہ از پیش خیمہ

مرد اسیر بانگ برداشت کہ اے اباسفانہ مرا دریا بہ کہ پیش اسیری مرا بہ ہلاکت آورد
 حاتم گفت و یہ حکم بہ بدترین ہنگام مرا نام بردی کہ نہ دریا بہ قوم خوشنم و نہ باخویشتم
 ز روی سبکی حمل کردہ ام اما با اینہم ترا بجائے نخواہم گذاشت و پیش شد صاحب اسیر را
 نحو است و اورا ازو سے بخرید و آزاد ساخت و خود بجائے او گیا کہ دکان نشست و ہی بہود
 تا خبروے بقبیلہ او بردند و مردم او زہر آوردہ قتل دادند و حاتم را از گردہ بر آوردند دیگرانہ خبر
 جو داو آنست کہ در قحط سالی کہ مردم بہ رحمت تمام گذران میکردند شبے مادۃً صنجج حاتم و دخترش
 سفانہ و دیگر فرزندانہاں گرسنہ بختند و حاتم پسر خود عدی را در برگرفت و مادۃً سفانہ را در
 آغوش کشید و ہمے قصہ بگفتند و ایشان را بفریفتند تا بخواب رفتند آنکہ حاتم از بہر مادۃً
 ہی فسانہ گفت تا باشد اورا نیز بخواب کند مادۃً ایس یعنی رافعم کہ وچوں سختے قصہ بشنید خود را
 بخواب دامنود و چند کرت حاتم اورا بانگ زد و پاسخ نشنید پس چنان دانست کہ بخواب شدہ
 دریں وقت نگراں بود زنے را کہ در پشت خیمہ دید کہ نہ اور داد کہ اے اباسفانہ از نزد طفلان
 گرسنہ بسوئے تو آمدہ ام حاتم بے توانی گفت برد اطفال خود را بیا و تا ایشان را سیر کنم
 مادۃً از جاسے خواست و گفت از کجا سیر کنی و حال آنکہ کو دکان خود را با قصہ و افسانہ بخواب
 کردی حاتم چیزے نگفت و پیش شدہ اسپ خود را بکشید و فوج کرد و آتش بفرخت و آتش
 افکند و ہامویر گفت تو نیز کو دکان خود را بیا و ربا این کباب سیر کن و برد خیمہ ہر یک و از مردم
 قبیلہ بتاخت و از خواب برانگیخت و گفت برسراں آتش جمع شوید مردم از بہر سوئے فراہم
 شدند و آں اسپ را پاک بخوردند و حاتم خود و رگوشہ نشست و اچچنان گرسنہ بہود و لب
 ہداں کباب نیا لود مردم طائی برانند کہ ایں جو داو حاتم از مادہ و غنیۃ و خیر عقیف طائی
 بارش داشت با جملہ از قصہاے حاتم ہاں چند سطر قناعت رفت و بعضے از اخبار او و

فرزندان او و فرزند زوگانش ہر یک در جاسے خود مسطور خواہند انشاء اللہ

گزقاری میرزا ابوالقاسم قایم مقام بفرمان

شاہنشاہ غازی و خاتمہ کار او

بعد از جن نوروزی چوں روزے چند برفت و ہوا را سورت گرما دید شد شاہنشاہ غازی
محمد شاہ قاجار از طهران باغ نگارستان تحویل داد و کار داران دولت در پیرامون نگارستان
خیمہا افراشتہ کردند و میرزا ابوالقاسم قایم مقام در باغ لالہ زار کہ یک تیر پرتاب نگارستان
مسافت است نشین کرد ایں ہنگام شاہنشاہ غازی در قید و بند قایم مقام کچھ گشت چہ از
دیر باز اوے رنجیدہ خاطر بود باینکہ تشریف وزارت خاص از بہر قایم مقام مے نمود
عقد مے سخت را بسر گشت تدبیر توانست کشد و فاضلے مودت و ادیبے مجرب بود آں
کبرے کہ با منصب ہمازست و آں غفلتے کہ با دولت انباز نگذاشت کہ دل بادشاہ را
با خود صافی دارد و دگوارت خاطرش را کہ بسا لہائے دراز مترکم بود بزداید چہ از اں وقت
کہ وزارت نائب السلطنت بود عباس میرزا داشت پیوستہ محمد شاہ از روش او باک راہ بود
اجرے و موجب ملازمان حضرتش را بے کلفت و مشقت ادا مے نمود و در حل و عقد
امور دولت ہرگز بر مراد او تقدیم امرے نمیفرمود و در مملکت خراسان یکشب چناں
افتاد کہ شاہزادہ محمود در سراپدہ محمد شاہ بمہمان حاضر شد شاہنشاہ غازی قایم مقام
را پیام کرد کہ اشب مرا مہمانے رسیدہ خورش و خورونی کہ لایق میزبان و مہمان باشد بفرما
تا در اینجا حاضر کنند در پاسخ گفت قانون شما آنت کہ ہر شب باید در سر خوان نائب السلطنت

کار اکل و شرب کنید خوان جدا گانه بدست نشو و ہم اکنون مہمان را عذر و رکنار بنید و بدینجا
 کوچ و ہید محمد شاہ ازین سخت آشفته شد و حشمت پر مانع بود کہ قائم مقام را کیف رکند
 میرزا حسن آشتیانی مستوفی الممالک کہ آں وقت در حضرت نائب السلطنۃ مستوفی بود این قصہ
 بشنید و کار آن مجلس را از خویش خوردنی ساختہ کرد و مع القصہ ازینگونہ کردار با افراد افتاد کہ
 در ہر یک بادشاہ غیور قتل قائم مقام را بر خویش واجب میداشت و در خاطر ہفتہ میکرد و بعد
 و ترخت سلطنت جائے کرد و زمام مملکت بدست گرفت ہچنان کار و وزارت با قائم مقام
 بود و این ہنگام نیز بر عادتے کہ داشت بر مراد خاطر بادشاہ کمتر میرفت و اگر حکمے از
 بادشاہ میرسد و آں را با صلاح دولت راست نمیدانست یا با طمع خویش موافق نمے یافت
 بے سوال و جواب بر خلاف آن حکم فرمان میکرد و این ہمہ بر غضب شاہ افزودہ میگشت و
 آں کین دیرینہ نیز جوش میکرد و قتی چنان افتاد کہ شاہنشاہ غازی معادل بیت تومان زر بہر
 باغبان عطا فرمود قائم مقام کس فرستاد و آں زر استردا کرد و بیتوانی بشاہنشاہ پیام داد کہ ماہ و روز
 خدمت دولت ایران خواہد تا شاہنشاہم الا آنکہ تو چاکر بزرگتر ہی و از صد ہزار تومان بزیادتہ نتوانیم
 ایثار خویششن کرد اگر خواہی مہانداری مملکت ایران را خود میکن و ہشتاد ہزار تومان این زر
 تو را باشد و من با بیت ہزار تومان کچی و ہم و اگر نہ من مہانداز شوم و تو با بیت ہزار تومان قناعت
 فرماے بادشاہ را کہ در خاطر خود شیر شرزہ ہفتہ اند ازین کردار و گفتار آتش غضب افزودہ گشت
 و ساختہ ہلاک و دمار قائم مقام آمد و آں سوئے قائم مقام کین و کید بادشاہ را با خود
 میدانست اما چنان مے پنداشت کہ تا بر تمامت ملک ایران نیک مستولی نشود بر طریق
 دفع او نزود و با خود مے اندیشید کہ تا آں ہنگام بدست دزدانے مختار دول خارجہ و قیدی با مے
 دیگر سچے بنجامن بزرگان ایران و سلاطین دول خارجہ رقم کنند کہ چنانکہ بادشاہی و زندان

سلاطین قاپچار بشرط ولایت عہد زید رہ پسر یادگار است و بچکس آرزوے آں مقام کند
وزارت نیز بدینگونه باشد بادشاہاں نتوانند اور او فرزندان اور از وزارت خویش خلع کنند و
غافل از آں بود کہ تدبیر با بالتدبیر راست نیاید بالجملہ شاہنشاہ غازی چون ہنوز پسر با
فتح علی شاہ از محل خود ساقط نشدہ بودند و در چشم مردم با شوکت و مکانت تمام بودند اگر اہ
میداشت کہ قائم مقام از کنون خاطرش آگاہ شود و مباد اکیہے آغاز و خللے در کار ملک
اندازد و لاجرم بامیر زعفرانہ آر و بیلی صدر الممالک و محمد حسین خاں زنکنہ ایشک آقاسی باشی و
چند تن دیگر از ازاران حضرت در تدبیر او ہمدستان شد و حاجی میرزا قاسمی را کہ دطریقیت
پیشوای خویش میدانست نیز آگاہ کرد و اقامت مقام شب یکشنبہ بیست و چہارم صفر ہنگام ناز و دیگر
بامیر ناتقی علی آبادی و میرزا موسیٰ نائب رشتی میعاد نہاد کہ بخانہ میرزا محمد پسر میرزا احمد کاشی رفتہ
در وفات میرزا زین العابدین مستونی کاشی کہ عم او بود اورا تسلیت و تعزیت گوید اینوقت
از حضرت بادشاہ کس با حصار او بر سید او را طلب فرمود و از آں سوئے شاہنشاہ غازی غلام
قولہ آقاسی را حاضر کردہ فرمود کہ سالہا پروردہ نعمت با جوہ و در مہد فراغت غنودہ امروز
در تقدیم این خدمت اگر ہمہ جان بر سرش کردہ مساحت نباید رواداشت قاسم خاں اجابت
فرمان را جبین ضراعت بر خاک نہاد آنگاہ اللہ وروئی بیگ مہر دار و میرزا رحیم پیش خدمت
خاصہ را کہ موثق و مطمئن بودند ہر یک را آلتے قتالہ سپرد فرمود بعد از درآمدن قائم مقام بنگارستان
اور احکم اقامت کنید و اگر فرمان پذیر نشود و ساز مراجعت کند بضر کلولہ اش از پائے
در آرید مع القصدہ قائم مقام بلخ بنگارستان درآمد اورا گفتند در بالاخانہ عمارت و دکشا
باش تا پادشاہ از سرے درونی بیرون شود اللہ وروئی بیگ و مرزا رحیم حربا خویش پنهان
داشتہ اورا در بالاخانہ جلے دادند و در برابرش ایستادہ شدند چون زمانے برگشت و شاہ

حاضر نشہ گفت من با چند تن میعاد نموده ام کہ بتسلیم دوستی رفتہ باشم صاحب خانہ چشم برادر
میرزا تقی و میرزا موسیٰ نیز در شاہراہ انتظارند و در حضرت پادشاہ معروض دارید کہ رحمت سیر و
شدن بر خود ننهند و از بامداد حاضر حضرت خواہیم شد گفتند شاہ فرمود تا مردیدار نکند و حرکت
نہ فرماید بختی دیگر توقف کرد و دیگر بارہ آہنگ بپوشیدن فرمود و اندویدنی بیگ گفت
فرمان این است کہ در اینجا باشید گفت ہمانا من مجوسم و کلاہ خویش را بزیر سر نہادہ روئے
خود را بزیر پوش کرد و بخت انان سوے شاہنشاہ اسد بیگ فراش خلوت را بہ نزدیک
حاجی قاسم خاں سرتیب فوج فرستاد و فرمان داد کہ من قایم مقام را ماخوذ و آہستم ہم اکنون
فوجے از سر بازاں را بفرست تا اطراف باغ لالہ زار را پرہ زند و نگاہ بان باشند و مردم اورا
نگہ دارند از جائے بجائے مترو و شوند حاجی قاسم خاں گفت ہرگز من با پیام دل ای کار نہ دارم
الا آنکہ شاہنشاہ غازی با خط خویش رقم کند و دیگر بارہ اسد بیگ برفت و خط پادشاہ بیاورد
لاجرم حاجی قاسم خاں گردہے از سر بازاں را محکم داد و تا میرزا محمد و میرزا علی و دیگر فرزندان
و ملازمان قایم مقام را نگاہ بان شدند و اطراف باغ لالہ نار فرو گرفتند و محمد رضا خاں
فرمانی پسر عم قایم مقام را کہ از خراسان رسیدہ بود در پرہ سر بازاں انداختند و بعضی از اموال
و ائقال و اسب و استرا و راہی خاں میرزا خورنائب السلطنۃ عباس میرزا ماخوذ و مضبوط ساخت
ازیں روئے کہ محمد رضا خاں بعد از وفات نائب السلطنۃ در شہد مقدس کار برتکے خاں آشفۃ
کرد و خواست اورا مجوس و غلول سازد و بیکے خاں نیمیشی خویش را از بارہ شہر بزیر انگشت و فرار
کرد و اموالش بہرہ محمد رضا خاں گشت مع القصۃ بعد از بازداشتن قایم مقام و بہ لالاخانہ و لکشا
شاہنشاہ غازی فرمود و بختیں قلم و قرطاس را از دست او بگیرد و اگر خواہد شرح بمن بکار کند
نیز نگہ دارید کہ سحرے در قلم و جاوہ و لے در بنان و بیان اوست کہ اگر خط اورا بینم فرنیستہ شوم

واوراراکنم پس بر حسب فرمان عوانان دژ خیم اداست نگارش اورا گرفته از بالا خانہ و لکشا
 فرو کردند و در بیغولہ کہ حوض خانہ خوانند مجوس داشتند و بعد از شش روز در شب
 شنبہ سلخ سفرش چپہ کردند و جسدش را در جوار بقعہ شانہ زادہ عبد العظیم رضی اللہ عنہ بجاک
 سپردند از پس آن اموال و ائقال زر و گوہر و کتاب خانہ اورا کار واران و دولت ماخوذ داشتند
 و فرزندانش را مامور نمودند کہ در ارانی فراہاں در قرائت و نویسندہ و شہرت او ہر کہ
 در آذربایجان بود ہم مامور باقامت فراہاں گشت و ہر یک را سیور غالی از منال دیوان
 مقرر شد تا بدان معاش توانند کرد و برادر زادہ قایم مقام میرزا اسحاق کہ درین وقت در
 آذربایجان وزارت فریدون میرزا داشت ہم ازانجا بیرون شدہ در دہلالامان قسم
 اقامت کرد و

آئین اکبری

آئین سپہسالار

جانشین خدیو عالم است۔ سپاہ صوبہ و رعیت فرماں پذیرا و آبادی این بدادگری او۔
 ہر کارے کہ پیش گیرد ایزوی رضا را طلبگار بود۔ نیایش و نیاز مندی بیشتر سازد خیر اندیشی مردم
 زاد از دست نهد۔ از جدکاری زمانے نفوذ بہر زہ لائی و تلخ رودی نشتاید آگہی و قدر دانی
 خوئے بر ساز و خاصہ از پرستاران نزدیک و دوران خدمت گزار آنچه از ملازمان آید بفرزند ان
 نفرماید و آنچه ایناں توانند خود بیاں سپرد از دود و کار کرد باد انا تیرے از خود ساز کشاید و اگر
 نیابد یا چندے گزیدہ ہمزبانی کند و گذار شہا بر سجد۔ قطعہ

بر نیاید و دست تدبیرے

گاہ باشد ز سپردانشمند

بغلط بر ہدف زند تیرے

گاہ باشد کہ کود کے ناداں

فراواں مردم را در انجمن ساز نگذار دود انا تیرے دلیر و سودا کم از نایاب۔ مباد ایسکے خدک
 افزاید و بایست وقت از دست شود۔ سردارے را پاس بانی دانستہ دور بینی بکار برو و مزاج شناسی
 را دست آید و دولت ساختہ شایستہ زندگی نماید۔ لطف و قہر را در فرمان خود باز دار و۔ سر نشان
 را بکار شناسی و اندر ز گوئی فرمان پذیر گرداند ورنہ تلخ گوئی و بیم افزائی و بند و زدن
 و عنصو بریدن باد افزاہ آمادہ گرداند۔ و در گسیختن عنصرے پیوند فراواں اندیشہ بجا

آورد زبان را به نژاد نیا لایه که آئین هر نه در زبان باز نشین است گفتار از سوگند باز دارد
 که خود را بدروغ گوئی و مخاطب را به بدگمانی تمت آلوده ساختن است - در داد پرسی
 بگواه سوگند بسند نمکند گوناگون پرش و دیر سو او پیشانی و دو و نیش نماید و بر دیگران گنبد
 فارغ نمرید و پیست

پدراں میند از نسر یاد او که شایر ز دیال بود داد او

داد خواہاں را رنج انتظار نہ چشم از گناہ پوشد و پوشش پذیرد - و چنان زندگانی نماید کہ مردنی
 و شکوہ را اگر ندے نرسد و بکیش مردم در نیا و نزد خود مند و کار دنیا کہ پایدار نبود زبان خود
 نگزیندین پائید را به استنگی چگونه گذارد اگر حق با اوست شورش کو بهیدہ بود و در بہار
 ناولنے است بہرانی در خود - ہر نختے از یک بچہ کاران را نسی بخش سپارد و را بہار پدید بان
 پر دل ایستے بخشد و زبان زماں خبر گیر و نیک اندیشاں دور بین راست گو کم از سچا سوسی
 برگزیند و اگر چنین فرو بہیدہ مردم بہرست نیفتد و بہر کار سچہ چہ سچہ بہر کار نامہ شمارا برگارد
 و گذارش ہر ایک را نگاشتہ عیار راستی برگیرد - و ہوارہ فرج را کمتر از دخل کنند و اندوختہ
 راستے بہرستمانی بردہ خاصا تا مکہ زبان بخوبش نکشاید - از سالان سپاہ و ویراق نہا سنے
 بندوق و خود را ز سوارسی باز تار و پیر و بندوق پر دوز و مردم را بہاں و رزش نہاید در
 نزد یک ساحتی مردم بخود و اختیار و فرزند و بہرہ و در سہ را آب شنگی بہر بخش گردانہ بہر انان
 در زمان ناپارسا گوہر گفت اخلاص و میان آمد و بہ رنج گزاران خوشیش و ہر فرزند و بہر انان
 زراعت و آبادی زمین ہست بر گار و ہر است پیمانے و لشکر بہ نماید و ہر سنے
 کشا و رزاں گزیدہ پرستش از دی بر شمار و عمل گزاران انصاف گرے باز و در زمان ناس

از کار کردانیل آگهی پذیرد۔ در ساختن حوض و چاه و کار برباغ و مسر و دیگر منازل خیر سعادت
اندوخته و در تعمیر باستانی آثار دست همت بر کشاید خلوت گزین و پرانده دل نباشد که آئین
دارندگان صحرانشین است و نیز با عامه نشستن و در هنگامه بودن خونگند که روش صورت
پرستان نمایناست۔ بیت

تو بزم نشین و میران همگان نیز در راه خرد و دنگش ز عشق
ایزدی گزیدگان را گرامی دارد و از گوشه نشینان خدا جز ولیده مویاں برهنه پا و یزده گر باشد
نیایش آفتاب و چراغ خورشید معبودی و آتش پرستی نماند۔ به بیداری خوگر شود خواب خور
از اندازه نگذارند و گر بیان روز و دامن شب را با گلی بسر آرد و در دل روز و شب نیازمندی
کنند چو از کاه بنایان و درونی شماره واپردازد و در فرنگ نامهارف مدنگر و
کار بند و اگر دل بدان نیاز آید شوی معنوی بر خواند دل بنایشها نداده به مقصود برد۔
آزموده و استان به کلیل و دمنه طبیعت را میزبانی کند و بر شیب فراز جهان آگهی یافت
آزمون پیشینان تجربه خود سگال در روانی تحقیقی علوم توجیه برگار و دیوانه استا که دیده دارد
شناسائی و نیک سگالی پیوندد و دمنوری و به که بروز ناچیز حال او شرف نگهی بکار برد
هر چه بتر از دے آگهی او نگو بیده باشد بخلوت باز گوید اگر در شناخت لغزش رود
آزار بر نه خیزد که از دیر باز مردم از کذایدن راستی تلخ نما باز مانده اند خاصه در خشمناکی که
خسر و لغت و طبع بر جوشد بیشتر همنشینان آه پر زده عیب آرا و اگر یکے را دل بسوزد
از بیمناکی دم بر میارد و آنکه سو و دیگران بر زبان خویش گزیند کم یاب از گذارش بگو بخشم
ور نشود و براه دوزیمنی نشیند که بگو بران سخن ساز باین خجسته کاری درستان فروشی

له (ص ۵) آفتاب یزدی ۱۲ له (ص ۵) دانش پرستی ۱۳ له (ص ۱) یک مثال ۱۴

نمایند و خویشتن را بے غرض و انموده بجا آزاری پاسے کوشش افشرد طرح اقامت
نمیدارند و همواره خویشتن را آماده طلب دارد بکین تیزی نشیند آرزوم و دارا برگزیند
و در برین خاندا نهان بریند از نو گزشتگان شایسته را سفارش گذارد و پس ماندگان را بنجاء
وانند و پیر بانی نماید که ارادت گزینان بهنگام در خوردن خورد آتش اکبر گوید و بزرگ جلالت
بر خواند کمتر از یک ساله گوشت و بزرگ غذا سازد و از روز زاد خویش یک ماه گزشت
خوردن پریمیز و گوشت خود را بخورد و بجزشت زناشویی کمتر پرواز و آستین را نزدیکی نکند
آتش کند مردم پس فروشندگان بکار برند هر سال روز زاد سامان نماید و تہی دستمال
را کامیاب گرداند۔ بیت

برگ عیشے بگور خویش فرست کس نیار و پس تو پیش فرست

چون آفتاب از برجے به برجے خرامد۔ بسپاس گذاری بر نشیند برے ہشتیار نمودن
غنودگان بهجبری توپ و بندوق را بخروش آورد عفتوان نورافروزی آفتاب عالم تاب
و نیم شب کہ آغاز بر شدن آں باشد نثارہ بر نواز دو اگسی افزاید *

آئین عمل گذار

کشاورز دوستے باید کہ جدکاری و راست گفتاری آئین او بود و خود را جانشین پاسبان
کل دانند و جاے بر نشیند کہ ہر کس بدو آساں رسد و آرزومند میان جی نگر و قمر و گزین و
جیل فروش را باند زگوئی پیش آید اگر سودند بہ بانش پروازد۔ و از زمین افتادگی نہ راست

۱۲۔ پچھیں در (ت) در دیگر نسخہا ہا ہجار را جید بانی ۱۲

۱۳۔ پچھیں در (لاض ۵) (ف اش ۴) ہر اسد ۱۲

از باد افراہ را ہزن و غوزیر و تہ کار و بجرمانہ ستون درنگند و چنان کار کرد و فرمایش گیرد
 کہ اولے فریاد و نوشتن شیند بزرگان تہید دست را بواہم دستگیری کنند و باہستگی برستانند
 و چوں بہ تگاپوئی رئیس ذہب کمال رسد در ہر یک نیم بسوہ بدو گذارد و رنہ بانداہ خدمت
 بہرہ مند گرداند چندگی زمین پر و ہر قطعہ قطعہ بہ ترانہ بے پیش بر سجد و بر چنگی آتش آید
 در مرز ہکشت و کار فراوان تفاوت رود و بہر فصل زمینے بکار آید بہر بزرگ جہاد افراہ
 و تیمار واری نماید قرار داد و پیشین عمل گذار باگی بر سجد اگر بیوقوفی و خیانت رفتہ باشد
 بچارہ گری بر نشیند و را بادی خرابہ کوشد و پاس دارد کہ آباد بوسے میفتد و را فزونی گزین
 جنس کوشش نماید و برائے افزایش لختے از دستو کم سازد و اگر کشت در زاد افسرار
 کم کار و گزین و جبہ باز گوید نہ پذیرد و اگر در بے زمین بخرماند و عثمان را توانائی
 افروں کاشتن باشد زمین دیگر موضع برا فراید و پیمودن و ورہینی و داد گری فرمایش
 دارد سال بسال کشا در زراعت و افراہد و در گرد قرار دادہ بودہ از فروں کاشتن
 چیزے نستاند اگر لختے پیمایش خوابند و بر خے نق یہ پذیرد و قرار نامہ را زد و زد و بدہر گاہ
 فرستد و نقد گرفتن و نمک و غلہ نیز برستانند و آل بر چہ گونہ بود کتوت و بفتح
 کاف و سکون فون و نم کاف و سکون و او و تا سہ فوقانی اکن بزبان ہندی غلہ و کت
 تحفین و قیاس باشد و لگی اراضی را بجریب یا باکام اندازد و اگر گرد و غلہ را بہتر از بسند
 بر سجد و کارہ بیدگان چنان برگزاند کہ کم تفاوت رود۔ اگر اندیشہ بجا نظر راہ یا بدہر کشت
 را گزین و میانہ و زبول درو کردہ بر سجد و نقش شستہاہ بزادہ بسا بگام زمین نیز تخمین
 برکشند دست آید بٹائی و بفتح با و تا سہ فوقانی ہندی و الف و کسر ہمزہ و سکون یا تختانی

بہاولی نیز نامند (بفتح باو) مخفی و الف و سکون و او و کسر لام و سکون یا سے تختانی (کشت زار
بریدہ خرمنہا بر سازند و بقرار داد و بروز بخش کنند در صورت پاسبانان فروداں باید در نہ بدگوہران
نار است دست خیانت بر آلایند کھیت بٹائی یکسر کاف و لے مخفی و سکون یا سے تختانی و لے
فوقانی (ازین کشتہ بخش کنند - لاگ بٹائی ر بلام و الف و نوں خفی و کاف فارسی) غلہ بریدہ
پشتار بار سازند و با یکدیگر قسمت رود و ہر کدام بجانہ خود آودہ پاک سازد و سود بردار و اگر بر
رعیت گراں بنیاد زمین غلہ بخش را بنرخ بازار نقدی سازد و ریں زمین اگر جنس کامل بکارند
در سال اول چارم حصہ از دستور کم ستاند و وضعی اگر از سال گذشتہ گزین جنس زیادہ و زمین
کم آید و جمع موافق ازین کاستگی بر بخشد و در نیا و نیز دہکی خشتودی خدیو کشت طلبہ نسق
بکلا نتران دہ نمکند کہ تن آسانی و کار شناسی بر خیزد و چیرہ و ستان تتم پیشہ را نیز و بخش بلکہ
بیک یک کشا و ز فرار سد و از راه مہربانی نوشتہ سپارد و بر ستاند از جریب کش و سپایندہ
و دیگر عمل گذاران ضامن بر گیرد - خداوندان پیالیش را روزے کہ بکار پردازند میردہ دام و
سی و یک سیر رساند و در ماہوارہ بر شمر و دیں آئین پنج سیر آرد نیم سیر روغن ہفت سیر
و بجمت ترکاری جزاں چار دام تنکی چار سیر آرد نیم سیر روغن پنج سیر دانہ چار دام
جرب کش و تھانہ دار ہر چار نفر را ہشت سیر آرد و یک سیر روغن پنج دام پیودہ نشان
سازد و از کلا نتر چاکہ گیرد کہ زمین پوشیدہ نداند و مختلف الفصول را باز گویند و کچا پوئی
پیالیش اگر قطعہ زبون بنظر در آید اندازہ آنرا ہماں زماں بر گیرد و قدر آن را روز بروز نوشتہ
بکشا و ز سپارد - و اگر پس از برداشتن محصول چنین آگہی رسد از ہمسایگان و کاغذ

لے (ص ۱۲) قرار ۱۲ لے (ص ۱۲) با ہم ۱۲ لے (ص ۱۲) سرخ ۱۲ لے (ص ۱۲) نیست ۱۲ لے (ص ۱۲) آند

لے (ص ۱۲) بخش ۱۲ لے (ص ۱۲) تھانہ دار (ص ۱۲) تھانہ دار ۱۲

خاتم سائی پذیرد و میان روی بکار برد چنانچه کارکن سواج مضطبی را بر نوبت مقدم و پتواری نیز هم
 قلم باشند نگاشته را برابر کند و بهر خویش نگاه دارد و نقل آن را بدین تنگجی سپارد و چون موضع
 انجام رسد در ضمن نتیجه نگار و تازه تصحیح نماید و کارکن و پتواری تصدیق نویسند و این نسخه را
 مفتحه بپشت روانه درگاه سازد و آن پانزده روز نگذارد و پس از فرستادن نسخه نق بد درگاه و الا
 اگر آن فتنه بکشت و کار رسد بهماں رفت نیک و ارسیده اندازد نابود برگیرد و آنرا نگاشته
 پئے تا خیر روانه سازد و باید نیز بدین آئین فرستند مال را نیکوئی برستاند و بے هنگام دست خویش
 دراز نگرداند و تحصیل رییج از جمعی آغازد و آن ہندی عیدے است در پایان دیو یا عفتون
 عوت یا میاں او و خریف را از دوسہرہ (و آن حشے است در اواسط یا اواخر سنبلہ یا
 یا و ایل میزان) پاسانی نماید کہ خزینہ دارندہ بر خاص نخواہد آنچه در وزن و عیار برابر باشد
 برگیرد و قدر کمی را بخرج مسکو صرف گیرد و تفاوت را در قبض بنگار و قرار دہد کہ کشاورز
 چند بار خود رساند و از اسباب جیان خواہش گرازی میان برنج و غلہ کہ کمال رسد مال آن را
 بشایستگی برگیرد و موقوف بر رسیدن جنس دیگر ندارد ہر کہ اراضی خرابے را نگارد و نہ بھرت
 علف قرق گرداند از گاومیش شش و از گاوسہ دام سالیانہ بازیافت کند و از گوسالگاومیش
 کہ بزادن زرسیدہ باشد باز خواستے کند و در ہر قلعہ چہار گاو نر و دواہدہ گاو یک گاومیش
 مقرر دارد و در برابر آن چیزے نظر آید آنچه در خزینہ آورد خود ارسیدہ شمارہ کند و بوزن آنچه
 کارکن برابر سازد تصدیق خزانچی نویساند و بخریطہا کردہ سز مہر خانہ استوار گذارد و بر

لہ (۱) نتیجہ ۱۲ شہ (ش) تصدیق نمایند نویسنہ (ص) ۵ نویسنہ ۱۲ شہ (د) آئین ۱۲ شہ (۱۵ ص)

در اواخر سنبلہ و اواسط یا اویل (د) در اواخر سنبلہ و اواسط ۱۲ شہ (ش) خالص رفت (د)

حاشیہ (ش) خالص ۱۲ شہ (ص) بخوابد ۱۲ شہ (د) ابطینہ ۱۲ شہ (۱۵) نوشتند ۱۲

دروازہ چند قفل و لکڑیوں پر بند کلیدی کے پیش خود دارد و دیگرے نزدیک و آخراہ و نماچہ
جمع و خرج از تپکچی گرفته بر گاہ فرستد و چل دو ملک دام فراہم آید بدست معتداں روان سازد
و بہ پتواری ہر دہ را ہتمام نباید آنچہ از رعیت بر آید در یاد داشتہ کہ بر رعیت میدہد تفصیل
نویسد آنچہ باقی ماند اسم باسم طوہار و دست کردہ نشان اعیان رساند و آسانی در فصل
دیگر برستاند بقرا میں سیورغال وارسد و ہموارہ بند قترخانہ نقل فرستادہ برابر سازد -
و چک نامہ ہا مشخص گرداند و بخش فرو شدہ و غائب نوکر باز یافت کند و پاس دارد کہ
زمین خود کاشتہ رعیت کاشتہ نباشد زمین باز یافت از زراعت نیفتد مال غایب
و فرو شدہ بے وارث را بشایستگی پاسبانی کند و حقیقت عرض دارد و دیدہ بانی نماید
کہ جز یہ نگیرند و در بخشودہ مصالحت ملک روائی باستانی خلل نیاندارد و سفر و سوار و ماتم
را سربایہ چیز گرفتہ نسا زد و اسلام بر کنارہ باشد ہر گاہ مقدم یا پتواری زار و یا بچونترہ آندہ
یک نام سلام گویاں آورد و دست ہاں نیارد و چنان ازل کتی کہ چل کاشتہ بدرسد
از ہر موضع چیزے برستاند و دو سے گیرند و نیز پیشہ وری و باز نشینی و چو کیاری و رہداری
و حاصل باغات و مندی و قرق و اسی گیری و نیز بخری و دستور رخت زرد و رخت کبند و کنبلی
چرم و ہشتم دیگر اشکلا سے آزمندان نا خدا ترس را پیر اسون نگر و دیے از شناسندگان آن مرز را
نوبت قرار دہد تا بدرگاہ ہمالیوں بودہ از نقیر و قطیر لگنی بخشہ ہر ماہ احوال رعایا و جاگیر دار
و ہمسایگان و ایل شدن سرکشان و نرخ اشیا و وجہ لرایہ و حال درویشان و ہنرمندان
و دیگر سوانح معروض دارد - و اگر کو تو ایل نباشد روائی آئین اورا بر خود گیرد :

۱۵ (ض د) رعیت کاشتہ ۱۲ (ش ف د) ملک روائی ۱۲ (ح) مندی ۱۲

۱۳ (ج) ہچنین در ہر نسخہ ۱۲

آئین تیکھی

راستی منش درست قلم شمار دان جد گزین عمل گذار را ازونا گزراں - موازنه ده ساله
نقدے و چنے مواضع را از قانون گویر گیر و از راه درسم آل سرزمین آگهی پذیرفت
و نشین عامل گرداند و بیاوری و بیمار داری پاسے همت افشرد هر چه بزرگواراں قرار یابد
بر نویسد و حد و هر دیه جدا گرداند و سپس زمین آباد و خرابه را اندازه گیر و نام منصف
و مضابطه و جریس یکش و نتخانه دار بر نویسد و نام کثا و زو نیاک^۱ و اورا و جنس زراعت
پایان آل نگار و دویه و پرگنه و فصل نیز برگذار و دنا بود را جدا کرده بود را باز آرد و بیاورد
اهل هند اسم و جنس و نابود را در تحت تاریخ بر نویسد و چون ضبط موضع انجام رسد
جمع هر بزرگ درست نماید و محصول موضع را قرار دهد و عامل بدست آویزان تحصیل کند
و نسخه ضبط را که بندی خسته^۲ گویند روانه درگاه سازد و در وقت توجیه اگر نسخه پیشین داشته
باشد کشت و کار بزرگ را نام بنام از پتواری نویساند و کامیاب مقصود آید و نسخه توجیه و باقی
و واصل را بنگام میفرستاده باشد و نام تحصیلدار پائے نام هر موضع در روزنامه
نویسد و هر کشتا و رنکے که مال آورد نام بزرگارد و بخط گنجر رسانیده بدو سپارد
نقل توجیه پتواری و مقدم که بدست آویزان تحصیل نموده اند و سر خط یعنی یاد داشته
که بر عایا سپرده اند از پتواری گیر و وارسیده ژرف نگهی یکار برد اگر ناراستی

۱ (د) آل عملگذار ۲ (ه) رض ۳ (د) منصف ۴ (ه) نتخانه دار ۵ (ه) همچنین در رش ف د

در حاشیه (ش) نیاک یعنی سر و در نوشته دگ (ایک و اهل هند و رده را چنین خوانند رض) بنگ (د)

کشتا و بنگ (ه) د (رض) نیست ۶ (ه) درخت بندی که نوشته ۷ (ه) دف توجیه ۸ (ه) در دنا نیست ۹

پدید آید جہانہ ستاند و اصل دہائی ہر دیہ را ہر روز بعال برگوید و اورا و را انجام کار تیز گرداند
 ہر گاہ رعیت رجوع بحساب آورے انتظار بانجام رساند و آخر فیصل واصل و باقی ہر موضع
 نوشتہ پتواری برابر کند و روز ناچہ جمع و خراج را نام نام مینہ بمینہ روز بروز نویسند
 و بدستخط خراجی و مہر عامل رساند و چوں ماہ یا خر سہ در خر بیٹہ سہ سہ عمل گذار بدرگاہ رواں نماید
 و نرخ نامہ مہر و روپیہ دیگر اجناس را روز بروز بمہر اعیان فرستد و جمع و خرچ خراجی را در آخر
 ہر فصل نوشتہ بدستخط او رساند بمحل و جمع بندی در ہر سال بہر عمل گذار روانہ گرداند و موضع
 را کہ تاخت و تاراج نمایند مال و مواشی بقلم گرفته داخل روز ناچہ نماید و حقیقت را عرضہ
 داشت کند و آخر سال چوں ہنگام تحصیل پیری گرد و باقی موضع را لگاشہ بعال سپارد
 و نقل آں بدرگاہ فرستد و در وقت غل نشہ بخود از وجوہ باقی و تقاوی و جزاں بعال
 خاطر نشان کند و نہرست برگرفتہ رو بدرگاہ آورد .

آئین خزانہ دار

بزرگان وقت فوطہ دار گویند خزینہ خانہ را نزد حاکم اساس بند و چنان سرزمینہ
 گزیند کہ گزندے بدوزند و قسم مہر و روپیہ در سیاہ و جزاں بزرگ آرد و دیگر
 وزر مخصوص طلب ندارد و از سکہ مقدس آنچہ بوزن برابر باشد صرف آں نخواہد و تفاوت
 وزن سکہ بستاند و آبستانے سکہ را بنا مسکوک بگیرد و زر بوقوف شہدار
 و کارکن درگزین جادارد و آخر روز پر شمارد و سرخط بہر عمل گذار رساند و روز ناچہ
 را با نسخہ کارکن برابر کند و بخط خود نشانمند سازد و در خزانہ را چنان عامل مہر نماید

یک قفل از خونیر بر تند و با گلی عامل و کارکن در خزانہ بکشاید ز راز کشتا و زربش ناسائی
عامل و کارکن بستاند و قبض و دہد و خط پتواری بر سیا چنچہ حساب کہ بعرف ہندوستان
ہی گویند (بفتح) باد کسرہ ناو سکون یلے تحتانی (نویساند) تا عبار خلاف خبریں
یہیچ گونہ بے دست آویز دیوان پسند فرج کنند و دکانچہ سود بر ناساند۔ و اگر خشیج
ناگزیر مدے و دہد کہ درنگ بر تابد بنوشته کارکن و مقدار عمل نماید و حقیقت
بموقف عرض رساند *

کار کرد سپہ سالار تا کردار این تخت بر دہد آگلی فریل دیوان روزگار است و
چوں نیروی یک تن بند نیاید بہر شغلے نیاید برگزاند و رشتہ بایست را
دو تانے تختند *

روائے روزی

از اسحاق فیض پذیری و نیروے کار کرد مردم زاد بخورش باز گرد و باندازہ ٹیکوٹ
آں تنومندی دل فراہم آید ورنہ تن فریہ و جان نزار گرد و دھ سگالشہا ازو
بگزیدگی گراید و کردار با بشایستگی سعادت پز دیوان ہشیار خرام تخت در سر انجام
لقمہ شرف نگہی بکار برند و بہر خورش دست نیلایند و سادہ لوحان خدا ترس
کار دشوار باشد و روزے تنگ آں فروغ بینش نیست کہ بہر کار رسیدہ
و باسانی زیند و از بیم نارضا مندی از دوی از ریخ گرسنگی بجانکای در شوند۔
چنانچہ یکے را گاوے چند از وجہ حلال بود شیر آں را دوست مایہ روزے ساختہ

از نیرنگے روزگار با بیخوارت و چند روز بناشسته گزشت بیدار سختی بسخت
تنگ پا آورد و نپذیرفته پانچ داوندانیم که در این چند روز خوراک این شست خاموش
از کجا بود و کمتر زمانے کشاوه پیشانی جان بسپرد و داستان این فروشندگان و شوارانش
بس فراوان دستخیز تعلقیان آزمند مال دیگران از خود باز نماند و نیزان ندگی
دین مدنی کام دل برگیرند بیدارشان آشفته راے احتیاج خود را سرایت گرفت دیگر
و گردانیده ابدی نکال اندوزند *

سلیم دلاں سعادت منش آن دیدند زمین خرابه که از کسے نباشد تا پدید
و اگر پیدا شود دست افرازد گشت و کار بهم رسانیدند و شوار و اگر فراهم آید هم رسیدند
قوتی که به نیر وے آن کار کنند تا پیدا کال نتوان یافت و اگر نشان دهند
و خداوند بنود نکامیاب شدن بدو بس و شوار و از سپاه گری نیز برکناره شدند
باندیشه آن که جان گرامی بدل مال خیس نگرود و از بازگانه نیز دامن برچسبند
از آنکه بیشترے کالای خود را اگران باز خواهند و آهویے آن پوشش بداند و زود
بستایند و از آنکه بخیر بدارای برخیش نماند و نیکو بیهای پیدا چشم بر بند و آنچه
ندارد و نکوش کنند و سود خود بزبان دیگران برگزینند و آنکه مال مخالف کیش را
روا داشته دم آسایش برگرفته اند پسندشان نیامد و چنان سراغ ند اگر روا دارد
دورین آگاه دل است داستان بیم افزائی است نه حلال ساختن مال دیگرے
و چگونه از دگرگوئی کیش بے دستوری مال یکد و گردن شایسته بود و در نه و افسانه
ایست سرمایہ خراب آزمندان باشد و بگوش نیکوان و نشود اکنون چراغ بر

رہگذر ہنگام سے ہند تارہ از چاہ دانستہ گوزیان اندوزی در شند و گرامی انفا س را
بنابایت گذرانند ۛ

از آسجا کہ در نہاد مردم زاد و فرادان دگر گوئی سرشتہ اند و شورش درونی و بیرونی
روز افزون و خواہش گراں پایے و واسپہ رود و خشم سبک سر عنان گسل دریں
دیو سار نامرومی دوستی کیاب و انصاف بس ناپدید ہوا آئینہ و چنیں آشوب گاہ چارہ
بجز قہر و وحدت صورت نہ بند و آں جاندار وے انتظام بجز شکوہ نہ زیان
دا و گرفتہ ہم بنیاد ہر گاہ خانہ مجملہ بے بیم و بید پیشواے دیدہ و منتظم نہ گردد
بے سلطنت آں پذیرندہ فریاد و شورش زنبور خانہ دینے چگونہ فرو نشیند نگاہانی
مال و جان و ناموس و دین و جانیاں چسپاں شود اگرچہ ہنر و تجربہ و کنہیان ہرست آویز خاری
عاوت ایں غنیمت در سر گرفتہ لیکن بے یار و بی سلاطین و الاحسن انتظام نہ گرفت
و نیز و آں آتشین دشت ظلم کار و نیز نجی و شعیبہ باز نہاد و اردو و طوفان ہاے شورش
انیں دریاے بے تیزی بر خاست و بر خیز و بساز مایان از سادہ لوحی و کم بینی و آں
موج خیز ناشائلی فرو شہ و شوشہ و آنا کہ بغر و غ خورہ از پذیرائی عیان باز کشیدند
و توشہ سفر دراز سر انجام یافت دریں چہار سوے پر آشوب بد و ناگہی و بے دینی
و کافری کہ در تہ لہیز گاہ گشتند و آں بزم ناشائلی اگر خرد پروردہ کاروان را
گذارہ شود ناگزیر آئین دیوانگاہ بر گیرد و از پینارہ فرومایگان و اربہ پیداست
و ہر آباد و بوم خداوندان مال و فرادان باشند و زمینہاے کشت و کار پدید بر پدید

لہ (د) نیست ۱۲ لہ (د) نام پید آید ۱۲ لہ (د) قہر ۱۲ لہ (د) قہر ۱۲ لہ (د) قہر ۱۲

لہ (د) چنان ۱۲ لہ (د) او شہ ۱۲ لہ (د) دیوانگاہ ۱۲

دارند لیکن از بد رنگالی و تباہ اندیشی غبار آلود شک گرد و دوست همت برآں دراز
نشود و اگر کشتا و زرا یا دوری گیمان پیراے و جاں دار وے زندگان اندیشه باشد و
بازرگان از تباہ بسیجی باز آید و باری فرمانده روزگار و شمول ایندوی فیض و صل آورد هر آینه
خواستہ او غرور گزین باشد پس شایستگی مال در گروینیت بود و کار گیائی محدث اندوز
چون نمک سار ناپاک را پاک سازد و بد را نیک و ادبے یادران حاصل گرے
و فروزی اسباب شوکت و فراوانی خزینہ کارے نتواند بر ساخت و جھان
پرستاری و نمان پذیریری غازه انتظام نگیرد - پس هر که اتونندی باشد نخست
سپا گری پیشه سازد و یاورسی را در سر گیرد تا جان را در برابر فرم آسم پر گندگی
زمانیاں در شسته باشد و روزے چوں علف ستور کشتا و زرا فراوان و اگر بدان
نیار و پرداخت برنگے خویشتن را در گروه یادران در آرد - پس دولے روزی بدو چیز
باز گردد و ادگیری فرماں دمان روزگار و اندیشه آبادے نمان پذیران دولت مگال
فرومایگان طبیعت پرست زبان معقول ندانند و همواره از محسوس برنگذرند -
دریں شوره زمین آب شیر بکار آید نه زلال و بیل از شکوه او سخت فروشان
کج گواے نخبولستان در شوند و نیکیاں انصاف پشوده را روز بازار نشود +
هر آینه آنچه دوست مرد پاسبانی آن چار گوهر بے بها قرار دهد سزاوار و
و شایسته بود و رضامنڈے ایزدیرا هم آغوش نگا سیمان خانہ را خداوندان
دست رنج قرار دهد و تیاق داران عالم را پاسباناں اگر همه مال در پاس ناموس

بکار رود باید کہ شکرانہ بوام دادہ آید چہ جلے آنکہ تیاق دارے چہار سترگ گوہر
نماید لیکن فرمان روایان دادگر فرزوں از آنچہ بدو کارشای سرانجام یابد
نستماند و دست خواہش نیالایند و از اینجاست کہ ایں وجہ باختلاف
زمان و مکان و گرگوئی پذیرد چنانچہ گذارہ آید +

دانیس دلاویز گفت از روشن گشت ہر چہ فرمان دہان ہشیدار خرام از راہ
زرف نگہی و معدلت افزائی از رعیت برگیرند و بفرمان پذیران خدمت گذار
بروہست گزین شایستگی برکمال و جاوید روائی دارد و نیز پیدائی گرفت کہ بروہست
سپاہے فراوان جو گزیدہ تر باشد پیش کشاورد و دیگر پیشہ دران دکن نام لے
یونانی چنان برگیدہ پیشہ ورے از سہ گونہ در نگہز و شریف - خیس - میاند -
نخستین نفس باز گردد و از سہ بیروں نباشد یکے گوہر خرد چوں دور بینی حسن
تہمیر دوم بدانش پذیری چوں کتابت و بلاغت سوم بہ نیروئی چوں سپاہگری
و خیس نیز بر سہ گونہ باشد - اول منافی مصلحت عموم مردم مانند احتکار -
دوم مخالف فیصلتہ از فضایل چوں سخرگی سوم آنچہ طبع از وفقت گیر چوں
جلمے و دہانے و کناسے و میانہ گوناگون مکاسب و معرفت با بود بر خے ناگزیر
چوں کید پرورے و نخے چنانکہ بے آں بسرود چوں رنگ پرزی نخے بسیط چوں
ورودگری و آہنگری و بعضے مرکب چوں ترازوگری و کاردگری +

دانیس گذارش نیز بلند پایگی سپاہگری پیدا و بالجمہ بہترین و ستایہ روزی

پیشہ بود کہ بعد الت وپارسانی و مردمی نزدیک باشد و از بدکاری و بد نفسی
دور نیکو آں و پیشہ سہ چیز را نگزیرد و اند دوری از ستم کاری پرہیز عاریکسودن
از دناست آنچه بدو عاریکسودن و چون مسخرگی و دیگر خواری کسب ما و آنچه بدناست باز گرد
دل نہادن بصناعت خیس *

و چون گزیدہ روزی فراہم آید ناگزیر تعلق آنست تحت خواستہ را
نگاہبانی کنند بشرطیکہ اہل منزل در زندگی تنگی نکشند و چون حاجتمند
رو آورد بنا کامی برنگرد و دہے غارہ رفتی و آزمندی نکشند و بناقداری ال بے آں
نشود کہ خرج کمتر از دخل سازد و تحت بسودا پردازد و دوست در شمر زند و قدرے را
نقود و اثمان دارد و شطرے را اجناس و امنعہ بر خے را بسوداے دیگران برآمیزد
و بعضے را ضیاع و عقار سازد و پارہ را بہ نیکوان و آں گریاں سپارد و خرج را برابری
و حق پردہی آرزوم دوستی قرار دہد و دوستد بکشاہد پیشانی چہرہ افزد و دپیشمانی
در نہان خانہ دل راہ نیاید بیش نہاد بہمت رضامندی الہی یا شہ نہ توقع شکرے
و نشر ذکرے و تہطار جزاے و بیشتر پرد و بیشان نہفتہ نیاز دہد و دوگونہ وادان
و گیر است کہ اگر ہنجار رو و شایستگی اندوزد و سخت آنکہ برسم سخاوت و ایثار
دہند چون ارمغانی و جزاں باید کہ زود و پویشیدہ باشد و افزونی و بزرگی
آں از چشم براندازد و گستہ حال و بیجاں نبود - دوم آنچه از روے ضرورت

لہ پنجمین در (ش) و دیگر نسخہ خواری کشیا ۱۲ لہ (ش) بیچارہ روی و آرزو مستی ۱۲

لہ (ص) د) نکند ۱۲ لہ (ص) د) بود ۱۲

اتفاق افتد در طلب ملایم و دفع مضرت چنانچه بستم کاران و سفیهان دهند آنفس
و مال و عرض از گزند انیان رهایی یابد و در بیخامیانه روی بکار برد و پرتو هوش
ملایم همان بهتر که با فرونی نزو بکتر باشد ۛ

و جهانیان در حال معاش از سه گونه پیروں نہ برنے از غنودگی چنان در افتند
که بایست معنوی بخاطر نیاید بکار کرد و چه رسد و لختی از روش ستارگی چنان
دقیقی مراد شیفته که یاد روزی بدل نگذرد و جوئے سعادت پروان ہشیار خرام
شناسائی از دست نہلند و ظاہر را سرمایہ آبادی باطن گردانند امید کہ تا در دل
بستگان جلئے دار و بسوین پائے سعادت اندوزد و چون بدشت دارستگی
گذارہ شود بدوین آراش گزیند ۛ واللہ اعلم

بالحکم

پ ۱۴۱ ب ۲۰۱
DATE DUE ۱۹۱۵۰۶

This book is due on the date
last stamped. A fine of 1 anna
will be charged for each day the
book is kept over time.

۹۰۰

